

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Ruşen KELEŞ

ESKİ ANKARA'DA BİR ŞEHİR TIPOLOJİSİ

Ruşen KELEŞ

ESKİ ANKARA'DA BİR ŞEHİR TIPOLOJİSİ

idealkent

Eski Ankara'da Bir Şehir Tipolojisi

•

Prof. Dr. Ruşen KELEŞ

idealkent Yayınları: 6
Ankara Kitaplığı: 2

Ruşen KELEŞ

Eski Ankara'da Bir Şehir Tipolojisi

Dizi Editörü: Orçun İmga

Konsept Danışmanı: Yusuf Sunar

Dizgi-Mizanpaj: ADAMOR

Kapak: Samet Piner

Kapak Resmi: Ankara Kalesi ve Hisar Parkı Caddesi, 1959 (Halûk İmga Koleksiyonu)

Yayın Yönetmeni: Emir Osmanoğlu

ISBN: 978-605-83819-6-4

Yayıncı Sertifika No: 33004

© ADAMOR Ltd. Şti. 2018

1. Baskı, 2018 (1000 adet)

©Tüm hakları saklıdır. Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğaltılamaz.

Baskı: Salmat Matbaacılık Ltd. Şti.

Matbaa Sertifika No: 26062

Büyük Sanayi 1. Cadde 95/1 İskitler-Altındağ/Ankara

İdealKent Yayınları ADAMOR Limited Şirketi yayın markasıdır.

Nasuh Akar Mahallesi 1403. Sok. 10/5 Balgat-Çankaya/Ankara

Tel: 0312 285 53 59 • Faks: 0312 285 53 99

Web: www.idealkent.com.tr • e-mail: idealkent@gmail.com

Eski Ankara'da Bir Şehir Tipolojisi

•

Prof. Dr. Ruşen KELEŞ

idealkent
kyayınları

Ruşen Keleş 1932'de Trabzon'da doğdu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni (SBF) ve Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1965'te doçent, 1971'de profesör oldu. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde iki dönem (1971-1975) dekanlık yaptı. ABD ve Japonya'nın çeşitli üniversitelerinde araştırmacı ve konuk öğretim üyesi olarak bulundu. AÜ SBF'de, ODTÜ'de, TODAİE'de, Bilkent Üniversitesi'nde, Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde kentleşme, yerel yönetimler, kentsel siyaset, çevre ve konut politikaları gibi dersler verdi. Halen AÜ SBF'de emekli öğretim üyesi olarak derslerini ve akademik çalışmalarını sürdürmektedir. Çeşitli dillerde yayınlanmış çok sayıda kitap ve makalesi bulunmaktadır.

Keleş'in Eserleri:

- Şehir ve Bölge Planlaması Bakımından Şehirleşme Hareketleri (SBF, 1961)
- Türk Köylerinde İktisadi Gelişme (O. Türkay ile birlikte, SBF, 1962)
- Türk Belediye Başkanları (C. Geray ile birlikte, Türk Belediyecilik Derneği, 1964)
- Sosyal Konut Politikası ve Kooperatifçilik İlkeleri Açısından Türkiye'de Konut Kooperatifleri (İmar ve İskân Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü, 1967)
- Küçük Belediyelerin Sorunları (C. Geray ile birlikte, TODAİE, 1969)
- Eski Ankara'da Bir Şehir Tipolojisi (SBF, 1972, İdealKent Yayınları 2018)
- Şehirciliğin Kuramsal Temelleri (SBF, 1972, 2. Baskı İdealKent Yayınları 2017)
- 100 Soruda Türkiye'de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu (Gerçek Yayınevi, 1972, 1978, 1983)
- İzmir'in Mahalleleri (Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1973)
- Şehircilik: Sorunlar, Uygulama ve Politika (F. Yavuz ve C. Geray ile birlikte, SBF, 1973, 1978)
- Urbanization in Turkey (Ford Vakfı, 1973)
- Kentbilim İlkeleri (Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1976)
- Göç ve Gelişme (N. Abadan Unat ve diğerleri ile birlikte, Ajans Türk Basımevi, 1976)
- Toplum Bilimlerinde Araştırma ve Yöntem (Der.) (TODAİE, 1976)
- Kentbilim Terimleri Sözlüğü (Türk Dil Kurumu Yayını, 1980; İmge Kitabevi Yayınları, 1998)
- Kent ve Siyasal Şiddet (A. Ünsal ile birlikte, SBF, 1982)
- Yerel Yönetimler (F. Yavuz ile birlikte, Turhan Kitabevi, 1983, 1989)
- Çevre Sorunları (F. Yavuz ile birlikte, SBF, 1983)
- Çevre Sorunlarının Çözümlemesinde Ekonomik Yaklaşımlar (Der.) (Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Derneği, 1983)
- Yerleşim ve Çevrebilim Sorunları (Der.), (Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1984)
- Kentleşme Politikası (1984; İmge Kitabevi Yayınları, 1990, 1993, 1996, 1997, 2000, 2002, 2004, 2006, 2008, 2010, 2012, 2014, 2015)
- Politics of Rapid Urbanization in Turkey, Holmes and Meier (Michael N. Danielson ile birlikte, New York, 1985)
- Ernst Reuter'in Anısına (Der.) (Alman Kültür Merkezi ve SBF Ernst Reuter İskân ve Şehircilik Araştırma ve Uygulama Merkezi, 1986)

- Economic Development and Social Consciousness: Turkey under New Developmentalism Economies (Hiromasa Kano ile birlikte, IDE, 1986)
- Türkiye’de Kentbilim Eğitimi (Der.) (SBF, 1987)
- Konut ve Gelişme (Der.) (Birleşmiş Milletler Türk Derneği, 1987)
- Housing and the Urban Poor in the Middle East: Turkey, Egypt, Morocco, Jordan (Hiromasa Kano ile birlikte, IDE, 1987)
- Türkiye’de Kent Yönetimi (Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1988)
- Urban Management in Turkey (Turkish Social Science Association, 1988)
- Toruko no Toshi to Shakkaiishiki (Urbanization and the Urban Poor: City and Social Consciousness in Turkey) (Hiromasa Kano ile birlikte, IDE, 1990)
- Sosyal Hizmetler Sözlüğü: Türkiye ve Almanya (Jürgen Nowak ve İlhan Tomanbay ile birlikte, Selvi Yayınları, 1991)
- İnsan, Çevre, Toplum (Der.) (İmge Kitabevi Yayınları, 1992, 1997)
- Biopolitics; The Bio-Environment, c. vı (A. V. Arvanitis ile birlikte, Atina, 1993)
- Kent ve Siyaset Üzerine Yazılar (1975-1992) (IULA-EMME, 1993)
- The Policy Formation in Turkish Democracy (Y. Hazama ile birlikte, IDE, 1993)
- Belediye Başkanları ve Belediye Meclis Üyeleri (C. Hamamcı ile birlikte, Türkiye Belediyecilik Derneği ve K. Adenauer Vakfı, 1994)
- Fransa ve İspanya’da Yerinden Yönetim (TBD ve K. Adenauer Vakfı, 1994)
- Anakent ve İlçe Belediyeleri Arasında Görev Bölüşümü (1995)
- Kentleşme Sürecinde Türkiye (Kograd, 1996)
- Yerinden Yönetim ve Siyaset (Cem Yayınevi, 9. Baskı, 2016)
- Toprak Rantının Kamuya Kazandırılması (C. Geray, A. Mengi ve C. Emre ile birlikte, TÜRK KENT, 1998)
- Avrupa’nın Bütünleşmesi ve Yerel Yönetimler (TBD ve KAV, 1999)
- Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık (R. J. Holton’dan çeviri, İmge Kitabevi Yayınları, 1999)
- 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Belediye Meclislerinde Siyaset (Z. Toprak ile birlikte, Yerel Gündem 21, 2000)
- Çevre Hukukuna Giriş (Dr. Birol Ertan ile birlikte, İmge Kitabevi Yayınları, 2002)
- İmar Hukukuna Giriş (Ayşegül Mengi ile birlikte, İmge Kitabevi Yayınları, 2003, 1. Baskı 2013)
- Çevre Politikası (Can Hamamcı ile birlikte, İmge Kitabevi Yayınları, 2005, 2009; Çevre bilimi adıyla 1993, 1997, 1998, 2002, 2012; Can Hamamcı ve Aykut N. Çoban ile birlikte, 2015)
- Çevre Etiği (Joseph R. Des Jardins’dan çeviri, İmge Kitabevi Yayınları, 2006)
- On the Systematics of Old and New Land Tenure Rights in Their Cultural Context: Ecological, Economic and Societal Aspects, Peter Lang, Bern, 2004 (Hagen Henry ile birlikte)

**Birgen ile Evrene
Sevgilerle**

İÇİNDEKİLER

<i>Eski Ankara İçin Yeni Önsöz</i>	15
<i>Önsöz</i>	19
<i>Giriş</i>	21

BİRİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM	23
A) Amaçlar ve Varsayımlar	23
B) Eski Ankara'nın Tanımı.....	25
C) Anketin Hazırlanması ve Uygulanması.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİ ANKARA'NIN YAPISI	33
A) Yönetimsel Yapı ve Hizmetler.....	33
B) Yapılar ve Fizik Çevre.....	35
C) Eski Ankara Nüfusunun Sosyal ve İktisadî Özellikleri	45
1. Cinsiyet	45
2. Yaş	45
3. Doğum yeri	46
4. Çocuk Sayısı.....	47
5. Ankara'ya Geliş Tarihi.....	48
6. Yatay Hareketlilik	49
7. Ev Sahipliği - Kiracılık	52
8. Öğrenim Düzeyi	55
9. Hane-Halkı Gelirleri	56
10. Meslekler	57
11. Baba Meslekleri.....	59
D) Eski Ankaralının Hayat Düzeni	67
1. Aile Hayatı	67
2. Malî Koşullar.....	70
3. Tüketim Öncelikleri	72
4. Yaşanılan Çevrenin Maddî Özellikleri	77
D) Bazı Tercihler ve Değerler	83
1. Kitle Haberleşme Araçlarından Yararlanma Eğilimleri	83

2. Meslekler Karşısındaki Tavrılar	87
3. Artan Geliri Harcama Biçimi	94
4. Başarılı Olmak Neye Bağlı?.....	100
5. Örgütleşme.....	101
E) Eski Ankara'da İş Hayatı ve Çalışma Düzeni	103
1. Şehrin İktisadî Yapısı	103
2. İşyerlerinin Mahallelere Dağılışı	106
3. Çalışanların Değer ve Tavrıları	114
F) Ekolojik Değişme Sorunu	117
1. Nüfus ve alan.....	117
2. Bazı tipik kurumlar: Hanlar	120
3. Mekânda meslek farklılaşması	121
4. Etnik Azınlıklar	123
5. Sosyal sınıflar	125

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESKİ ANKARA'DA BİR TOPLUMSAL ALAN ANALİZİ DENEMESİ.....	129
---	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ESKİ ANKARA YENİ ANKARA İLİŞKİLERİ	137
--	-----

BEŞİNCİ BÖLÜM

ŞEHİRSEL BÜYÜME TEORİLERİ VE ESKİ ANKARA	147
A) Geleneksel Teoriler.....	147
1. Ortak Merkezli Çemberler Teorisi	147
2. Dilim Teorisi	149
3. Birden Fazla Merkezli Gelişme Teorisi	151
B) Ortadoğu ve İslâm Kültürünün Etkilerine Ağırlık Veren Yaklaşımlar	154
C) Feodal Şehir-Modern Şehir Ayırımına Dayanan Şehir Formu Görüşü	161
1. Sanayi Öncesi Şehir.....	161
2. Sanayileşmekte Olan Şehir.....	163
3. Sanayi Şehri.....	164
D) Şehirsel Tipoloji ve Eski Ankara: Eski Ankara, Sefalet Yuvaları (Slum) ve Gecekonducular	166
1. Yapı ve Yerleşme Özellikleri Bakımından	168
2. İktisadî ve Sosyal Yönden	175

ALTINCI BÖLÜM

<i>ESKİ ANKARA’NIN PLÂNLAMA SORUNLARI</i>	<i>183</i>
SONUÇLAR.....	187
BİBLİYOGRAFYA	191
EKLER	197
Kişi ve Kavram Dizini	224

ÇİZELGE LİSTESİ

Çizelge 1. Tabakalara göre nüfus ve hane halkı (1965).....	30
Çizelge 2. Örneklem plânına göre mülâkat yapılması gereken ve fiilen mülâkat yapılabilen hane halkı başkanı sayısı.....	30
Çizelge 3. Eski Ankara konutlarının yaşı	38
Çizelge 4. Eski Ankara konutlarının odası sayısı	39
Çizelge 5. Mülâkatçılara göre eski Ankara'daki ev tipleri	39
Çizelge 6. Eski Ankara evlerinde kat sayısı.....	40
Çizelge 7. İçeri girmek için avludan, bahçeden geçilen evler	40
Çizelge 8. Tuvaleti konutun dışında olan evler	41
Çizelge 9. Yapıdaki elektrik plâkası sayısı	41
Çizelge 10. Eski Ankara'da nüfus ve barınma yoğunluğu.....	42
Çizelge 11. Bir konutta yaşayan evli çift sayısı	43
Çizelge 12. Eski Ankara'da yıkanma kolaylıkları.....	44
Çizelge 13. Hane halkı başkanlarının cinsiyetleri.....	45
Çizelge 14. Hane halkı başkanlarının yaş grupları.....	46
Çizelge 15. Hane halkı başkanlarının doğum yerleri (önem sırasına göre)	47
Çizelge 16. Eski Ankara evlerinde çocuk sayısı.....	48
Çizelge 17. Hane halkı başkanlarının Ankara'da oturmakta oldukları süre ...	49
Çizelge 18. Hane halkı başkanlarının bir yıl önce nerede oturmakta oldukları ..	51
Çizelge 19. Hane halkı başkanlarının beş yıl önce nerede oturmakta oldukları	51
Çizelge 20. Eski Ankara ile İzmir'de yaşayanların hareketlilik açısından karşılaştırılması (%).....	51
Çizelge 21. Eski Ankara'da kiracı aileler	52
Çizelge 22. Eski Ankara'da konut kiralari.....	53
Çizelge 23. Eski Ankaralı ailelerin gelir-kira ilişkileri.....	55
Çizelge 24. Okur-yazarlık ve öğrenim durumu.....	56
Çizelge 25. Eski Ankaralı ailelerin gelirleri	57
Çizelge 26. Hane halkı başkanlarının meslekleri.....	58
Çizelge 27. Babalarının mesleğinde olanların oranı.....	61
Çizelge 28. Babasının mesleğinde kalanlar	62
Çizelge 29. Hane halkı başkanlarının meslekleri ve baba meslekleriyle karşılaştırılması (*).....	64
Çizelge 30. İktisadî faaliyet kollarına göre hane halkı başkanları (%)	65
Çizelge 31. İktisadî faaliyet kollarına göre işyerleri ve hane halkı başkanları (%).....	66
Çizelge 32. Hane halkı başkanlarının işyerindeki sıfatı.....	67
Çizelge 33. Eşlerin akrabalık dereceleri	68
Çizelge 34. Akrabalarıyla birlikte yaşayan eski Ankaralılar.....	69

Çizelge 35. Beraber yaşayan akrabalar.....	70
Çizelge 36. Kazanç getiren işlerde çalışan hane halkı üyesi sayısı.....	71
Çizelge 37. İşyerine gitmekte kullanılan taşıt	71
Çizelge 38. En çok para harcanan ihtiyaçlar (Belirtme sıklığı).....	73
Çizelge 39. Gelir grupları ve harcama çeşitleri (belirtme sıklığı) harcamalar..	74
Çizelge 40. Para ihtiyacı için başvuru yerler.....	75
Çizelge 41. Bankadan alınan kredilerin çeşidi	77
Çizelge 42. Buzdolabı ve çamaşır makinesine sahip olmayan aileler	77
Çizelge 43. Ailelerin yararlandığı bazı kolaylıklar	78
Çizelge 44. Hane halkı başkanlarının başka mahallelere taşınmayı düşünme nedenleri	79
Çizelge 45. Eski Ankara'da oturma nedenleri.....	79
Çizelge 46. Eski Ankara konutları ve gecekondular	80
Çizelge 47. Mahallelerinden ayrılmayı düşünenlerin gitmek istedikleri semtler	83
Çizelge 48. En çok dinlenen radyo yayınları	84
Çizelge 49. Eski Ankara'da devamlı olarak okunan gazeteler.....	85
Çizelge 50. Sinemaya gidenler ve gitmeyenler	86
Çizelge 51. Kuşaklararası meslek akışkanlığı ve kanaatler (%).....	87
Çizelge 52. Bugünkü meslekler ve ideal meslekler	89
Çizelge 53. Oğullar için tercih edilen meslekler (öğrenim durumuna göre) ...	90
Çizelge 54. Kız çocuklar için tercih edilen meslekler (öğrenim durumuna göre) ..	91
Çizelge 55. Kadınların ve kız çocukların çalışmasına karşı tavırlar (%).....	92
Çizelge 56. Kadınların ve kız çocukların meslek sahibi olmalarına karşı tavırlar (tabakalara göre) %.....	93
Çizelge 57. Kadınların ve kız çocukların çalışması karşısındaki tavırlar (öğrenim durumuna göre).....	97
Çizelge 58. Artan geliri harcama şekli.....	98
Çizelge 59. Artan geliri harcama şekli (gelir dilimlerine göre).....	99
Çizelge 60. Hayatta başarının en önemli nedeni (tekrarlanma sıklığı oranı). 100	
Çizelge 61. Hayatta Başarının En Önemli Nedeni (Öğrenim Düzeyine Göre)	101
Çizelge 62. Hane halkı başkanlarının bazı sosyal kurumlarla ilişkileri.....	102
Çizelge 63. 1927 Ankara'sındaki sanayi işletmeleri	104
Çizelge 64. Ankara'da işyerleri ve hizmet kurumları	105
Çizelge 65. Ankara şehrinin faal nüfusu (1965)	105
Çizelge 66. Eski Ankara'nın işyerlerinin iktisadî faaliyet kollarına ayrılışı (1965 ve 1970).....	106
Çizelge 67. Eski Ankara işyerlerinin anket tabakalarına bölünüşü.....	107
Çizelge 68. Bazı işyerlerinin eski Ankara mahallelerine dağılışı (1970)	110

Çizelge 69. Eski Ankara'daki geleneksel iş güç çeşitlerinden bazıları ve bulundukları mahalleler	112
Çizelge 70. Eski Ankara'daki işyerlerinin mahallelere dağılışı	113
Çizelge 71. Eski Ankara'da yaşayanların yeni Ankara'ya (Yenişehir, Bakanlıklar ve Kavaklıdere) gitme nedenleri.....	137
Çizelge 72. Eski Ankara'da yaşayanların akraba ve tanıdıklarının Ankara'da dağılışı	139
Çizelge 73. Eski Ankara'dan ayrılanların gittikleri semtler	140
Çizelge 74. En çok gidilen eğlence yerleri	141
Çizelge 75. Parka gidenlerin en çok yararlandıkları parklar.....	142
Çizelge 76. Eski Ankaralıların yiyecek maddelerini en çok aldıkları yerler ..	144
Çizelge 77. Günlük ihtiyaçlar dışında kalan maddeler nereden alınır?	145
Çizelge 78. Ankara Belediyesi sınırları içinde nüfus yoğunluğu (1970).....	169
Çizelge 79. Eski Ankara semtlerinde, gecekondualarda ve Türkiye'de banıma yoğunluğu ve ortalama hane halkı nüfusu	171
Çizelge 80. Oda sayısına göre, Türkiye'de, il merkezlerinde, eski Ankara'da ve gecekondu bölgelerinde konutlar.....	172
Çizelge 81. Eski Ankara'da, Ankara gecekondualarında ve Ereğli'de hane halkı başkanlarının iş-güç çeşitleri (1) (yüzde olarak).....	177

HARİTA LİSTESİ

Harita 1. Çeşitli Tarihlerde Ankara	27
Harita 2. Eski Ankara'nın Bugünkü Mahalleleri	28
Harita 3. Eski Ankara'nın sınırları ve belli başlı semtleri	36
Harita 4. Eski Ankara'nın en çok göç aldığı iller	47
Harita 5. Eski Ankaralıların taşınmayı tercih ettikleri semtler	82
Harita 6. Konut/İşyeri Yoğunluk Oranlarına Göre Eski Ankara Mahalleleri.....	107
Harita 7. Şehirleşme endeksine göre Eski Ankara mahalleleri	134
Harita 8. Toplumsal sıra endeksine göre Eski Ankara mahalleleri	135
Harita 9. Toplumsal alan tiplerine göre Eski Ankara mahalleleri	136
Harita 10. Eski Ankara'da fonksiyon dilimleri	152

Eski Ankara İçin Yeni Önsöz

Eski Ankara’da Bir Şehir Tipolojisi’nin ilk basımı üzerinden 47 yıl geçmiş bulunuyor. Bu yarım yüzyıla yaklaşan süre içinde, Başkent Ankara’nın nüfusu dört kat artarak 1.2 milyondan 5 milyonun üzerine çıkmıştır. Kentin, özellikle son yıllarda, Samsun, Konya, Eskişehir ve İstanbul doğrultusuna olabildiğince genişlemesi, “Eski Ankara” olarak adlandırdığımız tarihsel kent çerkişinin kentin bütünü içindeki göreceli önemini önemi ölçüde azaltmıştır.

Ama, öte yandan, bu niceliksel gerilemeye karşın, hem halkın, hem de her düzeyde yönetim görevini üstlenmiş olanların, tarih, kültür, mimarlık ve çevre değerleri karşısındaki duyarlılık düzeylerinde, yeterli olmasa bile, tanığı olduğumuz önemli değişme, Eski Ankara’nın **niteliksel** olarak önemini korumasına katkıda bulunmaktadır.

Bu türlü varlıklar ve değerler üzerinde yalnız bugün yaşamakta olan kuşakların değil, gelecek kuşakların da hak sahibi olmaları, sürdürülebilirliklerinin güvence altına alınmasını zorunlu kılmaktadır. Birleşmiş Milletler Örgütü’nün “sürdürülebilir kalkınma” kavramına ilişkin belgeleri henüz ortada yokken, bundan 100 yıl önce Büyük Önder Mustafa Kemal Atatürk’ün çok haklı olarak söylediği gibi, “Milletler, işgal ettikleri arazinin sahibi olmakla birlikte,

beşeriyetin vekilleri olarak da o arazide bulunurlar. O arazinin me-nabi-i servetinden hem kendileri istifade ederler; hem de ondan bütün beşeriyeti istifade ettirmekte mükelleftirler.”

Tarih boyunca çok sayıda uygarlıklara ev sahipliği yapmış olan Ankara’nın sahip bulunduğu kültürel mirasa sahip çıkmak, uluslararası hukukun olduğu kadar, uluslararası etik kurallarının da devletlere yüklediği bir sorumluluktur. Çünkü, bu değerler, geçmiş kuşaklardan “miras” olarak devralınmış değil, gelecek kuşaklardan “ödünç” olarak alınmış olduğu genellikle kabul edilen “kamusal emanet” niteliğindeki varlıklardır. Birleşmiş Milletlerin uzmanlık kuruluşu olan UNESCO’nun “miras listesi” adını taşıyan değerler listesi bu anlayışla oluşturulmuştur.

Başta Hacıbayram Mahallesi olmak üzere, Akşemseddin, Koyunpazarı, Şeyh İzzettin, Saraç Sinan gibi sayıları 70’i geçen Eski Ankara mahallelerinde günümüzde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projelerinin, Başkent Ankara’nın tarihsel kimliğini oluşturan öğelerin yitip gitmesine yol açmayacak bir özenle gerçekleştirilmesi önem taşımaktadır. Kentsel dönüşümün yıkmakla ya da kentsel kimlikleri yok etmekle özdeş bir kavram olmadığını unutmamak gerekir.

Eski Ankara’da bir şehir Tipolojisi’nin hazırlanması ve yayınlanması aşamalarında, 1970’li yılların başlarında çok yakın yardımlarını gördüğüm ve bu yardımlarından ötürü kitabın önsözünde kendilerine teşekkürlerimi sunduğum değerli öğretmenlerimden çoğu aramızda değil artık. Fehmi Yavuz, İbrahim Yasa, Mebeccel Kıray, Oğuz Arı, Şefik Uysal ve Tevfik Çavdar gibi uğraş arkadaşlarımızı ve dostlarımızı ard arda yitirdik. Hepsinin ışıklar içinde yatmasını diliyorum.

Aradan yarım yüzyıla yakın bir süre geçtikten sonra, Eski Ankara'nın özelliklerini betimleyen ve değerlendiren bu kitabın, bu alanda çalışmalar yapacak olan araştırmacılara yardımcı olmasını diliyorum. Kitabın yeniden basılması için beni özendiren ve destekleyen değerli Prof. Dr. Ali Birinci'ye, Prof. Dr. Orçun İmga'ya ve Emir Osmanoglu'na yürekten teşekkürlerimi sunuyorum.

Prof. Dr. Ruşen Keleş
Ankara, 2018

Önsöz

Başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de “şehircilik” kavramının, son yıllarda önemli değişmelere uğradığına tanık olduk. Şehirciliği, bir beldenin sınırları içinde yer alan imar faaliyetlerini düzenleyen, teknik ve estetik yönleri ağır basan bir imar planlılığı eyleminden ibaret sayan geleneksel görüş, yerini yavaş yavaş, sosyal ve iktisadî konuların ön plâna geçtiği yeni bir anlayışa bırakmış bulunuyor. Teknik incelemelerin, sosyal, iktisadî ve siyasal nitelikteki araştırmalarla tamamlanması ihtiyacı, bu kavram değişikliğinin uygulama alanında doğurduğu önemli sonuçlardan biridir. Bir çoklarınca geç kabul edilmiş olmakla beraber, cetvelsiz, pergelsiz ve gönyesiz şehircilere rastlamak, artık yadırganmıyor. Türkiye’de şehirlerin gelişmesini plânlamakla görevli kurumlar, özellikle son on yıldan beri, şehir plânlamasının kalkınma ile bağlantılarını aydınlatan araştırmalarla sosyal ve iktisadî konulara yaklaşmak zorunluluğunu duydular. Sosyal bilim dallarında yetişmiş şehirciler için, bu gelişme, bazı katkıları yapmaya olanak sağlamıştır.

Ankara Kalesi yöresindeki eski, tarihsel semtlerin şehir tipolojisi içindeki yerini belirtmeyi amaçlayan bu monografi, çok önemli pratik ihtiyaçları cevaplandırmak iddiasında olmayan küçük bir denemedir. Plâncılar için yararlı olsun düşüncesiyle de hazırlanmış değildir. Ama, incelemenin, Ankara şehri için girişilmiş plânlama eylemlerinde, az da olsa yararlı olma şansı bulunabilir. Bizce, monografinin asıl önemli olan yanı; varlığı silinmeye yüz tutmuş olan bir şehir kesiminin bu-

günkü sosyal ve iktisadî yapısının belli başlı özelliklerini saptamak, değişme süreci içindeki yerini belirtmek ve gecekondü bölgeleriyle aralarındaki benzerlik ve farklılıkları aydınlatmağa çalışmaktır.

Ankara şehri üzerindeki bilimsel çalışmalara öncülük etmiş olan Prof. Dr. Fehmi Yavuz bu incelemenin önde gelen destekçisi olmuştur. Prof. Dr. İbrahim Yasa'nın, araştırmanın her aşamasındaki yardımları azımsanmayacak ölçüdedir. Prof. Dr. Mübeccel Kıray, Doç. Dr. Oğuz Arı, Doç. Dr. Cevat Geray, Doç. Dr. Şefik Uysal ve Tevfik Çavdar araştırmanın düzenlenmesinde önemli yöntemsel (metodolojik) uyarılarda bulundular. Hepsine, içtenlikle teşekkürlerimi sunarım. Araştırmaya kısmen malî destek sağlayan Türk - Amerikan Bilimsel Araştırmalar Derneğinin bu yardımına da teşekkür ediyorum. İmar ve İskân Bakanlığı, Ankara Belediyesi ve Devlet İstatistik Enstitüsü gibi kuruluşların yetkilileri, çoğu bilgilerin elde edilmesine de cömert yardımlarını esirgemediler. Onlarla birlikte, araştırmaya emeği geçmiş bütün öğrencilerime ve kitabın baskısını titizlikle gerçekleştiren Sevinç Matbaası'ndaki arkadaşlarıma içten teşekkürler.

Dr. Ruşen KELEŞ
1972

Giriş

Milâttan önce 8. yüzyılda Frigya Kralı Kordios tarafından kurulduğu bilinen Ankara, tarih boyunca bir çok kez el değiştirmiş ve türlü yönetimlerin malı olmuştur. Bunlar arasında, Galatlar, Romalılar, Araplar, Bizanslılar vardır.¹ Şehrin Osmanlılar eline geçişi, İstanbul'un fethinden bir yüzyıl kadar öncedir. Türkiye Cumhuriyeti, Ankara'yı, Osmanlı İmparatorluğundan 20 bin nüfuslu bir Orta Anadolu kasabası olarak devraldı² ve yarım yüzyıldan kısa bir sürede, milyonluk başkentler arasına soktu. Ankara, yurt ölçüsünde dengeli nüfus dağılışıını gerçekleştirmede başvuru olan büyüme merkezleri ya da büyüme kutupları tekniğinin nispeten başarılı bir örneği oldu. Devlet merkezinin, 1923 yılında İstanbul'dan Ankara'ya taşınması şehrin iktisadî ve sosyal yapısında önemli değişmelerin başlangıcıdır. Bazı romanlar ve hatıralar bir yana bırakılırsa, pek az sayıda bilim adamının bu değişmelerden bazılarını ele alıp inceledikleri görülmür.³

20 bin nüfuslu Ankara kasabası, başkent görevlerinin ve olanaklarının çektiği yeni kitlelere yetmeyince, Eski Ankara'nın yanında yeni bir şehir kurmak ve geliştirmek gereği duyulmuştur.⁴

¹ Avram Galanti, *Ankara Tarihi (Birinci Kısım)*, İstanbul, 1951.

² Şehir nüfusunun 1860'larda 45.000, 1879'da 60-70 bine kadar yükseldiğini gösteren kaynaklar için bkz. A. Galanti, op. cit. (İkinci Kısım), İstanbul 1950, s. 75-76.

³ Fehmi Yavuz, *Ankara'nın İman ve Şehirciliğimiz*, Ankara, 1952; Tuğrul Akçura, "Ankara et ses fonctions urbain" *La Vie Urbaine*, (Jan Mars 1960), s. 33-64 ve (Avril-Juin 1960), s. 89-128; İbrahim Yasa, *Ankara'da Gecekondu Aileleri*, Ankara 1967; Tuğrul Akçura, *Ankara, Türkiye Cumhuriyetinin Başkenti Hakkında Monografik Bir Araştırma*, ODTÜ, Ankara, 1970.

⁴ Fehmi Yavuz, op. cit. 'de bu konuda geniş bilgi yer alır.

Bu yeni şehir, Eski Ankara ile maddî bütünleşmesini kısa bir sürede sağlamış, ve başkent'in bir "mahallesi" durumuna gelmiştir. Bugün adına Yenışehir denilen semt, Ankara'nın sadece bir mahallesidir. Böylece, yeni Ankara, Eski Ankara'nın bir devamı olarak değil, fakat ondan tamamen farklı bir "Yenışehir" olarak düşünülmüş ve plânlanmıştır. Bu özelliği ile Ankara, ham topraklar üzerinde hiçbir şehir çekirdeği ile ilgili olmaksızın kurulan Brasilia'dan⁵ ve bir köyden türetilen Canberra'dan⁶ ayrılmaktadır. Bugün artık, Ankara denilince akla gelen Yeni Ankara'dır. Gelişen yeni Ankara'nın Türkiye'nin nüfus dağılışı bakımından taşıdığı önem, başkent olmasının ona yüklediği ek hizmet sorumlulukları, bunların şehir ve ülke ekonomisi açısından taşıdığı anlam, ve Ankara'nın Türk şehirciliği içindeki yeri, ayrı ayrı araştırmalara konu olabilecek derecede önemli konulardır.

Biz burada, çok uzun geçmişî olan feodal yapılı bir küçük şehrin, yani Eski Ankara'nın, başkent Ankara'nın büyüme etkileri altına ne biçim aldığını araştırmağa, eski şehrin kaybolmağa yüz tutmuş olan bazı özelliklerini saptamağa ve başkentle olan ilişkilerini gözden geçirmeğe çalışacağız. Gerçekten, başkent olmanın Ankara'ya getirdiği değişiklikler, "Eski Ankara" adını verdiğimiz ve aşağıda tanımlamağa çalışacağımız semtler üzerinde de önemli etkiler yapmaktan geri kalmamıştır. Bu etkiler, eski şehrin ekolojik yapısını, nüfus özelliklerini, sosyal örgütünü ve burada yaşayan insanların değer sistemlerini kapsar. Bu değişmelerin gözden geçirilmesi yanında, Eski Ankara ile yeni şehrin "sembioz" yaşantısından doğan sorunlar ve eski şehrin şehirselleşme tipolojisi içindeki yeri de, ele alınan konular arasındadır.

⁵ "Two New Capital Cities: Brasilia and Islamabad" *Ekistics*, (Nov. 1964) s. 320-336.

⁶ Horold L. White (ed.), *Canberra: A Nation's Capital*, Angus, 1954, s. 217.

BİRİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

A) Amaçlar ve Varsayımlar

Eski Ankara araştırmasının temel amacı; özellikle son 20-25 yıldan beri hızlı bir iktisadî ve sosyal değişme süreci içine girmiş, yeni Ankara'nın gelişmesi karşısında eski önemini yitirmiş bulunan ve şehir arsaları üzerindeki iktisadî baskıların etkisiyle yakın gelecekte belki de varlığı tamamen ortadan kalkacak olan Eski Ankara'nın bugünkü durumunu saptamaktır. Eski şehirler, ya da yeni şehirlerin eski semtleri üzerinde yapılan buna benzer bilimsel çalışmaların sayısı son derece sınırlıdır.⁷ Böyle bir incelemeyi yapmakla, Eski Ankara'yı ilerde ele alacak olanlara bir hareket noktası göstermiş ve karşılaştırma yapmak fırsatı vermiş olacağız.

Öte yandan, başkent Ankara, bugün, birbirinden belirli özelliklerle ayrılabilen en az dört kesimden meydana geliyor. Bunlardan birincisi, yeni, zengin ve müreffeh Ankara'dır. İkinci kesim, şehri yer yer kuşatmış, yer yer de şehrin merkezî kesimlerine sokulmuş olan gecekondu topluluklarıdır. Bu iki tip topluluk arasında kalan ve konut özellikle ilk bakışta göze çarpan "orta halli'lerin Ankara'sı", başkent içinde

⁷ John Gulick, "Bağdad: Portrait of a City in Physical and Cultural Change" JAIP, 33 (1967) s. 246-255; Gulick, Tripoli: A Modern Arab City. Harvard Univ. Press. 1967; Paul Ward English, "The Traditional City of Herat, Afghanistan", Princeton Conference, 1970; Samir Khalaf "Urbanism in Beirut", Princeton Conference, 1970; Ira M. Lapidus, "The Traditional Muslim City: Structure and Change", Princeton Conference; Bharat Sevak Samaj, Delhi Pradesh, Slums of Old Delhi, Atma Ram and Sons, Delhi, 1958.

çeşitli yönlerde dağılmış ve çeşitli merkezlerde toplanmış üçüncü tip-tir. Son olarak, Eski Ankara, türü kendine özgü, ayrı bir kişiliği olan dördüncü bir topluluk tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Denilebilir ki, resmî ve özel araştırma çabalarından çoğu, bugüne kadar, gecekondü bölgeleri üzerinde toplanmıştır. Bu bölgelerin sunduğu toplumsal sorunların, şehirciliğimiz, daha geniş bir deyimle iktisadî ve sosyal politikamız bakımından taşıdığı önem, haklı olarak inceleme ve araştırma önceliğini, pratik çözümlere acil ihtiyacı olan bu bölgelere yöneltmiş olabilir. Fakat unutmamak gerekir ki, şehrin tüm sosyo-ekonomik ve ekolojik yapısını aydınlatmaya yarayacak çalışmalar, yukarıda belirtilen dört topluluk türünün hepsinden örnekler almak zorundadır. O halde, Eski Ankara araştırmasıyla, başkentin bir kesimi daha yakından tanınmış ve bu çok renkli mozayığın bir taşı daha yerine konmuş olacaktır. Bundan başka, Türk şehirciliğine ve genellikle şehir bilimlerine teorik katkılar yapmak isteyenlere örnek olay niteliğinde malzeme sağlanması da, bu araştırmanın yan amaçlarındandır. Doğrudan doğruya yöneldiğimiz bir hedef olmamakla beraber, eski Ankara'nın sorunları ile ilgili olarak varılacak sonuçlardan, plâncıların ve yöneticilerin alabilecekleri dersler bulunabileceğini de hatırla tutmalıyız.

Sıraladığımız bu genel amaçlar dışında, araştırmanın, belli varsayımların denenmesine yönelmiş bazı özel amaçları da vardır. Bunları dört beş nokta etrafında toplayabiliriz.

a) Eski Ankara mahalleleri, iktisadî, sosyal ve ekolojik özellikleri bakımından, Batı ülkelerinin sefalet yuvalarına, hızla büyüyen şehirlerin, karakterini değiştirmekte olan, geçiş halindeki (transitional) kesimlerine has özelliklere sahiptir. Bu hâliyle Batı'da geliştirilmiş olan şehrsel büyüme ve şehir ekolojisi teorileri ve modelleri içinde Eski Ankara'nın yerini bulmak güçlük sunmaz.

b) Eski Ankara'da, Eski Ankara'lı diye ayrı, özel bir aile tipi kalmamış; burası ya köylerden yeni ve doğrudan doğruya gelen, ya da Ankara'da bir süre başka semtlerde yaşadktan sonra buraya göçenlerin "istilâsına" uğramıştır. Bu aileler, Eski Ankara'da geçici olarak kalmakta ve içinde bulundukları koşullar değiştikçe başka semtlere göç etmektedirler.

c) Eski Ankara, fizik bütünlüğü ve yapılarının özellikleri bakımından gecekondulardan kesinlikle ayrılmakla beraber, burada yaşamakta olan insanlarla gecekondulu ailelerinin, gelir, meslek, öğrenim düzeyleri ve değer sistemleri arasında derin farklar bulmak mümkün değildir. Dolayısıyla her iki topluluğun da, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Lâtin Amerika ülkelerinin şehirlerinde görüldüğü gibi proleterleşme sürecini henüz tamamlamamış bir grup sayılmasında bir sakınca yoktur.

d) Eski Ankara'da, yapılar, şehrsel kurum ve fonksiyonlar, insan yaşantıları ve çalışma düzeni bakımından, feodal şehirlere özgü izlere rastlamak mümkündür. Feodal çizgiler, sadece ortaçağ şehirlerinde bulunmaz. Bugünün şehirleri arasında da feodal karakterde olanlar; ya da şehrin bu ölçülere uyan geleneksel kesimleri bulunabilir. Eski Ankara, feodal özelliklerinden kurtulup, kapitalist üretim ilişkilerinin biçimlendirdiği şehir aşamasına geçememiştir. Başka bir deyişle, sanayi öncesi, sanayileşmekte olan ve sanayi şehri süreci içinde, ilk aşamadan fazla uzaklaşmış değildir. Bu haliyle, Eski Ankara, bir modern şehirden çok, karayolu üzerindeki büyükçe bir Anadolu kasabasını andırmaktadır.

e) Son olarak, Eski Ankara, geniş ölçüde kendi içine kapalıdır. Eğlence, alışveriş ve çalışma hayatı bakımından, Yeni Ankara ile ilişkileri sınırlı ölçüler içinde kalan, oldukça kapalı bir alt sistem özelliği göstermektedir. Bununla beraber, son yıllarda önemli değişmelere sahne olmuştur. Ancak bu değişme, Eski Ankara'nın çekirdeği olan Kale içi mahallelerde, onları çevreleyen semtlerdeki değişmelere göre daha yavaşdır.

B) Eski Ankara'nın Tanımı

Bu incelemenin coğrafi sınırları; şehrin, Ankara Kalesinin surları içi ile, yakın çevresindeki mahallelerden meydana gelen çekirdek kesimini içine almaktadır. Başkent nüfusça ve alanca geliştikçe bu çekirdek de görsel (nisbî) önemini yitirmektedir. Gerçekten Ankara'nın nüfusu 1927 yılında 74.553 iken, 1945'de 226.762, 1965'de 905.660, 1970'de ise

1.208.791 olmuştur.⁸ Oysa, eski Ankara nüfus ve alan yönünden önemli değişimlere uğramamıştır. Bugün Eski Ankara'nın 50 bin kadar olan nüfusu, başkent nüfusunun sadece %4'ü kadardır. Alanı ise Jansen plânında öngörülen alanın %8,5'u, 1957 Nazım Planı ile çizilen alanın %1,5'u ve Ankara Belediyesi sınırları içinde kalan alanın ise %0,8'ini geçmez.

Kuşkusuz, tarihin bütün çağları için geçerli sayılabilecek, değişmez sınırlı bir Eski Ankara'dan söz edilemez. Her çağın Ankara'sı, onu izleyen çağların Eski Ankara'sı olmak zorundadır. Her çağ için farklı bir eski Ankara bulunduğunu varsaydığımıza göre, bu incelemedeki Eski Ankara teriminin nereyi anlattığını, hangi çağın Ankara'sı olduğunu belirtmek gerekir. Bizim Eski Ankara'mız, son 40-45 yıl içindeki sınırlarında önemli değişimler olmamış, maddî yapısını, görünüşünü ve eskiliğini az çok koruyabilmiş olan, Kale surları içindeki ve yakınındaki mahallelerden oluşan 1920-1923'lerin Ankara'sıdır. Bu anlamdaki Eski Ankara'nın sınırları içinde, ya da üzerinde olmakla beraber, geniş ölçüde fiziksel yenilemeye konu olmuş ve aynı zamanda iktisadî ve sosyal yapısı, araştırmaya başlanıldığı tarihteki gözlemlere göre tamamen değişmeye uğramış bulunan mahallelerin araştırma dışında bırakılması uygun görülmüştür.⁹

Gelişen başkent içinde Eski Ankara'nın tuttuğu yer, yan sayfadaki Harita 1'de açık olarak görülmektedir. Öte yandan, Harita 2 Eski Ankara'nın mahalle yapısını ve sınırlarını da göstermektedir.

C) Anketin Hazırlanması ve Uygulanması

Araştırmamanın hedeflerini gerçekleştirmek ve yukarıda sıralanan varsayımların gerçeğe ne derecede uyduğunu ortaya koymak amacıyla, araştırma alanı sık ve sistemli gözlemlere konu yapılmış, sokak sokak

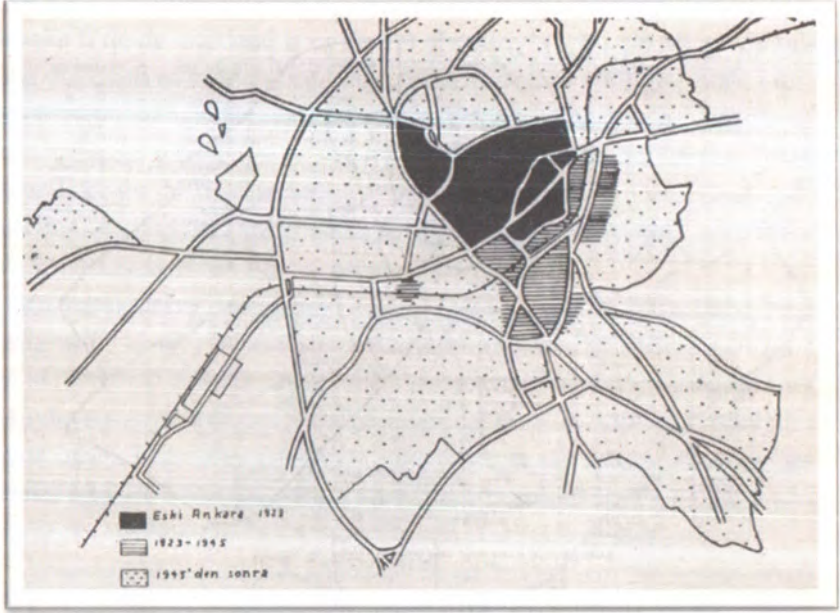
⁸ Şehrin nüfus gelişmesi şöyledir:

1927	74.553	1945	226.712	1960	650.067
1935	122.720	1950	289.197	1965	905.660
1940	157.242	1955	451.241	1970	1.208.791

⁹ Araştırma kapsamına giren mahallelerin bir listesi kitabın sonundaki Ek Ada verilmektedir.

dolaşmıştır.¹⁰ Eski Ankara'nın tarihsel özelliklerini de içine alan kısa tasviri genel nitelikteki daha çok ikinci el kaynaklara dayanılarak yapılmış, şehrin bu parçasının dününü yaşamış ve iyi bilen kimselerle yapılan söyleşilerden ve açık mülâkatlardan geniş ölçüde yararlanılmıştır. Böylece toplanan bilgileri tamamlamak ve geçerliklerini denemek için, Eski Ankara'da yaşayan hane halkı başkanları üzerinde bir anket uygulamaya ihtiyaç olduğu düşünülmüştür.¹¹

Harita 1. Çeşitli Tarihlerde Ankara

Bu anketi uygulamak üzere, Eski Ankara mahalleleri, gözlemlerimize dayanan değişme derecelerine göre üç tabakaya ayrılmıştır.¹² Mahalleler, idarî örgütlenmenin en alt düzeyinde bulunan muhtarlık sınırları içinde kalan topluluklardır. Eski Ankara'daki muhtarlıkların nüfusları,

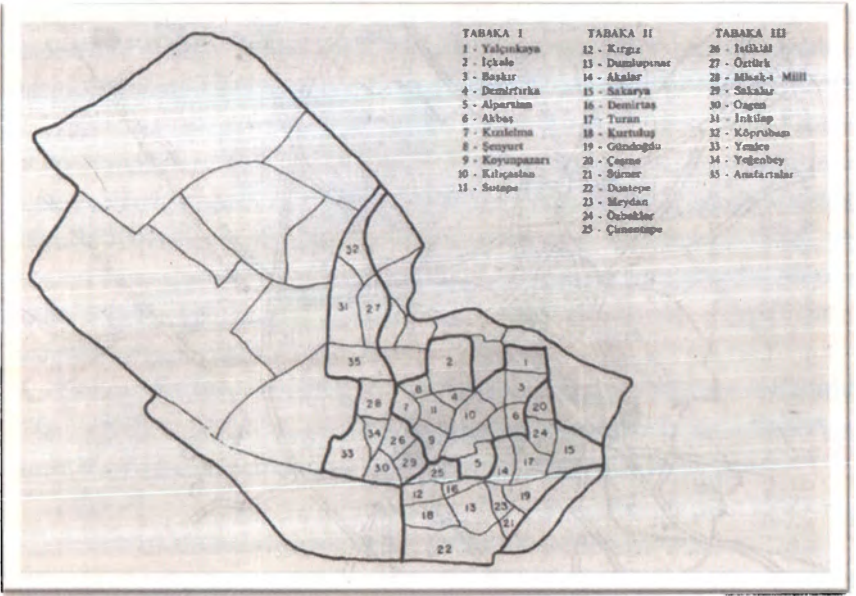
¹⁰ Bu gezilerden birçoğuna katılan Prof. Dr. İ. Yasa'nın, gözlemlerimizin yorumlanmasında ve sistemleştirilmesinde büyük yardımı olmuştur.

¹¹ Bu anketle ilgili soru kağıdı Ek I'de yer almıştır.

¹² Tabakaların sınırları ve her tabakadaki mahalleler için Harita 2'ye bkz.

2849 ile 180 arasında değişmektedir. Bu yönetsel birimlerin kendi içlerinde sosyal ve iktisadî bütünlük sunmaları beklenemez. Bununla beraber, araştırma alanımız gibi nispeten küçük bir mekân parçası üzerinde mümkün olan en küçük birimler itibariyle bilgi toplamak suretiyle, bir yandan bunlar arasındaki farklılaşmaların daha iyi gözlenebileceği, bir yandan da birbirine benzer özellikler sunan mahallelerin bir araya getirilerek "toplumsal alanlar" yaratıp yaratmadıklarının incelenmesinin kolaylaşacağı düşünülmüştür.

Harita 2. Eski Ankara'nın Bugünkü Mahalleleri

Söz konusu tabakaların ayrılmasında dikkate alınan ölçüler mahallenin değişme derecesi ve karakteri olmuştur.¹³ Tabaka I içinde, protokol alanı sınırlarına giren, Kale surları içindeki ve hemen yakınındaki mahalleler yer almaktadır. Başkır, Demirfırka, Şenyurt, Koyunpazarı gibi

¹³ Protokol alanı "Ankara Nazım Planının, Ankara Kalesi ve civarına tarihi önemi dolayısıyla, inşaat yasağı getirmek ve yapı onarımlarını izne bağlamak suretiyle kontrol altına alınmasını öngördüğü alan"dır.

muhtarlıklar, bunlar arasındadır. Tabaka II, Tabaka I'den daha fazla yenilenmiş izlenimi bırakmakla beraber, bu değişikliğin, daha çok oturma (ikametgâhların yoğun olduğu) alanlarında görüldüğü mahallelerdir. Kırgız, Dumlupınar, Akalar, Sakarya, Demirtaş ve Turan mahalleleri bu tabakanın en büyük muhtarlıklarıdır. Ankara hastahanesi arkasından, Ulucanlar semtini içine alarak Samanpazarı'na kadar uzayan, öte yandan da, Hamamönü, Doğumevi ve Dört Yol civarını kapsayan semtler bu tabakadadır. Ayrıca, Hacettepe Üniversitesinin genişleme alanı içinde kalan ve varlıkları hemen hemen sona ermiş bulunan Kırgız ve Kurtuluş mahalleleri bu tabakaya girmektedir. Son olarak, Tabaka II'de de, merkezî iş ve ticaret alanlarıyla iç içe girmiş, ya da onların yakın etkisi altında bulunan ve oturma alanı niteliğini hızla yitirmekte olan mahalleler vardır, İstiklâl, Öztürk, Anafartalar, Yeğenbey ve Köprübaşı gibi, Ulus ve sanayi çarşıları ile yakın bağlantıları olan mahalleler bu tabaka içindedir. Tabaka III'ün sınırları; Denizciler Caddesi ile Gençlik Parkı arasında kalan alanları, Hacı Bayram Camii civarını içine alarak İsmet Paşa semtine kadar uzanır.

Bu tabakaların tümündeki mahallelerde yaşayan hane-halkı başkanlarının (13.497) %4'ü, sistematik örnekleme ile 1965 nüfus sayımına temel olan bina cetvellerinden seçilmiştir. Örnek sayısının çokluğu nedeniyle, sistematik seçim tercih edilmiştir. Burada, toplam hane halkı sayısı örnek hacmine bölünerek elde edilen aralık esas alınmış ve her tabaka için sabit tutulmuştur. Her tabakada mülâkata esas olarak alınan nüfus ve hane halkı sayısı aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir.

Örneklemin seçimi sonucunda elde edilen toplam 549 mülâkattan 430'u, yani %78,3'ü gerçekleştirilebilmiştir. Bunların tabakalara göre durumu da, aşağıdaki çizelgede yer almaktadır.

Maddî olanakların sınırlılığı ve elde olmayan nedenlere mülâkat yapmaya imkân görülmeyenlerin çıkması olasılığı karşısında gerçekleşen mülâkat oranının %2,5'un altına düşmemesi endişesi, hane halkı başkanları anketi için %4'lük oranı kabule zorlayan nedenler arasındadır. Kaldı ki, en az örnekleme büyüklüğünün ne olması gerektiği konusunda teorik bir kuralın var olmadığı da bilinmektedir.

Çizelge 1. Tabakalara göre nüfus ve hane halkı (1965)

Tabakalar	Mahalle	Nüfus	Hane - Halkı
I	11	17.729	4.136
II	14	22.118	5.552
III	10	18.348	3.809
Toplam	35	58.195	13.497

Çizelge 2. Örnekleme plânına göre mülâkat yapılması gereken ve fiilen mülâkat yapılabilen hane halkı başkanı sayısı

Tabakalar	Yapılması Gereken Mülâkat	Yapılabilen Mülâkat	Oran (%)
I	163	140	% 85.9
II	229	174	% 76.0
III	157	116	% 73.9
Toplam	549	430	% 78.3

Beklenen mülâkat oranının %80'den aşağı düşmemesini istediğimiz halde, bunun sağlanamayışı, araştırma sonuçlarının sıhhati bakımından olumlu olmamıştır. Üç tabakada da, yapılamayan anketlerin sayısı oldukça yüksektir. Özellikle Tabaka II'de yer alan mahallelerde yapılamayan mülâkat sayısı 50'yi geçmektedir. Bunların çoğu, evleri yıkılmış ve dolayısıyla izine rastlanamayan hane-halkı başkanlarına ait mülâkatlardır. Bu tabakadaki Kurtuluş ve Kırğız mahalleleri, Hacettepe Üniversitesinin genişleme alanları olduğundan, örneklemeye esas alınan 1965 Nüfus sayımı sırasında var gözüken yapılardan pek çoğu, 1968'de, yani anketin uygulandığı tarihte yıkılmış bulunuyordu. Bu mahallelerin 1970 nüfusları ise sifıra düşmüş bulunmaktadır. Bu tabakadaki yapılamayan anketlerden sadece iki tanesi hane-halkı başkanlarınca reddedilmiş, üçü seyahatte bulunduklarından mülâkat yapılamamış, yedi konutta ise, o tarihte kimsenin oturmadığı ve bunların da sayısı 40'ı bulan diğer bir takım konutlar gibi yıkılma gününü beledikleri görülmüştür. Tabaka III'teki mahallelerde mülâkat yapılamayanların sayısı da 40 olmakla birlikte, bunların büyük bir kısmı, 1965-1968 yılları arasında işyeri haline gelmiş, bir kısmında, hane halkı başkanları evlerinde bulunamamış, küçük bir kısmı ise sorulara cevap vermeyi reddetmişlerdir.

Bunlara rağmen, hane-halkı anketinden elde edilen mülâkat oranı %78,3'tür. Bu tür araştırmalarda verim oranının %75'in altına düşmesi genellikle beklendiğine göre, elde edilen oranın, genel olarak araştırmanın sıhhatine ciddî şüpheler getirecek nitelikte olmadığını kabul edebiliriz. Kaldı ki, asıl ilgi alanımız, Eski Ankara'nın çekirdeği olan Kale içi mahallelerle, onların civarı, yani Tabaka I olduğundan, o tabaka için elde edilmiş olan %85,9 oranını tatmin edici saymakta herhangi bir sakınca olmasa gerektir.

Hane-halkı başkanları anketinde kullanılan ve 61 soruyu içine alan soru kâğıdı üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde hane-halkı başkanlarının sosyal ve iktisadî durumlarıyla, ikinci bölümde, hane halkının yaşamakta olduğu konut ve çevre ile; üçüncü bölümde ise hane halkı başkanlarının bazı tercih ve değerleriyle ilgili sorular yer almaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİ ANKARA'NIN YAPISI

A) Yönetimsel Yapı ve Hizmetler

Ankara Belediye sınırları içinde 4 ilçe vardır: Çankaya, Altındağ Merkez ve Yenimahalle. Bu ilçelerdeki mahalle sayısı, sırasıyla, 69, 51, 57 ve 14'dür. Nüfusları da, sırasıyla, 1970 nüfus sayımının geçici rakamlarıyla, 651.681, 335.257, 114.609, 107.244'tür. Eski Ankara, Merkez ilçe içindeki muhtarlıkların yarısından fazlasını kapsar. Nüfusu da, merkezi ilçe nüfusunun %47,5'i kadardır. Yönetimi bakımından Ankara iline, belediye hizmetleri yönünden ise tamamıyla Ankara Belediye-sine bağlıdır. II. Dünya Savaşı yıllarından itibaren Kale'ye yakın arazi üzerinde gecekondulu inşaatın artmış olması, Merkez ilçede, birkaç gecekondulu muhtarlığının meydana gelmesine yol açmıştır.¹⁴ Bunların nüfus toplamı 50.116'yı bulmaktadır. Demek ki, Merkez ilçe nüfusunun %47,5'i Eski Ankara'da yaşamakta olmasına karşılık %40,6'sı da gecekondularda oturmaktadır.¹⁵ Çoğunluğu gecekondulardan meydana gelen Altındağ ilçesiyle birlikte göz önüne alındığı takdirde, Ankara'nın, gecekondulu yerleşmeleri bakımından Türkiye'nin ve geliş-

¹⁴ Bu mahalleler; Akköprü, Altınbaş, Bentderesi, Bozkurt, Evliyaçelebi, Yenihayat, Yenituran ve Zübeydehanım'dır. Prof. Dr. Yasa'ya göre, Fevzipaşa, Kaledibi, Sığıraklar, Turgutreis muhtarlıkları da, saydıklarımıza eklenebilir. Bkz. Ankara'da Gecekondulu Aileleri, s. 261.

¹⁵ 1965 Nüfus sayımının kesin sonuçlarına göre.

mekte olan ülkelerin metropollerinin taşıdıkları özellikleri göstermediği anlaşılr. Şöyle ki, Ankara'da gecekondu sadece şehri kuşatmakla kalmamakta, fakat aynı zamanda, şehrin çekirdeğinde ve ona çok yakın olan arazi parçaları üzerinde de yoğun durumda bulunmaktadır. Bunu, başkent olmanın bir paradoksu olarak yorumlayabiliriz. Şöyle ki, devlet merkezine ve dolayısıyla her türlü zabıta gücüne çok yakın olan yerlerde normal olarak gecekondular yapımının daha büyük bir etkinlikle önlenmesi gerekirken, siyasal karar organlarıyla yüz yüze olmanın bir sonucu olarak, gecekonduların inşaatına daha fazla göz yumulduğu izlenimi uyanmaktadır. Gerçekten Ankara'da ilk gecekondu, Eski Altındağ ve Yenihayat mahallelerinde görülmüştür.¹⁶

Gecekonduların inşaatının artışı, Eski Ankara'da yol, su, elektrik, otobüs gibi belediye hizmetleriyle diğer kamu hizmetlerinin ortalama düzeyini olumsuz biçimde etkilemiştir. Genel bir neden olarak hizmet maliyetinin yüksekliği ve kaynak yetersizliği yanında, gecekonduların çok yakın tarihlere kadar, kanun dışı sayılmasının ve her türlü hizmetten genellikle yoksun bırakılmasının, bunda önemli rolü olmuştur.

Ankara'nın başkent olmasından da önce şehrin bazı temel fonksiyonlarını sağlayan Eski Ankara bu görevlerinden bir kısmını bugün de sürdürmektedir. Örneğin, Ankara Belediyesi, çeşitli hizmet şubeleriyle birlikte Ankara İli; Maliye, Gümrük ve Tekel Bakanlıkları, İller Bankası, Ankara, Numune ve Hacettepe gibi bazı önemli sağlık kurumları ve Adliye, Eski Ankara'nın sınırları içinde bulunmaktadır. Bunlara bir takım yüksek ve orta öğrenim kurumlarını da katabiliriz. Bu kurullardan çoğunun, değil Eski Ankara'ya, Ankara şehrinin, hatta ilinin sınırları ötesine hizmet sunan fonksiyonları bulunduğu kuşkusuz olmakla beraber, Eski Ankara'lılar, bu kurullara herkesten daha yakın bulunmaktadır.

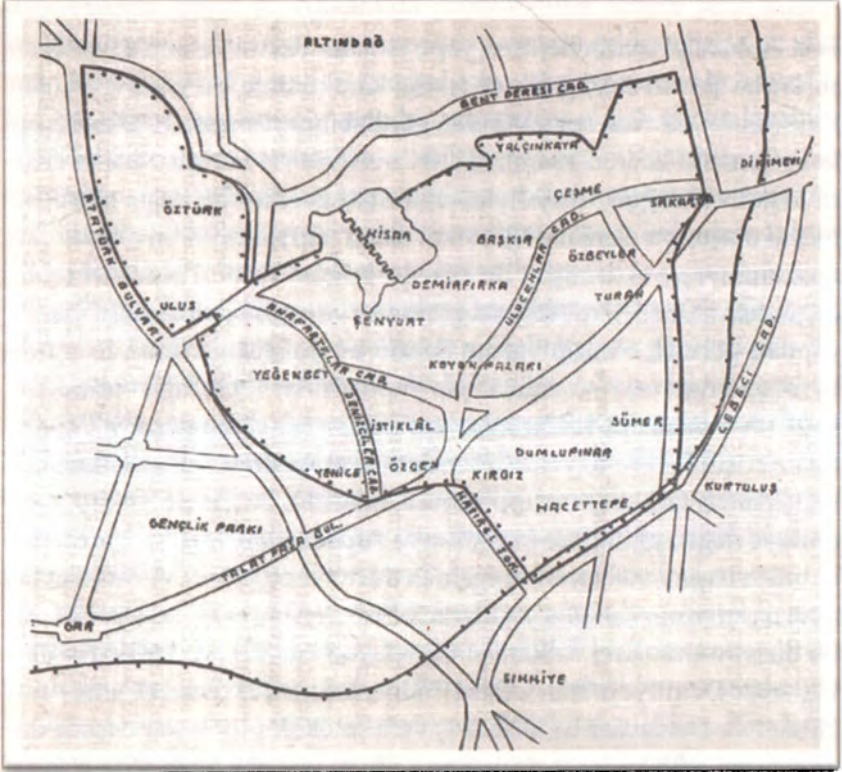
Şehrin bu kesimindeki konutlar, büyük çoğunlukla, elektrikle aydınlanmakta, şehir suyundan yararlanmaktadırlar. Özellikle Kale surlarına yakın mahallelerin dar sokakları, bu semtlere otobüs, taksi ve dolmuş gibi taşıyım araçlarının sokulmasına engel olmaktadır.

¹⁶ İ. Yasa. Ankara'da Gecekondular, s. 51.

B) Yapılar ve Fizik Çevre

Eski Ankara'yı sembolleştiren yapı; Ankara Kalesi ve onu çevreleyen surlardır. Şehrin eskiliğinin ve feodal karakterinin bir göstergesi olan Kale'nin Ankara'nın her yanından görülebilmesi amacı, 1928'de hazırlanan Jansen Plânının önemli ilkeleri arasında yer almıştı. Kale ve civarının tarihsel değeri dolayısıyla korunması gereken bir değer temsil etmekte oluşu, bu alanları, "Protokol alanı" adıyla denetim altında bulundurmaya gerektirmiştir. Bu sayede, bugün, Eski Ankara'nın çekirdekindeki mahallelerde orijinal görünüm ve özelliklerini koruyabilmiş yapıları görmek olanağı vardır. Şehrin bu parçasının insan üzerinde bıraktığı imge; eski ve çoğu ahşap yapıların bir topluluğu olması; sokakların intizamsız, kaldırımsız bulunması ve minarelerin sıklığıdır. Kalenin içindeki ve en yakın çevresindeki mahalleler hemen hemen hiç karışmamış, farklılaşmamış oturma alanlarıdır. Bu sadelik çekirdekten çevreye doğru gidildikçe kaybolur ve Atpazarı ve Koyunpazarı semtlerinden başlayarak işyerleri egemen duruma geçerler. Oturma alanlarıyla işyerlerinin karışma oranlarını belirleyen başlıca etken, yol ve trafik durumudur. Eski Ankara'yı çevreleyen Atatürk ve Talâtpaşa Bulvarları ile Demiryolu'nun Cebeci Caddesine paralel giden kesimi, Anafartalar ve Denizciler caddeleri, iş yerleşmelerini toplayan başlıca damarlardır. 1955'lerden hemen sonra açılan ve Eski Ankara'da çok sayıda konutun kamulaştırılarak yıkılmasını gerektiren Ulucanlar Caddesi de, her iki yanı ile, artan oranda işyeri niteliği kazanmaktadır. Kale içinden söz konusu ana caddelere inildikçe yoğunlaşan iş yerleşmeleri, bu caddelerden arka sokaklara doğru gidildikçe konutlarla daha çok karışmakta ve ana caddelerden en uzak noktalar, oturma alanlarının, işyerleriyle en az karışık olduğu noktaları temsil etmektedir. İçkale, Başkır, Demirkırka ve Hacettepe Üniversitesinin istilâsına uğramadan önceki Kırgız ve Kurtuluş mahalleleri bunun örnekleridir. Denizciler Caddesi ile Posta Caddesi ve Atatürk Bulvarı arasında, İller Bankası arkalarında kalmış olan Yeğenbey mahallesi de birkaç yıl öncesine kadar egemen olan oturma alanı niteliğini geniş ölçüde yitirmiştir.

Harita 3. Eski Ankara'nın sınırları ve belli başlı semtleri

Eski Ankara'da işyeri sahipleri işyeri bulabilmek için, hava parası da ekleyerek yüksek kiralar ödeyebilmektedirler. Bu talep bir yandan yüksek ve modern işhanları inşa etmek, diğer yandan da mevcut yapıları işyeri olarak kullanmak üzere değiştirmek için, inşaatçı ve emlakçılar üzerinde özendirici bir etken olmaktadır. Bu nedenledir ki, ana caddelerden başlamak üzere, hızlı bir "istilâ" olayının, konutların varlığına son verdiği görülmektedir. Denilebilir ki, protokol alanı dışında, önümüzde 15-20 yıl içinde, Eski Ankara'daki yapıların tamamı, yerlerini yeni yapılara bırakmış olacaktır. Bizzat işyerleri üzerindeki değişimler hesaba katılmazsa, yalnız 10.000 civarındaki konutun yerini bu çevrede izin verilen 6 katlı yeni yapıların alması sonucunda ortaya çı-

kacak artık değerler toplamının 10-15 milyar TL civarında olacağı tahmin edilebilir. Şehrin, görevlerini daha iyi yerine getirmesi ve düzenli bir biçimde yenilenmesi kadar, bu gelişmeye plânlarla yön gösterme durumunda bulunan kamunun, bu yeni değerlerin dağılımında adalet sağlamak ve pay sahibi olmak görevi de vardır. Eski Ankara'nın, Ankara başkent olduktan sonra da, önemli bir iş ve ticaret merkezi olma karakterini koruması, işyerleri lehine tahmin edilen bu gelişmeyi kaçınılmaz duruma sokmaktadır.

Yöntem kesiminde belirtilen tabakalar açısından bakılınca, denilebilir ki, Tabaka I, konutların bugün de yoğun olduğu mahallelerden meydana gelmektedir. Tabaka II'de ise, işyerleriyle konutlar bir dereceye kadar karışmış olmakla beraber; denge, konut alanları lehinedir. Son olarak Tabaka III'ün mahalleleri ise, işyerlerinin yoğun ve üstün olduğu karışık bir görünüm sunmaktadırlar. Bununla beraber, eğilim her üç tabakada da, işyerlerinin daha çok yoğunluk kazanması yönündedir.

Eski Ankara'daki konutlar, genellikle yaşlı konutlardır. Oturanlar tarafından 30 yıllık ve daha yaşlı tahmin edilen konutların çoğunlukta (%62.7) olduğu görülmektedir. Demek ki, araştırma alanındaki konutlardan önemlice bir kısmı, II. Dünya Savaşından önceki yıllarda yapılmışlardır. 60 yaşından yukarı ve dolayısıyla gerçekten "eski" sayılabilecek olan konutların oranı %30 kadar olmasına rağmen; bu haliyle dahi Eski Ankara'nın, özellikle II. Dünya Savaşını izleyen yıllarda yapımına başlanan gecekondun niteliğindeki yapıların yoğunlaştığı topluluklardan kesinlikle ayrılmakta olduğu belirtilebilir.

Eski Ankara'da yaşı bilinmeyen yapıların da %20'ye yakın olduğuna ve yaş tahminindeki güçlüğü, yeni binalardan çok eski yapılar için söz konusu olabileceğine bakılırsa, yukardaki yorum biraz daha güçlenmiş olur.

Çizelge 3. Eski Ankara konutlarının yaşı

Yaş	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
15'den az	5	3.6	15	9.0	6	5.2	26	6.0
16- 30 yıl	11	7.9	42	24.1	10	8.6	63	14.7
31- 45 yıl	14	10.0	36	20.6	9	7.8	59	13.7
46- 60 yıl	41	29.3	24	13.7	19	16.4	84	19.5
61-100 yıl	49	35.0	17	9.7	23	19.8	89	20.9
100'den fazla	17	12.1	7	4.0	13	11.2	37	8.6
Bilmiyorum	3	2.1	33	18.9	36	31.0	72	16.6
Toplam	140	100.0	174	100.0	116	100.0	430	100.0

Eski Ankara'daki konutların önemli bir kesimi Cumhuriyetin ilân edildiği yıllardan daha önce yapılmış olmasına rağmen, bu eskilik derecesinin en yüksek olduğu yerler, Tabaka I içinde kalan mahallelerdir. Gerçekten Cumhuriyetten de yaşlı olan eski Ankara konutlarının oranı Tabaka I'de %76.4 olmasına rağmen, Tabaka II ve Tabaka III'de, sırasıyla %27.4 ve %47.4'tür. Bu sonuç bizi, Kale içinde ve hemen yakınındaki mahalleleri "en eski" saymanın yerinde olmasına rağmen; Doğumevi ve Dikimevine doğru genişleyen mahallelerin, hiç değilse yaşlı yapılar bakımından, Ulus, Hacı Bayram ve Yeğenbey semtlerindeki konutlardan daha yüksek oranda yenilenmeye konu olduklarını düşünmeye yöneltmektedir. Yahut da bu, Eski Ankara'ya çizdiğimiz sınırlar içine Tabaka I'in bazı mahallelerini sokmakta fazla isabet olmadığı biçiminde yorumlanabilir.

Konut olarak kullanılan yapıların yarıdan az fazlası 2 odalıdır. 2 ve 3 odalı konutların oranı %70'i geçmektedir. Yapılar genellikle geniş ve çoğu hallerde birden fazla katlı olduğu halde, ortalama olarak bir hanehalkının oturduğu yerin dar oluşu Eski Ankara konutlarını, kalabalıklık ölçüleri bakımından gecekondulara yaklaştırmaktadır. Bununla beraber, gecekondularla Eski Ankara konutları arasında, oda sayısı yönünden farklar vardır ve bunlar ileride ayrıca ele alınacaktır.

Çizelge 4. Eski Ankara konutlarının odası sayısı

Oda Sayısı	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
1	29	20.7	30	17.3	28	24.1	87	20.2
2	72	51.4	91	52.3	56	48.3	219	50.9
3	25	17.9	39	22.4	24	20.7	88	20.5
4 +	14	10.0	14	8.0	8	6.9	36	8.4
	140	100.0	174	100.0	116	100.0	430	100.0

Eski Ankara diye tanımladığımız semtlerdeki yapılardan çoğu, mülakatçılarımıza verilen tanım ve ölçüler çerçevesinde “Eski Ankara evi” niteliği taşımaktadırlar. Bunların oranı %64.9’dur. Konutların %25’inin “orta halli”, %5.3’ünün ise “gecekondu” olarak nitelendirildiğini görüyoruz. Hızlı bir değişimin içinde bulunan bu şehir parçasını yüzdeyüz bir-örnek (homojen) saymaya imkân bulunmaması, konutların hepsini Eski Ankara evi tipine sokmağa engeldir. Eski Ankara evleri, genellikle iki katlı, eve girmek için bir avludan, ya da bahçeden geçilen, tuvaleti konutun dışında bulunan ve çoğu zaman, bir çatı altında ikiden fazla hane halkının yaşadığı da varsayılan ahşap konutlardır. Tuhaftır ki, Eski Ankara evlerinin oranının en yüksek olduğu tabaka, Tabaka II’dir. Eğer Eski Ankara’daki mahalleler arasında eskiliği en iyi korunabilenin, Tabaka I olduğu yolundaki varsayımımız doğru ise, Tabaka I deki bu görsel oran düşüklüğünü, mülakatçılarımızın tipleştirmede farklı ölçüler kullanmış olmalarıyla açıklayabiliriz. Bununla beraber, genellikle işyeri haline gelmiş olan Tabaka III’de bu oranın en düşük düzeyde bulunması ilgi çekicidir.

Çizelge 5. Mülakatçılara göre eski Ankara’daki ev tipleri

Konut Tipi	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Lüks	4	2.9	6	3.4	1	6.0	17	4.0
Gecekondu	6	4.3	1	0.5	16	13.8	23	5.3
Orta halli	29	27.1	41	23.6	38	32.7	108	25.1
Eski Ankara evi	101	65.7	125	72.0	53	45.7	279	64.9
Başka	—	—	1	0.5	2	1.8	3	0.7
	140	100.0	174	100.0	116	100.0	430	100.0

Hane-halkı anketinin verdiği sonuçlara göre, gerek iki katlı olan, gerek bir avlu ya da bahçeden geçildikten sonra girilen, gerek tuvaleti evin içinde olmayan ve gerekse aynı çatı altında iki ve daha fazla hane halkı barındıran¹⁷ konutların oranı oldukça yüksektir. Bu dört özelliği temsil eden oranlar, sırasıyla, %63, %62,3, %52,3 ve %62,3'tür. Aşağıdaki çizelgeler her bir özelliğin, tabakadan tabakaya farklı olup olmadığını da saptamaya olanak vermektedir. Görülüyor ki, iki katlılık ve tuvaletin evin dışında bulunması oranları bakımından Tabaka I başta geldiği halde, konuta girmek için avlu ya da bahçeden geçme zorunluluğu ve mülakatçılar gözü ile Eski Ankara evlerinin çoğunlukta olup olmadığı yönlerinden Tabaka II başta gelmektedir.

Çizelge 6. Eski Ankara evlerinde kat sayısı

Kat Sayısı	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
1	21	15.0	27	15.5	25	21.6	73	17.0
2	95	67.9	110	63.2	66	56.9	271	63.0
3	20	14.2	17	9.8	18	15.5	55	12.8
4 +	4	2.9	20	11.5	6	5.1	30	7.0
Cevapsız	—	—	—	—	1	0.9	1	0.2
	140	100.0	174	100.0	116	100.0	430	100.0

Çizelge 7. İçeri girmek için avludan, bahçeden geçilen evler

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Geçilmiyor	81	57.9	127	73.0	60	51.7	268	62.3
Geçiliyor	58	41.4	47	27.0	54	46.5	159	37.0
Başka	1	0.7	—	—	2	1.8	3	0.7
	140	100.0	174	100.0	116	100.0	430	100.0

Bir binada kaç hane halkının, daha başka deyişle kaç konutun bulunduğu saptayabilmek için, yapıların giriş kapısı üzerindeki su ve elektrik plâkalarının sayısına bakmak yanıltıcı olmaz. Eski Ankara'lıların oturdukları yapılar bu açıdan oldukça yoğun görünmektedirler.

¹⁷ Burada söz konusu olan, bir yapıda yaşamakta olan hane-halkı sayısıdır. Bu, aynı evde, aynı çatı altında yaşayan evli çift sayısı ile karıştırılmamalıdır. Birincisi daha çok ekoloji ve fizik planlama yönünden önemli olduğu halde, ikincisi sosyolojik bir önem taşımaktadır.

Çizelge 8. Tuvaleti konutun dışında olan evler

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Konutun dışında	101	72,1	76	43,7	48	41,4	225	52,3
Konutun içinde	39	27,9	98	56,3	65	56,0	202	47,0
Başka	-	-	-	-	3	2,6	3	0,7
	140	100,0	174	100,0	116	100,0	430	100,0

Bina içindeki konut sayısı, Batı'nın modern şehirciliğinde genellikle kullanılmayan bir yoğunluk ölçüsüdür. Onun yerine, hektar başına nüfus, oda başına nüfus vb. yoğunluk ölçüleri tercih edilmektedir.¹⁸ Oysa, gelişen ülkelerin feodal karakterli şehirlerinde, burada söz konusu edilen "yapı yoğunluğunun" doğurduğu önemli toplumsal sorunlar bulunabilir.

Çizelge 9. Yapıdaki elektrik plâkası sayısı

Plâka sayısı	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
1	71	50,7	34	19,5	57	49,1	162	37,7
2	46	32,9	34	19,5	16	13,8	96	22,3
3	12	8,5	60	34,5	14	12,1	86	20,0
4	4	2,9	21	12,1	7	6,0	32	7,4
5	4	2,9	14	8,1	1	0,9	19	4,4
6	2	1,4	9	5,1	19	16,4	30	7,0
7+	1	0,7	2	1,2	2	1,7	5	1,2
	140	100,0	174	100,0	116	100,0	430	100,0

Konak tipindeki ve dolayısıyla fazla sayıda hane halkını barındırmak amacıyla bölünmeye daha elverişli olan yapıların Tabaka I'de daha fazla bulunmasına rağmen, yapı yoğunluğu en yüksek tabaka olarak Tabaka II'nin gözükmesi; bir yandan 1957'lerden sonraki imar faaliyetlerinin, bir yandan da Hacettepe Üniversitesinin genişleme plânlarının bu son tabakadaki mahallelerde sunî konut bunalımı yaratması ile açıklanabilir. Bunun gibi, Eski Ankara mahallelerinin tümü içinde nüfus yoğunluğu (hektara nüfus) 310 olduğu halde, Ankara

¹⁸ Çeşitli yoğunluk kavramları hakkında geniş bilgi için bkz. Gündüz Özdeş, "Yerleşme Yoğunluğu Bakımından Standartlaşma", Konut Paneli I, 1963.

Merkez ilçesinde bu yoğunluk rakamı 165'dir. Eski Ankara'da, Tabakalara göre nüfus yoğunluğu sırasıyla 388, 261 ve 351'dir. Görüldüğü gibi, bu yoğunluk rakamıyla, yukarıda "yapı yoğunluğu", olarak tanımladığımız yoğunluk arasında bir benzerlik yoktur. Şöyle ki, yapı yoğunluğunun da Tabaka II'de çok yüksek çıktığı ve 2 ve daha fazla hane halkı barındıran yapı oranının bu tabakada en yüksek (%80,5) olduğu görülmüştü. Bununla beraber, Eski Ankara'nın çeşitli tabakalarında nüfus yoğunluğu ile "barınma yoğunluğu" olarak tanımladığımız "*oda başına düşen nüfus*" rakamları birbirine benzemektedir. Bu da gösteriyor ki, her iki yoğunluk kavramı arasında zorunlu bir ilişki yoktur.

Çizelge 10. Eski Ankara'da nüfus ve barınma yoğunluğu

	Nüfus Yoğunluğu (Hektar Başına Kişi)	Barınma Yoğunluğu (Oda Başına kişi)
Tabaka I	388	1.74
Tabaka II	261	1.75
Tabaka III	351	2.39
Bütün Eski Ankara	310	1.89
Merkez İlçe	165	

Bir yapı içinde barınmakta olan hane-halkı sayısı kadar, aynı konutta, aynı çatı altında yaşayan hane-halkı sayısı da önemlidir. Bu gösterge; kalabalık, eski, geniş, geleneksel aile tipinin yoğun bulunduğu toplumlarda, bu genişliğin bir ölçüsünü vermektedir. Eski Ankara'da, çoğunlukla sarıldığının aksine, aynı çatı altında birden fazla hane halkının yaşaması hali yaygın değildir. Bu durumu saptamak üzere hane-halkı başkanlarına, evde kaç evli çiftin yaşadığı sorulmuş ve dolayısıyla her evli çiftin ayrı bir hane halkı meydana getirdiği kabul edilmiştir. Bugün Eski Ankara'da oturanların çoğu bir konutta -bir evli çift olarak yaşamakta (74,7), bir konutta birden fazla evli çiftin oturmakta olmasına çok ender rastlanmaktadır (%95). Bu durumda, geleneksel geniş aile tipinden küçük aileye geçiş sürecinde Eski Ankara'lıların büyük ölçüde şehirleşmiş ve modernleşmiş oldukları belirtilebilir. Bunu,

şüphesiz Eski Ankara'da oturmanın bir sonucu olarak görmek ve göstermeğe çalışmak olanaksızdır. Az ilerde, bu ailelerin Ankara'ya geliş tarihleri gözden geçirilirken de belirtileceği gibi, çoğunun, köylerden şehirlere nüfus akınlarının hızlandığı yıllarda gelmiş olmaları, bir sosyal değişme aracı olarak şehirleşmenin getirdiği etkilere ve özellikle Ankara'nın modern ve büyük bir şehir olarak gelişmesine bağlanabilir. Türkiye'nin büyük şehirlerindeki geleneksel aile tipi oranlarında son yıllarda görülen azalmalarda; şehre gelen ailelerin artan ihtiyaçlarının çeşitleri ve konut darlığı da önemli rol oynamaktadır.

Çizelge 11. Bir konutta yaşayan evli çift sayısı

	Tabaka I		Tabaka II		Toplam		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Hiç	21	15.0	21	12.2	25	21.6	67	15.6
1	99	70.7	139	79.7	83	71.5	321	74.7
2	14	10.0	12	6.9	7	6.0	33	7.7
3	4	2.9	1	0.6	—	—	5	1.1
4+	1	0.7	1	0.6	1	0.9	3	0.7
Cevapsız	1	0.7	—	—	—	—	1	0.2
	140	100.0	174	100.0	116	100.0	430	100.0

Fizikî çevre tipinin sağlık koşulları üzerindeki etkisi ayrıntılı araştırmalara ihtiyaç gösteren bir konu olmakla beraber, Eski Ankara'nın bu yönden pek iyi durumda olmadığını gösteren bazı incelemeler vardır. Ankara Hıfzıssıhha Okulu tarafından, şehrin çeşitli semtlerinde bağırsak parazitleri üzerinde yapılan bir araştırmada, zooparazitli ilkokul öğrencileri oranının, Eski Ankara'da %32,2, Yeni Ankara mahallelerinde ise %15,7 olduğu saptanmıştır.¹⁹ Önemli sağlık koşullarından olan, herhangi bir yıkanma kolaylığına, Eski Ankara konutlarından %29,8'i sahip değildir ve bu oran, Kale surları içinde %35'e, İtfaiye Meydanı arkalarına rastlayan Yeğenbey semtiyle Hacı Bayram civarını içine alan alanlarda (Tabaka III) %38'e yükselmektedir. Herhangi bir

¹⁹ R. Keleş, Alternatif Şehirleşme Hareketlerinin Maliyetleri Hakkında ön Rapor, (Çoğaltma) D.P.T. Ankara, 1968. s. 30.

yıkınma kolaylığına sahip olduklarını bildiren ailelerden, gusülhane'den ve modern banyodan yararlananlar eşit oranlarda olmakla beraber, bu oranlar semttten semte değışiklik göstermektedir. Örneğın Kale içinde ve yakınındaki mahallelerde, en fazla gusülhanenin (%43,6) en az ise banyonun (%20,7) yıkınma ihtiyacına cevap verdiği görölmektedir. Bunda, evlerin eskiliğı kadar, yıkınma alışkanlıklarının da rolü vardır. Ve Eski Ankara konutlarında, gusülhane yerine modern tipte banyo inşa ettirmek üzere değışiklik yaptırılması sınırlı ölçüler içindedir.

Çizelge 12. Eski Ankara'da yıkınma kolaylıkları

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
<i>Yıkınma kolaylıkları</i>	Sayı	%	Sayı	O/o	Sayı	%	Sayı	%
Hiçbiri	49	35.0	35	20.2	44	37.9	128	29.8
Gusülhane	61	43.6	54	31.0	28	24.2	143	33.2
Banyo	29	20.7	84	48.3	36	31.0	149	34.9
Başka	1	0.7	1	0.5	8	6.9	10	2.1
	140	100.0	174	100.0	116	100.0	430	100.0

Özetlemek gerekirse, denilebilir ki, Eski Ankara, fiziki çevre özellikleri ve yapılarıyla bir feodal şehre benzeyen görünüm sunmaktadır. Dar ve düzensiz sokaklar, çoğı iki katlı, ahşap, panjurlu ve avlulu evler, oldukça yüksek bir nüfus yoğunluğu ve şehir hizmetlerinin düşük kalitede oluşu şehrin bu kesimini karakterize eden başlıca özellikler arasındadır.

Mahalle muhtarları ve emlak komisyoncularıyla yaptığımız mülakatlar, arsa değerlerinde hızlı ve devamlı bir artış olduğunu, fakat artışın daha çok, Ulus, Anafartalar, Samanpazarı, Ulucanlar gibi işyeri yoğunlaşmasının karakterize ettiği kesimlerde yer aldığı gözlemini doğrulamıştır. Buna göre, söz konusu semtlerde, arsaların m2'si 500 - 1000 TL arasında değışmekte, diğer kesimlerde ise 5000 TL'ye kadar yükselmektedir.²⁰

²⁰ Mahallelere göre, arsa değerlerindeki değışmeler. Ek. F'de gösterilmiştir.

C) Eski Ankara Nüfusunun Sosyal ve İktisadî Özellikleri

1. Cinsiyet

Eski Ankara nüfusunun çeşitli özelliklerinin başında yaş, cinsiyet, doğum yerleri ve çocuk sayısı gelmektedir. Cinsiyetle ilgili bilgiler, hane halkı başkanlarından alındığından ve hane halkı başkanları da çoğunlukla erkek olduğundan, Eski Ankara'nın hemen hemen bütün tabakalarında, erkek nüfusun ağır bastığı göze çarpmaktadır. Geleneksel aile tipinin yaygınlığını kaybetmekte olduğu ve karı koca ile çocuklardan oluşan modern aile tipinin yaygınlaşmakta bulunduğu bir gerçek ise de, aile reisliğini kadının yapması, ne Türk, ne de İslâm geleneklerine uymadığından, bu yöndeki değişme istinaî bir nitelik taşımaktadır. Görüldüğü gibi kadın hane halkı başkanlarının oranı, ortalama olarak %10,9'dur. Bununla beraber, bu oran, eskiliğini en çok koruyan tabakada (Tabaka I'de %8,6), en az; az değişmiş tabakada (Tabaka II'de) biraz daha fazla (%11,5) ve çok değiştiği varsayılan Tabaka III'de ise, en fazladır (%12,9).

Çizelge 13. Hane halkı başkanlarının cinsiyetleri

	Erkek	Kadın		Toplam
Tabaka I	128	12	%8,6	140
Tabaka II	154	20	%11,5	174
Tabaka III	101	15	%12,9	116
	383	47	%10,9	430

2. Yaş

Hane-halkı başkanlarının yaşları ile ilgili bilgiler nüfusun tümünün yaş durumunu belirtmeye elverişli değildir. Bununla beraber, hane-halkı başkanlarından çoğu 40 yaşının üzerinde bulunmaktadır ve 35 yaşını geçmiş olanlar da katılarak ifade edilmek istendiği takdirde, oranın %70'i geçtiği görülmektedir. Öte yandan, nispeten küçük yaşta hane halkı başkanlığı görevini yüklenmiş bulunan 30 yaşından küçük hane-halkı başkanlarının oranı bütün Eski Ankara için %16,1 iken, bu oranın da I, II ve III numaralı tabakalarda, sırasıyla, %17,9, %12,1 ve

%20,7 olduğunu görmekteyiz. Şehrin yoğun işyerleri ve ticarî merkeziyle yakın sosyal ilişkileri olan tabakalarda bu oranların yüksek oluşu dikkat çekicidir. Gerçekten aynı tabakalar, konut işyeri oranları bakımından farklı durumda bulunmakta, bu katsayıların bu tabakalar için, sırasıyla 2; 6 (konut oranı en yüksek) ve 0,2 (işyeri oranı en yüksek) olduğu görülmektedir. Denilebilir ki, işyerleri ve dolayısıyla çalışma hayatı ile yakından temasa gelmek, aile başkanlığında gençleşme eğiliminin hiç değilse etkenlerinden biri olarak ortaya çıkıyor.

Çizelge 14. Hane halkı başkanlarının yaş grupları

Yaş	Hane Halkı Başkanı	% (Yüzde)
19'dan küçük	3	0,6
20-24	16	3,7
25-29	51	11,8
30-34	57	13,3
35-39	69	16,0
40-49	104	24,4
50-59	79	18,4
60 ve yukarı	51	11,8
	430	100,0

3. Doğum yeri

Hane halkı başkanlarının doğum yerlerine bakılırsa, çoğunun, Ankara'nın da dahil olduğu İç Anadolu illerinden birinde doğmuş olduğu görülür. Sadece Ankara'da doğmuş olanların oranı %38,1'dir. Bursa, Yozgat, Nevşehir, Kırşehir, Niğde, Konya, Çankırı, Sivas ve Eskişehir illerinde doğmuş hane halkı başkanları da katıldığı takdirde, oran %64,4'e yükselir. Aşağıdaki çizelgede, Eski Ankara'da yaşayan hane halkı başkanlarından kaçının, hangi illerden geldiği görülmektedir, ilişik olarak sunulan haritada da coğrafi uzaklık kavramının, göç ile olan yakın bağıntısı gözlenebilmektedir. Ankara'dan en uzakta bulunan illerde doğmuş olan hane halkı başkanlarının sayısı o derecede azdır. Doğum yerlerinin Ankara'ya karayolu uzaklığı²¹ ile, illerin, doğum yeri olarak zikredilme sıklığı arasındaki bağıntı ($r = -0.66$) olarak hesaplanmıştır.

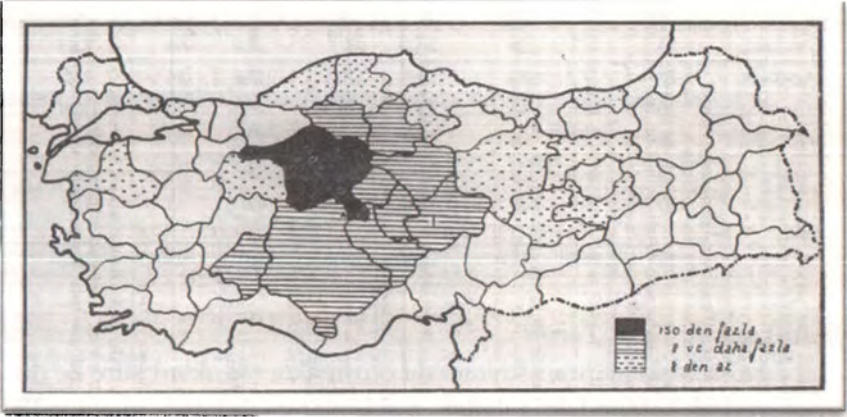
²¹ Uzaklıklar, 1970 Karayolları Haritasından alınmıştır.

Çizelge 15. Hane halkı başkanlarının doğum yerleri (önem sırasına göre)

	Hane Halkı Başkanı
Ankara	164
Kayseri	23
Yozgat	17
Isparta, Nevşehir ve Türkiye dışı	16
Kırşehir, Niğde	14
Çorum	12
Konya	10
Sivas, İstanbul	7
Kastamonu, Trabzon	6
Balıkesir, Bolu, Elazığ, Erzincan	5
Zonguldak, Amasya, Eskişehir, Gaziantep, Malatya, Ordu, Rize, Van	2
Adıyaman, Afyon, Bitlis, Bursa, Denizli, Diyarbakır, Gümüşhane, Hatay, Mardin, Muğla, Siirt, Urfa, Tekirdağ	1

4. Çocuk Sayısı

Harita 4. Eski Ankara'nın en çok göç aldığı iller

Eski Ankara'da aile yapısını belirtmeğe yarayacak olan göstergelerden bir tanesi de, çocuk sayısıdır. İlerde başka bir vesile ile yeniden işaret edileceği gibi, ilk bakışta Eski Ankara mahallelerinin iç sokaklarında göze çarpan nüfus yoğunluğu; okul saatleri dışında oyun yeri ihtiyaçlarını sokakta karşılamaya çalışan çocuklardan dolayı yüksektir. Gerçekten, Eski Ankara'da çocuk sahibi olan aileler çoğunluktadır

(%77,7). Az çok farklarla, her üç tabakada da durum böyle olmakla beraber, Tabaka III'de çocuksuz aile oranı %32'ye kadar çıkmaktadır. İş yerlerinin istilâsına uğramış bu tabakada çocuksuz hane halkı oranındaki artışa olağan gözle bakmak gerektiği gibi, çocuksuz hane halkı başkanlarından %15 kadının bekâr olduklarını da hesaba katmalıdır. Öte yandan, çocuk sayısı bakımından tabakalar arasında da bazı farklar vardır. 3 ve daha fazla sayıda çocuğu olan ailelerin oranı, Tabaka I'de %46,4'ten, Tabaka II'de %44,8'e ve Tabaka III'de de %30,1'e düşmektedir. Aksine, çocuksuz ya da tek çocuklu ailelerin oranı, bu tabakalarda sırasıyla %35, %34,5 ve %45,8'dir. Demek ki, işyeri niteliği ağır basan tabakada, çocuk sayısında belli bir azalma olduğu gözlenebilmektedir. Bu, Tabaka III'ün, diğerlerinden daha fazla şehirleşmiş olduğunu gösteren örneklerden biridir.

Çizelge 16. Eski Ankara evlerinde çocuk sayısı

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Çocuksuz	24	17,1	35	20,1	37	32,0	96	22,3
1 Çocuklu	25	17,9	25	14,4	16	13,8	66	15,3
2 Çocuklu	26	18,6	41	23,5	28	24,1	90	20,9
3 Çocuklu	28	20,0	36	20,7	18	15,5	87	20,2
4 Çocuklu	22	15,7	14	8,0	10	8,6	46	10,8
5 ve daha fazla	15	10,7	23	13,3	7	6,0	45	10,5
	140	100,0	174	100,0	116	100,0	430	100,0

5. Ankara'ya Geliş Tarihi

Hane halkı başkanlarının Ankara'da oturmakta oldukları süre ile doğum yerleri hakkındaki bilgiler, birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Çünkü hane halkı başkanlarının yarısına yakın bir kısmı (%48,2), 20 yıldan daha uzun zamandan beri bu şehirde yaşamaktadırlar. Ankara gecekondularında bu oran sadece %35'tir. Diğer yarısı ise, Ankara'ya II. Dünya Savaşı sonrası yıllarından itibaren farklı tarihlerde gelmişlerdir. Başkent nüfusunun bu süre içinde 4-4,5 katma yükseldiği göz önünde tutulursa, Eski Ankara'ya olan nüfus hareketinin göresel bir durgunluğu olduğu sonucuna varılır. Hane halkı başkanlarının yarısı,

Ankara'ya son 20 yıl içinde geldiklerine, ailelerini de beraber getirmiş oldukları varsayılabilceğine ve Eski Ankara nüfusunda bu arada başkentin şehirleşme hızı kadar önemli bir artış görülmediğine göre, Eski Ankara mahallelerinden bu semtler dışına doğru da, en az bu semtlere doğru olan nüfus hareketi şiddetinde bir göç olduğu ileri sürülebilir. O halde Eski Ankara mevcut nüfusunu daima koruyan, nüfus hareketleri yönünden kapalı bir alt sistem olmak yerine, devamlı olarak nüfus çeken ve dışa nüfus sevkederek bir topluluk olarak görülmektedir. Bu yorum şehrin bu kesiminin "geçiş halinde" olma ve "konaklama yeri" niteliklerine de uygun düşmektedir. Tabakalar arasındaki farklara bakılacak olursa, Ankara'ya nispeten yeni gelmiş olan hane halkı başkanlarının oranının Tabaka I'de en az olduğu, Tabaka III'de ise en çoğa yükseldiği görülür. Gerçekten 1950'den sonra Ankara'ya gelmiş olan hane halkı başkanlarının oranı, Tabaka I'de %35,9 olduğu halde, diğer tabakalarda (I ve II) sırasıyla %37,9 ve %47,2'ye çıkmaktadır. Oysa başkentin nüfusu 1950,100 olarak alındığı takdirde 1970'de 419'a yükselmiş bulunmaktadır.

Çizelge 17. Hane halkı başkanlarının Ankara'da oturmakta oldukları süre

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
1 yıldan beri	5	3,6	11	6,2	8	6,9	24	5,6
2-4 yıldan beri	10	7,1	15	8,6	8	6,9	33	7,7
5-9 yıldan beri	17	12,1	16	9,2	19	16,4	52	12,1
10-14 yıldan beri	17	12,1	24	13,9	19	16,4	60	13,9
15-19 yıldan beri	18	12,9	22	12,5	13	11,2,4	53	12,3
20-29 yıldan beri	26	18,6	25	14,5	19	16,4	70	16,3
30 ve daha yukarı	47	33,6	61	35,1	29	25,0	137	31,9
Cevapsız	-	-	-	-	1	0,8	1	0,2
	140	100,0	174	100,0	116	100,0	430	100,0

6. Yatay Hareketlilik

Eski Ankara'da yaşayanların coğrafi (yatay) hareketliliklerini daha iyi görebilmek için, hane halkı başkanlarının, 1 yıl ve 5 yıl önce nerede oturmakta olduklarına bir göz atmak yeter. Buna göre hem Eski Ankara'nın ilk bakışta görüldüğü kadar az göç alıp vermediği, hem de Eski Ankara'da yaşayanların şehir içinde oldukça hareketli oldukları ortaya

çıkılmaktadır. Bir yıl öncesine kıyasla, Eski Ankara'da yaşayanların çoğu (%80) gerçi evlerini bile değiştirmemişlerdir. Ama, beş yıl öncesi göz önüne alınırsa, Eski Ankara'da aynı evde yaşamakta olduklarını bildirenlerin oranı %47'ye düşmektedir. Demek oluyor ki, son beş yılda %33 oranında hane-halkı, oturmakta oldukları evden çıkmışlar ve onların yerini yeni aileler almıştır. Eski Ankara sınırları içinde, fakat başka bir evde oturmakta olanların oranı da bir yıl önce %70 olduğu halde, beş yıl öncesi için %17'dir. Bu bize, Eski Ankara içinde de oldukça yüksek bir hareketliliğin bulunduğunu göstermektedir. Eski Ankara içinde ev değiştirme biçimindeki hareketliliğin başlıca nedenleri; ailede çocuk sayısının artışının daha geniş bir eve geçmeyi gerektirmesi ve işyerine daha yakın mahallelerin tercih edilmesidir. Tabaka I ve II'de yer alan Ulucanlar Caddesinin açılması ve özellikle 1960'dan sonra Talatpaşa Bulvarının Hamamönü ve Doğumevi semtlerine rastlayan kesimindeki genişletme faaliyetlerinin çok sayıda konutun kamulaştırılmasını gerektirmesinin, bazı ailelerin bulundukları semt içinde ev değiştirmek zorunda kalmalarının ve hareketlilik üzerinde rolü olmuştur. Bu aileler, kamulaştırmadan ellerine geçen para ile şehrin daha yeni semtlerinden emlak satın alamayanlar, ya da satmadıkları halde, Eski Ankara'da bir süre daha oturmayı tercih edenlerdir.

Eski Ankara semtlerine göç eden nüfusun bir kısmının daha önce Ankara'nın başka semtlerinde oturmakta oluşları, Eski Ankara'nın "konaklama yeri" karakterinde olduğu varsayımını güçlendirmektedir. Bu durumda olan hane halkı başkanlarının oranı bir yıl öncesi için %79, beş yıl öncesi için ise %18,6'dır. Buna karşılık Eski Ankara'ya Ankara dışındaki köylerden göç eden nüfus oranının bir yıl önce %0,7, beş yıl önce ise %4,4 oluşu, şehrin bu kesimine olan göçlerin daha çok köylerden değil, fakat muhtemelen gecekonduardan yapıldığını düşündürmektedir. Bunun gibi, çizelge 18 ve 19'daki bilgiler, Eski Ankara'ya Ankara dışındaki şehirlerden gelenlerin oranının da çok düşük olduğunu göstermektedir ki; bunun, başka gelişen ülkelerde olduğu gibi köylerden büyük şehirlere olan göçlerin, Türkiye'de de kademeli olarak yapıldığını ileri süren görüşleri destekler nitelikte olduğu belirtilebilir.

Çizelge 18. Hane halkı başkanlarının bir yıl önce nerede oturmakta oldukları

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Ayrı evde	112	80,0	149	85,6	83	71,6	344	80,0
Ayrı semt, başka ev	11	7,9	6	3,9	13	11,2	30	7,0
Ankara'da başka semt	12	8,6	11	6,2	11	9,4	34	7,9
Ankara dışı, köy	2	1,4	1	0,3	-	-	3	0,7
Ankara dışı, şehir	3	2,1	7	4,0	7	6,0	17	4,0
Türkiye dışı	-	-	-	-	1	0,9	1	0,2
Cevapsız	-	-	-	-	1	0,9	1	0,2
	140	100,0	174	100,0	116	100,0	430	100,0

Çizelge 19. Hane halkı başkanlarının beş yıl önce nerede oturmakta oldukları

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Ayrı evde	77	55,0	77	44,3	48	41,5	202	47,0
Ayrı semt, başka ev	19	13,6	34	19,5	20	17,2	73	17,0
Ankara'da başka semt	22	15,7	32	18,4	26	22,4	80	18,6
Ankara dışı, köy	9	6,4	5	2,9	5	4,3	19	4,4
Ankara dışı, şehir	13	9,3	26	14,9	15	12,9	54	12,6
Türkiye dışı	-	-	-	-	-	-	-	-
Cevapsız	-	-	-	-	2	1,7	2	0,4
	140	100,0	174	100,0	116	100,0	430	100,0

Ankara ve Eski Ankara içindeki hareketlilik rakamlarının İzmir'de sosyal değişimin boyutları üzerinde yapılan bir araştırmanın sonuçlarıyla karşılaştırılması, Eski Ankara'da hareketlilik derecesinin görsel yüksekliğini ortaya koymaktadır.

Çizelge 20. Eski Ankara ile İzmir'de yaşayanların hareketlilik açısından karşılaştırılması (%).

	1 Yıl Önce		5 Yıl Önce	
	Eski Ankara	İzmir	Eski Ankara	İzmir
Ayrı evde	80	89,3	47,0	59,0
Ayrı semt, başka ev	7,0	7,3	17,0	29,4
Ankara, başka semt	7,9	2,4	18,6	3,7
Ankara dışı, köy	0,7	0,3	4,4	7,4
Ankara dışı, şehir	4,0	0,5	12,6	0,4
Türkiye dışı	0,2	0,1	-	-
Cevapsız	0,2	0,1	0,4	0,1
	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: İzmir'de sosyal değişim, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara 1968.

7. Ev Sahipliği-Kiracılık

Başkent Ankara'daki ailelerin, son bilgilere göre, %52,2'si kiracı olduğu halde Eski Ankara'da kiracı hane halkı oranı %70'in üzerindedir. Ailelerden pek az bir kısmının ev sahibi olması, Eski Ankara'ya ailelerin devamlı yerleşmeye elverişli bir şehir gözü ile bakmamaları ile açıklanabilir. İlerde de, bir vesilesiyle belirtileceği gibi, Eski Ankara'da oturan aileler çeşitli nedenlerle orayı terk etmeye ve başka semtlerde yerleşmeye hazırdırlar. Bu durumda bulunan hane halkı başkanlarının büyük çoğunluk teşkil ettiğini ilerde göreceğiz.

Çizelge 21. Eski Ankara'da kiracı aileler

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kiracı	94	67,1	134	77,0	84	72,4	312	72,6
Ev sahibi	43	30,7	40	23,0	29	25,0	112	26,4
Lojmanda	1	0,7	-	-	2	1,7	3	0,5
Ev sahibi değil, kira da ödemiyor	2	1,5			1	0,9	3	0,5
	140	100,0	174	100,0	116	100,0	430	100,0

Kiracı ailelerin ödedikleri aylık konut kiralarnın nispeten düşük bir düzeyde oluşu, bu semtlerdeki konutların düşük standartlı olmasıyla doğrudan doğruya ilgili bulunmaktadır. Bu standartların, oda sayısını ve bannma yoğunluğunu ilgilendirenlerini yukanda vermiş bulunuyoruz. Görüldüğü gibi, konutlar içinde, ykanma ve mutfak durumu elverişsiz ve standardı düşük olanların oranı da bir hayli yüksektir. Hane halkı başkanlarının %80'i, bu konutlara, ayda 200 TL'den az kira ödemektedirler. 300 TL'den fazla kira ödeyenlerin oranı ise, hatırı sayılır derecede azdır. 200 TL'den az kira ödeyen aile oranının, Tabaka I'de (%87,3), Tabaka II (%73,3) ve Tabaka III (%75,3)'e kıyasla çok daha yüksek bulunmasının, Eski Ankara'nın çekirdeğindeki konut kiralarnın, sadece konut standartları yüzünden değil, fakat aynı zamanda, ana trafik yollarına ve ulaşım araçlarına uzaklığı nedeniyle de düşük bulunduğunu göstermektedir. Fakat bütün tabakalar için geçerli sayılabilecek bir gözlem, mod değerin (hemen hepsinde %50 civarında ve üzerinde) 101-200 TL kira dilimine ait bulunmasıdır.

Çizelge 22. Eski Ankara'da konut kiralari

Eski Ankara											
	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam			Ankara Şehri (*)	Türkiye
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	%		
100 TL	31	33.0	33	24.6	21	24.7	85	27.2	18.7	38.5	56.7
101- 200	51	54.3	66	49.3	43	50.6	160	51.1	43.8	22.3	21.6
201- 300	6	6.4	22	16.4	14	16.5	42	13.4	22.3	18.5	9.7
301- 400	4	4.3	11	8.2	5	5.9	20	6.4	8.9	9.3	4.5
401+	2	2.0	2	1.5	2	2.3	6	1.9	6.3	11.4	7.5
	94	100.0	134	100.0	85	100.0	313	100.0	100.0	100.0	100.0

(*) DİE, 1965 Genel Nüfus Sayımı %1 Örnekleme Sonuçları, s. 47.

Kira ödemeleri söz konusu olmayan ev sahiplerinin, konutları için isteyecekleri kira miktarlarına göre gruplandırılmaları da, ödenen kira gruplarına oldukça benzemekle beraber, ev sahipleri beklenen bir eğilime uygun olarak, konutların kiralarnı biraz daha yüksek değerlendirmişlerdir. Şöyle ki, onlara göre, 200 TL'den az kira getiren konutlar oram, %62,5'a düştüğü halde, 300 TL'den fazla kira getirecek olanların oranı, %14,3'e yükselmektedir.

Türkiye'de kiracı ailelerinin ödedikleri kira miktarlarıyla karşılaştırılırsa, Eski Ankara'dakilerin nispeten kötü durumda bulunduğu anlaşılır. Zira, bütün Türkiye'de, kiracılardan %57 kadarı 100 TL'den daha az kira ödüyor durumdadırlar.²² Kaldı ki, kiracı hane-halkı oranı Ankara'da %52,2'yi ve bütün Türkiye'de %16'yı geçmez iken (%15,86), Eski Ankara semtlerinde bu oranın %72 olması, durumun ciddiyetini arttıran bir neden olmaktadır. Bununla beraber, Eski Ankara'da kiralarnın yüksekliği hakkında daha iyi fikir edinebilmenin, başkent Ankara'daki kira durumunun bilinmesine bağlı olduğu şüphesizdir.²³ Bunun gibi, ödenen kiralarnın, ailenin aylık geliri içindeki yerine ve öneme de bakmak gereklidir.

²² DİE, 1965 G. Nüfus Sayımı, Sosyal ve İktisadi Özellikler, 1969.

²³ Bu karşılaştırmayı yaptığımız zaman görüyoruz ki, Eski Ankara'da yaşayan kiracılardan çok az kira ödeyenler, bütün Ankara'dakilere bakarak daha azdır. Bundan Ankara rakamlarına geçekonduların kiralarnın dahil oluşunun rolü vardır. Aynı şekilde, yüksek kira ödeyenlerin de, şehrin bu kesiminde çok az oranda olduğu göze çarpmaktadır.

Arka sayfadaki çizelge de görüldüğü gibi, aylık gelirleri 400 TL'den az olan ailelerin hemen hemen %40'ı, gelirlerinin yarısı oranında; tamamı ise ailelerden büyük bir oranının (%78,0) geliri 400 TL ile 1500 TL arasında kalmaktadır. Bu durumuyla Eski Ankara'yı çok fakir ve zengin Ankara'dan kolayca ayırt etmek ve onu genellikle küçük ve orta burjuvaların yaşadığı bir semt olarak nitelemek mümkün görünmektedir. Tabakalar arasındaki gelir farklarına bakıldığında, Tabaka I'de 500 TL ve daha az geliri olan hane halkı oranının en yüksek olduğu (%42,6) görülür. Oysa aynı oran, Tabaka II ve III için, sırasıyla %28,1 ve 29,3 tür. Aksine, geliri 1000 TL'den yukarı olan aileler de Tabaka I'de değil, fakat diğerlerinde daha yüksek ailelerden büyük bir oranının (%78,0) geliri 400 TL ile 1500 TL arasında kalmaktadır. Bu durumuyla Eski Ankara'yı çok fakir ve zengin Ankara'dan kolayca ayırt etmek ve onu genellikle küçük ve orta burjuvaların yaşadığı bir semt olarak nitelemek mümkün görünmektedir. Tabakalar arasındaki gelir farklarına bakıldığında, Tabaka I'de 500 TL ve daha az geliri olan hane halkı oranının en yüksek olduğu (%42,6) görülür. Oysa aynı oran, Tabaka II ve III için, sırasıyla %28,1 ve 29,3 tür. Aksine, geliri 1000 TL'den yukarı olan aileler de Tabaka I'de değil, fakat diğerlerinde daha yüksek ailelerden büyük bir oranının (%78,0) geliri 400 TL ile 1500 TL arasında kalmaktadır. Bu durumuyla Eski Ankara'yı çok fakir ve zengin Ankara'dan kolayca ayırt etmek ve onu genellikle küçük ve orta burjuvaların yaşadığı bir semt olarak nitelemek mümkün görünmektedir. Tabakalar arasındaki gelir farklarına bakıldığında, Tabaka I'de 500 TL ve daha az geliri olan hane halkı oranının en yüksek olduğu (%42,6) görülür. Oysa aynı oran, Tabaka II ve III için, sırasıyla %28,1 ve 29,3'tür. Aksine, geliri 1000 TL'den yukarı olan aileler de Tabaka I'de değil, fakat diğerlerinde daha yüksek, gelirlerinin yarısı ile üçte biri oranında kira ödemektedirler. Öte yandan, aylık geliri 1000 TL ve daha fazla olan ailelerden, ayda 400 TL ve daha fazla kira ödeyenlerin oranı sadece %10 kadardır. Gelirleri 1500 TL hattâ 2000 TL'nin üzerinde olduğu halde, Eski Ankara'da oturmayı tercih eden aile reisleri, çalışma yerine yakın olmaya önem verdikleri gibi, Ankara'nın başka semtlerine kıyasla Eski Ankara'da kiralari daha düşük bulduklarını, bir süre daha burada oturmakta bir sakınca görmediklerini belirtmektedirler. Mod gelir grubunda bulunan hane halkı başkanlarının büyük bir çoğunluğu (%66,2) aylık gelirlerin %25 kadarını (100-200 TL) kira olarak vermektedirler.

Çizelge 23. Eski Ankaralı ailelerin gelir-kira ilişkileri

Aylık gelir	Kira TL								Toplam	
	100		101-200		201-300	301-400	400+	Cevapsız		
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	Sayı	Sayı	Sayı	Sayı	%
250 TL	6	7,1	2	1,3	1	-	-		9	3,7
250-400	20	23,8	12	7,5	2	-			34	11,2
401-500	28	33,3	27	16,9	7			1	63	17,7
501-1000	27	32,1	96	60,0	17	5			145	46,3
1001-1500	2	2,4	21	13,1	11	8	1		43	14,0
1501-2000			1	0,6	2	4	5	-	12	3,2
2000 +					2	1			3	1,4
Cevapsız	1	1,3	1	0,6	1	2			5	2,5
Toplam	84	100,0	160	100	43	20	6	1	314	100,0

Kiracı ailelerin mi, yoksa ev sahiplerinin mi, daha yüksek gelir gruplarında bulunduklarını kontrol etmek amacıyla yaptığımız bir karşılaştırmada, aşağı yukarı her ikisinin de bütün gelir grupları içine dengeli bir biçimde dağılmış olduklarını gördük.

8. Öğrenim Düzeyi

Öğrenim düzeyleri, Eski Ankara'daki hane halkı başkanlarının, Türkiye'deki ortalama ailelere göre daha iyi durumda bulunduklarını göstermekle beraber, orta öğretim ve daha yukarı kademelerde öğrenim yapmış olanların azlığı dikkati çekmektedir. Gerçekten 6 ve daha yukarı yaşlardakilerden okuma yazma bilenlerin oranı, Türkiye için %48,7, Ankara ili için %65,2 ve bütün Türk şehirlerinde %91 iken, Eski Ankara'da bu oran %85,1'dir. Mülâkatların hane halkı başkanlarıyla yapıldığı, hane halkı başkanlarından çoğunun erkek olduğu ve erkek okur-yazarlık oranının, kadın nüfusun okur-yazarlık oranından daha yüksek olduğu düşünülürse,²⁴ Eski Ankara'daki yüksek okuryazarlık oranının dikkatle yorumlanması ihtiyacı belirir. Bununla beraber, hane halkı başkanlarından hepsi erkek olmadığı gibi, şehirlerdeki kadın okuryazarlık oranlarının nispeten yüksek olduğu da bilinmektedir.

²⁴ Erkek ve kadın nüfusun okuryazarlık oranları, sırasıyla Türkiye için %64,0 ve %32,8, Ankara ili için %78,7 ve %49,7'dir.

Hane halkı başkanlarının yarısından fazlası ilköğretim mezunudur. Ortaokul, lise, teknik ve meslekî okullar ile üniversite ve yüksek okullardan mezun olanların oranı sadece %24'tür. Tabakalar arasında, gerek okuma yazma bilenlerin oranı, gerekse mezun olunan okullar bakımından önemli farklara rastlanmamaktadır. Öğrenim durumu hakkındaki bilgiler, Ankara ili rakamlarına da uymaktadır. Şöyle ki, Ankara ilinde, herhangi bir okuldan mezun olmayanların oranı olan %20,3, Eski Ankara'nın okur yazar olmayanları ile sadece okur yazar olanları toplama yaklaşmaktadır.

Çizelge 24. Okur-yazarlık ve öğrenim durumu

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam		Ankara İli
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	%
Okur-yazar değil	26	18,6	19	10,9	19	16,4	64	14,9	20,3*
Sadece okuryazar	18	12,9	12	6,9	14	12,1	44	10,2	
İlköğretim mezunu	67	47,9	97	55,7	55	47,4	219	50,9	52,6
Ortaokul	18	12,9	26	14,9	24	20,7	68	15,8	10,4
Lise	7		6		4		17	4,0	6,6
Orta öğr. Sev. Teknik ve mesleki	1		10				11	2,6	4,6
Yükseköğretim, üniv.	3		4		-		7	1,6	5,3
Cevapsız									0,2
	140		174		116		430	100,0	100,0

*Bu oran Ankara gecekondularında %22'dir.

9. Hane-Halkı Gelirleri

Eski Ankara'da yaşayanların sosyal durumunu en iyi aydınlatmaya yarayacak olan göstergelerden biri, hane halkının aylık geliridir. Ailelerden çoğunun (%78,9) geliri, ayda 1000 TL'den daha azdır. Bazı ailelerde birden fazla üyenin para kazandığı hesaba katılarak, gelir hesaplarında hane halkı başkanlarının geliri yerine, bütün hane halkının aylık geliri sorulmuştur. Nispeten gerçeğe uygun cevaplar alabilmek için, gelirin tam miktarı yerine, belli kategorilerden hangisine girdiğini sormak yolu tercih edilmiştir. İlk bakışta göze çarpan özellik, 250 TL'den az ve 1500 TL'den fazla aylık geliri bulunan ailelerin çok küçük miktarda olmalarıdır. Eski Ankara'daki ailelerden büyük bir oranının (%78,0) geliri 400 TL ile 1500 TL arasında kalmaktadır. Bu durumuyla

Eski Ankara'yı çok fakir ve zengin Ankara'dan kolayca ayırt etmek ve onu genellikle küçük ve orta burjuvaların yaşadığı bir semt olarak nitelendirmek mümkün görünmektedir. Tabakalar arasındaki gelir farklarına bakıldığında, Tabaka I'de 500 TL ve daha az geliri olan hane halkı oranının en yüksek olduğu (%42,6) görülür. Oysa aynı oran, Tabaka II ve III için, sırasıyla %28,1 ve 29,3'tür. Aksine, geliri 1000 TL'den yukarı olan aileler de Tabaka I'de değil, fakat diğerlerinde daha yüksek orandadırlar. Fakat, bu tabakalararası farklılığa bakarak, Eski Ankara'nın sosyal sınıflar bakımından bir örnek (homojen) olmadığı sonucuna varmakta acele etmemeli; gelir durumu yanında, hane halkı başkanlarının meslek ve diğer özellikleri de hesaba katılmalıdır. Sadece gelir göz önünde bulundurulursa, Eski Ankara'da yaşayanları orta tabakanın fazla altında olmayan bir sınıf olarak görmek mümkündür.

Çizelge 25. Eski Ankaralı ailelerin gelirleri

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
250 TL altı	6	4,3	8	4,6	2	1,7	16	3,7
251-400	15	10,7	24	13,8	9	7,8	48	11,2
401-500	36	25,7	17	9,8	23	19,8	76	17,7
501-1000	61	43,6	87	50,0	51	44,0	199	46,3
1001-1500	12	8,6	30	17,2	18	15,6	60	14,0
1501-2000	6	4,3	4	2,3	4	3,4	14	3,2
2001 ve üzeri	1	0,7	3	1,7	2	1,7	6	1,4
Cevapsız	3	2,1	1	0,6	7	6,0	11	2,5
	140	100,0	174	100,0	116	100,0	430	100,0

10. Meslekler

Eski Ankaralı hane halkı başkanlarının meslek dağılımları, burada yaşayanların ilginç bir sınıf yapısında olduklarını göstermektedir. Kullandığımız meslek çeşitleri, resmî istatistiklerde yer alan sınıflandırmadan oldukça farklıdır. Bu ayırmada önem verilen iki husustan birisi, sosyal değişimde önemli farkları daha iyi belirtebilecek bir sınıflandırmanın kullanılması; ikincisi de, bu sınıflandırmanın Eski Ankara'nın sosyal sınıf yapısını daha iyi aydınlatmaya yardımcı olmasıdır. İşçilerin; vasıflı, yarı vasıflı ve düz olarak üç grupta ayrıntılı olarak gösterilmesi; din, öğrenim ve askerlik personelinin, memur kategorisi dışında

tutulmuş olması, küçük memurun yüksek teknik yeteneklerle çalışan memurlardan ve esnaf ve küçük esnafın, tüccar ve sanayicilerden kesin olarak ayrılması bu amacın gerçekleşmesine yönelmiştir.

Çizelge 26. Hane halkı başkanlarının meslekleri

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Çiftçi, Bahıkcı, Ormancı	1	0.7	3	1.7	-	-	4	0.9
Düz işçi	8	5.7	5	2.9	4	3.4	17	3.9
Yarı vasıflı işçi	10	7.2	8	4.6	5	4.3	23	5.3
Vasıflı işçi	20	14.3	35	20.1	21	18.1	76	17.7
Esnaf, küçük esnaf	43	30.7	42	24.1	32	27.6	117	27.2
Memur	29	20.7	33	18.9	23	19.8	85	19.8
Kamu Sek. Yüksek Teknik Yetenekli Memur								
Özel Sektörde yüksek dereceli memur ve yüksek ehliyet gerektiren serbest meslekler			1	0.6			1	0.2
Kamu Sektöründe teknik elemanlar	1	0.7	6	3.4	3	2.6	10	2.3
Özel Sektörde Teknikerler	6	4.3	1	0.6	1	0.9	8	1.9
Tüccar ve Sanayici	3	2.1	8	4.6	5	4.3	16	3.7
Askeri hizmetler	1	0.7	5	2.9	-	-	6	1.4
Öğretim personeli	-	-	5	2.9	-	-	5	1.2
Şahsi hizmetler	-	-	1	0.6	3	2.6	4	0.9
Din adamları	1	0.7	-	-	1	0.9	2	0.5
Tasnif edilemeyen	15	10.7	17	9.8	13	11.2	45	10.5
İşsiz, emekli, ev kadını	2	1.5	4	2.3	5	4.3	11	2.6
	140	100	174	100	116	100	430	100

Eski Ankara'da tarımsal mesleklerde çalışan nüfusun hemen hemen bulunmadığı, faal nüfusun çoğunluğunu (%73,9) işçi, memur, esnaf ve küçük esnafın teşkil ettiği, ilk bakışta göze çarpmaktadır. Ancak bu meslek grupları içinde de, esnaf ve küçük esnaf başta gelmekte; onu, işçiler ve memurlar izlemektedir. Öğretim personeli ile silahlı kuvvetler mensuplarının memurlar zümresine katılması, sıralamada bir değişiklik yapmamaktadır. Dikkati çeken diğer önemli nokta da, tüccar ve sanayici ile çeşitli serbest mesleklere mensup hane halkı başkanları oranının ihmal edilebilecek derecede küçük bulunmasıdır.

Tabakalar arasındaki meslek farklarına bakıldığında da, tüccar ve sanayicilerin, Tabaka I'de çok küçük oranda bulunmalarına karşılık,

Tabaka I ve III'de biraz daha fazla oldukları; buna karşılık esnaf ve küçük esnaf grubunun ise, Tabaka I'de daha yoğun bulundukları görülmektedir. İşçi ve memur hane halkı başkanı oranları bakımından her üç tabaka arasında önemli bir fark bulunduğunu belirtmek mümkün değildir.

Meslek yapısında gözlenen bu özellikleriyle de eski Ankara'nın daha çok orta sınıfa yaklaşan bir nitelikte olduğu; ne bir proleter topluluk, ne de zengin, sermayedar bir üst sınıf karakteri taşımadığı ortaya çıkmaktadır. Zira, hane halkı başkanlarından çoğunun geçimini sağladığı iş gücü çeşitleri kategorisine aşağıdaki meslekler girmektedir: **Esnaf, küçük esnaf:** *bakkal, kasap, fırıncı, camcı, terzi, manifaturacı, berber, bayi, ayakkabıcı, kahveci, şoför, dokumacı vs..* **Memur:** *Resmî ve özel sektörde maaşlı ya da ücretli memurlar, komiser, bekçi, PTT müdürü gibi.* Kamu sektöründeki yüksek yetenekli memurlar için ayrı bir kategori öngörülmüştür, **işçi:** yükleme, boşaltma işçileri, kapıcı, tezgâhtar (düz); basit bir makineyi çalıştırabilecek yetenekte işçiler; kısa süreli bir yetiştirme dönemi geçirmiş olanlar; ve her türlü kalfalar (yarı kalifiye); teknik yeteneklere sahip ve bu yeteneklerini eğitim ya da tecrübe sonucunda kazanmış olan kimseler: marangoz, boyacı, tornacı, tesfiyeci, dökümcü gibi (vasıflı işçiler). Bu meslek yapısı ile Eski Ankara, birçok gelişen ülkelerin büyük şehirlerindeki geleneksel çekirdeğin çoğunlukla işçileri barındıran proleter semtlerinden geniş ölçüde ayrılmaktadır. Örneğin, Yeni Delhi sefalet mahalleleri üzerinde yapılan bir çalışmada vasıflı ve vasıfsız işçilerin oranı %50,1 çıkmıştır.²⁵

11. Baba Meslekleri

Eski Ankara'da yaşayan hane halkı başkanlarının kendi meslekleri semtin yapısını aydınlatmakta iyi bir gösterge olsa bile, sosyal akışkanlık hakkında bir sonuca varmaya yeterli değildir. Bu konuda bir fikir edinebilmek için, hane halkı başkanlarının kendi mesleklerinin, babalarının meslekleri ile karşılaştırılması yararlı olur. Böylece, babalarından ne ölçüde farklı meslekleri seçtikleri ve dolayısıyla meslek seçimi

²⁵ Bharat Sevak Samaj, Slums of Old Delhi, s. 8.

yönünden, sosyal değişme sürecinin neresinde bulundukları daha iyi belirmiş olur.

Hane halkı başkanlarının yaş ortalamaları hesaba katılınca; bunlardan çoğunun babalarının kendilerinden en az 30 yıl önce meslek seçimi kararı verdikleri ortaya çıkar. 30 yıl öncesinin Türkiye’inde meslek seçiminde açık bulunan yollar ve sahip olunan seçeneklerle (alternatiflerle) bugünküler arasında önemli farklar olduğu kuşkusuzdur. Dolayısıyla baba-oğul meslek farklılaşmasında önemli sapmaların beklenmesi normal gözükmemektedir, ilk bakışta göze çarpan üç özellik şunlardır. a) Çiftçilik, ormancılık, balıkçılık ve maden çıkarımı gibi mesleklerin oranında önemli bir azalma vardır. Baba meslekleri arasında bu oran %38,6 iken bugün hane halkı başkanlarından yalnız %0,9’u bu mesleklerde bulunuyorlar. Babaları çiftçi olan diğerlerinin ise, %26,6’sı esnaf ve küçük esnaf, %24,8’i işçi ve %21,3’ü küçük memurdurlar, b) Kuşaklararası meslek karşılaştırmasının göze çarpan ikinci özelliği, işçilerin oranının önemli ölçüde yükselmiş olmasıdır. Babalar arasında mesleği işçi olanlar sadece %8,8 arasında olduğu halde, bugünkü hane halkı başkanları içindeki işçilerin oranı %30’a yaklaşmaktadır, c) Son olarak gözlenen üçüncü özellik ise, babaları memur olan hane halkı başkanları oranı ile, kendileri memur olanların oranı arasındaki açık farklılıktır. Şu anlamda ki, babalar arasında mesleği memurluk olanlar %8,4 oranında olduğu halde, kendi meslek sınıflandırmalarında bu oran %20’ye yaklaşmaktadır.

Meslek akışkanlığında üzerinde önemle durulması gereken bir nokta da, babalarıyla mesleği aynı olanların, her meslek grubunda ne oranda olduğudur. Bu bize, sadece hangi mesleklerdeki babaların, çocukları için kendi mesleklerinden başkasını tercihe değer bulduklarını değil, fakat aynı zamanda, daha çok hangi ailelerin çocuklarının, baba mesleklerine kıyasla daha ileri düzeyde bir iş-güç çeşidi seçmenin ön koşullarına sahip bulunmadığını da gösterecektir.

Çizelge 27. Babalarının mesleğinde olanların oranı

	%
Bütün Meslekler İçin	22.2
Çiftçilik	1.8
İşçi	68.4
Esnaf	39.3
Memur	36.1
Din adamı	0

Bütün meslekler dikkate alınırsa, babalardan %22,2'sinin, çocuklarına kendi mesleklerini seçtirdikleri görülür. Bu oran, özellikle tanımla ilgili mesleklerde %1,8'e düşmektedir. Yani, çiftçi babalarından çocukları da çiftçi olanlar, yok derilecek kadar azdır. Eski Ankara'nın nihayet bir şehir oluşu ve tanımla ilgili iş gücü çeşitleri sayısının çok az bulunuşu ve şehrsel mesleklerin özellikle Ankara başkent olduktan sonra hızla artışı, beklenen sonucun başlıca nedenidir. Bunun gibi, din adamı olan babalardan hiçbirinin oğlu, babalarının mesleklerini seçmiş değildir. Tanımla ilgili meslekleri seçmemek nispeten kolay bir tercih konusu olduğu halde, resmî ve özel sektörde yüksek teknik yetenekler isteyen, ya da büyük ticaret ve sanayi gibi mesleklerin seçilmesinde aynı kolaylık yoktur. Birinciler, esaslı bir orta ve yükseköğrenim, ikinciler ise sermaye gerektiren, dolayısıyla her ikisi de malî durumun iyi olması koşuluna bağlı değişimlerdir. Oysa, gelirle ilgili tahlillerin de gösterdiği gibi, Eski Ankara'da yaşayan aileler bu düzeye varmış olmaktan çok uzaktırlar. Onun içindir ki, meslek akışkanlığının (seyyaliyetinin) derecesi babalarla oğullar arasında, meslekten mesleğe değişen bir nitelik sunmaktadır. Nitekim, babaları işçi olan hane halkı başkanlarından büyük bir çoğunluğunun (%68,4) yine işçi olarak kaldıklarını görüyoruz.²⁶ Burada dikkati çeken yegâne fark, kişinin işçilik mesleğini değiştirmesi değil, fakat babalarının aksine, daha çok yarı vasıflı ve vasıflı işçi durumuna gelmeleridir. Nitekim, düz işçiler işçi babalar içinde

²⁶ Buna, dar gelirli emekçi kitlelerin çocukları için sosyal akışkanlığın çok sınırlı ölçüler içinde bulunduğu bir göstergesi gözüyle bakılabilir.

%34,2 oranında iken, hane halkı başkanları (oğullar) içinde sadece %15,4 oranındadır.

İşçiler kadar olmamakla beraber, esnaf, küçük esnaf ve memur çocuklarının da belli oranlarda baba mesleklerini seçtikleri görülüyor. Bunun oranı, esnaf ve küçük esnaf grubunda %39,3, memurlarda ise, %36,1'dir. Aslında, babası memur ve esnaf olanlardan büyük çoğunluğunun başka meslekleri seçtikleri bir gerçek olmakla beraber, baba mesleğinde kalanların söz konusu edilen oranı da küçük sayılamaz. Bu durum, eski Ankara'da meslek akışkanlığının, çok yüksek bir düzeye varmış olduğunu ileri sürmeye engeldir. Tekrar edelim ki, bu meslek seçimi kararlarında; koşullandırıcı ve belirleyici etken, mesleklere atfedilen önem ve prestijden çok ailenin içinde bulunduğu iktisadî durum olmaktadır. Bu konu, ilerde hane halkı başkanlarının iktisadî durum etkeni sabit tutularak, kendi çocukları için tercihe değer buldukları meslekler ele alındığı zaman, daha açık bir biçimde aydınlanmış olacaktır.

Beklenmedik bir sonuç, babası tüccar ve sanayici olan 12 hane halkı başkanından, yarısının esnaf ve küçük esnaf olmasıdır. Genellikle, tüccar ve sanayici çocukları babalarıyla birlikte, onların ticarethane veya atölyesinde çalışılır, ya da değişme sürecinde daha yüksek prestij temsil eden, öğrenim gerektiren meslekleri seçerler. Eski Ankara'da tüccar ve sanayici çocuklarından büyük bir kısmının, esnaflığı, ya da küçük esnaflığı seçmeleri, bu nedenle, beklenmedik bir sonuçtur. Bu, baba mesleklerini tüccar ve sanayici olarak gösteren hane halkı başkanlarının babalarının, aslında esnaf ve zanaatkâr olmalarından ve mülakatçıların bu mesleklerle ilgili tanımları iyi kavrayamamış bulunmalarından ileri gelmiş olabilir.

Çizelge 28. Babasının mesleğinde kalanlar

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III	
Çiftçi	%	2.0	%	2.7		0
İşçi	%	69.2	%	71.4	%	63.6
Esnaf, küçük esnaf	%	25.0	%	33.3	%	46.2
Bütün meslekler	%	25.0	%	19.9	%	24.1

Babalarının mesleğinde kalanların, oranlarında tabakadan tabakaya küçük değişimler görülmekle beraber, önem sıralarında değişiklik çok az olmakta ya da hiç olmamaktadır. İşçi çocuklarının, babalarının mesleğinde kalmaları, yani yine işçi olmaları, en yüksek oranda rastlanan bir durumdur.

Hane halkı başkanlarının çalışmakta oldukları yerler de, Eski Ankara'nın tarımsal ve köysel değil, fakat şehirsiz karakterde olduğunu ortaya koymaktadır. Eski Ankara nüfusunun, iktisadî faaliyet kollarına dağılışı, genellikle Ankara'nın ve Türkiye'nin sahte ve sıhhsiz şehirleşmesinin özelliklerini yansıtmakla beraber, arada ufak çapta mekanize olmuş ve elektrikle çalışan küçük endüstri faaliyetlerinin geliştiğini görmek de mümkündür. Hane halkı başkanlarının, büyük bir kısmı, hizmetler, sigorta, banka ve ticaret alanında ve taşıma, ambarlama gibi işyerlerinde çalışmaktadırlar. İşyerleri üzerindeki gözlem ve soruşturmalarmızın sonuçları da, faal nüfusun bu yapısını aydınlatıcı niteliktedir. Görüldüğü gibi, hane halkı başkanlarından çoğu çeşitli hizmet dallarında çalışmaktadırlar. Bu hizmetler, garsonluk, ayakkabı boyacılığı, kapıcılık, hammallık, kahvecilik, berberlik, kasaplık ve fırın çıraklığından, eskiciliğe, reklamcılığa, fotoğrafçılığa kadar değişmektedir. Ticaret, banka ve sigorta gibi işyerlerinde çalışanlar, taşıma ve ambarlama işleriyle uğraşanlarla birlikte ele alındığı takdirde, ikinci önem sırasını işgal etmektedirler. Gerçekten, Eski Ankara'nın Posta,

Çizelge 29. Hane halkı başkanlarının meslekleri ve baba meslekleriyle karşılaştırılması (*)

Kendi mesleği	Baba mesleği																			Toplam
	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	
01	3				1															4
02	8	3	1		4									1						17
03	11	2	3		3	2										2				23
04	22	5	2	10	25	4					1		1		1	3		1	1	76
05	44		2	1	44	2			1		6	1	1		5	6	1	1	2	117
06	36		2	2	13	13	2		1		2	3			3	5	1	1	1	85
07	-				-	-														-
08	-				-	1														1
09	6				1	1						1				1				10
10	2				3	1				1					1					8
11	8		1		3	-		1			1	1						1		16
12	1				1	3										1				6
13	1				-	1					1	1			1					5
14	-				1	1									1				1	4
15	2				-	-														2
16	16	2	1		9	7									3	5		1		44
17	6				4						1									11
18																				
19		1																		1
Toplam	166	13	12	13	112	36	2	1	2	1	12	7	2	1	15	23	2	5	5	430

*01-19 numarada yer alan mesleklerin isimleri Çizelge 26'da 1'den 17'ye kadar sıralanmıştır. 18 numaralı sıra "bilinmeyen" 19 numaralı sıra ise "cevapsız" sırasındır.

Bankalar ve Anafartalar Caddelerine yakın çevreleriyle, Samanpazarı'ndan Kale kapısına doğru uzanan kesimleri geniş ölçüde, toptancılık, taşıma, ambarlama ve depolama faaliyetlerinin yerleşik bulunduğu alanlardır. Gerçekten ilerde de ayrıca ele alınacağı gibi Eski Ankara'da mevcut 7977 işyerinden 503'ünü, (%6.3) depo, ambar ve ardiye gibi yerler teşkil etmekte olup; bu çeşit işyerleri grubu, terzilerden (%10.3) ve bürolardan (%8.7) sonra üçüncü önem sırasını tutmaktadır. Mevcut depo, ambar ve ardiyeler, Şenyurt, Koyunpazarı, Kılıçarslan ve Anafartalar gibi, Anafartalar Caddesi ile Samanpazarı ve Kale kapısı arasında kalan semtlerde yer almışlardır. Gerçekten, hane halkı başkanlarının çalıştıkları faaliyet kollarıyla, Eski Ankara'daki işyerlerinin bu faaliyet kollarına dağılışı biçimi arasında yakın bir benzerlik vardır.

Çizelge 30. İktisadî faaliyet kollarına göre hane halkı başkanları (%)

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Tarım, Ormancılık, Balıkçılık, İstihraç	1	0.7	2	1.2			3	0.7
İmalat Sanayii	23	16.4	29	16.7	16	13.8	68	15.8
İnşaat Sanayii	5	3.6	3	1.7	1	0.9	9	2.1
Elektrik-Gaz, Su Üretimi	3	2.1	6	3.4	1	0.9	10	2.3
Ticaret, Banka, Sigorta	26	18.6	17	9.8	18	15.5	61	14.2
Taşıma, Ambarlama	7	5.0	19	10.9	8	6.9	34	7.9
Hizmetler	47	33.6	53	30.5	47	40.5	147	34.2
Tasnif edilemeyen	15	10.7	40	22.9	15	12.9	70	16.3
Cevapsız	13	9.3	5	2.9	10	8.6	28	6.5
Toplam	140	100.0	174	100.0	116	100.0	430	100.0

Mahalleler ve tabakalar açısından bakıldığında takdirde durum fazla değişmemektedir. Sadece Tabaka I'ın ticaret, sigorta ve banka alanında; Tabaka II'nin, imalât sanayii ile beraber taşıma ve ambarlama işlerinde ve Tabaka III'ün ise, özellikle hizmetlerde biraz daha ilerde oldukları görülmektedir. Tabaka I'ın Samanpazarı, Koyunpazarı ve Atpazarı gibi en hareketli ticaret kesimlerini kapsaması, Tabaka III'deki, nispeten modern ve gelişmiş ticarî faaliyet ve ilişkilerin gerektirdiği hizmetlerde normal bir artışın olması beklense bile, Tabaka II'de

ambarlama ve depolamanın neden nispeten daha yoğun bir faaliyet biçimi olduğunu açıklayabilmek zordur. Sadece şu belirtilebilir ki, Çorum, Yozgat, Amasya, Çankırı gibi yakın illerle, Ankara'nın ilçelerinden bazılarına kalkan şehirlerarası otobüslerin terminalleri Tabaka II içinde kalmaktadır.

Çizelge 31. İktisadî faaliyet kollarna göre işyerleri ve hane halkı başkanları (%)

	<i>Hane halkı başkanları</i>	<i>İşyerleri 1970</i>
Tarım, Ormanlık, Balıkçılık, İstihraç	0,7	
İmalat Sanayii	15,8	25,8
İnşaat Sanayii	2,1	0,7
Elektrik-Gaz, Su Üretimi	2,3	
Ticaret, Banka, Sigorta	14,2	36,3
Taşıma, Ambarlama	7,9	6,7
Hizmetler	34,2	29,3
Sınıflandınlamayan	16,3	1,2
Cevapsız	6,5	
Toplam	100,0	100,0

İktisadî ve sosyal gelişmenin sık sık kullanılan göstergelerinden biri, çalışan insanların çalıştıkları yerdeki, mevkileri, statüleri, çalışma durumlarıdır. Genellikle, gelişen ve sanayileşen ülkelerde faal nüfusun artan bir oranı, ücretli duruma gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Eski Ankara'da yaşayan hane halkı başkanlarının, çoğunlukla ücretli gruba girdikleri görülür (%56,8). Bu rakam Türkiye için (%22,4) Ankara ili için (%46,4) kadardır.

Tabaka II, burada da, diğer tabakalardan az çok farklı bir görünüm sunuyor. Şöyle ki, bu tabakada hem ücretlilerin, hem de işveren durumunda bulunanların oranı, diğer tabakalara bakarak yüksek olmasına karşın, kendi hesabına çalışanların oranı, nispeten düşüktür. İşverenlerin oranının görsel yüksekliğine bakılırsa, bunu, tabakanın sosyal yapısında bir küçük burjuvalaşmanın göstergesi saymak elbette mümkün görünmektedir. Bununla beraber işveren olarak gözüken hane halkı başkanlarının sayısı azdır ve ne bu semte, ne de Eski Ankara'ya;

işçi, küçük esnaf, küçük memur şehri karakterini yitirtecek önemde değildir.

Çizelge 32. Hane halkı başkanlarının işyerindeki sıfatı

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Ücretli	78	55.7	101	58.0	65	56.0	244	56.8
İşveren	5	3.6	18	10.3	5	4.3	28	6.5
Kendi hesabına çalışan	39	27.9	33	19.0	30	25.9	102	23.7
Başka	17	12.1	4	2.4	3	2.6	24	5.6
Cevapsız	1	0.7	18	10.3	13	11.2	32	7.4
	140	100.0	174	100.0	116	100.0	430	100.0

D) Eski Ankaralının Hayat Düzeni

Şimdiye kadar yaptığımız açıklamalar göstermiş olmalıdır ki, “Eski Ankara”dan söz etmek mümkün olmakla beraber, “Eski Ankaralı”dan bahsetmek kolay değildir. Çünkü, Eski Ankara çeşitli kuşakları belki bugünkü Ankara’dan daha uzun sürelerle barındırmış olmasına rağmen; bugün orada yaşayanların Eski Ankara’ya gelişleri nispeten yenidir. Bu nedenle Eski Ankaralının hayat düzeni yerine, Eski Ankara’da yaşayan insanların hayat düzeni demek daha doğru olacaktır.

Bu kısımda ele alınacak olan konulardan bir kısmı aile düzeni ile, bir kısmı iktisadî ve malî durumla, bir kısmı, yaşanan çevrenin maddî özellikleriyle, diğer bir kısmı ise, eğlence, kültür, dünya görüşü gibi konulardaki değer ve tercihlerle ilgili bulunmaktadır. Bu konulardan herbirinin ele alınışında, Eski Ankara’da yaşayanların ne derecede değişmiş olduklarının gözlenmesi, başlıca ilgi alanımız olacaktır.

1. Aile Hayatı

Yukarıda bir vesileyle daha belirtildiği gibi, Eski Ankara’da geleneksel aileden önemli bir uzaklaşma söz konusudur. Örneğin, aynı çatı altında birden fazla ailenin yaşadığına ender rastlandığına işaret edilmişti. Bunun gibi, eşiyle akrabalık derecesi yüksek olmanın ve hane halkı içinde yakın akrabaların da bulunmasının, feodal tipte şehirlere

has aile yapısı ile yakın ilgisi vardır. Bu amaçla soruşturduğumuz Eski Ankara'lı hane halkı başkanlarından, ortalama olarak %79,1'inin, eşleriyle yakın ya da uzak bir akrabalıkları olmadığı görülmüştür. Bu oran, İ. Yasarın incelediği Ankara gecekonducularında bir miktar daha küçük ve %72'dir. Öte yandan eşleriyle akrabalığı bulunanların ise, Tabaka I'de en yüksek oranda (%20,8) olduğu, onu Tabaka III (%15,5) ve Tabaka II'nin (%9,8) izlediği görülmektedir. Akrabalarıyla evli olanlar, çoğunlukla anne ve babalarının teşvik, öneri ya da zorlamasıyla bu yolu seçmişlerdir. Evlenen yakın akrabalar, daha çok, amca, dayı, hala ve teyze çocuklarıdır. Eşleriyle akrabalığı olan hane halkı başkanlarının Tabaka I'de en yüksek, Tabaka II'de ise en düşük oranda bulunmaları, her iki tabaka arasında gelir ve meslek göstergelerinin ortaya koyduğu farklılaşmayı destekleyici niteliktedir. Dikkati çeken noktalardan biri de hane halkı başkanlarının hemen hemen hepsinin evli bulunmaları, bekâr hane halkı reisi oranının sadece %4,2 olmasıdır.

Çizelge 33. Eşlerin akrabalık dereceleri

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Akrabalığı yok	105	75.0	149	85.6	86	74.2	340	79.1
Yakın akraba	25	17.9	16	9.2	12	10.3	53	12.3
Uzak akraba	4	2.9	1	0.6	6	5.2	11	2.5
Başka	2	1.4	1	0.6	1	0.9	3	0.8
Bekâr	3	2.1	8	4.6	7	6.0	18	4.2
Cevapsız	1	0.7			4	3.4	5	1.1
	140	100.0	174	100.0	116	100.0	430	100.0

Eşle akrabalığı olmak gibi, akrabalarla beraber yaşamak da, geleneksel aile tipinden uzaklaşmanın ölçüsünü belirtmekte kullanılabilir ölçütlerdendir. Akrabalarıyla beraber yaşayanlar, aşağı yukarı, eşleriyle aralarında akrabalık ilişkisi bulunanlardır. Gerçekten, aynı hane halkı içinde akrabalarıyla beraber yaşamakta olan hane halkı başkanlarının oranı da %21,6'dır. Bu oranın, Ankara gecekondularında

de hemen hemen bu kadar olduğu (%20) saptanmıştır. Bu oranın, Tabaka III'de en yüksek (%31,9) olduğu görülmesine rağmen, bunun neden böyle olduğu hakkında inandırıcı bir neden bulmak mümkün değildir. Beraber yaşayan akrabaların, beklendiği gibi, eşlerden birinin, ya da her ikisinin babası, annesi, kardeşleri ve kardeş çocukları olduğu görülmektedir. Bununla beraber, eşlerden her ikisinin akrabalarının aileyle birlikte yaşaması haline hemen hemen hiç rastlanmamıştır. Aileyle, devamlı olarak, yalnız karının veya yalnız kocanın akrabaları kalmakta; diğer taraflı kişiler ise, değişen sıklıklarda ziyaretçi olarak gelmekte, kısa süre kaldıktan sonra geri dönmektedirler.

Çizelge 34. Akrabalarıyla birlikte yaşayan eski Ankaralıları

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Beraber yaşayanlar	28	20.0	28	16.1	37	31.9	93	21.6
Yalnız yaşayanlar	111	79.3	139	79.9	78	67.2	328	76.3
Cevapsız	1	0.7	7	4.0	1	0.9	9	2.1
	140	100.0	174	100.0	116	100.0	430	100.0

Burada dikkati çeken en önemli nokta, Eski Ankara'da yaşayan hane halkı başkanlarının akrabalarıyla yaşama alışkanlıklarının, Türkiye için genelleştirilebilecek bir özelliği yansıtmasıdır. Bu da, beraber yaşanan akrabaların, büyük çoğunlukla erkek eşin akrabaları olmasıdır. Gerçekten, beraber yaşanan akrabalar, %82,9 oranında, aile reisinin kendisinin akrabalarıdır. Hane halkı başkanlarından ancak %10'unun kadın olduğu hesaba katılsa ve yukarıdaki rakamdan düşülse bile; yine de, beraber yaşananların, büyük çoğunlukla (%72), erkeğin akrabaları olduğu ortaya çıkar. Bu, kocanın aile üzerindeki egemenliğinin, kadınına bakarak çok daha fazla olduğu tipik babaerkilli aile yapısının güzel bir örneğidir. Kadının çalışma hayatına girip, para kazanan üye durumuna gelmesi, Eski Ankara'da yaygınlaştıkça, bu durumda da yavaş yavaş bir değişme olması beklenir. Söz konusu oranın, Ankara gecekonduarında da %83 olduğu görülmektedir. ²⁷

²⁷ İbrahim Yasa, Ankara'da Gecekondu. s.105.

Çizelge 35. Beraber yaşayan akrabalar

Aile başkanının	Kendisinin		Eşinin		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Babası	8	9.2			8	7.6
Annesi	38	43.7	4	22.2	42	40.0
Kardeşleri	22	25.3	8	44.4	10	28.6
Kardeş çocukları	9	10.3	6	33.4	15	14.3
Başka	10	11.5			10	9.5
	87	100.0	18	100.0	105	100.0

Beraber yaşanan akrabaların, eşlerden hangisinin yakını oldukları kadar, kim oldukları da ilginçtir. Daha çok annelerin, hane halkı üyeleriyle beraber yaşadıklarını görüyoruz (%40,0). Annelerin maddî ve manevî destekten yoksun olarak yaşamasının güçlüğü ve toplumdaki sosyal güvenlik kuramlarının gelişmemiş olması karşısında, buna normal gözüyle bakılabilir. Annelerden sonra en fazla beraber yaşanan akrabalar, kardeşler (%28,6) ve kardeş çocuklarıdır (%14,3). Eşi ölmüş kardeşler, yetim ve öksüz kalmış, ya da Ankara'da öğrenim yapmak zorunda olan kardeş çocukları, aile üyelerinin sayısını arttırmaktadır. En ilginç nokta, belki de, beraber yaşanan baba oranının en düşük düzeyde olmasıdır. Babaların, dul kalmış olsalar bile, kadınlar kadar maddî ve manevi yardım ihtiyacında olmayışları ve muhtemelen yeniden evlenmiş bulunmaları, babalarla birlikte yaşamayı istisnâ ölçüler içinde (%7,6) bırakmaktadır.

2. Malî Koşullar

Eski Ankara'da yaşayan ailelerden büyük çoğunluğunun orta halli olduklarını ve gelirlerinin 1000 TL'nin altında bulunduğunu yukarıda görmüştük. Hane halkı başkanlarına, hane halkının aylık geliri sorulduğunda, alınan cevap genellikle aile reisi olan erkeğin aylık geliridir. Çünkü, işaret edildiği gibi, aile reisi büyük çoğunlukla erkektir ve Eski Ankara'daki evlerde de, %74 oranında tek kişi çalışmaktadır. İki ve daha fazla hane halkı üyesinin kazanç getiren işlerde çalışması durumu oldukça azdır (%16,3).

Çizelge 36. Kazanç getiren işlerde çalışan hane halkı üyesi sayısı

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Çalışan yok	11	7.9	19	10.9	11	9.5	41	9.5
1 kişi	107	76.4	134	77.0	77	66.4	318	74.0
2 kişi	18	12.9	17	9.8	23	19.8	58	13.5
3 kişi	3	2.1	3	1.7	4	3.4	10	2.3
4 kişi	1	0.7			1	0.9	2	0.5
Cevapsız			1	0.6			1	0.2
	140	100.0	174	100.0	116	100.0	430	100.0

Evde kimsenin çalışmadığı bildirilen durumlarda, hane halkı başkanı, genellikle, emekli, ya da köyünden gelen maddî ve aynî geliriyle yaşayan irat sahibidir. Tabakalar arasında, çalışan insan sayısı bakımından görülen tek fark, 2 ve daha fazla kişinin çalıştığı hane halkı sayısının Tabaka III'de en yüksek olmasıdır (%24,1). Gerçekten, iş ve çalışma alanlarıyla yer yer çevrelenmiş, yer yer iç içe olan bu tabakada, her 5 hane halkından birinde iki veya daha fazla üyenin çalışmakta olması normaldir.

Çizelge 37. İşyerine gitmekte kullanılan taşıt

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Yaya	74	52.9	58	33.3	57	49.1	189	44.0
Dolmuş	18	12.9	29	16.7	13	11.2	60	14.0
Servis	11	7.6	21	12.1	9	7.8	41	9.5
Otobüs	10	7.2	12	6.9	9	7.8	31	7.2
Tren Otobüs	2	1.5	5	2.9			7	1.6
Dolmuş Tren-Oto	5	3.6	4	2.3	3	2.6	12	2.8
Dolmuş	-		1	0.5	-	-	1	0.2
Başka	20	14.3	44	25.3	25	21.5	89	20.7
	140	100.0	174	100.0	116	100.0	430	100.0

Eski Ankara'nın önemli bir özelliği, merkezîliği ve çalışma alanlarına yakınlığıdır. Bunun içindir ki, yakınlık, burada yaşayan ailelerden

birçoğunun bu semtleri tercih nedenlerinden biri olmuştur. Dolayısıyla, hane halkı başkanlarının hemen hemen yarısı, işyerlerine yaya olarak gidip gelebilmekte ve işyerine gidiş geliş için bütçelerinden bir pay ayırmak ihtiyacını duymamaktadırlar. Bunlara, iş yerine servis arabası ile gidenler de katıldığı takdirde, para ödemeyenlerin oranı daha da yükselir. Çalıştığı yer yürüme uzaklığı içinde bulunan hane halkı başkanları çoğunlukla Tabaka I'de yaşadıkları halde, bu oran Tabaka II'de düşüktür. Aksine Tabaka II'deki hane halkı başkanlarından büyük bir kısmı işyerine yaya gitmekle beraber; dolmuşla ya da servis arabası ile gidenlerin oranı, bu tabakada yaya gidenlerinkine yaklaşılmaktadır.

İşyerine gidip gelmede taşıt ücreti ödemeyenlerin oranı %72,3'tür. Bunlar, işyerine yaya ya da, servis arabası ile gidenlerle, herhangi bir işyerinde çalışmadıkları için taşıt ücreti ödemek zorunda bulunmayan hane halkı başkanlarıdır. Bunlar dışında, hane halkı başkanlarının %18,3'ü, 1 ile 2,5 TL arasında, %3,5'i, bir liradan az, %2,8'i ise 2,5 TL'den fazla günlük taşıt ücreti ödediklerini bildirmişlerdir. Bu da, ulaşım giderlerinin, Eski Ankaralı ailelerin bütçesinde önemli bir yer tutmadığını gösterir. Soru kâğıdında, iş yerine gidiş gelişler söz konusu edilmiş ve dolayısıyla, iş seyahatleri dışında hane halkı başkanlarının taşıt ücreti ödemedikleri varsayılmış olmasına rağmen, alış veriş, eğlence ve okul için ailelerin bir miktar para ödedikleri düşünülebilir. Bununla beraber, Eski Ankaralıların eğlence ve alışveriş alışkanlıkları ele alındığında da görüleceği gibi, bu geziler ve dolayısıyla bunlara ödenen taşıt ücreti son derecede sınırlıdır.

3. Tüketim Öncelikleri

Ailelerin aylık gelirlerini harcadıkları yerler, bu orta halli çevrede yaşayabilmek için bile malî sıkıntılar ve bunalımlar içinde bulunduklarını göstermeye yetiyor. Bütün hane halkı başkanları, aylık gelirlerinin en büyük kesimini gıda maddeleri alımı için harcadıklarını bildirmişlerdir. Para değerindeki son yıllarda görülen düşme ve Eski Ankaralı ailelerin geçindirmek zorunda oldukları hane halkı üyesi sayısının

yüksekliği, gıda için yapılan harcamaların yüksekliğini haklı göstermektedir. Bununla beraber, gıdadan sonra, en çok zikredilen ihtiyacın giyim eşyası olduğunu görüyoruz. Konut ise, ancak üçüncü sırayı tutmaktadır.

Çizelge 38. En çok para harcanan ihtiyaçlar (Belirtme sıklığı)

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam		
	Sayı	Sıra	Sayı	Sıra	Sayı	Sıra	Sayı	Sıra	%
Gıda	140	1	174	1	116	1	430	1	100.0
Giyim	123	2	143	2	90	2	356	2	82.8
Konut	34	5	124	3	66	3	224	3	52.1
Ev eşyası	55	3	37	4	28	5	120	4	27.9
Sağlık	37	4	19	5	31	4	87	5	20.2
Kültür	9	6	10	6	8	6	27	6	6.3
Ulaşım	1	7	1	7	4	7	6	7	1.4
Cevapsız	1				1		2		5.0
1252									

Kültür, eğlence ve ulaşım giderlerinin en sonda gelen önemde oldukları görülmekle beraber; öğretim geniş ölçüde parasız olduğuna göre, okulda okuyan çocukların giderlerinin, giyim giderleri arasında düşünülmüş olması ihtimali vardır. Giyim giderlerini arttırıcı etkenlerden bir tanesi bu olduğu gibi; diğerinin de, şehre nispeten yakın tarihte gelmiş bulunan bu ailelerin, şehrsel hayata uymayı, kılıkta değişiklik biçiminde anlamaları olduğu da belirtilebilir. Bu eğilim, özellikle, oturan çevre ve konut bakımından önem taşımakta ve konut sorunlarının şiddetini etkilemektedir. Her sınıf halk arasında görülen bu gösterişçi konut tüketiminin, Tabaka II ve III'de Tabaka I'den daha kuvvetli görünmesinin nedeni, koruma (protokol) alanı kapsamına giren Tabaka I'de yer alan konutların onanmanın ve modernleştirilmesinin güçlüğü ile bu semtlerde yeni inşaata izin verilmemesidir. Bu tabakada yaşayan ailelerde gösterişçi tüketim eğilimi; Eski Ankara'dan memnun olmama, Eski Ankara'yı terketme, ya da terketmeye hazır bulunma şeklinde ortaya çıkıyor. Diğer tabakalarda ise, gelirin harcandığı yerler

bakımından, genel eğilimden önemli ölçüde bir sapma göze çarpmıyor. Tabakalar ve mahalleler yönünden değil, fakat gelir grupları açısından bakıldığında da, gelirin harcama öncelikleri arasında başta gıdanın yer aldığı, onu giyim harcamalarının ve konut giderlerinin izlediği görülür. Ankara tüketim harcamaları anketinin verdiği sonuçlarla kıyaslanırsa, orada gıda ile ilgili harcamaların başta yer almasına karşılık (%34,7), konut harcamalarının (%17,5) ikinci, giyimle ilgili harcamaların ise (%13,3) üçüncü sırayı tuttuklarını görürüz.²⁸

Eski Ankara'da yaşayanlar kadar mütevazî malî olanaklara sahip ailelerin zaman zaman para ihtiyacı duymaları çok doğaldır. Bu durumda başvurma alışkanlığında oldukları yerler, modern kredi kurumları olan bankaların ve yardımlaşma sandıklarının, geleneksel yardımlaşma yollarının yerini ne ölçüde almış olduklarını gösterebilir.

Çizelge 39. Gelir grupları ve harcama çeşitleri (belirtme sıklığı) harcamalar

Gelir	Harcamalar								
	Gıda	Konut	Ev-eşyası	Giyim	Sağlık	Ulaşım	Kültür	Cevapsız	Toplam
250 TL	16	8	-	12	3	-	-	-	39
251-400 TL	48	24	11	38	8	-	2	-	131
401-500	76	39	21	61	18	1	3	2	221
501-1000	199	95	65	170	45	2	9	-	585
1001-1500	60	43	16	47	8	2	9	-	185
1501-2000	14	9	2	13	1	-	2	-	41
2000+	6	3	3	6	-	-	-	-	18
Cevapsız	10	3	3	7	3	1	2	1	30
Toplam	429	224	121	354	86	6	27	3	1250

Para ihtiyacını karşılamak için başvuru alan yerlerin başında akrabalar gelmektedir. Akrabalar ve komşular, bu vesileyle, yüksek bir oranda (%51,7) zikredilmişlerdir. Bu grubu izleyen banka ve yardımlaşma sandığı gibi kurumların zikredilme sıklığı ise %22,2'dir. Nihayet,

²⁸ DİE, Ankara Tüketim Harcamaları Anketi, s. 13.

mahalle bakkalı ve tefeci (%8,5) son sırayı tutmaktadır. İhtiyacını birikmiş parasından karşıladığını bildiren hane halkı başkanları en küçük orandadır. Bu gruplandırmada, yüz yüze temasları sık olan akraba ve komşu gibi birincil gruplardan yardım almanın maddî yardımlaşmada önemli bir yer tuttuğu; bununla beraber modern kredi kuramlarına başvurmanın da seyrek olmakla birlikte Eski Ankara'nın olanakları içinde bulunduğu görülmektedir. Mahalle bakkalının çoğu hallerde tefecilik fonksiyonu yüklenmiş olması mümkün olduğu gibi, mahiyeti belirtilmeyen ve "başka" adıyla sözü geçen ödünç alma kaynağının geniş ölçüde tefecileri kapsaması ihtimali vardır.

Tabakalar açısından bakıldığında, önem sırasında küçük bazı değişmeler olmaktadır. Şöyle ki, banka ve yardımlaşma sandığından yararlanma oranı, Tabaka II'de diğer tabakalardan çok yüksek olduğu halde, komşulara başvurma diğer tabakalarda olduğu kadar yüksek değildir. Öte yandan bu tabaka, birikmiş parasını kullananların en fazla olduğu tabakadır. Bunun gibi akraba ve komşu yardımına başvuran hane halkı başkanları oranının diğer tabakalara kıyasla, Tabaka III'de en küçük oranda olduğunu görüyoruz.

Çizelge 40. Para ihtiyacı için başvurulacak yerler

	Tabaka I			Tabaka II			Tabaka III			Toplam		
	Sayı	Sıra	%	Sayı	Sıra	%	Sayı	Sıra	%	Sayı	Sıra	%
Akraba	61	1	30,5	64	1	36,0	35	2	20,0	160	1	28,9
Komşu	48	2	24,0	31	3	17,4	47	1	26,9	126	2	22,8
Yardım sandığı	15	5	7,5	32	2	18,0	24	3	13,7	71	3	12,8
Banka	21	3	10,5	16	5	9,0	15	4	8,6	52	4	9,4
Birikmiş para	6		3,0	19	4	10,7	11	6	6,3	36	7	6,5
Mah. Bakkalı	20	4	10,0	8	6	4,5	12	5	6,9	40	6	7,2
Tefeci	5		2,5	2	7	1,1	-		-	7		1,3
Başka	12		6,0	4		2,2	28		16,0	44	5	8,0
Cevapsız	12		6,0	2		1,1	3		1,6	17		3,1
	200		6,0	2		1,1	3		1,6	17		3,1

Hane halkı başkanlarının yarıdan fazlasının anket tarihinde herhangi bir yere borçları vardır (%55,6). Borçlu olunan yerler, para ihtiyacı duyulduğunda başvurulacak yerlerden çok farklı değildir. Borç

daha çok akrabalaradır. Akrabaları bakkal, onu da bankalar izlemektedir. Tefeciye borç, çok küçük bir oranda (%1,4) görülmesine karşın, başka bir yere borcu olduğunu belirtenlerden bir kısmının tefeciden borç almış oldukları düşünülebilir. Borçlanılan yer yönünden tabakalar arasında önemli bir fark yoktur.

Eski Ankara'da yaşayanlardan pek azının, bankalarla ilişkisi olur. Çünkü Eski Ankaralı, aile ve iş hayatında, banka gibi modern kredi kurumlarının aracılığına ihtiyaç duymayacak kadar mütevazidir. Aile ve komşuluk gibi kurumlar, kredi fonksiyonunu geniş ölçüde yerine getirir. Paraya ihtiyaç duyulduğunda bankaya başvuranların sadece %9,4 oranında olması bundandır. Bankadan kaç defa para almış oldukları sorulduğunda, hane halkı başkanlarından daha büyük bir oranı (%20,4), 1 veya daha fazla diye cevap vermişlerdir. Bu, bankadan sadece bir defa ve tesadüf eseri olarak kredi almış olmalarına rağmen, bankayla devamlı iş ilişkileri içinde bulunmayanların, haklı olarak, para ihtiyaçları için bankaya başvurduklarını belirtmekten çekinmelerinden dolayı böyledir. Çünkü, bankadan 2 ve daha fazla defa para almış olanlar oranı %14,2; 4 ve daha fazla almış olanlar oranı ise sadece %7,9'dur. Bankalarla ilişkiler bakımından da, tabakalar arasında farklar görülüyor.

Bankadan alınan kredilerin çeşitleri, Eski Ankara'daki hane halkı başkanlarının daha çok küçük ticaret erbabı ve esnaf oluşlarının doğal bir sonucunu ortaya koymaktadır. O da alınan kredilerin çoğunlukla esnaf kredisi olmasıdır. Bunu, konut ve tarım kredisi izlemektedir. Konut kredisi, Eski Ankara'da ev sahibi olmak ya da evini onarmak için değil, genellikle Ankara'nın başka semtlerinde konut sahibi olmak için alınmaktadır. Konut kredisi almış olanlar, kısa sürede Eski Ankara'dan ayrılmaya hazırlanmaktadır. Sanayi kredisi alan hane halkı başkanı sadece bir kişidir ve o da, bu krediyle zanaatla uğraştığı işyerini genişletmeyi denemiştir.

Eski Ankaralıların tefecilerle ilişkilerini, faiz almaya ve vermeye karşı tutumlarını görebilmek için sorulan soruya, %18'i, faizle ödünç

almış oldukları cevabını vermişlerdir. Bu, esnaf, işçi ve küçük memurlar arasında, faizin haram olduğu kanısının az da olsa zayıflamış bulunduğunu göstermektedir. Özellikle Tabaka I ile Tabaka III'de bu oran %25'e yaklaşmakta ve %25'i geçmektedir.

Çizelge 41. Bankadan alınan kredilerin çeşidi

Kredinin Çeşidine göre	Tabaka I			Tabaka II			Tabaka III			Toplam		
	Sayı	Sıra	%	Sayı	Sıra	%	Sayı	Sıra	%	Sayı	Sıra	%
Konut	2	3	5.9	4	2	13.3	7	1	29.2	13	2	14.6
Sanayi							1	4	4.2	1	4	3.4
Esnaf	8	1	23.5	14	1	46.7	6	2	25.0	28	1	31.8
Tarım	4	2	11.7				2	3	8.2	6	3	6.8
Başka	2	3	5.9	2	3	6.7	7	1	29.2	11		12.5
Cevapsız	18		53.0	10		33.3	1		4.2	29		30.9
	34		100	30	100		24		100	88		100

4. Yaşanılan Çevrenin Maddî Özellikleri

Eski Ankara konutlarının özellikleriyle bu semtteki mahallelerin yoğunluk durumu yukarıda ele alınmıştır. Burada daha çok, evlerdeki tesis ve kolaylıklarla, Eski Ankaralıların evleri ve semtleri hakkındaki tavır ve kanaatleri söz konusu edilecektir. Aşağıdaki çizelgede de görüldüğü gibi, Eski Ankara semtlerinde yaşayanlardan büyük bir çoğunluğu, buzdolabı ve çamaşır makinesi gibi uygarlık nimetlerinden yararlanacak kadar zengin değildirler. Bununla beraber, tabakalar arasında bu yönden farklar olduğu ve çekirdekteki Tabaka I'in, bu kolaylıklara en az sahip aileleri barındırdığı görülmektedir. Diğer yandan her tabakada, bu kolaylıklara sahip ailelerin miktarı da aşağıdadır.

Çizelge 42. Buzdolabı ve çamaşır makinesine sahip olmayan aileler

Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
103	%64.2	104	%59.8	68	%58.6	275	%54.9

Çizelge 43. Ailelerin yararlandığı bazı kolaylıklar

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
Buzdolabı olan	22	25.8	44	25.3	28	24.1	94	21.9
Komşusunun buzdolabından yararlanan	12	8.6	21	12.1	14	12.1	47	10.9
Çamaşır makinası olan	16	11.4	23	13.2	14	12.1	53	12.3

Not: Oranlar, her tabakadaki aile sayısı üzerinden hesaplanmıştır.

Tabaka I'in, bu gereçler yönünden diğer tabakalar kadar şanslı olmadığı görülmektedir. Öte yandan, Eski Ankara'daki ailelerden bir kısmı, gecekondü araştırmalarının da ortaya koyduğu gibi, buzdolabı ihtiyaçlarını, komşularınınkinden karşılamakta ve dolayısıyla geleneksel yardımlaşma alışkanlıklarını hiç değilse bir miktar koruduklarını göstermektedirler.

Eski Ankara evlerinden mutfak bulunanların oranı %70'e yakındır (%68,2). 1965 nüfus sayımı sonuçlarına göre, bütün Türkiye'de şehirlerde, mutfak olan hane halkı oranı da, bu orana çok yakın bulunmaktadır (%69,8). Ankara, havagazı tesislerine sahip bir şehir olmasına rağmen, yemek pişirmekte şehrin çok azı bu olanaktan yararlanır. Eski Ankara, başkentin havagazı kullanacak derecede şanslı kesimlerinden değildir. Orada yaşayanlardan yemeğini havagazı ile pişirenler %10'u geçmez. Öte yandan, son yıllarda çeşitli adlarla üretilip piyasaya sürülen gazların Eski Ankara mutfaklarında artan oranda kullanıldığı görülür. Buna rağmen bu yeni eğilim, gazocağı gibi geleneksel araçların tamamıyla, ya da geniş ölçüde terkedilmiş olduğu anlamına gelmiyor. Ankara'da yemek pişirmekte en çok kullanılan gaz çeşidi Mobilgaz'dır (%45,1), Onu sırasıyla, gazocağı (%23,7), havagazı (%10,7), Mutfakgaz (%7,0), İpragaz (%5,5) ve Milângaz (%2,3) izlemektedir. Önemsiz olmakla beraber, Eski Ankaralıları Shellgaz, Bütangaz, Likitgaz, Aygaz, ispirto ve elektrik ocağı gibi araçlardan da, yemek pişirmekte yararlanmaktadır.

Mahalleden mahalleye, tabakadan tabakaya ölçüsü değişmesine rağmen, Eski Ankara'daki hane halkı başkanları, oturdukları evlerden genellikle memnundurlar. Bununla beraber, hane halkı başkanlarının

%34,7'si evinden memnun bulunmuyor. Evinden memnun olmayanlar, aynı zamanda, çoğunlukla, Ankara'da başka mahallelere taşınmayı da düşünmekte olanlardır (%92). Başka mahallelere taşınma eğilimi, Tabaka I'de en zayıf, Tabaka II'de biraz daha kuvvetli, Tabaka III'de en kuvvetlidir. Başka mahallelere taşınmayı tasarlayanlara, Eski Ankara'dan neden ayrılmak istedikleri sorulduğu zaman, evden memnunsuzluğun ayrılma nedenlerinden sadece önemli bir tanesi olduğu anlaşılmıştır. Mahallelerden memnunsuzluk, hem mahalleden hem evden memnunsuzluk da önemli nedenler arasındadır.

Hane halkı başkanlarının Eski Ankara mahallelerinde oturmaları, genellikle işyerine yakınlık ve ev kiralarnın nispeten düşük olmasıyla açıklanmaktadır.

Çizelge 44. Hane halkı başkanlarının başka mahallelere taşınmayı düşünme nedenleri

Nedenler	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evden memnunsuzluk	31	68.9	25	55.6	22	46.8	78	56.9
Mahalleden memnunsuzluk	3	6.7	-	-	3	6.4	6	4.4
Hem evden hem mahalleden memnunsuzluk	9	20.0	9	20.0	16	34.0	34	24.8
Başka	2	4.4	11	24.4	5	10.6	18	13.1
Cevapsız	-	-	-	-	1	2.2	1	0.8
	45	100	45	100	47	100	137	100

Çizelge 45. Eski Ankara'da oturma nedenleri

Nedenler	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Ev kirası az	63	45.0	95	54.6	24	20.7	182	42.3
Kira vermiyor	34	24.3	30	17.2	16	13.8	80	18.7
İşyerine yakın	28	20.0	27	15.5	49	42.2	104	24.2
Baba ocağı	11	7.9	5	2.9	7	6.0	23	5.3
Başka neden	4	2.8	12	6.9	19	16.4	35	8.1
Cevapsız	-	-	5	2.9	1	0.9	6	1.4
	140	100	174	100	116	100	430	100

Gerçekten, Eski Ankara mahallelerinde bu nedenlerle oturanlar, oradaki tüm hane halkı başkanlarının %85,2'si kadardır. Bununla beraber, gösterilen nedenler arasında tabakadan tabakaya farklılıklar da

vardır. Tabaka I ve Tabaka II’de, doğrudan doğruya maddî nedenler başta yer aldığı halde (Tabaka I için %69,3; Tabaka II için %71,8), Tabaka III’de yaşayan hane halkı başkanları, işyerlerine yakın olmanın kendileri için Eski Ankara’da oturmayı tercih etmenin başlıca nedeni olduğunu belirtmişlerdir (%42,2). Tabaka III’deki mahallelerde parasal nedenlerle oturduklarını bildiren aile oranı %34,5’e düşmektedir. Bu tabakanın iş ve ticaret merkezine daha yakın olması, gösterilen nedenlerin haklılığına işaret sayılabilir. Burada dikkati çeken bir nokta, evin “baba ocağı” olduğunu bildiren ve “duygusal nedenlerle” Eski Ankara’ya bağlı olduklarını belirtenlerin çok az sayıda olmasıdır. Böyle olduğuna göre malî durumları iyileştikçe Eski Ankara’daki ailelerin bu mahalleleri terk etmeleri için fazla neden kalmamaktadır. Çünkü, belirtildiği gibi “işyerine yakın olma” gibi mekâna daha sürekli ve doğrudan doğruya bir bağlantı sağlayabilecek nedenler, Eski Ankara’nın tercih nedenleri arasında ikinci plânda gelmektedir.

Eski Ankara’da yaşayanlar, kendi konutları ile gecekondular arasındaki farkın bilincine sahip görünmektedirler. Rahatlık, sahip olunan kolaylıklar ve maddî özellikler bakımından, Eski Ankara evleriyle gecekondular şöyle karşılaştırılmaktadır:

Çizelge 46. Eski Ankara konutları ve gecekondular

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Eski Ankara evi daha rahat	44	31.4	114	65.5	37	31.9	195	45.3
Eski Ankara evi oldukça rahat	31	22.2	27	15.5	12	10.3	70	16.3
Gecekondudan farksız	14	10.0	12	6.9	3	2.6	29	6.7
Gecekondudan daha rahat	49	35.0	18	10.4	61	52.6	128	29.8
Cevapsız	2	1.4	3	1.7	3	2.6	8	1.9
	140	100.0	174	100.0	116	100.0	430	100.0

Eski Ankaralıları, oturdukları evleri genellikle gecekondulardan daha rahat buluyorlar. Bununla beraber, evlerini gecekondulardan farksız, ya da gecekonduları daha rahat bulunan hane halkı başkanlarının oranı da %36,5 tur. Bu karşılaştırma, hane halkı başkanının oturduğu evin rahatlık ve öteki özellikleri kadar, kendisinin bakış açısına

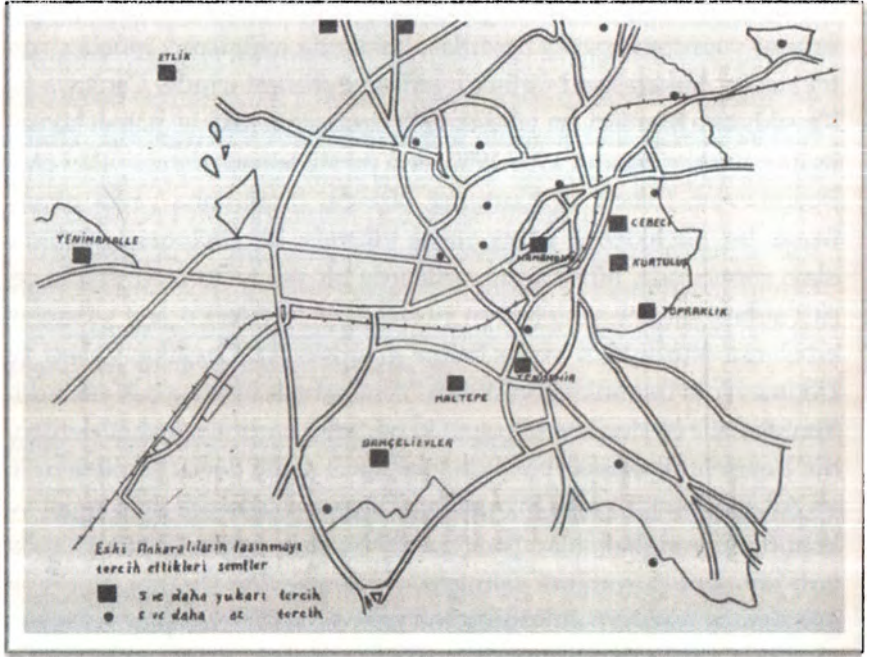
ve oturduğu evden beklediklerine de bağlıdır. Örneğin Tabaka III'de yaşayanlar, bekleyişleri diğer tabakalardakilerden, daha fazla olmalıdır ki, Tabaka I ve Tabaka II'dekilerin aksine, gecekonduları kendi evlerinden daha rahat bulduklarını belirtmektedirler. Bu tabakalarda yaşayanlar aynı zamanda, başka mahalleye taşınmayı en fazla düşünenler olduğu gibi, evlerinden ve semtlerinden de en az derecede memnun olanlardır.

Oturdukları evden ve semtten memnun olmayıp, Ankara'da başka semtlere taşınmayı düşünenlerin gitmeyi tercih ettikleri semtler, şehrin sınıfsal yapısının coğrafi boyutları hakkında aydınlatıcı ipuçları vermektedir. Ankara'nın bugünkü yerleşme düzeni içinde, Çankaya ve Kavaklıdere semtleri, en yüksek gelir grubunun lüks ve pahalı konutlarını içine almaktadır. 1935-1950'lerin prestij temsil eden semtleri olan Bahçelievler, Cebeci ve Kurtuluş; birincisi biraz daha yavaş olmak üzere, bu niteliklerini yavaş yavaş yitirmiş, bir toplumsal süzülme olayı sonucunda, bürokraside ortalarda bir yer tutan memurlarla çeşitli serbest meslek sahiplerinin ve orta büyüklükteki ticaret ve sanayi erbabının oturdukları yerler haline gelmişlerdir. Özellikle Cebeci ve Dikimevi'nin bugünkü görünümü, Yenimahalle'ninkine çok yakındır. Yenimahalle öteden beri orta sınıf karakterini korumuş mahallelerdendir. Yenışehir ise, başka bir nedenden, önce çeşitli devlet hizmetlerinin ve onların çektiği başka hizmetlerin, ticaret müesseselerinin işgali ve konutların yerini almaları (succession) üzerine, karma (mixed) karakterli bir semt durumuna gelmiştir. Aydınlikevler, Dışkapı, Keçiören gibi semtler ise orta halli Ankara'nın hem coğrafi, hem toplumsal uzaklık olarak, gecekondulara daha yakın ucunu temsil ediyorlar. Bunlar dışında ise, Altındağ, Akdere, İncesu, Topraklık ve diğer gecekondu bölgeleri gelmektedir.

Böyle bir ayrımın meslek gruplarıyla ilişkisi kurulmadan anlamlı olması beklenemez. Eldeki veriler ise, bu kaba ayırmayı meslek esasına

dayandırmağa olanak vermiyor. Sadece gecekondu bölgelerinde yaşayanların büyük çoğunlukla proleter ve alt proleter niteliğinde²⁹ oldukları; diğer semtlerde yaşayanların ise burjuvalaşmanın çeşitli düzeylerindeki esnaf, küçük tacir, küçük memur, zanaatkâr ve serbest meslek sahipleri oldukları belirtilebilir.

Harita 5. Eski Ankaralıların taşınmayı tercih ettikleri semtler

²⁹ İ. Yasa, Ankara'da Gecekondu Aileleri, s. 123.

Çizelge 47. Mahallelerinden ayrılmayı düşünenlerin gitmek istedikleri semtler

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
1- Prestijli semtler (*) (Çankaya-Kavaklıdere, Yenişehir)	1	1.4	3	5.9	6	12.1	10	6.0
2- Orta sınıf semtler Cebeci, Bahçelievler, Esat, Maltepe, Sıhhiye, Emek, Ayrancı, Kurtuluş	40	60.6	21	41.2	17	34.7	78	47.0
3- Ortanın altındaki semtler Aydınlık, Mamak, Dikmen Etlik, Abidin Paşa, Keçiören, Demirli Bahçe, Sayma Kadın, Dışkapı	17	25.8	8	15.7	17	34.7	42	25.3
4- Gecekondu ve onlara yakın semtler Altındağ, Akdere, Kazıkçı bostanları, İncesu, Topraklık.	4	6.1	7	13.7	4	8.2	15	9.0
5- Eski Ankara içi Hamamönü, Samanpazarı, Dört Yol, Ulus, İtfaiye, Hisar, Denizciler, Ulucanlar.	4	6.1	12	23.5	5	10.2	21	12.7
	66	100	51	100	49	100	166	

D) Bazı Tercihler ve Değerler

Eski Ankara'da yaşayanların dünya görüşlerinde, şehirleşmiş modern bir toplumun bireylerine özgü özelliklerin başlangıcı vardır. Kitleleşme araçlarına yakınlık ve ilgileriyle, bunlar içinde tercihe değer buldukları konuları ve eğlence alışkanlıkları bu konuda bizi aydınlatmaktadır. Ama, yine de çeşitli tavır ve alışkanlıklarından, geçiş durumundaki bir şehir parçasının insanları olduklarını, Türk toplumunun geleneksel ve oldukça genel çizgilerinden fazla uzaklaşmış olmadıklarını çıkarmak mümkündür. Dinlenen radyo programları bu örneklerden biridir.

1. Kitle Haberleşme Araçlarından Yararlanma Eğilimleri

Hane halkı başkanlarının yarısından fazlasının en çok dinledikleri radyo yayınları, sırasıyla halk türküleri, yurt içi ve dışı siyasal haber ve yorumlardır. Radyoda en çok dinsel ve ahlâki konuşmaları dinleyen hane halkı başkanlarının oranı da %50'ye yakındır. Bunları, sırasıyla, radyodaki temsiller, alaturka müzik, futbol maçları ve batı müziği izlemektedir. Siyasal haberler ve yorum gibi dünya ve yurt içi ile ilgili haberlerin, dinsel ve ruhsal, yani daha çok ferdin iç yaşantısını ilgilendiren konuşmalardan daha fazla dinlenmekte olması, Eski Ankara'yı

geleneksel Türk köy ve kasabalarından ayıran bir tavidir. Siyasal haber ve yorumları öncelikle dinleyenlerin özellikle Tabaka II'de, dinsel ve ahlâki konuşmalara önem verenlerin ise en az oranda Tabaka I'de toplandıkları görülmektedir. Eski Ankara'nın çekirdeği olan Tabaka I, araştırmanın varsayımlarından biri olan, merkezden çevreye doğru daha hızlı bir değişme olduğu gözlemini doğrulamamaktadır. Radyoda en çok dinlenen programların, halk türküleri olduğu, alaturka müzikle birlikte, bunları dinleyenlerin oranının en yüksek düzeyde bulunduğu görülmektedir.

Hane halkı başkanlarından %5,1'i hiç gazete okumadıklarını belirtmişlerdir. %17'si ise hangi gazeteyi devamlı olarak okudukları sorusunu cevapsız bırakmışlardır. Okur-yazar olmayanların %14 oranında olduğu dikkate alınırsa, hangi gazeteyi okuduklarını belirtmekten kaçınan %17'nin büyük bir kısmının, aslında gazete okumadıkları sonucuna varılabilir. Bu durumda, hane halkı başkanlarından beşte birinin gazete okumadıklarını söyleyebiliriz.

Çizelge 48. En çok dinlenen radyo yayınları

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam		Ankara Gecekonduları (%)*
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Halk türküleri	105	75.1	131	75.3	88	75.9	324	75.3	95
Siyasal haber ve yorum	82	58.6	137	78.7	60	51.7	279	64.9	88
Dinsel ve ahlâki konuşmalar	55	39.3	78	46.3	68	58.6	201	46.5	84
Radyo temsilcileri	17	12.1	43	24.7	36	31.0	96	22.0	62
Alaturka müzik	27	19.2	34	20.0	22	19.0	83	19.3	63
Futbol maçları	19	13.6	36	20.7	25	21.6	80	18.6	34
Batı müziği	5	3.6	21	12.1	6	5.2	32	7.4	12
Başka yayınlar	4	2.9	2	1.1	4	3.5	10	2.3	
Cevapsız*	5	3.6	12	6.9	1	0.9	18	4.2	
	319		494	-	310		1143		

(*) İbrahim Yasa, Ankara'da Gecekondu. s. 196

Çizelge 49. Eski Ankara'da devamlı olarak okunan gazeteler

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Hürriyet	54	53.5	76	53.5	46	50.0	176	52.5
Tercüman	18	17.8	25	17.6	14	15.2	57	17.0
Akşam	4	4.0	16	11.3	3	3.3	23	6.8
Milliyet	2	2.0	9	6.3	6	6.5	17	5.1
Cumhuriyet	5	4.9	7	4.9	4	4.3	16	4.8
Son Havadis	2	2.0	3	2.1	4	4.3	9	2.7
Bugün	5	4.9	—	—	3	3.3	8	2.4
Yeni İstanbul	3	3.0	2	1.4	2	2.2	7	2.1
Son	4	4.0	1	0.7	2	2.2	7	2.1
Adalet	1	1.0	2	1.4	2	2.2	5	1.5
Ulus	1	1.0	—	0.1	4	4.3	5	1.5
Sabah	1	1.0	—	—	1	1.1	2	0.6
Gündem	—	—	1	0.7	1	1.1	2	0.6
Saklambaç	1	0.9	—	—	—	—	1	0.3
Okumayanlar	101		142	100.0	92	100.0	335	100.0

Gazete tercihleri, Eski Ankaralıların dünya görüşleri, boş zamanlarını değerlendirme alışkanlıkları ve siyasal tavırları gibi çeşitli etkenlerin etkisi altında oluşmaktadır. Gündelik gazetelerin, geleneksel ve yerleşmiş örf ve adetler karşısındaki ve aynı zamanda dinsel konulardaki tutumlarını belirten politikaları, okunmalarını geniş ölçüde etkilemektedir. Yalnız okunan ve tercih edilen gazeteler konusunda değil, her alanda, bir şehir parçasını, bir alt sistemi, bağlı bulunduğu sosyal, kültürel sistemden bağımsız bir öge olarak görmeğe olanak yoktur. Bu nedenle, Türk toplumunun tüm olarak gazete tercihlerinin Eski Ankara'ya da az çok farklarla yansımından daha olağan birşey düşünülemez. Bu açıdan bakıldığında, Eski Ankara'da aşağı yukarı her 5 kişiden birinin gazete okumamakta oluşu yadırganamaz. Üstelik, belki de gazete okuyanların, Türkiye'nin diğer şehirlerine oranla, daha yüksek olduğu anlaşılır. Bununla beraber en çok okunan gazetelerin isimlerine bakılırsa, Türkiye'deki genel tercihlere uygun bir manzara ile karşılaşılır. En çok okudukları gazetenin Hürriyet olduğunu bildirenler, çoğunluktadır (%52,5). Tercüman (%17) da eklenince, bu oran %69,3'e yükselmektedir. Bugünkü siyasal partiler açısından bakılırsa, yukarı-

daki iki gazete dışında, AP iktidarını tutan gazetelerin, hane halkı başkanlarının sadece %10'u tarafından okunduğu görülür. Öte yandan, Akşam, Cumhuriyet, Milliyet, Ulus ve Gündem gibi muhalif gazeteleri okuyan ve dolayısıyla onların eğilimlerini paylaştığı varsayılabilir olan hane halkı başkanlarının oranı, %18'in biraz üzerindedir. Şu noktayı belirtmek gerekir ki, okunan gazetenin adını, seçmenin vereceği oyun şaşmaz bir göstergesi saymak yanıltıcı olur. Hürriyet ve Tercüman gibi gazeteleri izleyenlerden çoğunun, bu gazeteler birer siyasal partinin yayın organı olmadıkları halde, seçimlerde AP'ye oy vermiş olmaları çok muhtemeldir. Ve Eski Ankara'da karşılaşılan durum genellikle budur. Gazetelerin, belli siyasal ideolojilerin savunuculuğunu yapmadığı, açık ve belirli fikrî idealleri olmadığı Türkiye gibi ülkelerde, esasen, okunan gazete çeşidi ile halkın siyasal eğilimleri arasında bağlantı kurmaya çalışmanın güçlüğü ortadadır.

Eski Ankaralıların gazete tercihlerine, tabakalar açısından bakıldığında, Tabaka II'de, diğerlerinin aksine önemlice bir fark göze çarpar. Bu da, çeşitli muhalefet gazetelerini en çok izleyen hane halkı başkanlarının, bu tabakada en yüksek olmasıdır (%25'e yakın). Bu tabaka aynı zamanda, devamlı gazete okuyanların oranının da, en yüksek olduğu tabaka olarak görünmektedir.

Sinemalara gitme alışkanlıkları, Eski Ankaralıların büyük ölçüde şehirleşmiş olduklarını gösteriyor. Hane halkı başkanlarından yarından fazlası, sinemaya gitmektedirler. Fakat tabakalar arasında bu bakımdan biraz fark bulunduğu ve sinemaya giden hane halkı başkanı oranının Tabaka I'de en düşük olmasına karşılık, Tabaka II'de %66,1'e kadar yükseldiği görülmektedir.

Çizelge 50. Sinemaya gidenler ve gitmeyenler

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Gidenler	70	50.0	115	66.1	64	55.2	249	57.9
Gitmeyenler	68	48.9	59	33.9	52	44.8	179	41.6*
Cevapsız	2	1.1	—	—	—	—	2	0.5
	140	100.0	174	100.0	116	100.0	430	100.0

(*) Ankara gecekondularında sinemaya gitmeyenlerin oranı %39'dur. İ. Yasa, Ankara'da Gecekondu. s. 203.

2. Meslekler Karşısındaki Tavırlar

İnsanların meslek akışkanlıkları ve dünya görüşleri üzerinde şehirleşmenin meydana getirdiği değişiklikler en iyi şekilde baba meslekleriyle kendi meslekleri arasındaki karşılaştırma kadar (Bkz. Çizelge (27), kendi meslekleri hakkındaki kanaatlerini görmekle de anlaşılır. Hane halkı başkanlarının kendi meslekleri, hakkındaki kanaatleri; bu mesleklerden memnun olup olmadıkları, yeniden meslek seçmeleri mümkün olsa idi nasıl bir tercih yapacakları konusundaki tutumlarıyla aydınlanabilir.

Çizelge 51. Kuşaklararası meslek akışkanlığı ve kanaatler (%)

Meslekler	Baba Mesleği	Kendi Mesleği	İdealindeki Meslek	Oğlu İçin İsteddiği Meslek
Çiftçi, Balıkçı vb.	38.6	0.9	1.6	0.2
Düz işçi	3.0	3.9	—	—
Yarı kalifiye işçi	2.8	5.3	0.7	—
Kalifiye işçi	3.0	17.7	2.8	0.7
Esnaf, küçük esnaf	26.0	27.2	6.7	3.3
Memur	8.6	19.8	8.4	5.3
Kamu: Yüksek yetenekli memur	0.5		4.0	5.3
Özel: Yüksek yetenekli memur ve serbest meslek	0.2	0.2	44.7	54.8
Kamu: teknik elemanlar	0.5	2.3	0.5	0.7
Özel: teknik elemanlar	0.2	1.9	1.2	2.1
Tüccar ve sanayici	2.8	3.7	8.6	3.7
Askeri hizmetler	1.4	1.4	6.0	9.3
Öğretim personeli	0.5	1.2	3.5	2.3
Şahsi hizmetler	0.2	0.9	—	—
Din adamları	3.5	0.5	1.6	2.3
Tasnif edilemeyen	7.7	10.5	9.7	10.0
İşsiz, emekli vb.	0.5	2.6	—	—
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0

Hane halkı başkanları, dünyaya yeniden gelme olanağına sahip bulunsalardı, geniş ölçüde farklı meslekler seçeceklerdi. İdeallerin, bir yandan dünyada maddî refah ve huzur elde etmeyi en kolay biçimde sağlayacak iş-güç çeşitlerine yönelmiş olduğu, öte yandan, hane halkı başkanlarının bugünkü mesleklerinden geniş ölçüde sapma eğilimi ka-

zandığı görülmektedir. Bu, içinde bulundukları toplumsal değişme sürecinin dinamizmine bir dereceye kadar, ışık tutmaktadır. İşlerinde, sadece %0,2'si serbest meslek sahibi oldukları halde, dünyaya yeniden gelselerdi serbest meslekleri seçecek olanların oranının %44,7 olması ilgi çekicidir. İşçilik, memurluk ve esnaflık (halen %54,1) Eski Ankaralı hane halkı başkanlarının nazarında fazla tatmin edici olmayan ideallerdir. Ticaret ve sanayi (%18,6) ilgilerini çeken meslekler olarak görünmekle beraber, tercihlerin yöneldiği önemli bir hedef değildir. Gerçekten, hane halkı başkanlarının kendi meslekleriyle ideallerindeki meslekler arasındaki bağıntı oldukça düşüktür.

Meslek tercihlerine yansıyan dünya görüşleri, erkek çocukların seçecekleri meslekler konusunda da, aynı eğilimi korumaktadır. İşçilik, küçük memurluk ve esnaflığın arzu edilecek oranı, erkek çocuklar sözü konusu olduğu zaman %18,6'dan, %10,3'e düşmekte; buna karşılık serbest mesleklere verilen önem, %44,7'den %54,8'e yükselmektedir. Babalar çocukların, kendilerinden daha az oranda tüccar ve sanayici* ya da öğretmen olmalarını tercih etmektedirler.

İlgi çekicidir ki, ideallerindeki meslek serbest meslek olan hane halkı başkanlarının %23,4'ü esnaf, %23,9'u küçük memur, %36'sı ise işçidir. Bu meslek sahiplerinden, yeniden dünyaya gelselerdi mesleklerinde kalmak isteyeceklerin oranı sırasıyla %9,4, %10,6 ve %6,9'dur.

Çocuklarının meslekleri konusunda hane halkı başkanları, ticaret ve sanayide olduğunun aksine, askerî hizmetlere ve din adamlığına, kendi meslekleri ve baba mesleklerinde olduğundan daha fazla yer vermektedirler. Bununla beraber, genel olarak hane halkı başkanlarının ideallerindeki mesleklerle, oğulları için istedikleri meslekler arasında yakın bir bağıntı vardır.

Öte yandan, oğullar için arzu edilen meslekler, hane halkı başkanlarının öğrenim derecelerine göre değişmektedir. Çocuklarının serbest meslekleri seçmelerini arzu eden okur-yazar olmayan veya sadece okur-yazar olan baba oranı %48,1'dir. Bu oran, ilk, orta, lise ve üniversite öğrenimi olan babalarda, sırasıyla, %56,0, %54,4, %61,1 ve %71,4'tür. Anne ya da babalarının öğrenim düzeyinin, çocukların mes-

lek seçimlerinde açık bir rolü olduğu görülmektedir. Çocuklarını yüksek, ya da küçük dereceli memur, asker, tüccar ve sanayici yapmayı tercih eden hane halkı başkanları da çoğunlukla, ilk ve ortaokul mezunları arasında yer almaktadır. Dikkati çeken husus, öğrenim düzeyleri ne olursa olsun, hane halkı başkanlarının işçilik, esnafılık ve memurluk gibi meslekleri oğulları için tercihe değer bulmadıklarıdır. Serbest meslekler kadar olmasa bile, ticaret ve sanayi, askerlik ve öğretmenlik, oğullar için istenen meslekler arasındadır. Ve bunlar da, daha çok, sırf okur-yazar, ya da ilk veya ortaokul mezunu hane halkı başkanları tarafından arzu edilmektedir.

Çizelge 52. Bugünkü meslekler ve ideal meslekler

	İdeal Meslekler*																			
Kendi Mesleği	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	Top.
1	1							1			1								1	4
2					1	2	2	8				1	2					1		17
3	1		1		2	3	1	6		1	4	2							2	23
4	1			9	5	6	4	36	1	1	2	5	2			1		1	2	76
5	2		1	3	11	13	1	45			19	7	2		1	1		7	4	117
6					3	9	5	46		2	4	5	1		3	1		3	3	85
7																				-
8								1												1
9					1	1	1	6		1										10
10								6		1									1	8
11	1				1		2	8			3								1	16
12								4			1	1								6
13								2				1	2							5
14					1			2								1				4
15													1		1					2
16					4	2		18	1		2	3	4		1	7		1	2	45
17						1	1	3			1	1	1		1				1	11
Top.	6	-	2	12	29	37	17	192	2	6	37	26	15	-	7	11	-	14	17	430

*Her meslek kodunun karşılığı olan mesleğin hangisi olduğu, Çizelge 28'in altında gösterilmiştir.

Kız çocuklar için uygun görülen mesleklerin başında öğretmenlik gelmekte (%28,1); onu, özel sektörde yüksek yetenekli memurluklarla, serbest meslekler (%17,9) izlemektedir. Küçük esnaf grubuna soktuğumuz terziilik de, kız çocukları için uygun görülen mesleklerdendir (%9,7). Kızları için tercih edecekleri meslekler sorusuna hane halkı başkanlarından birçoğu belirsiz cevaplar vermiş, bir kısmı da o soruyu hiç cevaplandırmamışlardır. Toplamı %35,6'ya varan bu aile başkanlarını, kızlarının çalışma hayatına atılmasını hoşgörü ile karşılamayan anne ve babalar olarak görmek mümkündür.

Çizelge 53. Oğullar için tercih edilen meslekler (öğrenim durumuna göre)

Meslekler*																				
Öğrenim Durumu	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	Toplam
Okuryazar değil					2	6	4	32		1	-	3	4		2			10		64
Sadece okur-yazar						6		20	1	1	5	1	2		3			5		44
İlkokul mezunu	1				11	10	13	122	2	5	5	23	3		5			15	3	218
Ortaokul mezunu				3	1	1	4	37	1	1	3	10						7		68
Lise mezunu							1	11		1	1	2						2		18
Teknik ve Mesleki okul mezunu								32			2		1							11
Üniversite ve Yüksekokul mezunu						1		5				1								7
Toplam	1			3	14	24	22	235	4	9	16	40	10		10			39	3	430

* Meslek kodları için bkz. Çizelgede 28'in altındaki açıklama.

Çizelge 54. Kız çocuklar için tercih edilen meslekler (öğrenim durumuna göre)

	Meslekler*																			
Öğrenim Durumu	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	Top.
Okuryazar değil					6	2	1	4		1			23		1	17		9		64
								%6.3					%35.9							
Sırf okur-yazar					4	1		8			3		6			14		8		44
								%18.2												
İlkokul mezunu	1				23	4	3	37			11		64			46		27	2	218
								%17					%29.4							
Ortaokul mezunu		1			1	4	2	13			6		20			10		10	1	68
								%19.1					%29.4							
Lise mezunu								4		1	1		3			4		5		18
								%22.2					%16.7							
Teknik ve Mesleki okul mezunu								8					3							
								%72.7					%27.3							11
Üniversite ve Yüksekokul mezunu						1		3					2			1				7
								%42.9					%28.6							
Toplam	1	1			34	12	6	77		2	21		121		1	92		59	3	430
								%17.9												

* Meslek kodları için bkz. çizelgede 28.

Kızlar için istenen meslekler, aile başkanının öğrenim durumuna göre değişmektedir. Öğrenim düzeyi yükseldikçe, kız çocuklarını serbest mesleklerle yönlendirmek isteyen Eski Ankaralıların oranı da yükselmektedir. Bununla beraber kızı için öğretmenliği uygun görenlerin oranında, öğrenim düzeyindeki yükselmeye paralel olarak belirli bir azalma olduğu söylenemez. Bu da göstermektedir ki, öğretmenlik gibi bazı mesleklerin kız çocuklar için ideal meslek olduğu konusundaki kanaat oldukça yaygındır. Demek ki, Eski Ankaralılar, meslekler arasında cinsiyete göre bir farklılaştırma yapmaktadırlar. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu tutumun Eski Ankara'da, kadınların ve kızların çalışması konusundaki kanaatleri besleyen kültür ve gelişme öğeleriyle yakından ilgisi vardır. Ve bu durum tabakadan tabakaya da değişiklik göstermemektedir.

Eski Ankaralı aile başkanı erkek, karısının ve kızının, kadın ise yalnız kızının bir meslek edinmesine ve çalışma hayatında rol sahibi olmasına genellikle karşıdır. Bununla beraber, bu konudaki kanaatler, kadınların çalışmasıyla, kız çocukların çalışması arasında değiştiği gibi, çalışmanın devamlı olup olmamasına ve ne olduğuna göre de değişmektedir. Bir kez, hane halkı başkanlarından yarıdan fazlası (%67,4) kadınların, %38,8'i ise kız çocuklarının meslek sahibi olmalarını doğru bulmadıklarını, çalışmalarına hiç taraftar olmadıklarını kesin olarak belirtmektedirler. Bunun gibi aile başkanlarından; kadınların ve kız çocukların devamlı iş sahibi olmalarında hiçbir sakınca görmeyenlerin oranı ise, sırasıyla %9,3 ve %27,9'dur. Görüldüğü gibi, hane halkı başkanları kadınların çalışması konusunda kızlarının çalışması konusunda olduğu kadar yumuşak ve ılımlı değildirler.

Çizelge 55. Kadınların ve kız çocukların çalışmasına karşı tavırlar (%)

Tavırlar	Kadınlar İçin	Kız Çocuklar İçin
Devamlı iş sahibi olabilirler	9.3	27.9
Devamlı olmamak şartıyla 'evet'	4.4	2.6
Belirli bazı meslekler için 'evet'	10.0	23.5
Hiç taraftar değil	67.4	38.8
Cevapsız	8.9	7.2
	100.0	100.0

Yukarıdaki tavırlar geleneksel Türk ve İslâm toplumunun, kadının çalışma hayatına girişi karşısındaki tepkilerini yansıttığı niteliktedir. Hane halkı başkanlarının, kadınların çalışmasına genellikle karşı oluşları bunu göstermektedir. Hiçbir sakınca görmeyen küçük bir azınlık ile kesinlikle karşı olanlar dışında kalanlar, büyük bir şehirde yaşamının, çağdaş uygarlığa açık bir metropolün etki alanı içinde bulunmanın yarattığı değişiklikle, devamlı olmayan bazı mesleklerde kadınların çalışmasına rıza gösterebileceklerini belirtmişlerdir. Bu değişme ve tavır farklılaşması, kız çocuklar söz konusu olduğunda, daha belirli bir biçim kazanmaktadır. Kız çocukların çalışması karşısındaki bu yumuşamada büyük şehir hayatındaki gidişi yakından görmenin, malî koşulları bu yoldan iyileştirmenin kaçınılmazlığının ve nihayet kız çocukların okulla temasının önemli rolü olsa gerektir.

Çizelge 56. Kadınların ve kız çocukların meslek sahibi olmalarına karşı tavırlar (tabakalara göre) %

a) Kadınlar İçin				
	Tabaka I	Tabaka II	Tabaka III	Toplam
Devamlı iş sahibi olabilirler	15.0	5.2	8.6	9.3
Devamlı olmamak şartıyla 'evet'	3.6	6.3	2.6	4.4
Bazı meslekler için 'evet'	5.0	12.7	12.9	10.0
Hiç taraftar değiliz	67.9	70.1	62.9	67.4
Cevapsız	8.5	5.7	13.0	8.9
b) Kız Çocuklar İçin				
	Tabaka I	Tabaka II	Tabaka III	Toplam
Devamlı iş sahibi olabilirler	22.1	36.5	27.8	27.9
Devamlı olmamak şartıyla 'evet'	2.1	3.8	1.7	2.6
Bazı meslekler için 'evet'	10.0	35.3	27.0	23.5
Hiç taraftar değil	57.1	23.7	43.5	38.8
Cevapsız	8.7	0.7	0	7.2

Kadınların devamlı iş sahibi olmasında sakınca görmeyenlerle, buna hiç taraftar olmayanların oranları arasındaki fark, bu konudaki tutumun doğru bir göstergesini teşkil eder. Bu göstergeye göre, hemen hemen bütün tabakalarda hane halkı başkanları kadınların çalışmasına hiç taraftar değildiler. Özellikle Tabaka II'de bu tutum çok açıktır. Kız

çocukların devamlı iş sahibi olmaları konusunda ise, tabakalar arasında belirli farklar vardır. Örneğin, Tabaka I'de hiç taraftar olmayanların oranı %57'ye yükseldiği halde Tabaka III'de, bu oran %43,5'tir. Daha da önemlisi, Tabaka II'de bu oranın %23,7'ye düşmesi ve herhangi bir şekilde kız çocuklarını çalıştırabilecek hane halkı başkanlarının oranının %71,8 olmasıdır. Oysa aynı tabakada, kadınlar için bu oran sadece %17,9'dur. Demek ki, tabakalar arasında ve aynı tabaka içinde kadınlarla kız çocukların devamlı iş sahibi olmaları konusundaki tavırlar geniş ölçüde değişmektedir.

Bu tavır alışlarda, hane halkı başkanlarının öğrenim durumlarının ne dereceye kadar etkili olduğunun araştırılması da önemli ve ilginçtir. Genellikle beklendiği gibi, okur-yazarlık ve öğrenim düzeyi yükseldikçe, hane halkı başkanları, kadınların ve kız çocukların çalışmalarına karşı olan tavırlarını yumuşatmaktadır. Özellikle, kız çocuklar bakımından bu eğilim, Çizelge 57'de açık olarak görülmekte, öğrenim düzeyindeki yükselmeye paralel olarak çalışmaya taraftar olanların oranı yükselmekte, karşı olanların oranı ise azalmaktadır. Bununla beraber, lise, üniversite ve yüksekokul mezunlarının tutumlarında sapmalar vardır. Kadınların çalışması konusunda ise; öğrenimin, tavır ve kanaatlere, kız çocuklarınkinden daha az etkide bulunduğu görülmektedir. Yani, öğrenim düzeyindeki yükselme, kadınların çalışması konusunda hane halkı başkanlarının tavırlarını etkilemekle birlikte bu değişiklik yavaş olmaktadır. Bu konuda tavırların oluşumuna yön veren başka etkenler bulunabileceği düşünülebilir. Bununla beraber, bu incelemenin amacı ve eldeki malzeme bu konu üzerinde daha fazla durmaya elverişli değildir.

3. Artan Geliri Harcama Biçimi

Eski Ankaralıların dünya görüşlerini ve gelişmekte olan bir toplumun yapısına bağlı olan zihniyetlerini yansıtan bir nokta da, arzu ve ihtiyaçlardır. İnsanların arzu, istek ve ihtiyaçları, genellikle yaşadıkları çevre ile sınırlı ve o çevrede var olanlara özgüdür. Bunun yanında, arzu ve ihtiyaçları gerçekleştirebilmek, maddî olanakların varlığına da

bağlıdır. Bugünkü gelir belli bir miktar arttığı takdirde, eski Ankaralıların yaşantısında ne gibi bir değişiklik olabileceği, artan gelirini neye ve nasıl harcayacağı sorunu, toplumun gelişme düzeyi hakkında önemli ipuçları sağlayabilecek göstergelerdir.

Gelirleri belli miktarda (1000 TL) arttığı takdirde, hane halkı başkanları, az gelişmiş bir toplumun üyelerinden beklenen kullanma eğilimlerini ve tercihleri göstermektedirler. Hane halkı başkanlarından %46,5'unun, artan gelirini emlak ve eve yatırmak isteyişi, her şeyden önce, bu kimselerin bir ev sahibi olma ve dolayısıyla kendilerinin ve çocuklarının geleceklerini güvence altına alma isteklerinden; ikinci olarak da, paranın değerini hızla kaybettiği bir iktisadî düzende, parayı, nispeten tehlikesiz bir alana yatırarak bir nevi sigorta ettirme endişesinden kaynaklanmaktadır. Endüstri sektörlerinin gelişmemiş olduğu Türkiye'de, parası olan pek çok kimsenin tercihe değer bulduğu yatırım alanı konut ve özellikle lüks konut sektörüdür ve bu tutumun, ulusal kaynakların konut sektörüne gereğinden fazla yönelim göstermesinde çok önemli rolü ve payı vardır. Ankara gecekondularında yaşayan aile başkanlarından da %51'inin, gelirleri birkaç kat yükseldiği takdirde, gerçekleştirmeyi düşündükleri idealin, "ev sahibi olmak" bulunduğu Prof. Yasa tarafından da saptanmıştır.³⁰

Bunun gibi, daha iyi yaşama koşullarına kavuşmak, seyahat etmek, eğlenmek ve bir otomobil sahibi olmak, Eski Ankaralıların nazarında, emlak yatırımı gibi kişisel ve sübjektif rasyonellik derecesi yüksek olan harcama biçimleridir. Dinsel amaçlara ve hayır işlerine para harcamayı da bunlar arasında zikredebiliriz. Öte yandan, Eski Ankaralı hane halkı başkanlarından, artan gelirlerinden para biriktirip iş açmaları, ya da mevcut işlerini genişletmeleri, bu parayı çocukların öğrenimlerine ayırmaları gibi yüksek derecede objektif rasyonellik gösteren harcama biçimlerini tercih edenlerin %25'i geçtiğini görmekteyiz. Az olmakla beraber, bu tavırlar, Eski Ankaralıların çok statik, yeniliklere ve gelişmeye kapalı bir topluluğun üyesi olmaktan bir dereceye kadar çıkmış bulunduklarını gösterir. Artan gelirin harcama biçimleri bakımından

³⁰ İbrahim Yasa, Ankara'da Gecekondular, s. 138.

tabakalar arasında büyük farklar yoktur. Sadece artan gelirlerini ev ve emlâk edinmeye harcayacaklarını bildirenlerin oranı Tabaka I'de en düşük (%36,4) olmasına karşılık, Tabaka II'de en yüksektir (%55,7).

Çizelge 57. Kadınların ve kız çocukların çalışması karşısındaki tavırlar (öğrenim durumuna göre)

Çalışma Karşısındaki Tavrılar	Devamlı İş Sahibi Olabilirler		Devamlı Olmamak Şartıyla		Bazı Meslekler İçin Evet		Hiç Tarafı Değil		Cevapsız		Toplam	
	Kadın	Kız	Kadın	Kız	Kadın	Kız	Kadın	Kız	Kadın	Kız	Kadın	Kız
Öğrenim düzeyi												
Okur-yazar değil	3	15	1	1	8	15	36	27	1	1	49	59
	% 6.1	%25.4					%73.5	%45.8				
Yalnız okur-yazar	5	12	2	1	3	7	30	23	1		41	44
	%12.2	%27.3					%73.2	%52.3				
İlkokul	22	60	9	5	19	56	157	84	1		208	205
	%10.6	%29.3					%75.5	%41.0				
Ortaokul	7	23	2	4	10	15	46	23	1		66	65
	%10.6	%35.4					%69.7	%35.4				
Lise	1	4	1		3	4	11	8			16	16
	% 6.3	%25.0					%68.8	%50.0				
Teknik ve Mesleki okul	2	6	2		1	1	5	2			10	9
	%20.0	%66.7					%50.0	%22.2				
Üniversite ve Yüksek Okul	1	1	1			3	5					
	%14.3	%25.0										
Toplam	41	121	18	11	44	101	290	167	4	1	397	402

Çizelge 58. Artan geliri harcama şekli

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplum	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Tasarruf	28	20.0	20	11.5	13	11.2	61	14.2
İş genişletme	5		5		8		18	4.2
İş açma ve ticaret	7		4		7		18	4.2
Çocuklar için	3		2		2		7	1.6
Öğrenim	2		2				4	0.9
Ev-Emlak	51	36.4	97	55.7	52	44.8	200	46.5
Daha iyi hayat	19	13.6	21	12.1	14	12.1	54	12.6
Otomobil	4		9		5		18	4.2
Seyahat	5		4		2		11	2.6
Eğlence			1		1		2	0.5
Dinsel amaçlar ve hayır işleri	4		3		4		11	2.6
Borç ödeme	2		2		2		6	1.2
Cevapsız	10		4		6		20	4.7
Toplam	140		174		116		430	100.0

Artan gelirin harcanma biçimine etki eden etkenlerden birinin, hane halkı başkanlarının bugünkü geliri olduğu hatıra gelebilir. Bugünkü gelir düzeyi, normal sayılabilecek olan hane halkı başkanlarının, bugün birçok ihtiyaçlarını yeterince karşıladıkları varsayılırsa, artan gelirlerini kişisel rasyonellik derecesi yüksek olan alanlarda kullanmaları olasılığının daha fazla olacağı; aksine düşük gelirliiler arasında kişisel rasyonellik derecesi düşük harcamaların daha yaygın olacağı düşünülebilir. Bu varsayım eleştirilebilir ve denilebilir ki, yüksek gelir grupları meslek ve öğrenim düzeyi bakımından da objektif rasyonelliğe daha çok yaklaşmış, girişkenlik yetenekleri gelişmiş kimseler olduklarından, artan paralarını biriktirip iş için kullanma dereceleri de yüksek olmalıdır.

Çizelge 59. Artan geliri harcama şekli (gelir dilimlerine göre)

Harcamalar												
	Tasarruf	Ev-Emlak	Çocuklar	Otomobil	Daha iyi hayat	İş genişletme	İş açma ticaret	Öğrenim	Dinsel amaçlar	Seyahat	Borç ödeme	Eğlence
250 TL den az		7			6		1		1			1
251-400	5	26	1	2	5		2		1	1		5
		%48.8										
401-500	16	32	1	3	12	1	3	3	1			1
		%54.2										
501-1000	28	97	3	7	20	12	8	1	6	6	3	1
		%41.6										
1001-1500	10	28		2	8	4	1		1	3	2	1
		%49.0										
1501-2000	1	5		3	2	1	1		1	1		1
		%46.7										
2000'den fazla		2	1									
		%35.7										
Cevapsız	1	3	1	1			2				1	2
		%40										
Toplam	61	200	7	18	54	18	18	4	11	11	6	20
												430

Bununla beraber, sonuçların gelir dilimlerine göre gözden geçirilmesi, bu son varsayımın doğruluğunu kanıtlamaya yetmemektedir. Şöyle ki, artan gelirin harcama biçiminde, gelir dilimlerine göre büyük farklılıklar gözlemek mümkün değildir. Örneğin ev ve emlake yatırım yapma eğilimi, hemen hemen bütün gelir dilimlerinde yüksektir. Ne var ki, gelir yükseldikçe bu konudaki eğilimde hafif bir zayıflama gözlenebiliyor. Geliri ayda 1000 TL ve daha aşağı olanlarda, oran %48,4 olmasına karşılık, geliri 1000 TL'den fazla olan hane halkı başkanları arasında bu oran sadece %40,8'dir. Öte yandan, aynı belirsiz farklılaşma, artan gelirin iş açma ve iş genişletme amaçlarıyla yatırılması bakımından da söz konusudur. Yine burada da, rasyonelleşme oranı, yüksek gelir dilimlerinde daha fazladır. 1000 TL'den az geliri olanlarda iş amacıyla yatırım yapacak olanların oranı (6,5), daha yüksek gelirli-lerde, (11,3)'tür. Artan gelirlerini daha iyi hayat koşulları sağlamaya,

otomobil almaya, seyahate ve eğlenceye ayırmaya tasarlayanların oranı da, bir gelir grubundan diğerine, fazla bir değişiklik göstermiyor.

4. Başarılı Olmak Neye Bağlı?

Başarılı olmanın koşulları hakkındaki görüş ve kanaatler, Eski Ankaralı hane halkı başkanlarının hayat ve dünya görüşlerinde ve sosyo-ekonomik farklılaşmalarında önemli bir yer tutar. Başarılı olmayı; kabiliyet, çalışkanlık, namusluluk ve öğrenim gibi objektif nedenlere bağlayanlarla; şans, iltimas ve itikada bağlayanlar arasında, zihnî ve sosyal gelişme düzeyi bakımından bir fark bulunduğunu kabul etmek gerekir. Eski Ankara'da, sırasıyla, çalışkanlık, namusluluk, öğrenim düzeyi ve kabiliyet, başarının en önemli nedeni olarak gösterilen nedenler içinde başta yer almaktadırlar. Başarıyı daha çok şans, iltimas ve itikatla açıklayan hane halkı başkanlarının oranı yüksek değildir. Bu, Eski Ankaralıların zihnî yapısında şehirleşmenin etkili bir aşamada bulunduğunu gösterir. Başarı nedenleri hakkındaki görüşler, tabakalar arasında değişiklik göstermekte, Tabaka II'de, başarıyı pozitif değerlere bağlayanlarla bağlamayanların oranı arasındaki fark en yüksek derecede bulunmaktadır. Öte yandan, başarıda itikadın ve zenginliğin en fazla rolü olduğunu bildirenler, Tabaka III'de, diğer tabakalardan daha fazladır. Bu tabakada, her 5 hane halkı başkanından biri itikadın; her 4 hane halkı başkanından biri ise, zenginliğin en önemli başarı nedeni olduğu görüşündedirler.

Çizelge 60. Hayatta başarının en önemli nedeni (tekrarlanma sıklığı oranı)

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Çalışkanlık	110	78.8	163	93.6	92	79.2	365	84.9
Namus	98	70.0	152	87.3	102	87.9	352	81.9
Öğrenim	76	54.3	135	77.6	57	49.1	268	62.3
Kabiliyet	37	26.4	127	73.0	59	50.9	223	51.9
Zenginlik	15	10.7	18	10.3	24	20.7	57	13.3
İtikat	12	8.6	7	4.0	28	24.1	47	10.9
İltimas ve Şans	10	7.1	11	6.3	14	12.0	35	8.3
Particilik	2	1.4	3	1.1	3	2.6	8	4.9

Başarı nedenlerine öğrenim düzeyleri açısından bakıldığı takdirde,

pozitif bir değer olan çalışkanlığa, öğrenim düzeyi yükseldikçe daha fazla değer atfedildiği görülüyor. Buna rağmen, aynı belirli artış, öğrenime atfedilen değerde gözlenemiyor. Örneğin, okur-yazar olmayanlarla ilk ve orta öğrenim yapmış olanlar; hayatta başanın en önemli nedeninin öğrenim olduğuna, lise, üniversite ve yüksekokul mezunlarından daha fazla inanmaktadırlar. Diğer yandan, namus ve kabiliyet gibi yarı sübjektif değerlerin, öğrenimle beraber büyük değişiklik göstermediği görülüyor. Son olarak, zenginlik, iltimas, itikat ve particilik gibi, tam sübjektif nedenlerle başarıyı açıklayanların oranı, beklendiği gibi, öğrenim düzeyindeki artışa paralel olarak azalmaktadır.

5. Örgütlenme

Çizelge 61. Hayatta Başanın En Önemli Nedeni (Öğrenim Düzeyine Göre)

Öğrenim	Başan nedenleri								
	Çalışkanlık	Namus	Öğrenim	Kabiliyet	Zenginlik	İtikat	İltimas ve Şans	Particilik	Başka
Okur-yazar değil	53	57	33	30	10	8	5	-	196
	27.0	29.1	16.8	15.3					
Sadece okur-yazar	36	34	28	19	6	6	4	3	136
	26.5	25.0	20.6	4.0					
İlkokul	186	177	138	123	31	18	16	4	693
	26.8	25.5	19.9	17.7					
Ortaokul	58	53	47	34	6	11	3	1	217
	26.7	24.4	21.2	15.7					
Lise	17	16	9	6	1		1		52
	32.5	30.8	11.5	11.5					
Teknik ve Mesleki okul	9	8	14	6	2	2			42
	21.4	19.0	33.3	14.3					
Üniversite ve Yüksek Okul	7	7	4	5	1				24
	29.2	29.2	16.7	20.8					
Toplam	366	352	273	223	57	45	35	8	1360

Eski Ankara'da yaşayan hane halkı başkanlarından büyük bir

kısmı, sendika, meslek derneği, kooperatif, hayır derneği gibi kuramlardan herhangi birinin üyesi değildirler (%60). Bu şehirsal kuramlara üye olmanın, başkanların meslek yapısı ile yakından ilgili olduğu görülmektedir. Örneğin sendika üyesi olanların sadece %14,4 kadar oluşu ilk bakışta, Türkiye'deki tanım dışı sektörlerdeki sendikalaşma oranının (%64) altında görülse bile, sırf işçi olanların sendikalara üye oldukları varsayıldığı takdirde, bu oranın oldukça yüksek bir sendikalaşma düzeyini (%26,9) temsil etmekte olduğu anlaşılır. Meslek dernekleri, hayır dernekleri ve kooperatiflere üye bulunanların oranı ise oldukça düşüktür.

Çizelge 62. Hane halkı başkanlarının bazı sosyal kurumlarla ilişkileri

	Tabaka I	Tabaka II	Tabaka III	Toplam	
Üyesi Oldukları Kurum	Sayı	Sayı	Sayı	Sayı	%
Sendika	21	19	22	62	14.4
Meslek Derneği	7	3	13	23	5.3
Kooperatif	7	5	9	21	4.9
Hayır Derneği	13	22	13	48	11.2
Hiçbiri	3	7	8	18	4.2
Başka	89	118	51	258	60.0
Toplam	140	174	116	430	100.0

Eski Ankara'nın hayat düzeni ve değerler sistemi üzerinde yapılan bu tahliller, şehirleşmiş modern bir toplum yapısına özgü bazı özellikleri yansıtmakla beraber, Eski Ankara'nın feodal karakterinden arta kalan bazı izleri bugün bile koruduğunu ortaya koymaktadır. Belki, başkent olmasa idi, Eski Ankara bu izleri şimdiki kadar hızlı bir biçimde yitirmeyecek ve bugünkü değişim düzeyinde olmayacaktı. İnceleme alanının çekirdeği olan mahallelerde değişimin daha yavaş olduğu, Tabaka II ve III'e doğru hızlandığı varsayımı çeşitli göstergeler kullanıldığı zaman bile, açık ve belirli olarak doğrulanmıyor. İnceleme alanının nispeten dar oluşunun burada önemli rolü olmalıdır.

E) Eski Ankara'da İş Hayatı ve Çalışma Düzeni

1. Şehrin İktisadî Yapısı

Eski Ankara, tarihsel gelişim süreci içinde egemen karakteri ticaret olan bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır. 17. ve 18. yüzyıllarda, yabancı ülkeler, konsoloslukları kanalıyla, yüksek kaliteli Ankara tiftiğini ülkelere ithal ediyorlardı. Şehrin yıllık üretim hacmi, 20 bin ton tiftiğe kadar çıkıyordu.³¹ 19. yüzyılın ilk yarısında İngiltere ile imzalanan ticaret anlaşması, Türk şehirlerinin ve bu arada Ankara'nın üretim faaliyetlerine güçlü bir darbe indirmiştir. Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda bir transit merkezi olan Ankara, başkent yapıldıktan sonra bir hizmet ve yönetim şehri durumuna gelmiştir.³²

Cumhuriyetin kuruluşundan 4 yıl sonra yapılan bir sanayi sayımının sonuçları, alanı bizim Eski Ankara'mızinkinden fazla farklı olmayan şehirde, 1276 işletme bulunduğunu ve bunlardan %94,3'ünün 10 ve daha az sayıda işçi çalıştıran kuruluşlar olduğunu göstermiştir.³³ Bu işletmelerin hemen hemen yarısının tarım ve tarımla ilgili alanlarda faaliyette bulundukları, yan sayfadaki çizelgeden anlaşılmaktadır.

Bundan 23 yıl sonra yapılan bir sanayi ve işyerleri sayımı, 1927 Ankara'sının, sanayileşme alanında fazla yol almamış bulunduğunu gösterdi. Buna göre, sanayi işletmelerinin sayısı, geçen süre içinde %43,9 oranında artmış ve 1836'ya yükselmiştir. Oysa öte yandan, ticarî işyerlerinin sayısı, daha büyük bir artışla 2280'i bulmuştur.³⁴ Her iki tarih arasında, şehirdeki işyerlerinin ve çeşitli hizmet kuruluşlarının sayısında nasıl bir gelişme olduğunu gösteren bilgiler bulamadık. Yalnız

³¹ İlhan Tekeli, "The Evolution of Spatial Organization in the Ottoman Empire and the Essentials of the Regional Policy of the Turkish Republic", 21 Annual Near East Conference, April 9-10, 1970, Urban Planning and Urban Prospects in the Near East and North. Africa, Princeton University, s. 17-20.

³² Erol Tümertekin, Şehirlerin Fonksiyonel Sınıflandırılması, İstanbul 1965'de Ankara'yı bir idare şehri olarak görmemektedir. Oysa, öte yandan, Hakkari, Tunceli, Bolu ve Muğla, genel hizmetlerde çalışan nüfusun yoğun olduğu şehirler olarak görülmektedir.

³³ D.İ.E., 1927 Sanayi Sayımı Ankara, 1969, Yayın No: 584, s. 56.

³⁴ D.İ.E., Sanayi ve İşyerleri Sayımı, 1953, Yayın No: 10, s. 6.

bir kaynakta, dükkân ve mağaza sayısı hakkında Çizelge 64'deki rakamlar yer almaktadır ki, bu rakamların içine her türlü işyerlerinin girmekte olduğu kuşkusuzdur. Dükkân ve mağaza terimleri, daha çok ticarî faaliyetin görüldüğü yer olarak kullanılmakta ve işin niteliğinden çok, cesameti hakkında fikir vermektedir. Kaldı ki, söz konusu çizelgenin 1940 sütunundaki rakamların artık, Eski Ankara'nın sınırları içinde kalan kuruluşları temsil ettiğini sanmak yanıltıcıdır. Çünkü, 1925'lerde Ankara Şehremanetinin, bugünkü Yenişehir arazisini kamulaştırması sonucunda, yeniden inşa edilen resmî ve özel kuramlarla birlikte, okul ve ikametgâhların çoğu, Eski Ankara'nın dışına taşmış, yeni semtlerde yer almışlardır.

Çizelge 63. 1927 Ankara'sındaki sanayi işletmeleri

	Sayısı	%
Maden çıkarma	80	6,3
Tarımla ilgili işler	499	39,1
Dokuma sanayii	132	10,3
Ağaç ürünleri	136	10,7
Kağıt ve karton	9	0,7
Maden mamulleri, makine imalât sanayii	317	24,8 (*)
Bina inşaatı	93	7,3
Kimya	4	0,3
Çeşitli ve bilinmeyen	6	0,5
	1276	100,0

*Bu işletmelerin %86'sının 3 ve daha az sayıda işçi çalıştıran kurumlar olduğu unutulmamalıdır. Bu niteliği ile aşağı yukarı hepsinin küçük zanaat işleri olduğu varsayılabilir.

Kaynak: D.İ.E. 1927 Sanayi Sayımı, Ankara, 1969 Yayın No: 584, s. 56.

Eski Ankara, tarihinin hiç bir döneminde bir sanayi şehri olmadığı gibi bugün de bir büyük sanayi şehrinin bir parçası durumunda değildir. Bu nedenledir ki, kendi sınırları dışında gelişen ve yoğunlukla hizmet üreten yeni Ankara'nın toptan ve perakende ticaret ile çeşitli hizmet ihtiyaçlarına cevap veren ve çok küçük çaptaki imalât faaliyetlerinin cereyan ettiği bir yer olma niteliğini, 1923'ten sonra da koruyabildi.

Gerçekten, bugün, Ankara nüfusunun iktisadî faaliyet kollanna bölünüşü, şehrin, sanayi dışı nüfusun egemenliğinde bulunduğunu göstermektedir.

Çizelge 64. Ankara'da işyerleri ve hizmet kurumları

	1933	1940
Evler	14.095	21.900
Apartmanlar	154	820
Okullar	27	76
Camiler	60	60
Kiliseler	2	2
Hamamlar	3	5
Dükkân ve mağazalar	1.776	4.280
Resmî ve özel kurumlar	50	166

Kaynak: Nurettin Can Gülekli, Ankara, s. 19.

Çizelge 65. Ankara şehrinin faal nüfusu (1965)

İktisadî Faaliyet Kolları	Faal Nüfus Oram (%)
Tarım	3.9
İstihraç	0.2
İmalât	13.6
İnşaat	10.1
Elektrik, Gaz, Su	1.1
Ticaret, Banka, Sigorta	11.0
Nakliyat	7.4
Hizmetler	28.0
İyi tarif edilemeyenler	24.7

Kaynak: 1965 Genel Nüfus Sayımının Sonuçlarından.

Yalnız faal nüfusun değil, fakat çeşitli işyerlerinin iktisadî faaliyet kollanna ayrılışında da, şehrin imalât sanayiinden çok, bir hizmet ve ticaret şehri olduğu ve ayrıca, bu durumda, örneğin son beş yıl içinde, büyük bir değişme olmadığı gözlenebilmektedir.

Çizelge 66. Eski Ankara'nın işyerlerinin iktisadî faaliyet kollarına ayrılışı (1965 ve 1970)

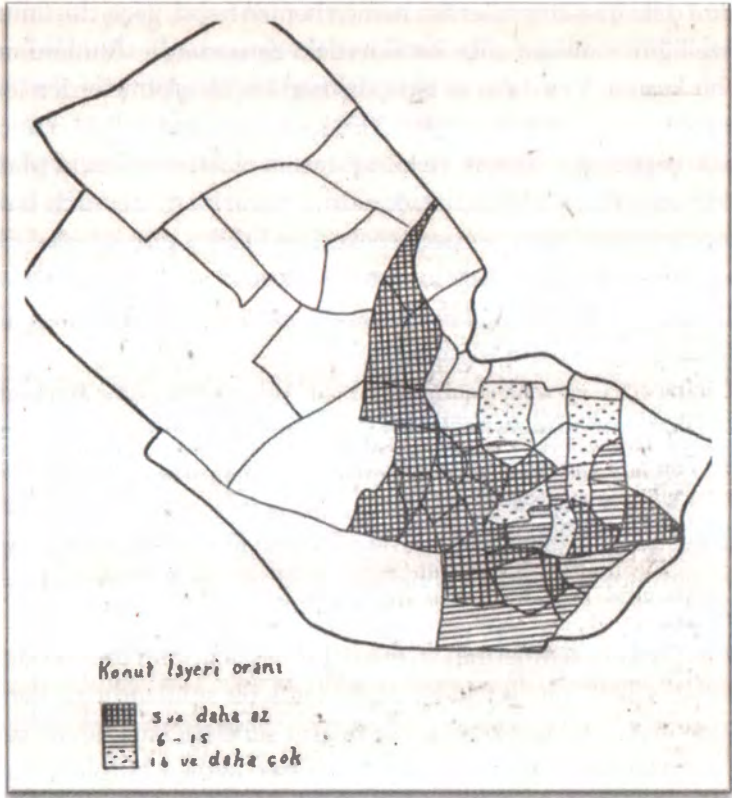
Değişme İktisadî Faaliyet Kolları	1965		1970		(%)
Tarım	-	-	-	-	-
İstihraç	-	-	-	-	-
İmalât	1537	20.4	2005	25.8	5.4
İnşaat	13	0.1	11	0.7	-0.6
Elektrik, Gaz, Su	-	-	-	-	-
Ticaret, Banka, Sig.	2743	36.4	2819	36.3	0.1
Nakliyat	461	6.1	518	6.7	0.6
Hizmetler	1643	21.8	2273	29.3	7.5
İyi tarif edilemeyen	1149	15.2	137	1.2	-14.0

Kaynak: 1965 ve 1970 Nüfus Sayımları Bina Cetvelleri. Dİ.E., Yayınlanmamış

2. İşyerlerinin Mahallelere Dağılışı

Eski Ankara'da, işyerlerinin, mahalleleri ayırdığımız tabakalar arasındaki bölünüşü, Anafartalar, Misak-ı Millî ve İstiklâl mahallelerinin bulunduğu Tabaka III'ün egemen karakterinin oturmadan (ikametgâh) çok, çalışma olduğunu göstermektedir. Bunu, Kale'ye yakın mahallelerde; Koyunpazarı, Samanpazarı, Şenyurt ve Kızılelma semtlerinde yoğunlaşan işyerleriyle Tabaka I ve onu da, oturma alanlarının en yoğun bulunduğu Tabaka II izlemektedirler. Son beş yıl içindeki gelişme, aynı zamanda, Ulus'a yakın ve Anafartalar civarındaki işyeri yoğunluğunun arttığını, Kale civarının ise iktisadî önemini yavaş yavaş yitirmekte ve daha çok bir oturma semti niteliği kazandığını göstermektedir. Her tabakadaki konut/işyeri yoğunluk katsayısı da, iş yeri yoğunlaşmasının en çok Tabaka III'de olduğu izlenimini destekleyici niteliktedir.

Harita 6. Konut/İşyeri Yoğunluk Oranlarına Göre Eski Ankara Mahalleleri

Çizelge 67. Eski Ankara işyerlerinin anket tabakalarına bölünüşü

	1965		1970		1970 Konut/İşyeri Yoğunluk Endeksi
	İşyeri sayısı		İşyeri sayısı		
	Sayı	%	Sayı	%	
Tabaka I	1.795	23.8	1.845	22.7	2.0
Tabaka II	984	13.0	830	10.2	6.0
Tabaka III	4.767	63.2	5.462	67.1	0.2
	7.546	100	8.137	100	

İşyerlerinden %25 kadarının imalât sanayiinde görülmesi, şehrin bu kesiminin karakteri hakkında yanlış bir izlenim vermemelidir. Çünkü, gerçekten, işyerlerinin dörtte birinin imalât sanayiinde olduğu

bir şehri, herhâlde sanayi şehri saymak zorunluluğu vardır. Oysa, Eski Ankara'daki imalâthanelerden hemen hemen hepsi, geçiş durumunun bir özelliğini yansıtan cüce karakterdeki zanaatlardır. Bunlardan büyük bir kesimi, 5 ve daha az işçi çalıştıran küçük işletmelerden ibarettir, imalât sanayii içinde yer alan 2000 kadar işyerinden %54,3'ünü, sadece iki çeşit işyeri; terzilik ve kunduracılık oluşturmaktadır. Matbaalar, kuyumcular, elektrikçiler, kundura tamircileri, demirci, bakırcı, çantacı, yorgancı, fırın, sobacı, tenekeci ve kalaycı gibi işyerlerinin de eklenmesiyle bu oran %80'in üstüne çıkmaktadır. Görüldüğü gibi, bunlardan, matbaacılık gibi pek azı, "modern sanayi" kavramı içinde düşünülmesi mümkün işletmelerdir.³⁵

Küçük, cüce işletme niteliğinin, Eski Ankara'nın imalâthanelerinin değil, fakat aynı zamanda, ticaret ve hizmet alanlarındaki işyerlerinin de bir özelliği olduğu görülmektedir. Öte yandan, tüm işyerlerinin %40'ı; giyim, beslenme ve ev eşyaları satışı ile küçük çapta imalât, ya da ticaret işleriyle uğraşmaktadırlar. Bu haliyle, Eski Ankara'nın işyerlerini çoğunlukla tüketime yönelmiş işyerleri olarak nitelemek isabet-siz olmaz.

Eski Ankara semtlerinin işyerleri, bir başka açıdan da, "modern", "orta" ve "ilkel" nitelikteki işyerleri olarak bir sınıflandırma konusu yapılabilir. Gerçekten, büyük bankaların şubeleri, bazı devlet daireleri ve bakanlıklar ile, matbaalar, kuaförler, avukat büroları, doktor muayenahaneleri ve oto sanayii ile ilgili satış hizmetleri, Ankara'nın bu kesiminin, modern şehirlere özgü işyerleridir. Bunlar dışında, bir grup işyeri daha vardır ki, bunları da Eski Ankara'nın feodal özelliklerini yansıtan tipik iş gücü çeşitleri olarak nitelemek mümkün. Tuzcu, beşikçi, mestçi, urgancı, derici, semerci, bağlamacı, çapıtcı, yemci, kaşıkçı, çuvalcı, tesbihçi, yün atıcısı, saraç, nalburiye, çancı, kavaf, kalburcu, kazancı ve arpacı bunların örneklerinden bazılarıdır. Modern ve ilkel nitelikteki işyerleri dışında kalan işyerleri ise, milyonluk olmayan şehirlerde bile rastlanabilecek türde işyerleridir.

Bu kaba sınıflandırma, Eski Ankara mahallelerine de, olduğu gibi

³⁵ İmalat sanayii de dahil olduğu halde, Eski Ankara'daki işyerlerinin bir listesi kitabın sonundaki ekte yer almaktadır.

yansımaktadır. Gerçekten, modern iktisadî faaliyetlere Ulus ve Anafarta'larda rastlandığı halde, ilkel ve feodal olanlar, daha çok Kale'ye yakın olan semtlerde yoğunlaşmışlardır. Bu gözlemlerimiz, aşağıdaki tipte bir gruptandırma olanak veriyor.

- I. Ulus ve civarı, Çankın Caddesi: Büyük ve modern işletmeler,
- II. Anafartalar ve Denizciler Caddeleri: Büyük, modern ve küçük, feodal karakterdeki işyerleri karışımı,
- III. Kale Meydanı, Koyunpazarı, Atpazarı: Feodal ve kasaba görünüşlü üyeleri,
- IV. Çıkırkçılar Yokuşu: Yarı kasaba karakteri sunan işyerleri.

Göresel olarak modern sayılabilecek bazı işyerlerinin Eski Ankara mahallelerine dağılışını gösteren Çizelge 68'de bu konuda bir fikir vermektedir. Bu çizelgede, Eski Ankara'da en çok rastlanan işyerlerinin mahalleler arasındaki bölünüşü görülmektedir. Gerçekten, terzi-lerin, en çok Anafartalar (%35), Şenyurt (%10), Öztürk (%8), Misak-ı Millî (%7) ve İstiklâl (%6) mahallelerinde (bu beş mahallede, tüm ter-zilerin %66'sı); depo ve ardiye gibi daha çok toptancılığa hizmet eden işyerlerinin ise, Anafartalar (%20) da dâhil olduğu halde, Kızılelma (%15), Koyunpazarı (%12) ve Misak-ı Millî (% 10) mahallelerinde yo-ğunlaştığı (bu tip işyerlerinin tümünün %57'si) görülmektedir. Bunun gibi, konfeksiyoncular ve tuhafiyeciler de çoğunlukla, Anafartalar caddesinin Ulus'a yakın olan yerlerinde toplanmış bulunmaktadır. Çeşitli büro ve yazıhanelerin, -ki bunların çoğu avukatlara ve doktor-lara aittir- %67'si, Anafartalar mahallesinde yer almaktadır. Avukatla-rın %41'i, bürolarını, Adliye Sarayının bulunduğu Şenyurt mahalle-sinde açmışlardır. Kunduracı esnafının çoğunluğunu ise, Anafartalar ile (%14), Koyunpazarı (%19) paylaşmaktadırlar. Ne var ki, Koyunpa-zarı'ndaki kunduracılar, Anafartalar'daki kunduracılardan daha ucuza kunduralar imâl etmekte ve daha az sayıda model ve tipte kun-dura satmaktadırlar. Berber, lokanta ve kahvehane gibi hizmetlerin görülmekte olduğu işyerleri, Eski Ankara mahalleleri arasında ol-dukça dengeli bir biçimde dağılmaktadırlar. Tüketiciye yakınlık, bu hizmetlerin dağılımında önemli bir rol oynamaktadır.

Çizelge 68. Bazı işyerlerinin eski Ankara mahallelerine dağılışı (1970)

Mahalleler	Terzi	Büro	Depo ardiye	Tuhafiyeci	Avukat	Kunduracı	Konfeksiyon	Berber	Lokanta	Kahve	Toptancı	Mobilya mefruşat
I.Tabaka												
Yalçınkaya	1							1				
İçkale	1											
Başkır												
Demirfırka	2					2		2			8	
Alpaslan	3		12			2		3	2	1		1
Akbaş			22							1	5	3
Kızılelma	45	1	87	51	12	3	15	1	2	1	9	1
	%5		%15	%13								
Şenyurt	82	20	28	4	142	1		2		2	7	46
	%10				%41							%40
Koyun pazarı	12	4	69	40		51	8	3	7	4	22	8
			%12	%10		%19					%19	
Kılıçaslan	6	2	26	1		1	1	9	5	8	19	1
											%16	
Sütepe	2	1	23	4		6	2			2	3	1
I.Tabaka Toplam	154	28	267	100	154	66	26	21	16	19	73	61
II. Tabaka												
Dumlupınar			4				1			1		
Akalar			2					2				
Sakarya	13	1	3	5		5		5	8	6	2	4
Demirtaş	19	1	9	7		19		4	5	2		
Turan	6	3	6	6		8		9	3	2		1
Gündoğdu	3	4				1			4	3	3	
Çeşme		-	4			1			1			
Sümer	1	3	2			3		3		2		1
Duatepe			2					1				1
Meydan	20	3		3		6		1		2		1
Özbekler				3				5	1	1		
Çimentepe	1										7	5
II. Tabaka Toplamı	63	15	32	24		44		30	22	19	12	12

Çizelge 68.(devamı) Bazı işyerlerinin eski Ankara mahallelerine dağılışı (1970)

Mahalleler	Terzi	Büro	Depo ardiye	Tuhafiyeci	Avukat	Kunduracı	Konfeksiyon	Berber	Lokanta	Kahve	Toptancı	Mobilya mefruşat
III. Tabaka												
İstiklal	50	29	12	16	41	16	12	8	5	2	1	2
	%6				%12							
Öztürk	63	33	27	5		18	3	8	10	12		
	%8											
Misak-ı Milli	58	3	61	44	96	24	6	7	7	9	25	
	%7		%10	%11	%28						%22	
Sakalar	38	43	8	2	2	2		4	3			5
Özgen	7	2	12	6		3		4	4	5		1
İnkılap	44	44	13	36		21		24	40	19		1
	%5	%6							%26			
Köprübaşı	8	7	6	11		12			32	14	1	1
Yenice	28	14	7	4		19	75	20	20	7	4	3
							%41		%13			
Yeğenbey	20	11	26		52	10	10	7		5		7
					%15							
Anafartalar	29	473	118	145		38	50	13	17	10		19
	%35	%67	%20	%37		%14	%27	%11				%17
III. Tabaka Top.	607	659	290	269	191	163	156	127	117	83	31	41
Genel Toplam	824	702	589	393	345	273	182	178	155	121	116	114

Diğer bir kısım işyerleri ise, Ankara'nın feodal kimliğini yansıtan, Eski Ankara semtlerine bir Anadolu kasabası karakteri kazandıran işyeri türleridir. Bunların en çok toplu bulunduğu yerler, Koyunpazarı, Kılıçaslan ve Sutepe gibi, Kale'ye yakın ve tamamı Tabaka I içinde yer alan mahallelerdir. Sayıları 180, çeşitleri 25 - 30 kadar olan bu işyerleri, bugünün Ankara'sında yaşamlarını sürdürmeye yetecek bir talep bulabilmektedirler. Tüm işyerlerinin çok küçük bir oranını teşkil etmelerine rağmen; bunlar, Eski Ankara'nın ekonomik yapısında geçmişini yansıtan geleneksel öğeler olarak yer almaktadırlar. Çoğunlukla bu işlerde çalışan nüfusun yoğun bulunduğu Eski Ankara mahallelerinde yaşayanlara, Akçura, haklı olarak "aşağı sosyal grup" adını vermekte³⁶

³⁶ Tuğrul Akçura, Ankara, Çizelge 14.

ve Kale civarındaki mahallelerin egemen arazi kullanılışını “merkez ve tarihsel iskân” olarak nitelirmektedir.³⁷ Kanımızca, tarihsel iskân sadece, Kale, camiler ve çeşitli çağlardan günümüze kadar yaşayagelmış bulunan çeşitli yapılar için değil, aynı zamanda yukanda belirttiğimiz geleneksel iş gücü çeşitleri için de doğru bir tanımlamadır.

Çizelge 69. Eski Ankara’daki geleneksel iş gücü çeşitlerinden bazıları ve bulundukları mahalleler

Mahalleler Meslekler	Kılıçaslan	Koyunpazarı	Sütepe	Demirtaş	Turan	Gündoğdu	Anafartalar	Misak-ı Milli	İstiklal	Sakalar	Öztürk
Beşikçi	1										
Koşumcu	2										
Semerci	2										
Derici	2		3								
Çuvalcı	2										
Bağlamacı				1							
Çapıtcı					1						
Yemci						1	1				
Saraç							1	5			
Yün Atıcı									6		
Nalburiye	5									1	
Kavafiye	1		2								
Urgancı	2		5								
Çancı			1								
Sandıkçı		2									
Hasırcı	1	1	1								
Sayacı										1	1
Sarraf											
Toplam	17	3	12	1	1	1	2	5	6	2	1

Her ne kadar, Eski Ankara’daki iş yerlerinin büyük bir çoğunluğu, Anafartalar, Misak-ı Milli, İnkılap, Şenyurt gibi birkaç muhtarlığın sınırları içinde toplanmış ise de, şimdi söz konusu edilen geleneksel türler, daha çok, Eski Ankara’nın çekirdeği olan Atpazarı, Koyunpazarı

³⁷ İbid., Çizelge 13.

ve Samanpazarı içinde toplanmış durumdadırlar. Atpazarı, Koyunpazarı ve Samanpazarı, bu geleneksel faaliyetlere sahip olmaktan başka, toptan ticaretin de merkezi durumunda bulunan semtlerdir. Ankara'nın ilçe ve köyleriyle olan alışverişi, büyük bir yoğunlukla bu merkezlerden yapılır. Bu ilçe ve köylere ve hatta yakın iç Anadolu illerinin merkezlerine giden dolmuş, otobüs ve minibüs terminallerinden hemen hemen hepsinin Eski Ankara'nın sınırları içinde yer almakta olması bu gözlemi kanıtlayıcı niteliktedir. Söz konusu semtlerden farklı olarak, Turgutreis ve İsmetpaşa gibi semtlerde egemen iş çeşidi, matbaacılık, ciltçilik, sandalyecilik, marangozluk, kutu imalatçılığı ve baskı gibi zanaatlarla bir kısım küçük sanatlardır.

Çizelge 70. Eski Ankara'daki işyerlerinin mahallelere dağılışı

Mahalleler	İşyeri Oran %
Anafartalar	25
Misak-ı Millî	9
İnkılâp	7
Şenyurt	6
Yenice	6
İstiklâl	5
Koyunpazarı	5
Toplam	63
Diğer mahalleler	27
Genel Toplam	100

Niteliklerini ve Eski Ankara içindeki coğrafi dağılışı gözden geçirdiğimiz işyerlerinde meslekler kesiminde de belirtildiği gibi, Eski Ankara'nın yoğunlukla esnaf ve zanaatkâr olan insanları yaşamaktadır. Bunlar, genellikle Eski Ankara semtlerinde, ya da Eski Ankara'ya yakın yerlerde oturmaktadırlar. Kişiler gerek kendi yaşamlarında; gerekse başında, ya da içinde bulundukları iktisadî faaliyetler dolayısıyla, köy ve köylü ile devamlı temas hâlindeyler. Bu temas, özellikle, Ankara ili içinde kalan köy ve kasabalarla, il dışındakilerle olduğundan çok daha sıktır.

3. Çalışanların Değer ve Tavırları

Eski Ankara'nın çalışma hayatının yönlerinden biri de, burada yaşayan ve çalışan insanların, iş ve çalışma hayatı hakkındaki değer ve tavırlarıdır. Bu değer ve tavırlar, iktisadî hayata egemen olan zihniyeti ve bu zihniyetteki değişimin derecesini yansıtmaları bakımından önem taşımaktadır. Eski Ankara'da, sanayii ve ticarete, genellikle yüksek bir değer atfedilmemekte, serbest meslekler, devlet memurluğu ve arazi sahipliği, çoğu işyeri sahiplerinin gözünde, özlem duyulan iş güç çeşitleri olarak durmaktadır.

İşyerine eleman almada, feodal çağ ve toplumlarının lonca örgütlerine özgü kural, eylem ve uygulamaların varlıklarını yitirmiş oldukları gözlenmektedir. Oğul, yeğen ve öteki yakın akrabalara, işe alırken bir öncelik tanımakla birlikte, buna her zaman uyulmamaktadır. Yeni işyeri açarlara olsun, işini genişletmek, ya da değiştirmek isteyenlere olsun, maddî ve manevî destek sağlayacak çalışma örgütü yok denebilecek kadar azdır. Esnaf dernekleri, bu fonksiyonu gereği gibi yerine getirecek durumda değildirler. Loncaların ortadan kalkmış olması sonucunda doğan boşluğun, esnaf dernekleriyle kapatılmış olduğunu söylemek güçtür. Esnaf, özellikle kredi güçlüğünden ve tüketici olarak hayat pahalılığından yakınmaktadır. Tarihi içinde uzun süre Ahilik adı verilen lonca örgütünün etkisinde kalmış olan Eski Ankara'da, bugün, bu örgütün öncülerinden birkaçının adını taşıyan camilerden başka bir iz bulmak olanağı yoktur.

Yukarıda da değinildiği gibi, Eski Ankara semtlerindeki işyerlerinden çoğu ticaretle uğraşmaktadırlar. Az sayıdaki imalât sanayii grubuna giren işyerleri içinde de, terzilik ve kunduracılık önemli bir yer tutmakta; buna karşılık, matbaacılık, elektrikçilik, metal işleri ve bunlara benzer az çok modern nitelikteki sanayii göresel olarak önemsiz bulunmaktadır. Daha çok zanaatkar olan imalâtçılar, çoğunlukla kendi başlarına, ya da bir iki yardımcı ile çalışmaktadırlar. İmalât sanayii adı verilen, fakat gerçekte, cüce zanaat işletmelerinden başka bir şey olmayan bu kuruluşların kullandıkları enerji, genellikle insan gücüdür. Elektriğin, bazı imalâthanelere kısa süreden beri girdiği görülmekte-

dir. Küçük çaplı torna, metal, şişe, konserveçiler ve marangozluk atölyeleri bunun örneklerinden bazılarıdır. Zanaat türleri, başta enerji olmak üzere modern teknoloji kullanmayı gerektirmeyecek kadar, ilkel, küçük ve fakirdir.

Ciğerciden cıvatacuya, aynacıdan mühürçüye, kaşıkcıdan tesbihçiye kadar 250'yi aşkın ihtisas dalı bulunmasına rağmen, imalât sanayiinde üretim süreci ihtisaslaşmış değildir. Dolayısıyla, Eski Ankara'daki işyerlerinin çoğu bu yapıya uygun nitelikler taşır. İmalatçının, imal ettiği malın ticaretiyle de uğraşması, sık rastlanan bir durumdur. Bununla beraber, feodal şehir özelliklerinden kurtulmada ve modern şehirlere özgü nitelikler kazanmada, Eski Ankara'nın ticaretle uğraşan işyerleri, imalâtçılar, daha gerçekçi bir deyişle zanaatçılar kadar ileri gitmiş değildirler.

İşyerlerinin açılış ve kapanış saatleri, genellikle, günden güne değiştirilmez. Fakat, Saraçlar, Çıkrıkçılar ve Koyunpazarı gibi bazı sokaklar, Cuma namazına katılmak üzere bir ya da bir buçuk saat kapısı kapanan dükkânların en çok rastlandığı yerlerdir. Buna, şüphesiz sadece Eski Ankara'da rastlanmaz. Ama burası, bu gözlemin büyük bir rahatlıkla yapılabileceği yerdir. Bunun gibi, Ramazan ayının kısa kış günlerine rastladığı zamanlarda, Eski Ankara'da daha belirgin olmakla beraber, Ankara'nın modern kesimlerinde bile, çoğu resmî kuruluşlardaki yetkililerin emir ve muvafakati ile özel ve resmî işyerleri, normal saatlerinden önce kapılarını kapamakta; bireylerin dinsel görevlerine, dünya işleri karşısında öncelik vermektedirler.

Eski Ankara esnafı, reklâmdan yararlanmaz. Kadın, yalnız, Ulus ve Anafartalar'da tuhafiye, manifatura, konfeksiyon dükkânlarıyla, modern kuruluşlar sayılan doktor ve avukat bürolarında, banka, büyük ticarethane ve şirketlerde çalışır. Satıcılar, tanıdıkları olsun olmasın alıcılarıyla oturup konuşmakta yarar görürler. Pazarlığa fiyatların saptanmasında geçerli bir araç olarak geniş ölçüde başvurulur. Ağırlık ve uzunluk ölçüleri genellikle standartlaşmış resmî ölçüler içinde ve belediyenin seyrek de olsa uygulanan denetimleri altında kullanılır. Feodal şehirlerin, alışveriş hayatında farklı standartlar kullanma özelliğine, Eski Ankara'da rastlanmaz.

Özellikle, Eski Ankara'nın çekirdeği olan Tabaka I'deki ticarethanelerden bir kısmında satılan malların çeşitliliği üzerindeki gözlemlerimiz, bu kesimlerdeki işyerlerinin feodal şehir özelliklerini sürdürdüklerini düşündürmektedir. Örneğin, bir şekerci; tatlı, kadayıf, pasta, lokum ve benzerleri yanında, çay, kahve, meşrubat, keçiyoynuzu ve sigara da satmakta, bir tuhafiyecide, süpürge, takunya, atkı, lâstik ve kova satıldığı görülebilmektedir. Kunderacıların, çorap, lâstik pabuç ve çanta sattığı haller ise çok olağandır.

Ülgener, kapitalizm öncesi toplumlarda, gerek servetin, gerekse onu elde etmek üzere harcanan çabaların, bizzat bir amaç değil, daha üstün bir amacın emrinde ve hizmetinde bulunduğunu, kazanmanın ve çalışmanın, arasıra ve o da ancak arkasından dinlenme ve yerine göre kazandığı ile övünme için katlanılacak bir külfet sayıldığını belirtmektedir.³⁸ Eski Ankara'da çalışanların, geleneksel toplum türünün gerek bu özelliğinden, gerekse irade ve kendiliğindenlik (spontaneite) eksikliği, hesap ve ölçü geriliği gibi özelliklerinden geniş ölçüde uzaklaşmış olmadıklarını gösteren örneklerle rastlanabilmektedir.

Kalkınma, teknolojide, tarımda, sanayide ve ekolojik yapıda birtakım değişmelerle birlikte olmaktadır. İlkel ve geleneksel araçların ve enerjinin, insan ve hayvan gücünün kullanılmasından, makine motor kullanmaya ve bilimsel bilgilerin iktisadî hayata uygulanışına atlanması; tarımda tüketim amacıyla üretimden, pazar için üretime geçilmesi; sanayide, modern teknolojinin kullanılması ve mübadeleye dayanan bir piyasaya sanayii mamullerinin para karşılığında sokulması, son olarak, köylerden şehirlere nüfus akınları ve bunların şehirlerde yarattığı sorunlar, söz konusu değişmelerin başında yer almaktadır. Bütün bu değişmeler, toplumda, daha karmaşık, ihtisaslaşmış ve özerk toplumsal birimlere dayanan farklılaşmış bir yapı yaratmakta, farklılaşmanın bölücü karakterinin etkilerini dengeleyici bir bütünleşmeye de yol açmaktadır.³⁹ Bir başka deyişle, farklılaşma (differentiation),

³⁸ Sabri Ülgener, "İktisadi Gelişme ve Yenileşmemizin Zihniyet Muhasebesi", Yeni Türkiye, İstanbul, 1959, s. 235.

³⁹ Neil J. Smelser, "Toward a Theory of Modernization", in Etzioni, Social Change s. 259.

toplumun yerleşmiş geleneksel yapısında ve özelliklerinde parçalanmalar yarattığı halde, bütünleşme (integration), farklılaşmış toplumsal yapıları, yeni bir temel üzerinde birleştirici rol oynamaktadır.

Bu açıdan bakıldığında zaman, Eski Ankara semtleri, görsel olarak az farklılaşmış, farklılaşma sürecini tamamlayarak bütünleşme sürecinde fazla yol almamış bir şehir kesimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzun yıllar iş ve çalışma hayatını düzenleyen kuralları koyan ve uygulayan ve bir süre siyasal bir önem de kazanmış bulunan Ahilik örgütünün rolünü oynayacak modern kuruluşlardan Eski Ankara esnafı yoksundur. Sosyal yardım ve sosyal güvenlik örgütleri fazla gelişmiş değildir. Esnafın sosyal güvenliği ile ilgili mevzuatın uygulamaya geçişinin bir kaç yıllık geçmişi olduğu gibi, kapsamı da henüz çok dardır.

Bunun gibi, özellikle kale içindeki ve yakınındaki mahallelerde, arazi kullanımının (land-use) fazla farklılaşmamış olduğu da bir gerçektir. Demirfırka, Yalçınkaya ve Başkır mahalleleri geniş ölçüde ve münhasıran oturma alanlarıdır. Ticarî kuruluşlar ise, Kızılelma, Şenyurt, Koyunpazarı, Kılıçaslan ve Sutepe mahallelerinde toplanmıştır.

F) Ekolojik Değişme Sorunu

Ekoloji, en kısa tanımı ile, canlı varlıkların çevreleriyle ilişkilerini inceleyen bir bilim dalıdır. Eski Ankara'ya nüfusun çevreyle olan ilişkileri açısından bakıldığında, bu ilişkilerin teknoloji, ekonomideki ve stratejik gelişmelere paralel olarak tarih içinde sürekli bir değişme geçirdiği görülür. Bu gelişmelere, Ankara'nın, 1923'te yüksek düzeyde bir politik kararla başkent yapılması ve bu kararın şehrin ekolojik yapısında yarattığı değişimler de eklenmelidir.

1. Nüfus ve alan

Çeşitli kaynaklarda, şehir nüfusunun farklı tarihlerde 23.000 ile 60-70 bin arasında değiştiğini gösteren rakamlar vardır.⁴⁰ Gerçek olan, nüfus

⁴⁰ Avram Galanti, Ankara Tarihi II, s. 75-76.

1522 2380 hane

sun, 20.000'in altına düşmediği ve şehrin ticarî ve sınaî fonksiyonlarındaki gelişmelere, ya da yavaşlamalara paralel olarak değiştiği; ayrıca, bununla ilgili olarak, etnik açıdan, farklılaşmış bir nitelik taşıdığıdır. Tarihinin uzak dönemlerinde de, Ankara, Kale duvarları içine kapanmış bir şehir olarak kalmış değildir. Hattâ aksine, nüfusun büyük bir kesimi, Kale surlarının dışında yaşamıştır. 1522 tarihinde yapılan bir nüfus sayımı, 2380 haneden 2200 ünün surlar dışında yaşadığını göstermiştir.⁴¹ Kale, daha çok, bunalım dönemlerinde kapanılan, korumayı kolaylaştıran bir sığınak hizmeti görmüştür.

Cumhuriyetin kurulduğu yılların Ankara'sı da, nüfus azlığı ve etnik farklılaşma gözlemlerini doğrulayan bir yapıdadır. Bu tarihin Ankara'sında Kale ve yalçın çevresi, münhasıran ve bugünkünden daha yoğun bir biçimde ikametgâhların bulunduğu bir yerdir. Oturma alanları temsil ettikleri prestij derecelerine ve sınıf yapısına göre bir ayırma konu yapılırsa, Müslüman, ya da Müslüman olmayan zengin tüccarların şehrin o günkü sınırlarına yakın yerlerde oturdukları görülür. Seçkinlerin ve zenginlerin Kale içinde yaşadığı dönem çok daha eskidir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında varlıklı ailelerin yaşadığı, şehir sınırlarına yakın yerlerdeki konaklardan bir kısmı, bugün yeni yapılmış ev ve apartmanların arasına sıkıştırılmış bir biçimde varlığını korumaktadır. Örneğin, Necatibey Mahallesi yakınındaki Ağa Yakup mescidinin karşısında bulunan pembe kubbeli konak, Beypazarlı Ali bey adı ile bilinen ve milletvekilliği yapmış bulunan bir kişiye aittir. Bunun gibi, bugünkü Ankara Hastahanesi yakınlarına rastlayan Şükriye mahallesinde -ki bu mahalle 1950'lerden sonra yoğun bir gecekondu niteliği kazandı- Hacı Mehmet Kahvesi diye bilinen kahveye bitişik Arnavut

1701	45.000 kişi (40.000'i Türk) Tournefort
1860	4500 hane Perrot
19. yüzyıl başı	27.882 kişi Cuinet
1863	28.000 La Grande Encyclopedie
1848	23.470
1839	12.000 hane 50.000 kişi
1877	38.150
1879	60-70 bin kişi

⁴¹ Avram Galanti, op. cit., s. 76.

Ahmet konağında 1920'lerde 8-10 hane halkının yaşadığı, bize konakta bugün oturmakta olan çok yaşlı kiracılar tarafından bildirilmiştir. Bu konağın altındaki geniş avluya, o konakta oturanların hayvanları çekilirmiş. Bu avlular, bugün kısmen çocukların oyun yeri, kısmen komşularla sohbet edilen dinlenme yerleri, kısmen de tâdil edilerek iskâna ayrılan odalar biçiminde kullanılmaktadır.

Şehrin dış sınırlarını belirleyen işaretler arasında mezarlıklar da vardır. Bugünkü Ankara'da Radyoevinin bulunduğu yerde, bir Gayrimüslim mezarlığının bulunması, şehir sınırlarının o tarihlerde burada sona erdiğini göstermektedir. Bunun gibi, 1924 tarihli bir haritada, camilerin Ankara mahallelerine dağılışının oldukça sık ve dengeli olduğu ve şehrin sınırları olarak yorumlanabilecek belli uzaklıkların ötesine taşmadığı gözlenebilmektedir. Bugün bile, başkent Ankara'daki camilerden pek küçük bir oranı, Eski Ankara semtleri dışında bulunur. Daha doğrusu, nüfus cami, ya da nüfus alan ilişkisi, Eski Ankara'da çok daha sıkıdır. Eski ve yeni Ankara'da cami başına düşen nüfus rakamları karşılaştırıldığında, Eski Ankara'nın avantajlı durumu derhal göze çarpar. Dinsel faaliyet yerlerinin Eski Ankara semtlerinde yoğunlaşmış olması,⁴² şehrin bu kesiminin, dinsel fonksiyonun görülmesine büyük önem attığını gösterir. Gerçekten, bugün, başkent Ankara'daki tüm camilerin dörtte biri Eski Ankara'da bulunmaktadır. Eski Ankara semtlerinde cami başına 1.300 kişi, Ankara'nın diğer kesimlerinde ise 7.250 kişi düşmektedir. Bu karşılaştırma, şehrin farklı kesimlerinin şehirleşme sürecinde nerede bulunduklarını göstermesi bakımından önemli bir göstergedir. Eski Ankara camilerinden merkeze en uzakta bulunanı, Eski Ankaralıların askere gidenleri uğurladıkları Akköprü semtinde yer almaktadır. Camilerden ve mescitlerden bazılarının ve bazı mahallelerin bazı ahilerin adını taşımakta olması (Ahi Elvan, Ahi Yakup, Ahi Tura, Ahi Şerafettin gibi) bu esnaf örgütünün pirlerine dinsel hayatta atfedilen önemin ve gösterilen saygının da bir belirtisidir.

⁴² Bugün de, Ankara'da büyük ve kalabalık cenaze törenlerinin yapıldığı cami, Eski Ankara'da bulunmaktadır. Cenaze törenlerindeki namazlara bile eski Ankaralı ve gecekondu katılır. Yeni Ankaralı genellikle seyircidir.

Yönetim kurumlarının, Ankara'nın yakın geçmişinde, Kale'ye nispeten yakın yerlerde, Çıkrıkçılar yokuşu civarında bulunduğu bir gerçektir. Dabağhane ve un değirmeri gibi, zamanın teknolojik olanakları içinde bile, insan sağlığı için elverişli sayılmayan imalâthaneler, Bentderesi ve Kayabaşında yer almıştır. Sof imalatçıların yeri ise, Kalenin Güney sınırlarıdır. Esnaf da çoğunlukla, Kale, Atpazarı, Koyunpazarı Bentderesi ve Çıkrıkçılar'da toplanmıştır.

2. Bazı tipik kurumlar: Hanlar

Eski Ankara'nın ticaret ve kervan yolu üzerinde bir şehir olması nedeniyle burada yer alan hanlardan birkaçı bugün de yaşamaktadır. Gerek yolcu, gerek ticaret hanlarından bugüne kadar yıkılmamış olanlar, fonksiyonlarını kısmen, ya da tamamen değiştirmişlerdir. Örneğin, bugünkü Ulus Atatürk anıtının yerinde, bulunan Taş Han, uzun süre otel, kiraathane olarak kullanıldıktan ve ticarî faaliyetlere hizmet ettikten sonra 1950'lerin başında yıkılmıştır. Bedesten üstündeki Kurşunlu Han, bugün müze olarak kullanılmaktadır. Pirinç Han'ın yerine okul yapılmıştır. Safran Han ise, bir süre askerî cezaevi olarak kullanıldıktan sonra, şimdi her iki katında da, terziler, kunduracılar ve bir kısım imalâtçılar yerleşmiş bulunuyor. Bu yeni kullanılışların gerektirdiği kapı, pencere, elektrik tesisleri gibi eklentileri yapılara uydurma güçlükleri, ilk bakışta hepsinde göze çarpmaktadır. Söz konusu hanlardan birinin terası ise sinema olarak kullanılmaktadır.

Eski Ankara semtlerindeki hanlardan Ağazade (Azade) Hanı, bugün Güven Çarşısı adı ile kullanılmaktadır. Türü ticarî faaliyetlere hizmet eden hanlardan Kale Meydanına yakın olanların, genellikle toptancılık faaliyetlerini aralarında bölüşerek bir dereceye kadar mal ticaretinde ihtisaslaşmış oldukları görülmektedir. Örneğin, Aktarbaşı ve Pilâvoğlu Hanları daha çok tiftik ve deri toptancılığı yapan ticarethanelerden oluştuğu halde, Atpazarındaki Çukur Han, zeytinyağı, üzüm, incir ve sabun toptancılığına hizmet etmektedir. Bu hanlardaki ticarî faaliyetlerin parasal cesametleri de, feodal şehirlerinkilerle kıyas-

lanmayacak derecede büyüktür. Örneğin Çukur Han'da aynı zamanda Tarih'in Ankara temsilciliğini de yapan bir toptancı mağazasında bir kaç milyon liralık mal bulunduğu tahmin edilmiştir.

Çukur Han gibi bazı hanlarda, alt katların ticarethane, üst katların ise otel ve pansiyon odaları olarak kiralandığı görülmektedir. Görüldüğü gibi, sosyal değişme süreci içinde, sadece roller ve fonksiyonlar değişmekle kalmıyor, fakat aynı zamanda, fonksiyonların görüldüğü yapılar da, durumlarını değişen koşullara ve fonksiyonlara uydurmağa çalışıyorlar. Bunun bir başka örneği de, Eski Ankara'nın çoğu iki katlı ve alt katında geniş avlusu bulunan konaklarından bugüne kadar yıkılmadan gelenlerin, katlarında bölmeler yapılarak, şehrin bu kesiminde şiddetle artan barınma ihtiyacının karşılanmasına ayrılmış olmasıdır.

3. Mekânda meslek farklılaşması

Eski Ankara'da çeşitli meslek mensuplarının meslek adlarıyla anılan sokakların bulunması, onun feodal şehir özelliğini yansıtan göstergelerdendir. Bugün bu sokaklardan, Taşçılar, Tenekeciler, Şekerciler, Yağcılar, Kantarcılar, Bostancılar, Berberler, Çıkrıkçılar, Semerciler, Saraçlar, Pideciler ve Kireççiler, Eski Ankara'da halâ vardır. Görüldüğü gibi bu sokaklara ismini veren mesleklerden hemen hemen hepsi, ne modern bir sanayi toplumunun ve ne de geçiş halindeki, kapitalizm öncesi bir toplumun ya da şehrin iş gücü çeşitleridirler. Öte yandan, bu adları taşımalarına rağmen, bu sokaklardan hiçbirinin yalnız, ya da çoğunlukla, esnafı oldukları meslek dalının ürünlerinin üretildiği ya da satıldığı bu sokaklarda bulunmadıklarını gözlemek kolaydır. Kısacası, Şekerciler Sokağı şekercilerin, Saraçlar sokağı saraçların, Bostancılar sokağı bostancıların tekelinde bulunan sokaklar olmaktan tamamen çıkmış durumdadırlar. Örneğin, Çıkrıkçılar yokuşu, bugün, tuhafiye, konfeksiyon, ev eşyası dükkânları ile, antikacı, kunduracı ve otellerle dolu olduğu halde, tek bir çıkrıkçı barındırmıyor. Çıkrık yerini alan daha ileri teknolojinin ürünü olan dokuma atölyeleri ise, başka sokaklarda ve başka semtlerde bulunuyor. Bunun gibi, Misak-ı Milli mahallesindeki Şekerciler sokağında da bugün tek bir şekerçi bulmak olanağı

kalmamıştır. Öte yandan, Saraçlar Çarşısı, bugün büyük ölçüde, giyim ve ev eşyası ticareti yapan dükkânlarla dolu olup, saraç esnafının orada yoğunlaşmasıyla hiçbir ilişkisi yoktur. Sadece Tenekeçiler Sokakı, gerçekten, soba, boru ve teneke üzerine iş yapan zanaatkârların gürültülü çalışmalarına ayrılmış bulunmaktadır.

Sokak isimlerine adı geçmiş esnafın artık bu sokaklarda yer alması, kuşkusuz, şehrin yapısında modernleşme yönünde görülen eğilimlerin etkileriyle açıklanabilir. Çeşitli esnafın ortak sorunlarına çözüm arayan çok sayıda esnaf derneğinin bugün de var olmasına rağmen, şehrin feodal karakterini giderek yitirmiş ve az gelişmiş kapitalist bir biçim kazanmış olması sonucunda, çıkrıkçılar, semerciler, saraçlar ve kantarcılar gibi iş gücü çeşitleri artık önemli bir esnaf grubu olmaktan çıkmış bulunmaktadır.⁴³ Çünkü, belli zanaatların ve ticarî faaliyetin belli sokak ve semtlerde yerleşmesi olayı, toplumun içinde bulunduğu teknolojik ve ekonomik gelişme düzeyine bağlı bir konudur. İlkel ulaşım ve haberleşmenin ve lonca sisteminin piyasada gerekli kıldığı temerküz, gelişme sürecine paralel olarak gücünü yitirmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Ankara fazla kalabalık bir şehir değildi. Bunun gibi, şehrin kapladığı arazinin de fazla geniş olması gereksizdi. Ticaret kervanlarının ve yolcuların şehre girişi, Erzurum, İzmir, Kayseri ve İstanbul kapılarından yapılıyordu. Bu kapıların sayısı bugün fazla çoğalmamış; sadece, kapılar, eskisiyle kıyaslanmayacak kadar geniş kapılar olmuşlardır. Eski İzmir ve Kayseri kapıları, bugün, sırasıyla, Osmanlı ve İş Bankası Müdürlüklerinin bulunduğu yerlere rastlıyordu. İstanbul Kapısı (Dışkapı) aynı zamanda Çankırı Kapı adını da alıyordu. Bu kapıların belirlediği noktaları birleştiren çember içinde kalan Eski Ankara'nın oldukça dar bir alana yayılmış olduğu söylenebilir.

⁴³ Atatürk'ün Kurtuluş Savaşından sonra Ankara'ya gelişinde kendisini karşılayanlar arasında şu esnaf loncalarının bulunduğu belirtilmektedir. Keçeciler, bakırcılar, pırpıtçılar, semerciler, çıkrıkçılar, nalburarlar, tiftikçiler, orakçılar, dövenciler, debbağlar, kileciler, haffaflar, urgancılar, saraçlar ve sofçular. Bkz. Şeref Erdoğan, op. cit., s. 57.

4. Etnik Azınlıklar

Azınlıkların, Eski Ankara'nın ekolojik yapısında önemli bir yeri vardır. Yakın tarihlere kadar, Yahudi, Ermeni ve Rum azınlığı, özellikle şehir sınırlarında ve banliyölerde yer alan, kendilerine ait mahallelerde yaşamışlardır. Yahudilerin, Müslüman halkın saldırısından ya da antipatisinden korunmak amacıyla yönetici örgütlerin yer aldığı şehir çekirdeğine yakın mahalleleri seçtikleri bildirilen, İslâm kültürü içinde kalan başka Ortadoğu ülkelerindeki gözlemler Ankara'ya uymamaktadır. Azınlıklar genellikle geniş, hatta çoğu zaman, çoğunluğun yararlanmadıkları bir özgürlük ortamından, zaman zaman da ülke çıkarlarını arka plâna iterek yararlanmışlardır. Bununla beraber, Kale içindeki mahallelerde oturan Gayri Müslimler de bulunmuştur. 1522 tarihinde yapılan nüfus sayımında, Kale surları içinde bulunan 6 mahalleden birinin Hristiyanlara, daha doğrusu Ermenilere ait olduğu saptanmıştır. Bu mahalle, Hisar Ağniya-i Ermeni mahallesidir. O tarihte, yani 4 yüzyıl önce bile, şehir, Hacı Bayram Camii yakınlarından, Ön Cebeciye kadar uzanmaktaydı.⁴⁴ 1924 tarihli ve yukarıda sözü edilen haritada, Müslümanlara ait olmayan iki mahallenin bulunduğu görülmektedir. Bunlar, Hoca Hindi-yi Gayri Müslim ve Valtariye-i Rum mahalleleridir. Yahudi Mahallesi ise, bugünkü Numune Hastahanesinin karşı tarafına, Denizciler Caddesi ile Posta Caddesinin meydana getirdiği açı içinde kalan Yeğenbey Mahallesi düşmektedir.

Eski Ankara'da çeşitli tarihlerde ne kadar etnik azınlık yaşadığı konusunda çeşitli kaynaklarda farklı rakamlara yer verildiği görülüyor. P. Tournefort, 18. Yüzyıl başında Ankara'da, şehir nüfusunun %90'ının Müslüman olduğunu yazmaktadır. V. Cuinet ise, 19. Yüzyıl başında, nüfusun %65'inin Müslüman, geri kalanın ise Ermeni, Rum, Yahudi ve Protestan olduğunu belirtiyor.⁴⁵ Gerçek olan Ankara'da bir etnik azınlık bulunduğu ve sayıların 17. Yüzyıldan sonra artmış olduğudur. 18. Yüzyılda küçük ticaret, Ermeni azınlığın elinde bulunduğu halde, tiftik ve benzeri ihracat, Hollandalı, İngiliz ve Fransız tüccarlarının

⁴⁴ Nejat Göğünç, "16. Yüzyılda Ankara", Belgelerle Türk Tarihi, No: I. s. 72-75.

⁴⁵ Avram Galanti, Ankara Tarihi II, s. 75-76.

elinde idi. Daha sonra, Kayseri'den gelen Rumlar, ihracatı ellerine almışlardır. Rum tüccarlarının ihracatın kârını almak, ithalât kanalıyla Ankara'daki zanaatların ömrünü sona erdirmek yönündeki faaliyetleri, Cumhuriyetin kuruluş yıllarına kadar sürmüştü, bu sömürünün zararlı etkileri, 1923 de İzmir'de toplanan Birinci İktisat Kongresinin tartışma konuları arasında yer almıştır.⁴⁶

Eski Ankara'nın oturma alanları nasıl Müslüman olan ve olmayan aileler arasında ayrılmış ise, ticaret ile uğraşan sınıf da ikiye ayrılmıştır. Müslüman olanlara "Hayriye tüccarı",⁴⁷ ötekilere "Avrupa tüccarı" adı veriliyordu.⁴⁸ Çünkü Müslüman olmayanlar, çoğunlukla yurtdışı ile ticaret ilişkileri içindeydiler. Fakat, her iki gruptaki tüccarın işyerleri, Kale'ye yakın yerlerde, Uzunçarşı, Tahtakale Pazarı ve Sipahi Pazarı gibi semtlerde toplanmış bulunmaktaydı.

Azınlıklar, ticarî faaliyetlerinde olduğu gibi, günlük yaşamlarında ve dinsel görevlerinin yerine getirilmesinde de tam bir özgürlükten yaralanmaktaydılar. Kale surları içinde, camiler yanında, kiliseler de yer alıyordu. Saint George Kilisesi bunların örneklerindendir. Eski Park Palas'ın yerinde bulunan katedral, bu kesimin şehir merkezine yakınlığının bir işaretidir. V. Cuinet, 1890'larda Ankara'da 4 Ermeni Katolik, 2 Rum Ortadoks, 2 Ermeni Gregoryen, 1 Protestan kilisesi ile 1 de Yahudi sinagogunun bulunduğunu belirtmektedir.⁴⁹ Bugün bunlardan hiçbirine, fonksiyon ve biçim değiştirmiş de olsalar, rastlamak olanağı yoktur. Yerleri ise, genellikle, yukanda söz konusu edilen Gayri Müslüm mahallelerine rastlamaktadır. Örneğin, Valteriye-i Rum Mahallesi, bugünkü Konya Sokak ve Işıklar Caddesinin birleştiği alana rastlamaktadır. Ermenilerin çoğu, bugün Belediye karşısına düşen Altıntaş mahallesinde oturmaktadırlar. Yukarıda belirtilen 1924 tarihli haritada

⁴⁶ A. Gündüz Ökçün, Türkiye İktisat Kongresi, 1923, İzmir, s. 105.

⁴⁷ Bununla, ülke ve toplum hayrına çalıştıkları, yurt çıkarlarını korudukları anlatılmak istenmiş olsa gerektir.

⁴⁸ Avram Galanti, op. cit., s. 87. 18. Yüzyıl sonlarından itibaren, Rum azınlık, İç Anadolu'nun tiftiğini, İngiliz tüccarlara satardı. Bu tiftikler sadece Ankara'dan değil, Çifteler ve Sivrihisar'dan Çankırı'ya kadar uzanan bir alandan toplanırdı. Londra ve İstanbul'daki Rum-İngiliz tüccarları, toplama işinde, Ankara tüccarlara yardım ederlerdi. s. 86

⁴⁹ Avram Galanti, op. cit., s. 110

Gayri Müslim mahalleleri diye anılan ve Kurşunlu Cami yakınında yer alan mahallelerde, bir Rum okulu ile havra bulunduğu görülmektedir. Kiliselerden birinin (Katolik kilisesi) yeri de, bugünkü Radyo evi arazisindeki Katolik mezarlığının hemen yanındır. Yahudi mezarlığının da, Katolik mezarlığı gibi, Ulus'tan Yenışehir'e giden cadde üzerinde bulunduğunu, A. Galanti belirtmektedir.⁵⁰

5. Sosyal sınıflar

Eski Ankara'nın feodal şehir ölçüleri ve değerleri içinde, Kale içi mu-tena bir oturma alanı sayılırdı. Bilindiği gibi, ekolojik yaklaşım, insan topluluklarıyla insan faaliyetlerinin birbirleriyle ve üzerinde bulundukları mekân ile ilişkilerini incelemektedir. Ve bir toplumun ekolojik düzendeki yeri ve durumu, sosyal düzendeki, sınıfsal sıralanmadaki yerinin ve durumunun çok benzeri, hatta aynıdır. İşte, Kale içindeki bu yüksek sınıflara ait oturma alanlarında, Müslümanlarla birlikte, kendilerine ait bir mahallede yaşayan Gayri Müslimler bulunduğunu da belirtmiştik. Fakat, Müslüman olmayan nüfusun yoğunlaştığı kendi mahalleleri çoğunlukla Kale surları dışında idi. Azınlıklar, işyerlerine daha yakın bulunuyorlardı. İşyerlerinden bir miktar uzakta tarım işçileri, küçük tacir ve esnaf aileleri oturur; daha da uzaklardaki bağ evlerinde, yine zengin ve varlıklı aileler bulunurdu.⁵¹

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra, Ankara'da Rum, Ermeni ve Yahudi azınlık çok azalmış,⁵² onların yerlerini Türkiye Cumhuriyeti Devletini tanıyan yabancı devletlerin temsilcilikleri ve kolonileri almıştır. Bunların hepsi, Eski Ankara'daki geçici kalışları hesaba katılmaz

⁵⁰ Abraham Galanté, *Histoire des Juifs d'Anatolie*, s. 275.

⁵¹ Diplomat von Bischoff, Ankara'nın başkent olarak seçilmesinden bahseden satırlarında şöyle diyor : "... Böyle patetik bir vaziyet ve manzaraya Anadolu'nun birçok tepeleri maliktir. Eğer bunlardan yalnız bir tanesi seçilmek talihini elde etmiş ise, bunu zengin bir Ermeninin, yirmi otuz sene evvel gölgeli bir pınarın başında kargir bir ev yaptırmış olmasına borçludur", Ankara, s. 136.

⁵² Örneğin, 1927 tarihli sanayi sayımına göre, Ankara'daki sanayi işletmelerinin (343) patronlarından sadece 5'i yabancıdır. 2759 işyerinde yabancı uyruklu memur ve işçi sayısı ise sadece 40'tır. Ancak, burada azınlıklardan bir kısmının Türk uyrukluğunu seçtiği de hatırlanmalıdır. DİE, Sanayi Sayımı 1927, Yayın No. 584 s.72.

ise, Eski Ankara dışında yerleşmişlerdir. Bu yerleşme tarzının, şehrin büyük bürokrat ve burjuva kesimini Ankara'nın yeni ve zengin semtlerine doğru çekmede önemli bir etkisi olmuştur. Bugün Eski Ankara'da üçüncü ve hatta dördüncü dereceden akrabalığı olan Gayri Müslimlere bile pek ender rastlanmaktadır. Bununla beraber, Boşnak, Çerkez, Tatar, Arnavut, Lâz ve benzeri gruplar, gecekondular içindeki benzeri gruplaşmalardan ve hemşerilik yakınlaşmalarından farklı olarak, belirli çizgiler içinde olmasa da, Eski Ankara'da birbirlerine yakın yerlerde oturmaktadırlar. Örneğin Ankara'ya 1914'lerde gelen Boşnaklar ve Tatarlar, Bitli Bostan adı ile anılan ve bugün Ankara Yeni Cezzevinin hemen yakınındaki Çeşme mahallesinin sınırları içine yerleştirilmişlerdir. Tatar mahallesi diye anılan bu semte, söz konusu aileler, Vali Tandoğan tarafından 1946'da yaptırılan konutlara yerleştirilmişlerdir.⁵³ Ve burası, Çeşme değil, Boşnak mahallesi olarak bilinmektedir. Eski Ankaralıların kim olduklarını, nüfus yapısının tarih içinde nasıl akışkan ve değişken bir nitelik sunduğunu gösteren örneklerden biri de budur. Söz konusu grupların yerleşmiş oldukları semtler, yerleştikleri tarihte şehrin sınırlarına yakın yerler olduğu halde, bugün şehrin çok işlek ve canlı alt merkezlerinden biri durumuna gelmiştir.

Eski Ankara'da toptancılığın asıl merkezinin Samanpazarı olduğunu belirtmiştik. Ankara'nın ilçelerinden ve köylerinden gelenlerin alışveriş merkezi Samanpazarı'dır. Dışkapıya doğru uzanan İsmetpaşa ve Turgutreis mahallelerinin, egemen iş çeşitleri ise küçük sanatlar ve zanaatlerdir: matbaacılık, ciltcilik, kunduracılık, marangozluk, bakırcılık alimünyumculuk, sandalyecilik ve kutu imalatçılığı gibi... Bugün, Turgutreis mahallesine rastlayan İsmetpaşa; Kalecik, Kastamonu ve Çankırı otobüs terminallerinin bulunduğu yerdir. Bu mahallenin Çankırı caddesine bakan kesimleri, tamamen işyeri niteliği kazanmış durumdadır. Bu işyerleri, Eski Ankara'nın çekirdeğindekiilerden farklı, daha modern, daha ileri, daha fazla şehrsel karakterdedirler. Burada, daha çok oto malzemesi satışı yapan ticarethaneler, oto acentelikleri,

⁵³ 600 metre karelik parsellere yapılan evlerden bir tanesi, o tarihte 23.000 liraya mal olmuştur. Bugün, sadece arsa değerlerinin yarım milyon liradan fazla olduğu tahmin edilmektedir.

oteller, pavyonlar ve bazı resmî daireler yer alır. Bu semt, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında meskûn bir semt değildi. Sadece birkaç zengin, o zamanın banliyösü olan bu ağaçlık semtte otururdu. Bu semtin imara açılışının 40 yıldan fazla olmayan bir geçmişi vardır.⁵⁴

Turgutreis ve Altıntaş mahalleleri, sosyal ve ekonomik yapıları bakımından birbirinden biraz farklıdır. Belediye karşısına ve Hacıbayram ile Bentderesi arasına rastlayan Altıntaş'ta, Eski Ankara evlerinin tüm özelliklerini görmek olanağı vardır.⁵⁵ Her iki semtin ortak özelliği ise yeni sakinlerini massetmiş, şehrin yaşamına uydurmuş olmalarıdır. Ankara'nın yerlisi burada da kalmamıştır. Görüşebildiklerimizden çoğu, genellikle Kalecik, Kırşehir, Beypazarı, Çankırı ve Kastamonu'dan gelmişlerdir. Bu iki semtin halkı; konuşmaları, giyimleri ve hareketleriyle, gecekonduların karakteri gösteren Yenihayat halkından tamamen farklı olduklarını göstermektedirler. Bu semtlerde, gecekonduların bölgeleriyle, gecekondusal çizgiler taşıyan bazı Eski Ankara mahallelerinin aksine, köysel yaşamın tamamen bırakılmış olmadığını gösteren işaretlere; örneğin, kurutulmak üzere pencerelere asılmış kırmızı biberlere tek tük evde rastlanmaktadır.⁵⁶

Eski Ankara'nın ticaret hayatında önemli yeri olan Bedesten de bugün, Eski Ankara olarak tanımladığımız alanın sınırları içinde kalıyor. Eski Ankara'nın, bütün ticarî, dinsel, kültürel ve benzeri kuruluşlarıyla 5-6 km kareden daha geniş olmayan bir alana sığıldığı görülmektedir. Bu alan, sanayileşmiş modern toplumların şehirlerinde rastlanmayacak derecede küçüktür. Sokaklar, genellikle üç dört metreyi geçmeyecek kadar dardır. Özellikle Kale surları içindeki sokaklarda, ortadan yürüyenler, sokağın iki yanındaki yapılara her iki kollarıyla da aynı anda değinebilirler. Sokak kenarlarında sıralanan evlerin cumba çıkıntıları nedeniyle, sokaklar olduğundan da dar görünmektedir. Üst kat-

⁵⁴ Bugün bu semtte oturanlar, Jansen (kendi deyimleriyle Carse) planı uygulansa idi semtin bulunduğu tepede bir hastahânenin inşa edilmesi gerektiğini hatırlamaktadırlar.

⁵⁵ Mahmut Akok ve Ahmet Gökoğlu, Ankara'nın Eski Evleri, Ankara Halkevi Yayını, 1951

⁵⁶ Pro İ. Yasa, gecekonduların özellikle beslenme alışkanlıkları bakımından köye ve köysel değerlere çok bağlı olduklarını gözlemiştir. Bkz. Ankara'da Gecekonduların Aileleri, s. 145-160.

ların pencereleri arasında gerilen çamaşır telleri, hem sokakların darlığının, hem de iyi komşuluk ilişkilerinin zayıflamadığı bir şehir toplumunun işaretidirler. Darlık kadar, intizamsızlık ve çarpıklık da Eski Ankara sokaklarının ayırdedici özelliklerindendir. Sokakların darlığının ve çarpıklığının en belirgin olduğu mahalleler, Kale surları içinde kalanlardır. Buralardan uzaklaşıldığı oranda, daha düz ve geniş sokaklar başlar.

Tümü ile, Eski Ankara, eskiliğini yansıtan yapılarla, yeni yapıların yanyana durduğu, karıştığı, ahşap evlerle renkli sıvalı ve badanalı yapıların birarada bulunduğu bir görünüm sunmaktadır. Bu karışıklık, Kale içinde ne kadar az ise, oradan uzaklaştıkça o kadar artmaktadır. Ulus'un en yakınında bulunan ve protokol alanının da dışında kalan semtlerde karışma, tamamen yenilenme niteliği kazanmıştır. Buralara, Başkent Ankara'nın iki önemli merkezî çekirdeğinden biri olan Ulus, damgasını daha ağırlıkla basmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESKİ ANKARA'DA BİR TOPLUMSAL ALAN ANALİZİ DENEMESİ

Ankara'nın eski semtleri hakkında topladığımız bilgiler, bu semtleri biraz daha yakından tanımaya fırsat veriyor. Toplumsal alanlar analizi tekniği, bize bu mahalleleri, iktisadî ve sosyal özellikleri bakımından toplumsal alanlar içinde gruplandırmayı kolaylaştıran bir yöntem olarak göründü. Eshrev Shevky ve Wendell Bell tarafından geliştirilen⁵⁷ bu yönetime göre, bir şehrin içindeki çeşitli kesimlerin ve bölümlerin birbirleriyle kıyaslanmasında, bu bölümlerden herbirinin değişme süreci içindeki göresel yerlerine ve durumlarına bakmak gerekir. Her birinin değişme sürecinin neresinde bulunduğunu ise, o bölümdeki iş gücü çeşitleri, üretim faaliyetlerinin örgütlenme biçimi ve nüfusun bileşimi belirler. Bu belirleyici etkenlerin ölçülmesinde toplumsal sıra (social rank) şehirleşme (urbanization) ve etnik farklılaşma (segregation) gibi üç endeksten yararlanılabilir. Yerleşme birimleri, ya da şehrin bölümleri için, bu değişkenlerin yansıttığı varsayılan bilgiler ayrı ayrı endeksler haline getirilir ve endeks değerleri birbirine benzeyen mahalleler birleştirilirse, "toplumsal alan" adı verilen, göresel olarak homojen tipler elde etmek olanağı vardır.⁵⁸

⁵⁷ Eshrev Shevky and Wendell Bell, *Social Area Analysis*, s. 17-18

⁵⁸ Yöntemin kullanıldığı bir deneme için bkz. Ruşen Keleş, "İzmir Mahalleleri Üzerinde Bir Tipleştirme Denemesi (Toplumsal Alan Analizi)", *Türk Sosyal Bilimler Demeğine Sunulmuş Bildiri*, Eylül 1969.

Biz bu çalışmada, Eski Ankara'da bugün için önemini yitirmiş bulunan etnik farklılaşma ölçütü yönünden bir karşılaştırma yapmıyor, toplumsal sıra ve şehirleşme değişkenleriyle yetiniyoruz. Kullandığımız bilgiler; meslek, gelir, öğrenim düzeyi ve konut kalitesi olarak dört grupta toplanıyor. Toplumsal sıralamaya temel olacak meslek değişkeninin ölçüsü olarak, her mahalledeki hane halkı başkanları içinde aşağıdaki mesleklerde olanların oranı alınmıştır: a) Düz, yarı vasıflı ve vasıflı işçiler, b) Kişisel hizmetlerde çalışanlar, c) Esnaf, küçük esnaf ve seyyar satıcılar. Bu iş gücü çeşitlerinin, toplumsal sıralamada en alt düzeyde bulundukları varsayılmıştır. Bu duruma göre, bir mahallede nüfusun ne kadar büyük bir yüzdesi bu mesleklerde çalışıyorsa, o mahallenin toplumsal sıralamadaki yeri o derecede aşağıdadır. Böyle bir varsayım, Türkiye'de mesleklere karşı tavırların saptanmasına yer verilen bazı araştırmaların sonuçları tarafından da doğrulanmaktadır.⁵⁹

Gelir yönünden, ayda 500 lirayı ayırdedici sınır olarak kabul ettik. Bundan daha az gelirli olan hane halkı başkanlarının yüzdesi yüksek olan mahalleler, toplumsal sıralamada o derecede aşağılarda sayıldı. Üçüncü olarak, öğrenim düzeyi ölçütü alındı ve her mahallede hiç öğrenim görmemiş olanların oranına bakıldı. Toplumsal sıralamada yükseklere çıkıldıkça, hiç öğrenim görmemiş olanların oranının düşeceği varsayıldı. Son olarak, toplumsal sıra endeksinde, konut kalitesini, başka bir deyişle barınma durumunu yansıtacağı varsayılan bir gösterge daha eklendi. Bu da, her mahalledeki tek odalı konutların oranıdır. Bu oran ne ölçüde yüksek ise, o mahallenin o derecede aşağı bir toplumsal sırada bulunduğu kabul edilmiştir. Görüldüğü gibi, toplumsal sıra endeksinin öğeleri, (unsurları) daha çok iktisadî nitelik taşıyan, iktisadî güçleri yansıtan, ya da onlarla yüksek derecede bağıntılı bulunan öğelerdir.

Öte yandan, daha çok toplumsal nitelikler taşıyan ve tavır ve davranışlardaki farklılaşmaları yansıtan şehirleşme endeksi, iki değişkenden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi, her ailedeki çocuk sayısıdır. Bu,

⁵⁹ Mübaccel Kıray, Ereğli, s. 69-72.

Shevky ve Bell'in "doğurganlık" değişkeninin yerine alınmış ve ailelerin şehirleşme derecelerinin yükselmesine paralel olarak, çocuk sayısında da bir azalma olacağı varsayımına dayanmıştır. Şehirleşme endeksinin ikinci ögesi, hane halkı başkanlarının, karlarının çalışma hayatına girmesi karşısındaki tavırlarıdır. Karlarının çalışmasına kesinlikle karşı olduklarını bildiren aile reislerinin oranı ne kadar az ise, mahalleler o kadar az şehirleşmiş sayılmaktadır.

Bu bilgilerden yararlanarak⁶⁰ önce her mahalle için bir toplumsal sıra, bir de şehirleşme endeksi için standart puanlar⁶¹ hesaplanmış sonra da bu standart puanlar 16 hücreli bir diyagramın sütunları ve sıraları durumuna getirilmiştir. Böylece, her mahalle, toplumsal sıra ve şehirleşme değişkenleri açısından belli bir hücrede, başka bir deyişle bir toplumsal alan (social area) içinde yer almıştır. Bundan sonra da, mahalleler, girdikleri toplumsal alan tiplerine göre, Eski Ankara haritası üzerinde işaretlenmişlerdir. Buradaki toplumsal mekân diyagramında, 16 toplumsal alan tipi yer almaktadır ve toplumsal sıra ekseninde soldan sağa, şehirleşme ekseninde ise aşağıdan yukarıya doğru gidildikçe standart puanlar büyümektedir.

⁶⁰ Bu bilgilerle ilgili rakamlar, kitabın sonundaki EK E'de verilmiştir.

⁶¹ Bu hesapların yapılmasında, önce her değişkenle ilgili rakamların ortalamaları bulunarak, hem toplumsal sıra, hem de şehirleşme için ortalama puanlar bulunmuş, sonra da bu ortalama puanlar, aşağıdaki formül uygulanarak standart puanlara dönüştürülmüştür.

Standart puan = $100 - [y(r-o)]$

100

y=

En büyük ve en küçük ortalama puanlar farkı

r = Bir mahallenin ortalama puanı

o= En küçük ortalama puan

Toplumsal Mekân Diyagramı

		Toplumsal Sıra				
		1	2	3	4	
Şehirleşme	D		2	2	1	75 - 100
	C	2	1	6	3	50 - 74
	B		3	12	1	25 - 49
	A			2		0 - 24
		0 - 24	25 - 49	50 - 74	75 - 100	

Not: Hücrelerdeki rakamlar her toplumsal alana düşen mahalle sayısını gösteriyor.

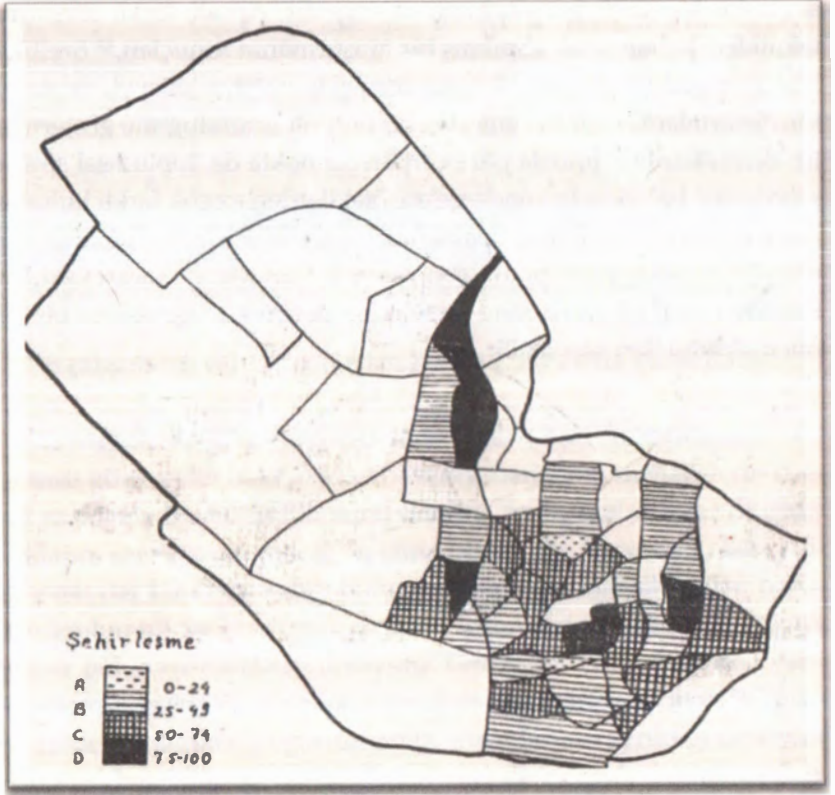
Bu çalışmanın verdiği sonuçlar, Harita 7, 8 ve 9'da gösterilmiştir.

Bu haritalarda göze çarpan başlıca özellik, Eski Ankara içinde, söz konusu göstergeler bakımından birbirine benzeyen mahallelerin coğrafi mekânda bir bütünlük sunduklarını, toplumsal alanlar oluşturdıklarını saptamanın mümkün olmadığıdır. Bu, kanımızca, Eski Ankara'nın dar bir alana sahip bulunmasından ve mahallelerden çoğunun toplumsal ve ekonomik yapıları bakımından aralarında büyük farklar bulunmamasından dolayıdır. Gerçekten, 35 mahalleden yarıdan fazlasının (%55'inin), toplumsal alan diyagramında 3B ve 3C hücrelerinde yer aldıklarını görmekteyiz. Mahallelerin ayrıldığı tabakalar açısından bakıldığında da tabakaların kendi içlerinde fazla bütünlük sunmadıkları görülmektedir. Belki Eski Ankara semtleri bir bütün olarak ele alınıp, aynı yöntem uygulanarak Başkent'in öteki kesimleriyle bir karşılaştırma yapıldığında daha belirgin sonuçlarla karşılaşılabilir. Çünkü, ilerde de görüleceği gibi, Başkent içinde, gelir düzeyleri ve sosyal yaşantıları bakımından birbirinden kesinlikle ayrılmış alanları, rahatlıkla gözlemek olanağı vardır. Böyle bir karşılaştırma yapılırsa, Eski

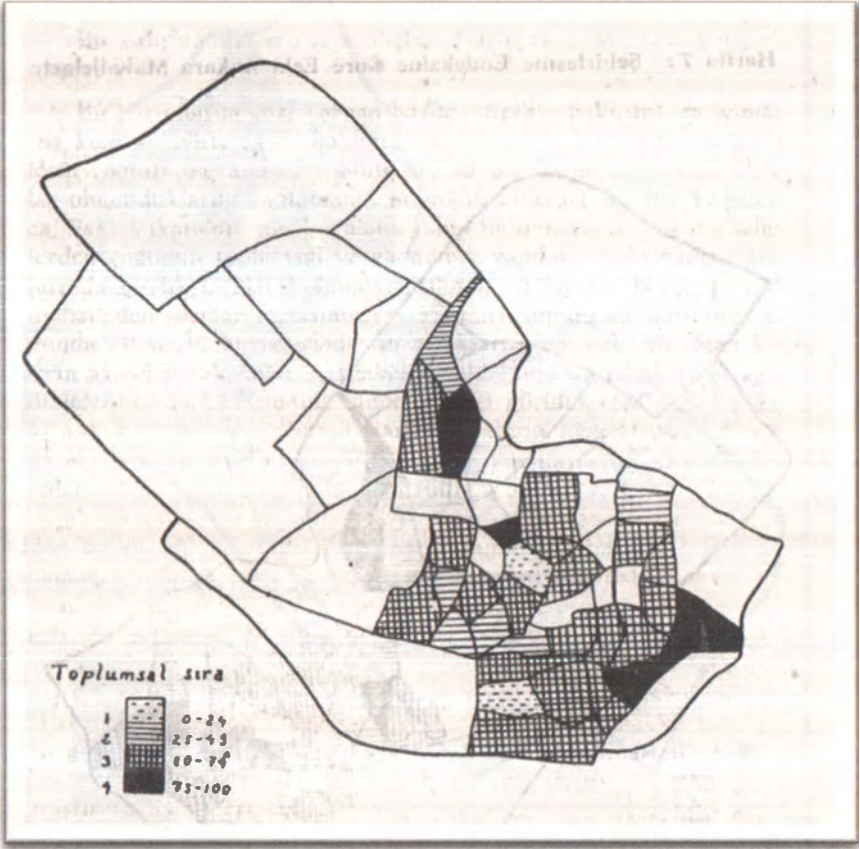
Ankara'nın kendi içinde bütünlük sunan bir toplumsal alan olduğu daha iyi belirir. Bizim denememizin, ilişik haritalarda ortaya koyduğu sonuçlardan biri de, Eski Ankara semtlerinin kendi içlerindeki farklılaşma derecesinin düşük oluşudur. Ankara'nın öteki kesimlerinde yer alan mahalleler hakkında, Eski Ankara mahalleleri hakkında olduğu gibi tek tek bilgiye sahip olmayışımız, Başkent'in farklı kesimleri arasında bir karşılaştırma yapmamıza engeldir. Ancak, farklı araştırma teknikleri kullanılarak yapılmış bir araştırmanın sonuçları,⁶² özellikle Hisar ve ona yakın mahallelerin, meslekler, eğitim düzeyi, ortalama kira ve ortalama gelir bakımından bir bütünlük sunduğunu göstermiştir. Bizim haritalarımızda göze çarpan bir nokta da, toplumsal sıra ve şehirleşme bakımından önde gelen, ötekilerden az çok farklı bulunan mahallelerin, Kale'den en uzakta bulunan mahalleler olduğudur. Bunun, Ulus'taki iş alanlarının Cebeciye ve Dikimevine, kısacası Eski Ankara'dan uzaktaki, orta sınıf semtlerine doğru yaklaşmasının bir sonucu olduğu ileri sürülebilir.

⁶² Tuğrul Akçura, Ankara, s. 3-12, Çizelge 16.

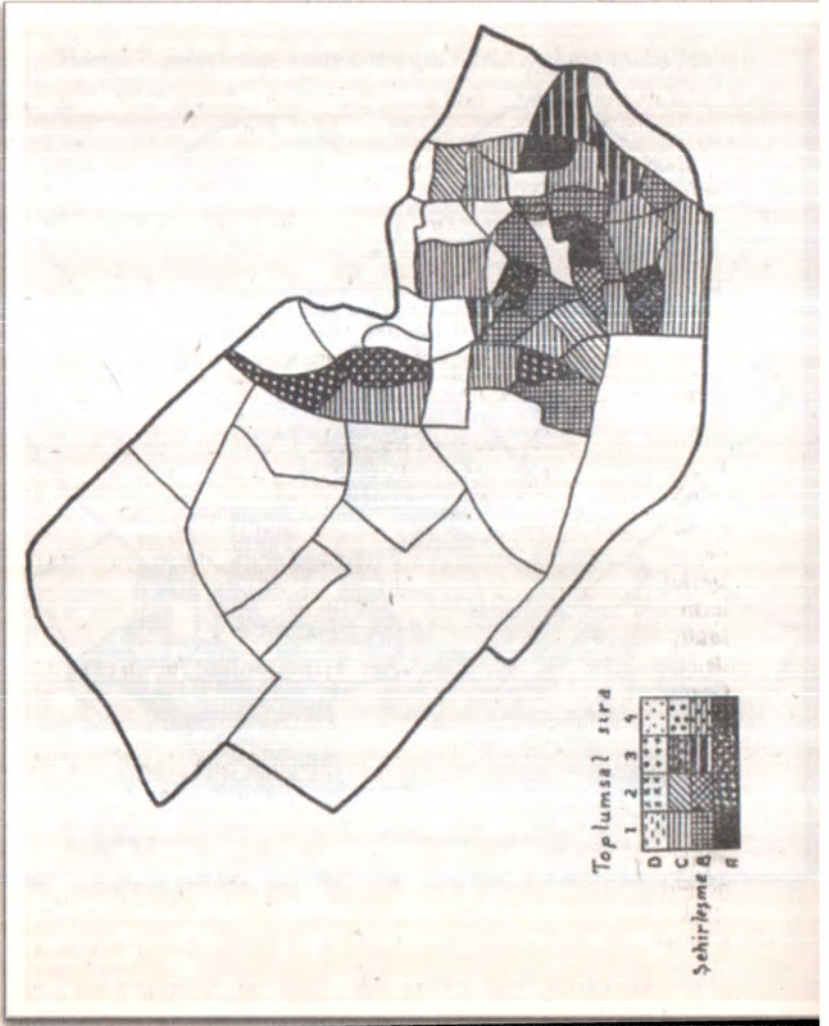
Harita 7. Şehirleşme endeksine göre Eski Ankara mahalleleri

Harita 8. Toplumsal sıra endeksine göre Eski Ankara mahalleleri

Harita 9. Toplumsal alan tiplerine göre Eski Ankara mahalleleri

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ESKİ ANKARA YENİ ANKARA İLİŞKİLERİ

Başlangıçta da belirtildiği üzere, bu çalışmanın temel varsayımlarından biri, Eski Ankara'nın içine kapanıklığı olmuştur. Bu kapanıklık gözleminin geçerlik derecesini saptamak üzere, Eski Ankara'da oturanların, Ankara'nın başka semtlerindeki tanıdık ve akrabalarıyla olan ilişkilerinin, eğlence olanaklarından yararlanma alışkanlıklarının ve alışveriş yaptıkları yerlerin nereleri olduğunun saptanması yararlı göstergeler olarak görülmüştür.

Çizelge 71. Eski Ankara'da yaşayanların yeni Ankara'ya (Yenişehir, Bakanlıklar ve Kavaklıdere) gitme nedenleri

Gitme nedenleri	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Hiç gitmez	68	48.6	45	25.9	35	30.2	148	34.4
Görevi orada olduğu için gider	18	12.9	22	12.6	20	17.2	60	14.0
Devlet dairelerine işi düştüğü için gider	16	11.4	72	41.4	8	6.9	96	22.3
Gezme ve eğlenme için gider	21	15.0	8	4.6	23	19.8	52	12.1
Alışveriş için gider	1	0.7	5	2.9	1	0.9	7	1.7
Akraba ve tanıdık ziyaretine gider	13	9.3	13	7.5	18	15.5	44	10.2
Başka nedenlerle gider	3	2.1	9	5.1	11	9.5	23	5.3
	140	100.0	174	100.0	116	100.0	430	100.0

Eski Ankara'da yaşayan ailelerden büyük bir kısmı (%34,4), Yenişehir, Bakanlıklar ve Kavaklıdere olarak tanımladığımız Yeni Ankara'ya hiç gitmezler. Onlar, kendi dünya görüşlerinde yer alan şehri; konutu, çalışma, alışveriş ve eğlenme alanlarıyla Eski Ankara semtlerinde ve onlara yakın olan çevrede bulabilmişlerdir. Bu görsel (nispî) kapanıklık, Kale içindeki mahallelerde daha belirgin bir biçimde göze çarptığı halde, Ulus'a ve Dikimevi'ne yaklaşan sınır semtlerde, açılmanın güç kazandığı, buralarda yaşayanların Yeni Ankara ile temaslarının sıklaştığı görülür. Gerçekten, Kale içinde ve hemen yakınındaki semtlerde yaşayan aile başkanlarından hemen hemen yarısının, Başkent Ankara'nın yeni mahalleleriyle hiçbir ilişkisi olmadığı görülmektedir.

Yeni Ankara'ya devlet dairelerine işi düştüğü için gidenlerle, orada çalışmakta oldukları için gidenler de önemli bir toplam tutmaktadır. Özellikle Tabaka II'de, Yeni Ankara'ya, resmî dairelere işi düştüğü için gidenlerin oranının yüksek olduğu görülmektedir. Bu tabakaya giren mahallerde yaşayanlar, okur yazar olmayan, düşük gelirli oranı en az olan; işyerlerine gidip gelmede, yürüme yerine, servis arabası ve dolmuş kullanan; mesleki bakımdan, kamu kesiminde çalışan teknik elemanlarla, tüccar ve sanayici, asker ve öğretim personeli oranı yüksek olan mahallelerdir. Aslında, bu tabaka, Eski Ankara'nın, eskilik niteliğini yitirme sürecinde görsel olarak yol almış bulunan, egemen karakteri oturma (ikametgâh) olan kesimdir. Bu niteliği ile, daha çok işyeri karakteri kazanmış ve farklılaşmış olan Tabaka III'den ayırdedilebilmektedir. Bunlar dışında, Yenişehir ve Bakanlıklar'a gidiş nedenleri; gezme ve eğlenme ile tanıdık ve akraba ziyaretine özgü kalmaktadır. Özellikle alışveriş Eski Ankara'da yapılmakta, bu amaçla Yeni Ankara'ya gidilmemektedir. Alışveriş yönünden, Yeni Ankara, Eski Ankara'ya, Eski Ankara'nın ona duyduğundan daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Bunun başlıca nedeni; Ulus'un, şehrin gerçekten iki ana merkezinden biri olması, ihtisaslaşmış bazı hizmet ve ticaret fonksiyonlarını yüklenmiş bulunmasıdır.

Çizelge 72. Eski Ankara'da yaşayanların akraba ve tanıdıklarının Ankara'da dağılışı

	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Semt Grupları								
I. Prestijli Semtler	17	7.9	20	5.8	13	6.0	50	6.4
Çankaya, Kavaklıdere, Yenişehir								
II. Orta Sınıf Semtler	74	34.4	148	42.9	75	34.6	297	38.2
Cebeci, Bahçelievler, Küçüksağ, Yenimahalle, Maltepe, Sıhhiye, Emek, Ayrancı, Kurtuluş								
III Orta Sınıf Altındaki Semtler	49	22.8	76	22.0	53	24.4	178	22.9
Aydınlıkevler, Mamak, Kayaş, Dikmen, Etlik, Abidinpaşa, Keçiören, Demirlibahçe, Saymakadın, Dışkapı								
IV. Gecekondular ve Onlara Yakın Nitelikteki Bölgeler	27	12.6	49	14.2	45	20.7	121	15.6
İncesu, Topraklık, Gazi, Etimesgut, Yenidoğan, Akdere, Gülveren, Seyran, Bağlar, Tuzluçayır, Bülbülderesi, Akköprü, Şafaktepe, Hasköy, Bentderesi, Yenihayat, Çiğir, Bağlar, İskitler, Siteler								
V. Eski Ankara	48	22.3	52	15.1	31	14.3	131	16.9
Samanpazarı, Hamamönü, Dörtöl, Denizciler, Ulus, Hacettepe, İtfaiye, Hisar, Ulucanlar, Anafartalar								
	215	100	345	100	217	100.0	777	100

Az olmakla birlikte, bir kısım aileler, Yenışehir ve Bakanlıklar'a, tanıdık ve akraba ziyareti için gitmektedirler. Bu bize, Eski Ankara'da yaşayanların, şehir içindeki toplumsal ilişkilerinden hiç değilse bir kısmının Yeni Ankara'da yer aldığını gösterir. Bu ilişkilerin coğrafi mekândaki dağılımının bir ölçüsü, akraba ve tanıdıkların bulundukları semtlerin Ankara'ya dağılışı biçimidir. Temasta bulundukları kimşelerin yaşadıkları semtler, Eski Ankara'da yaşayanların üyesi oldukları sosyal sınıflar hakkında aydınlatıcı ipuçları verebilir. Eski Ankaralı ailelerden, Çizelge 72'de de görüldüğü gibi, tanıdık ve akrabaları Çankaya, Kavaklıdere ve Yenışehir semtlerinde oturanların oranı çok düşüktür (%6). Buna karşılık, en çok akraba ve tanıdığı orta sınıf semtler

saydığımız Cebeci, Yenimahalle ve Bahçelievler gibi semtlerde bulunanlar çoğunluktadır (%38,2). Eski Ankara'da akraba ve tanıdığı bulunanların oranı ise oldukça azdır. Bununla beraber, akraba ve tanıdıkları Eski Ankara'da bulunanlara, ortanın altındaki semtlerde ve gecekondü bölgeleriyle onlara yakın nitelikteki yerlerde yaşayan akraba ve tanıdıklar da eklenince, görsel bir içe kapanıklık yerine, bir dereceye kadar açılmanın var olduğu anlaşılır. Ne var ki, temas sıklığının daha çok orta sınıf semtlere yönelmiş olduğu bir gerçektir. Bu durum, Eski Ankara'da yaşayanlardan büyük bir kısmının, küçük burjuva yaşantıları sürdüren semtlerle daha çok ilişkili olduklarının ve dolayısıyla bu semtlerin özlemini duyduklarının bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Nitekim, bulundukları mahallelerden memnun olmadıkları için oradan ayrılmayı tasarlayan Eski Ankaralıların gitmeyi tercih ettikleri semtlerle ilgili bir sorumuz da, genellikle bu yönde cevaplandırılmıştır.⁶³

Çizelge 73. Eski Ankara'dan ayrılanların gittikleri semtler

Semt Grupları	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Prestijli semtler	6	5.0	5	2.4	3	3.4	14	3.4
Orta sınıf semtler	59	49.6	106	52.2	41	46.1	206	50.1
Ortanın altındaki semtler	29	24.4	145	22.2	35	39.2	109	26.5
Gecekondü Bölgeleri ve Benzer nitelikteki bölgeler	12	10.1	33	16.3	7	7.9	52	12.7
Eski Ankara	13	10.9	14	6.9	3	3.4	30	7.3
Toplam	119	100	203	100	89	100	411	100

Gerçekten, Çizelge 71 ve 72 arasındaki en büyük benzerlik, Eski Ankara'nın, orta ve ortanın altındaki sınıflara ait semtlerle olan ilişkileri-

⁶³ Bkz. Çizelge 47 ve 73.

nin; prestijli semtlerle olan ilişkilerinden çok daha sık ve yoğun olduğudur. Çankaya, Kavaklıdere ve Yenışehir gibi semtlerle olan ilişkilerinin gevşekliği, Eski Ankara'da yaşayanların eğlence biçimlerinde de kendini göstermektedir. Gerçekten, hane halkı başkanlarından hiçbiri, Çankaya ve Kavaklıdere'deki sinemalara gitmedikleri gibi, Kızılay'da yer alan Büyük, Gölbaşı ve Ulus⁶⁴ gibi sinemalara da, bunlardan sadece %10'u gitmektedir. Hane halkı başkanlarının en çok gittikleri sinemalar, gidilme sıklığı sırasıyla, Melek (%18,9), Cebeci (%13,7), Eser (%10), Çiçek (%6,7), Saray (%5,2), Nur (%4,4) ve Sus (%4,4) gibi, Eski Ankara içinde, ya da hemen yakınında bulunan sinemalardır. Bu yakınlık, Eski Ankaralıların aynı zamanda, yerli ve Türkçe sözlü filmleri seyretmekten daha çok hoşlandıklarını da gösterir. Kızılay'daki sinemalara gidenler ise, daha çok Tabaka I dışında oturan ve bu sinemalara ulaşabilme bakımından, göresel olarak daha avantajlı durumda bulunanlardır.

Çizelge 74. En çok gidilen eğlence yerleri

Eğlenme Yerleri	Belirtilme Sıklığı	%
Devlet Operası	4	0.7
Devlet Tiyatrosu	51	8.9
Şarklı Aile Bahçesi	51	8.9
Altındağ Tiyatrosu	11	1.9
Gençlik Parkı	37	6.4
Kır Gezintisi	166	28.9
Maç	65	11.3
Hiçbirinden yararlanmayan	188	32.7
Cevapsız	2	0.3
Toplam	575	100.0

Aslında, Eski Ankaralı, Ankara şehrinin, daha doğrusu Yeni Ankara'nın, sunduğu eğlenme olanaklarının pek azından yararlanabil-

⁶⁴ Ulus Sineması o tarihte yıkılmış değildi.

mehtedirler. Devlet operası ve tiyatroları gibi modern eğlence ve kültür kuruluşları, Eski Ankaralının sık sık uğramadığı yerlerdir. Hattâ, devlet eliyle Altındağ'a getirilen ve Eski Ankara'ya çok yakın bulunan Altındağ Tiyatrosundan bile, ne Altındağlılar, ne de Eski Ankaralılar fazla yararlanmıyorlar.⁶⁵ Altındağ Tiyatrosunun seyircileri, yine Yeni Ankara'da yaşayan tiyatro severlerdir. Çünkü Devlet Tiyatrolarından hemen hemen hepsi, belli bir kültür ve öğrenim düzeyinde zevk alınabilecek eserlerle halk karşısına çıkarlar. Oysa Eski Ankaralılarda bu eksiktir. O halde denilebilir ki, toplum refahı arttırmaya yönelik çabaların başarılı olması isteniyorsa, bu örnekte olduğu gibi, tiyatroyu halka götürmeden önce; halkı, tiyatroyu sevecek, ondan zevk alacak kültür ve öğrenim düzeyine ulaştırmanın tedbirleri alınmalıdır.

Eski Ankaralıların en çok rağbet ettikleri eğlence türü, kır gezintileridir. Kır gezintisinin, yalnız bu ailelerde değil, gecekondu aileleri arasında da, ön sırada gelen bir eğlenme türü olduğu saptanmıştır.⁶⁶ Eğlence ve dinlenme ihtiyacını kır gezintileriyle giderme eğilimi, tam şehirleşmiş ailelerde körelmiştir. Bu alışkanlık, Eski Ankaralıların tam şehirleşmiş olmadıklarının göstergelerinden biridir. Eski Ankara'da kır gezintisini izleyen eğlence alışkanlığı, futbol maçlarına gitmektir. Futbol maçlarına gitmek, görsel olarak, şehirleşmiş ailelerin eğlenme türüdür. Bu açıdan, Eski Ankara'da yaşayanlar, gecekonduylardan daha fazla şehirleşmişlerdir.⁶⁷

Çizelge 75. Parka gidenlerin en çok yararlandıkları parklar

Parklar	Gidenler	%
Gençlik Parkı	165	62.5
Kurtuluş Parkı	67	25.4
Hacettepe Parkı	12	4.5
Hisar Parkı	8	3.1
Diğerleri (Dörtöl çocuk bahçesi, Cemal Gürsel Parkı, Çiftlik vb.)	12	4.5
	264	100.0

⁶⁵ İbrahim Yasa, Ankara'da Gecekondu Aileleri, s. 203.

⁶⁶ İbid., s. 203.

⁶⁷ İbid., s. 200-201.

Eski Ankaralıyı kır gezintilerine iten, onu sevmeye zorlayan nedenlerin başında, Ankara'nın parksız bir şehir olması gelir.⁶⁸ Değil geniş halk kitlelerinin yararlanacakları geniş yeşil alanlar, çocuk bahçeleri ve oyun yerleri bakımından bile Ankara, nüfusuna yeterli bir hizmet sunamayan bir beldedir. Gençlik Parkı, şehir dışında yeşilliklere ulaşma olanağından yoksun orta ve aşağı sınıfların yararlandıkları tek eğlenme ve dinlenme yeridir, denilebilir. Parka gidenlerin büyük bir çoğunluğu burasını tercih etmektedirler. Özellikle Gençlik Parkına yakın mahallelerde oturan (Tabaka III) Eski Ankaralı hane halkı başkanları arasında, bu parktan yararlanma oranı öteki mahallelere kıyasla daha yüksektir (%95,4). Bunun gibi, Tabaka II'deki mahallelerde oturanlar da, daha çok Kurtuluş Parkından yararlanmaktadırlar (%51,7). Kaleye en yakın mahallelerin halkı da, genellikle Gençlik Parkından yararlanırlar. Eski Ankaralı hane halkı başkanlarından, Çankaya, ya da Kavaklıdere'deki Kuğulu Park gibi küçük parklara gidenler de yoktur. Şehirde, hizmetini bütün şehre, şehrin bütün sınıflarına sunan büyük bir park yoktur. Hacettepe Parkı ise, Hacettepe Semtini İhya Etme Derneğinin Üniversite ile işbirliği sonucunda alanını gittikçe daraltmış ve kullanılabilir olmaktan çıkmış bulunmaktadır. Bu park, kullanılabilir durumda kalmış olsaydı bile, Eski Ankara'nın Kırgız ve Kurtuluş mahallelerindeki evlerin tamamen yıkılmış bulunması nedeniyle; hemen yakınında hizmet sunabileceği bir nüfus kitlesi bulamayacaktı.⁶⁹

Eski Ankaralılar, gerek günlük ihtiyaçları olan yiyecek maddelerinin, gerekse bunların dışında kalan ihtiyaç maddelerinin karşılanmasında Yeni Ankara ile sınırlı ölçüler içinde ilişki kurmaktadırlar. Yiyecek maddelerini satın aldıkları yerlerin gözden geçirilmesi, Eski Ankaralıların, köylerinden beslenme olanaklarına sahip aileler olmadıklarını, buna karşılık, şehirde de, bakkal, manav ve benzeri yerlerden çok, semt pazarlarından alışveriş yaptıklarını gösterir.⁷⁰ Oldukça yakında

⁶⁸ Yüksel Öztan, *Ankara Şehri ve Çevresi Yeşil Saha Sisteminin Peyzaj Mimarisi Prensipleri Yönünden Etüd ve Tayini*, Ankara 1968.

⁶⁹ Adı geçen Derneğin 12 Ekim 1966 tarihinde yapılan bir toplantısında, söz konusu semtlerde, üniversite inşaatı dolayısıyla 12.000 kişinin evsiz kaldığı tahmini yapılmıştır.

⁷⁰ İ. Yasa, geçekondularda durumun bundan büyük ölçüde farklı bulunduğuna işaret ediyor. op. cit., s. 154-155.

bulunan Hal ve Gima, Eski Ankaralıların yiyecek maddesi ihtiyaçlarını karşılamak üzere sınırlı ölçülerde başvurdukları yerlerdir. Kooperatif, kantin ve yardımlaşma sandığı gibi şehrsel kurumların gelişmemiş olması, bu yerlerden alışveriş etmeğe de olanak bırakmaktadır.

Çizelge 76. Eski Ankaralıların yiyecek maddelerini en çok aldıkları yerler

	Aileler	%
Mahalledeki Bakkal ve Manav	114	26.5
Semt Pazan	209	48.6
Hal	55	12.8
Gima	19	4.4
Seyyar Satıcı	15	3.5
Kooperatif, Kantin, Sandık	6	1.4
Köyünden	5	1.2
Başka yerlerden	6	1.4
Cevapsız	1	0.2
Toplam	430	100.0

Günlük ihtiyaç maddeleri dışında kalan ihtiyaçlarını karşılarken Eski Ankaralının, Eski Ankara dışına çıkma olasılığının daha fazla olduğu sanılırsa da, durum bundan farklıdır. Şehrin bu kesimi, sadece kendisine hizmet sunan Samanpazarı, Koyunpazarı, Ulus, Anafartalar, Dört Yol ve Hamamönü'ndeki işyerlerinden yararlanır. Yeni Ankara, Kızılay ve alt merkezleriyle, Eski Ankaralıya alıcı listelerinde yer vermez. Yenışehir, sadece Yeni Ankara için vardır. Eski Ankara'da yaşayanlarca talep edilen malların cins, fiyat ve kalitelerinin, Ankara'nın köy ve kasabalarından istenenlerle benzer nitelikler taşıması, oradaki işyerlerinin hizmet arzını elverişli biçimde etkilemektedir. Böyle bir bölünme ve ikilenmeyi, şehrin, bir değil, fakat iki ticaret ve iş merkezinin bulunması gerçeği de kolaylaştırmaktadır.⁷¹ Samanpazarı, Dört Yol ve Ulus arasında oranları değişmekle beraber, alışverişin Eski Ankara sınırları içinde yapıldığı açıkça belirmektedir. Sadece, farklı semtlerde yaşamakta olan ailelerin, daha çok çevrelerine yakın yerlerdeki iş merkezlerinden alışverişte bulundukları görülmektedir. Nitekim, Saman-

⁷¹ Tuğrul Akçura, Ankara, s. 3-15 ve 3-27.

pazarı ve Koyunpazarı'ndan alışveriş yapanların, Kale içinde ve yakınındaki mahallelerde; Dörtüyl, Hamamönü alt merkezinden alışveriş yapanların, Tabaka II'ye giren mahallelerde; Ulus ve Anafartalar ile daha çok temasta bulunanların ise, o civardaki mahallelerde yer aldıkları görülmektedir.

Çizelge 77. Günlük ihtiyaçlar dışında kalan maddeler nereden alınıyor?

Alınan Yer	Tabaka I		Tabaka II		Tabaka III		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Samanpazarı,	79	56.4	25	14.4	26	22.4	130	30.2
Koyunpazarı	11	7.9	—	—	—	—	11	2.6
Ulucanlar	38	27.1	44	25.3	78	67.2	160	37.2
Anafartalar,	—	—	3	1.7	2	1.7	5	1.2
Ulus, Yenışehir	9	6.4	97	55.7	2	1.7	108	25.1
Dörtüyl-Hamamönü	2	1.4	2	1.1	8	7.0	12	2.8
Başka semtler	1	0.8	3	1.8	—	—	4	0.9
Cevapsız	140	100.0	174	100.0	116	100.0	430	100.0

Özetlemek gerekirse, yiyecek ve giyecek gibi ihtiyaç maddelerinin satın alınmasında, eğlenmede ve dinlenmede, çeşitli toplumsal temaslarda, Eski Ankara'nın göresel bir içe kapanıklık içinde bulunduğu görülür. Yeni Ankara ile temasları çok sınırlıdır. Açılma, daha çok, Eski Ankara'nın, Yeni Ankara'ya yakın olan Cebeci ve Aydınliklar gibi semtlerine doğrudur.

Çizelge 78. Son yıl içinde Ankara ili dışına seyahat

	Aileler	%
Hiç seyahat etmemiş olanlar	257	59.8
1 kez seyahat etmiş olanlar	83	19.3
2 kez seyahat etmiş olanlar	31	7.2
3 kez seyahat etmiş olanlar	16	3.7
4 ve daha fazla seyahat etmiş olanlar	40	9.3
Cevapsız	3	0.7
Toplam	430	100.0

Eski Ankara'nın göresel kapalılığının bir yönü de, burada yaşayanların hareketliliğidir. Aile başkanlarının büyük bir çoğunluğu, Ankara dışına pek seyrek çıkarlar; %60'ı, son bir yıl içinde Ankara dışına çıkmış değildir; %19'u ise yalnız bir kez il dışına seyahat etmiştir.

Seyahat etmiş olanlar da, çoğunlukla, İstanbul, Konya, Isparta, Balıkesir, Çorum ve Bolu illerine gittiklerini belirtmişlerdir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ŞEHİRSEL BÜYÜME TEORİLERİ VE ESKİ ANKARA

Şehir sosyolojisi ve şehir ekolojisi gibi disiplinler, şehirlerin büyüme sürecini açıklamaya çalışan birkaç teori geliştirmişlerdir. Bunlar, geleneksel teoriler, Ortadoğu ve İslâm kültürünün etkilerine ağırlık veren teoriler ve feodal şehir-modern şehir ayrımına dayanan teori olarak üç grupta toplanabilir. Eski Ankara'nın yapısı hakkındaki bilgilerimizi, bu teorik çerçeveler içinde değerlendirmeye ve yeniden gözden geçirmeğe çalışmak, şehrin bu kesiminin yapısını daha yakından tanımaya olanak sağlayabilir.

A) Geleneksel Teoriler

1. Ortak Merkezli Çemberler Teorisi

Bu teoriye göre, şehirlerin iç yapısı, iç içe bulunan ortak merkezli birtakım çemberlerin birbirinden ayırdığı fonksiyon bölgelerinden oluşur.⁷² Çekirdek, merkezî iş ve ticaret bölgesidir. Bunu, ortadan kalkmaya yüz tutmuş, iş yerlerinin istilâsına uğramış bir geçiş bölgesi izler. Bu bölgenin özelliği, ticaret ile birlikte, hafif imalât sanayiini de barındırmasıdır. Üçüncü çember, ilk iki halkanın tatmin edici olmayan koşullarından kaçmakla beraber, yine oralardaki işyerlerine yakın olmak zorunda bulunan işçilerin oturdukları mahalleleri kapsar. Dördüncü

⁷² E. W. Burgess, "The Growth of the City", in Park, Burgess and McKenzie, The City s. 50-53.

bölge, tek tek ailelerin oturduğu, daha iyi ve yüksek standartlı konutların bulunduğu oturma bölgesidir. En sonda da, genellikle şehir sınırları dışına taşan barliyeler bölgesi gelir. Şehir, kendi çekirdeğinin etrafında, bir ağacın gövdesi gibi büyüdüğü, gövdeyi oluşturan her halka genişler ve kendinden sonra gelen halkaların içine doğru uzanma eğilimi gösterir. Bu eğilimin şiddeti, şehrin ekonomik gelişmesinin hızına bağlıdır.

Ortak merkezli çemberler teorisi, arsa değerlerinin, şehir merkezinden çevresine doğru gidildikçe, azaldığı gözlemine dayanır. Gerçekten, merkezdeki arsalar olan talep, dolayısıyla bu arsaların fiyatı, şehir çevresindeki arsalarla bakarak çok yüksektir. Yüksek rant ödemeyi, ya da pahalı arsalarla sahip olmayı ancak varlıklı ve mutlu sınıflar göze alabilir. O halde nasıl olur da, ortak merkezli çemberler teorisine göre, işçilerin oturdukları alanlarla geçiş halindeki bölgeler birbirine daha yakın bulunur? İlk bakışta bir paradoks gibi gözüken bu tutarsızlık, işçilerin şehir merkezinde mülk sahibi olarak değil, fakat mülk sahiplerinin arsaları üzerinde çalışmakta ve gelirlerine oranla çok yüksek kiralar ödemek zorunda bulundukları gerçeği hatırlanırsa, ortadan kalkmış olur.

Ortak merkezli çemberler teorisi, Başkent Ankara'ya uygulandığında Ankara örneğinin teoriye uymayan yönlerinin, uyan yönlerinden fazla olduğu görülür.⁷³ Gerçi Ulus'u ve Kale'yi çevreleyen zanaat, ticaret ve depolama faaliyetleri, Ankara'nın sanayileşmemiş yapısı içinde, teoriyi doğrulayıcı niteliktedir. Öte yandan Ulus'ta yer alan kamusal ve yarı kamusal yönetim kuramlarının orada bulunuşu da, kanımızca, teoriyi desteklemektedir.⁷⁴ Ankara, Ulus'ta ve Kızılay'da iki merkezi bulunan bir şehir olarak kabul edildiği takdirde, her iki merkezin etrafındaki çemberlerden ikincisi, yani geçiş bölgesi karakteri taşıyan halka, her ikisinde de göze çarpıcı nitelik taşır. Bir yanda, Eski Ankara, geniş kesimiyle, bir geçiş bölgesidir. Öte yandan, Yenışehir merkezine yakın semtler, hızla işyerlerinin istilâsına uğrayan geçiş böl-

⁷³ Tuğrul Akçura, Ankara, s. 3-31.

⁷⁴ Akçura bu konuda aksi görüşü savunmaktadır. bkz. *İbid.*, s. 3-10.

geleri karakteri taşırlar. Teorideki, merkezden çevreye doğru gidildikçe daha zengin ve yüksek sosyal gruplara rastlanması gerektiği ilkesi, Ankara'ya tam uymamaktadır. Merkezi Kızılay olan çemberde bu gözlemin yapılması olanağı yoktur. Çünkü, bir yanda Kavaklıdere ve Çankaya gözlemlere uysa bile, İncesu, Çinçin Bağları ve benzeri gecekondu alanlarının varlığı, teorinin kendine özgü mantık düzenini bozmaktadır.⁷⁵

Ortak merkezli çemberler teorisinin Eski Ankara'ya uygulanmasına çalışılırsa, uygulama olanağının daha da az olduğu görülür. Çekirdeğin merkezi iş ve ticaret bölgesi olmasından başka hiçbir gözlem, bu teoriyi Eski Ankara'da doğrulamamaktadır. Kale ve civarında yer alan mahallelerdeki ailelerin ise Batı'nın sefalet yuvalarını, (Slum'larını) biçimsel olarak, yani yapı özellikleri açısından bir dereceye kadar hatırlatmalarına rağmen, sosyo-ekonomik özellikler bakımından, en fakir bölgelerin oluşturduğu gecekonduculardan ayrıldığı görülmektedir. Bu farklılaşmada, Ankara'nın sanayileşmemiş bir yapıda olmasının, işçi oranının, Eski Ankara'da gecekondu bölgelerine oranla düşük bulunmasının ve Eski Ankara'nın egemen meslek grubunun esnaf olmasının önemli etkisi vardır.

2. Dilim Teorisi

Bu teori daha çok oturma alanlarının iç yapısı ile ilgilidir. Buna göre, şehirlerin büyümesi, ana ulaşım damarları boyunca ve yıldız biçimindeki bir şehrin oluşumuna en az direnç gösteren yönlerde; fakat yine, bir çemberin merkezinden çevresine doğru uzayan dilimler biçiminde olmaktadır. Bu dilimler, şehrin çeşitli fonksiyonlarının görülmesine ayrılmış sektörler niteliğindedir. Teoriye göre, farklı gelir dilimlerinde bulunan ve farklı sosyal sınıfların üyesi olanlar, farklı bölgelerde yaşar ve gelirlerindeki, daha başka bir deyişle sınıf bağlılıklarındaki değişme

⁷⁵ Homer Hoyt, "Recent Distortions of the Classical Models of Urban Structure", in S. Fava, *Urbanism in World Perspective*, s. 217-233.

ile, aynı dilim içinde merkezden çevreye doğru hareket ederler.⁷⁶ Yüksek kaliteli oturma alanları, konut bölgelerinin gelişme yönleri üzerinde önemli bir etkidir. Şu anlamda ki, şehir daima, bu yüksek standartlı oturma alanları yönünde gelişme gösterir.

Bu teori, şehir, beş ayrı dilimden oluşan bir organizma olarak dikkate alır. Merkezde yer alan bölge, merkezî iş ve ticaret bölgesidir. İkinci dilimde toptancılık ve hafif imalât sanayii bulunur. Bu dilim, şehrin yüksek standartlı oturma alanlarının tam karşısı olan ucunda yer alır. Üçüncü dilim, alt sınıf konutları bölgesidir. Burası, endüstri bölgesine yakındır. Eskiden zengin ve varlıklı sınıflar otururken, şimdi onlar tarafından terkedilmiş olan geçiş hâlindeki alanlarda da alt sınıf konutlarına rastlanabilir. Dördüncü ve beşinci dilimler ise, sırasıyla, orta halli sınıf ve tabakalarla, yüksek gelirli sınıfların oturmalarına ayrılmıştır. Araziden yararlanma kararlarının temel düzenindeki değişimleri aydınlatmak bakımından önemli sayılan dilimler teorisi, az gelişmiş ülkeler şehirlerinin yapısına, ortak merkezli çemberler teorisinden daha fazla uyan nitelikte görülmüştür.⁷⁷

Teorinin Ankara için geçerliği Akçura tarafından aranmıştır. Akçura'nın vardığı sonuca göre, iskân yerleşmeleri bakımından dilimler teorisi, Ankara'da doğrulanmaktadır.⁷⁸ Ulus ve Kızılay birlikte tek merkez sayılarak çizilen belli açılar içinde kalan dilimlerden Doğu'ya rastlayanların tamamen fakir mahalleler, Kuzey ve Kuzey Batı'da kalanların, orta sınıflarla gecekondu karışımı olduğu, Güney'de kalan dilimlerin ise şehrin prestij dilimleri bulunduğu da, Akçura'nın gözlemleri arasındadır. Bu şema, genel çizgileri bakımından, dilimler teorisinin, Ankara'ya, ortak merkezli çember teorisinden daha çok yakıştığını göstermesine karşın, iktisadî faaliyetlerin ve hizmetlerin yerleş-

⁷⁶ Homer Hoyt, *The Structure and Growth of Residential Neighborhoods in American Cities*, s. 76. Bunu, memur bareminde dereceler içindeki kademe yükselmelerine benzetebiliriz.

⁷⁷ William Alonso, "The Form of Cities in Developing Countries", *Papers and Proceedings of Regional Science Association*, Vol. 13, (1964), s. 168.

⁷⁸ T. Akçura, *op. cit.*, s. 3-35.

mesi yönünden teoriyi doğrulamayan özellikler de gözlenebilmektedir. Örneğin, Kuzeyde kamu kullanışları, dilimler yönünde değil, fakat bu dilimleri kesecek biçimde uzanmaktadır.⁷⁹

Dilimler teorisi, Eski Ankara'daki farklılaşmayı daha iyi yansıtan bir niteliğe sahip bulunuyor. Gerçekten, Kale ve yakın çevresindeki oturma alanları fizik özellikler bakımından sefalet yuvalarına benzeyen çizgiler taşıdıkları, burada yaşayan halk nispeten fakir olduğu halde, Cebeci ve Kurtuluş'a doğru genişleyen açı içinde yer alan semtler daha çok orta sınıflara özgü mahallelerdir. Bu mahalleler, Hama-mönü ve Dört Yol'daki çalışma alanlarından başka, Doğumevi, Hacetepe ve Numune Hastahanesi gibi bir kısım sağlık kuruluşlarını da içine almaktadırlar. Son olarak, Ulus'a doğru genişleyen açıda ise, Yeğenbey, Öztürk, İstiklâl gibi mahalleler dışında iskâna ender rastlanmakta; bu dilim, kamusal ve özel iktisadî faaliyetlerle yönetim kuruluşlarının bir karışımından oluşmaktadır.

3. Birden Fazla Merkezli Gelişme Teorisi

Bu teori, gerek ortak merkezli çemberler, gerekse dilimler teorisinin, arazi kullanma biçimlerini açıklamaya yetersiz olmalarından kaynak almıştır. Buna göre, şehirlerin gelişmesi tek bir merkezin değil, fakat bir kaç ayrı çekirdeğin etrafında yer alır.⁸⁰ Bu çekirdekler, bazı şehirlerde ötedenberi var olageldikleri halde, diğer bazı şehirlerde, şehirler büyüdükçe sonradan ortaya çıkmış olabilirler. Çekirdeklerin sayıları, büyüklükleri ve birbirlerinden uzaklıkları, şehirden şehire değişmekle beraber, genellikle bir şehir ne kadar büyük ise, sahip bulunduğu çekirdek, merkez sayısı da o kadar fazladır.

⁷⁹ İbid., s. 3-35.

⁸⁰ C. D. Harris and E. L. Ullman, "The Nature of Cities", The Annals, (November 1945).

Harita 10. Eski Ankara'da fonksiyon dilimleri

Başkent Ankara'nın biri Ulus, öteki de Kızılay ve Bakanlıklar olmak üzere iki merkezli bir yapısı bulunduğu daha önce değinmiştik. Bu merkezlerden ikincisi Cumhuriyetin kuruluşunda, Ankara'nın başkent oluşu dolayısıyla, Eski Ankara'yı geliştirmek, kendi içinde islâh etmek, ve modernleştirmek yerine, yeni bir Ankara kurma kararının Türkiye Büyük Millet Meclisince kabulünden sonra gelişmiştir.⁸¹ Birinci merkez ise, eski fonksiyonlarını devam ettirdikten başka, şehrin yeni fonksiyonlarından bir kısmını da üzerine alarak alanını genişletmiş bulunmaktadır. İlk bakışta, buna, şehrin tarihsel merkezi sayılan Kale ve civarının, yeni fonksiyonlar yüklenerek, başkentini iki merkezinden biri durumuna gelmesi olayı olarak bakılabilirse de, gerçekte durum farklıdır. Bugünün Ulus'u, 45 yıl öncesinin Ulus'undan farklı

⁸¹ Fehmi Yavuz, Ankara'nın İmanı ve... s. 9.

görevler yüklenmiştir. İktisadî faaliyetlerin niteliği, çeşitleri ve cesaleti bakımından Samanpazarı ve Koyunpazarı ile Ulus arasında açık bir fark bulunduğu bir gerçektir. Bundan başka, Ankara'ya, Yenimahalle, Küçükesat, Bahçelievler, Kavaklıdere gibi yeni iskân alanlarının eklenmesi sonucunda, şehirde birçok alt merkezler de oluşmuş ve bunların sayısı zamanla çoğalmıştır. Söz konusu yeni semtlerde oturan Ankaralılar, giderek, daha az sayıda ihtiyaç maddelerini satın alabilmek için Kızılay, ya da Ulus'a gitmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durumu, çok merkezli bir gelişmenin hiç değilse başlangıcı saymak, kanımızca, yerinde olur.

Eski Ankara'ya gelince, birden fazla merkezli gelişme teorisi, burada da gerekli açıklamayı getirmeye elverişli bulunmuyor. Eski Ankara, çoğu eski şehirlerde olduğu gibi, nüfusu az, alanı dar ve tek merkezli bir şehir yapısı özelliklerini henüz yitirmiş değildir. Çok merkezlilik büyümenin bir belirtisi ve sonucudur. İktisadî, dinsel ve yönetsel görevler, önce Kale Meydanı ve Koyunpazarı civarında toplanmış, şehir büyüdükçe, bir yandan Samanpazarı'na, öte yandan da Çıkrıkçılar üzerinden Anafartalar yönüne doğru bir genişleme göstermiş, fakat merkez daima tek kalmıştır.

Şehirlerin büyümesini, araziden yararlanma biçimleri bakımından aydınlatmaya çalışan bu teorilerin güçsüz yanları vardır. Bir kez, şehirlerin bu teorilere temel olarak alınan özellikleri evrensel nitelikte değildirler. İkinci olarak, bu teorilerin hepsi de, Amerikan şehirleri üzerindeki gözlem ve araştırmalara dayanılarak geliştirilmişlerdir. Şehirler sosyo-kültürel sistemlerin değişmesine sahne olan ortamlar olduğundan, bunlara tüm sosyo-kültürel sistemin bir alt sistemi olarak bakmak zorunluluğu vardır.⁸² Son olarak, bu teorilerde temelden değişiklikler yapmaksızın, bunları gelişmekte olan ülkelerinin şehirlerine uygulamak olanağı yoktur.⁸³ Nitekim, yukarıda gözden geçirilen teorilerin ancak bazı yönlerinin, Ankara'nın ve Eski Ankara'nın ekolojik yapısını aydınlatmağa elverişli oldukları görülüyor. Az gelişmiş ülkelerin şehirleri, hızlı, düzensiz ve plânsız büyümenin etkisi altında, bir yamalı

⁸² Takeo Yazaki, *Social Change and the City in Japan*, s. 103.

⁸³ William Alonso, "The Form of Cities....", op. cit., s. 165-173.

bohça görünümü sunmaktadırlar. Özellikle emekçilerin ve dar gelirli-lerin yaşadığı sefalet yuvalarının, Batı ülkelerinde genellikle şehir merkezlerinde yer almalarına karşılık, gelişen ülkelerde bunlara benzetilen marjinal yerleşmeler, şehirlerin merkezine değil çevresine yakın bulunmaktadırlar.

B) Ortadoğu ve İslâm Kültürünün Etkilerine Ağırlık Veren Yaklaşımlar.

Daha çok, İslâm incelemeleri bilgini von Grunebaum'a atfedilen bu görüş⁸⁴ küçük çapta bir İslâm şehrinin üç temel öge üzerine oturduğunu kabul eder. Bu ögeler, cami, pazar ve bir de hamamdır. Camiın temel öge oluşunda, Müslümanların, şehirleri, dinsel ödevlerle toplumsal ideallerin gerçekleştirildiği yer olarak saymalarının önemli rolü vardır. İslâm şehirlerinde, hiçbir zaman Batının jimnazyumları ve tiyatroları yer almaz. Bunların eksikliğini, camiler ve 11. yüzyıldan itibaren de, hükümetler tarafından kurulan hukuksal ve dinsel özel öğrenim kurumları olan medreseler gidermişlerdir. Şehirde, Batı'da olduğu gibi, belediye binalarına ve hükümet konuklarına rastlanmaz.⁸⁵ Şehrin ruhsal merkezi olan cami, genellikle ana caddenin üzerinde veya ana caddelerin kesiştiği yerde beliren meydanın kenarında bulunur. Bununla, Romen şehirlerinin "forum"u ve "decumanus"u arasında yakın bir benzerlik bulunduğu göze çarpar. Hükümdarın ikametgâhı ya da sarayı, camiın hemen yanındadır. Cami, yerleşme biriminin siyasal ve aynı zamanda dinsel merkezi durumundadır. Ayrıca, şehrin entellektüel yaşantısının da merkezidir.

Pazar, İslâm şehirlerinin hepsinde aynı yapıya sahiptir. Aynı malların üreticileri, imalâtçıları, ya da satıcıları, birbirine yakın yerlere yerleşmektedirler. Her ticaret dalının üyeleri, pazarın belli bölümünü iş-

⁸⁴ G. E. von Grunebaum, "The Traditional Muslim City: Structure and Change" Essays in the Nature and Growth of a Cultural Tradition, The American Anthropologist, Vol. 57, (April 1955), s. 141-157.

⁸⁵ Bugün Türk şehirlerinde rastlanan hükümet ve belediye konakları 20. yüzyılın yapıtıdır.

gal ederler. Kapalı çarşılar içinde ticaret türüne göre bölünmeler de bunun güzel bir örneğidir. Von Grunebaum, ticaret faaliyetlerinin mekânda yerleşme sırasının ve düzeninin, bütün İslâm şehirlerinde aynı olduğuna dikkati çekmektedir.⁸⁶

Entellektüel bir merkez fonksiyonu yüklenmiş olan cami yakınında, kitapçılar, ciltçiler, deri eşya satıcıları ve terlikçiler bulunur. Dericileri ilkel toplumların egemen imalât sanayii türü olan dokumacılar izler. Daha sonra da, marangozlar, çilingirler ve bakırcılar yer alır. Merkezden en uzaktaki zanaatçılar, demircilerdir. Şehrin kapılarına yakın yerlerde de, alıcıları daha çok köylüler olan saraçlar ve eyerciler yer alır. Şehir sınırlarında ise, geniş araziye ihtiyaç duyuran ve oturma alanlarına yakın olması arzu edilmeyen tabakhane ve boyahaneler; şehrin hemen hemen dışında da çömlekçiler bulunur.

Şehir düzeyinden yapılar düzeyine inildiği zaman, evlerle ilgili önemli özellikler göze çarpar. Müslüman evleri, sokağa sırt çevirmiş, iç avlusuna dönük, ışığını daha çok avlusundan alan yapılardır. Yapının bütün öğeleri, içinde yaşayanlara azamî derecede mahremiyet sağlayacak biçimde birbiriyle bağlantılıdır. Kadının, olanaklar ölçüsünde göz önünden uzakta kalmasını gerektiren toplumsal örfler, pencerelerin ve çatıların, kimsenin komşusunun yaşantısının ayrıntılarını izlemesine olanak vermeyecek bir biçimde inşa edilmesini zorunlu kılmıştır. Sokakların iki yanındaki evlerin kapılarının birbirinin tam karşısına rastlatılmamasının nedeni de buradadır.

Azınlıklar, şehrin, kendilerine ayrılmış bulunan bir mahallesinde yaşarlar. Ve daha iyi korunabilmek için, yönetim ve güvenlik kuramlarının bulundukları yerlere yakın olmayı tercih ederler.⁸⁷

Devlet yapısının altında, ilkel bir mahalle örgütü varlığını sürdürür.⁸⁸ Mahalle örgütünde söz sahibi olanlar; orta çağların, lonca geleneğini izleyen, loncaya benzer meslek örgütlerini yönetenlerdir. Bu örgütlerde, birey iktisadî hayatın güçlüklerine ve devletin ihmal ve sıra-

⁸⁶ von Grunebaum, op. cit., s. 145.

⁸⁷ Bu gözlem, Türk şehirlerinde, Arap şehirlerindeki kadar geçerli değildir.

⁸⁸ von Grunebaum, op. cit., s. 148.

sında baskılarına karşı bir dereceye kadar güvenlik bulmaktadır. Loncalar, ticaretin âdil koşullar içinde yapılmasını denetlemek kadar, işsiz kalan ve felâkete uğrayan üyelerine de yardım eli uzatırlar.⁸⁹

Şehir formunu, İslâm kültürü geleneğine bağlayan bu görüş, başka İslâm düşünürleri tarafından da kabul görmüştür.⁹⁰ Camiin, şehir merkezindeki temel belirleyici öge oluşu, mahallelerin biçimsizliği, zanaatlarla ticaret faaliyetlerinin pazarda ya da bedestende toplanmış olması, işgücünün etnik gruplar arasında ve ayrıca ırk, din ve mesleklere göre mekânda farklılaşması bu yaklaşımın hareket noktalarındandır. Gerçekten, eski şehrin mahallelerinin organik düzensizliği İslâm şehirlerinde o derecede yaygın ve belirgindir ki, bu şehirlerin kuramları, sanki bu şehirlere “bilinçli bir teorinin etkisi altında” biçim vermişlerdir.⁹¹ Sokaklar, dar, eğri, zikzaklı ve çoğunlukla çıkmaz sokak niteliğindedir. Sokağın işlek bir dolaşım aracı olması istisnâî bir durumdur. Bu şehirlerde bir trafikten söz edilemeyeceği için, modern bir trafik ağının varlığı da düşünülemez.

Ticaret faaliyetleri, şehirde yaşayanların, alışverişlerini 10-15 dakika gibi kısa bir sürede yapabilecekleri yakın yerlerde toplanmıştır. Ticaret konusu olan mallar, çoğu ilkel tüketim mallarıdır. Herat’da yapılan bir araştırmada, 1600 işyerinden üçte birinin sattıkları malın; şeker, kumaş, baharat, meyve ya da çay olduğu saptanmıştır.⁹² Sanayi adı altındaki çalışan işyerleri, çoğunlukla kunduracı, terzi, marangoz, demirci ve bakırcı gibi zanaatkârlardır. Aynı şehirde yapılan araştırmada, değişmelere de yer verilmekte, iplik boyacılarının yerini, önceden boyanmış yün ve iplik ticaretinin, dokuma tezgâhlarının yerini, fabrikada dokunan kumaşların, çömlekçilerin yerini de teneke ve plâstik kaplar imâl eden atölyelerin aldığı görülmektedir.

⁸⁹ von Grunebaum, Evliya Çelebi’nin, 1640’da, İstanbul’da 24 sınıfa ayrılmış 600 lonca saptadığını bildirmektedir, op. cit., s. 150.

⁹⁰ Paul Ward English, “The Traditional City of Herat Afghanistan” 21 Annual Near East Conference, Princeton University, (April 1970), s. 3.

⁹¹ English, Ibid., s. 9.

⁹² English, op. cit., s. 22.

Xavier de Planhol da aşağı yukarı aynı görüşleri paylaşmakta ve tipik bir İslâm şehrinin özelliklerini üç noktada toplamaktadır.⁹³ Bunlardan birincisi, şehrin dinsel fonksiyonunun önemi ve dolayısıyla camiün merkezî karakterdir. Camiün yeri, İslâmlık öncesi dönemlerin agora'sının, ya da forum'unun bulunduğu yerdir. Onun hemen yakınında, sıra sıra dükkânlarıyla ticaret merkezi olan pazar yer alır. Hanlar, oteller ve hamamlar da buradadır. Bu halk kuruluşları, genellikle oturma alanlarını çevreler. Bunu, tarım işçilerinin yoğun olduğu yarı köysel alanlar izler ve en dışta da mezarlıklar yer alır, de Planhol'a göre, böyle bir düzen, kademeli bir sosyal yapıyı yansıtmaktadır. İç içe girmiş bulunan çeşitli çemberlerde farklı iş gücü çeşitleriyle uğraşanlar ve farklı gelişme düzeylerindeki topluluklar yaşar. Böyle bir yerleşme düzeni, genellikle farklı fonksiyon bölgelerinin biraraya sıkışması sonucunu doğurmakta ve şehirlerin âhenkli gelişmesini engellemektedir.

İslâm şehrini karakterize eden ikinci öge, çeşitli iş gücü çeşitlerinin bir kademelenme içinde sıralanmış olmasıdır. Çoğu, fizik anlamda birbirinden ayrılmış ve benzer cinsten olanlarla biraraya gelmiştir. Camiün hemen yakınında, kandil, esans ve koku satıcıları, sonra da kitapçılar ve ciltçiler yer almaktadır.

Üçüncü özellik, şehrin, çeşitli dinsel ve etnik guruplara göre bölgelere, semtlere ayrılmış olmasıdır. Oturma alanlarında gruplar, birer kapalı bütün halinde yaşarlar. Her birinin ayrı ayrı mahalleleri vardır, de Planhol, J. Weureres'in, Antakya'da 45 mahalle olduğunu, merkezdeki aristokrat mahallelerinde Türklerin yaşadığını; Hristiyan, Rum Ortodoks, Ermeni ve Alevî mahallerinin ise bunları izlediğini saptamış olduğunu yazmaktadır.⁹⁴

Bu biçimde tanımlanan İslâm şehri, değişmez bir kapalı sistem olarak görülmemelidir. Bu klâsik, tek merkezli şehirler, teknolojik ve iktisadî gelişmelerin etkisi altında, ya da Ankara'da olduğu gibi siyasal kararlarla değişmelere de uğrarlar. Bu değişme, genellikle, Eski şehrin varlığını sürdürmesi ve onun yanında ikinci ya da üçüncü merkezler etrafında yeni bir şehir gelişmesi biçiminde olmaktadır. Bu gelişmeler

⁹³ Xavier de Planhol, *The World of Islam*, s. 8.

⁹⁴ *Ibid.*, s. 14.

sonucunda, İslâm şehri artık tek merkezli (monocentric) bir şehir olmaktan çıkmakta ve genellikle ikili (bipartite) bir yapı ve görünüm sunan bir şehir durumuna gelmektedir.⁹⁵ Yakından bakıldığında, gelişen bu şehrin kesin çizgilerle ikiye bölünmüş olduğu görülür. Bir yanda, “Medina” adı verilen eski şehir bulunur. Eski şehir Kale’nin yer aldığı kesimdir. Öte yanda, yeni şehir yer alır. Burası, şu ya da bu şekilde sömürgecilik olayına taruk olan bir takım ülkelerde, “modern şehir” ya da “Avrupalı şehir” olarak bilinir. Bu şehir kesimlerinden birincisinde bütünlük; ikincisinde bölünmüşlük, temel çizgidir. Eski şehrin çeşitli kesimlerinde inanç, kültür ve etnik yapı farklılıklarından başka farklılaşma görülmediği halde; yeni şehirde, her biri başka bir çağı ve gelişme düzeyini temsil eden iki farklı yaşantı, yanyana bulunur ve birbiriyle bütünleşmeden varlıklarını sürdürürler. Şehrin bu görünümü, her iki kesimi arasında hiç bir temas ve etkileşim bulunmadığı anlamını taşımaz. Fakat bu istisnâî bir durumdur. Gerçekte, her iki kesim, fizik yakınlıklarına rağmen, hemen hemen her yönden birbirinden çok uzakta bulunurlar. Bu uzaklık, sosyal yönden kilometrelerle, teknolojik gelişme düzeyi yönünden yüzyıllarla ölçülebilecek önemdedir. İç içe girme ve bütünleşme, bu çift yapılı şehrin eksik yönüdür.⁹⁶ Bu yapıda, geleneksel zanaatlarla uğraşanlar, atölyelerinde imal ettikleri mallara alıcı bulmakta, giderek, güçlük çekerler. Ya işyerlerini kapatır, ya da ithal edilmiş sanayi mamullerinin satıcısı durumuna gelirler. Dükkânlarının yeni şehre uzaklığı, kısa sürede, ulaşılabilirliklerini yitirmeleri nedeniyle, ortadan kalkmalarını kolaylaştırır. Bununla beraber, eski şehrin insanları olarak, köylerden yeni göç etmiş olanlara oranla, bir cins şehir aristokrasisi, daha doğrusu, küçük burjuvazi içindeki yerlerini alırlar.

Eski şehirle yeni şehir arasında kalan fizik boşluk, ülkenin ve şehrin iktisadî değişmesine paralel olarak, az çok kısa sürede, dolar.⁹⁷ Hem eski şehrin nüfus yapısı, hem de her iki şehirde yaşayan sosyal sınıflar

⁹⁵ Pierre George, “Materiaux et Reflexions pour une Politique Urbaine Rationnelle dans les Pays en cours de Developpement”, Tiers monde, Vol. III, (1962), s. 344.

⁹⁶ Pierre George, *Ibid.*, s. 344.

⁹⁷ de Planhol, *op. cit.*, s. 39.

arasındaki ilişkiler değişmelere uğrar. Varlıklı sınıflar, eski şehri terkederek ve yeni semtlere yerleşirler. Yeni şehirde yeni merkezler ve yeni semtler kurulması, özerk ticaret merkezleri yaratır ve eski merkezden hiç bir mal ya da hizmet buraya transfer edilemez. Benzer nitelikteki yapı ve ilişkilere bugün, İslâm kültürünün etkisi altındaki büyük şehirlerden çoğunda rastlanır. Trablusgarp,⁹⁸ Bağdat,⁹⁹ Kahire,¹⁰⁰ Tunus¹⁰¹ ve Beyrut¹⁰² bu örnekler arasında sayılabilir. Fakat, bu şehirlerin geleneksel bir karakter taşımalarına rağmen, bunları, geçmişin "yaşayan fosilleri" olarak görmek de doğru değildir. Bunlar, kendilerini belli ölçülerde, değişen koşullara uydurmaya çalışmaktadırlar.

Hemen hemen bütün İslâm şehirlerinde, toplumsal yaşantılardan ve kültürden yansıyan özelliklerin etkisi altında, yukarıda tanımlanmasına çalıştığımız yapının ortak özelliklerini az çok farklar ve değişmelerle gözlemek olanağı vardır. İslâmlığın toplum yaşamında yarattığı bu etkilere, küçük topluluklarda ve toplumsal rollerde çok az farklılaşma bulunması, dinsel değerlerin ve din ileri gelenlerinin önemi ve yersel düzeyde gelişmiş bir siyasal mekanizmanın bulunmaması da eklenebilir. Bütün bu etkiler altında, geleneksel İslâm şehri, biçimsiz ve çarpık bir bütün hâlini almıştır. Bu şehir; dar, zikzaklı, çıkmaz sokakları; yüksek duvarlı, avlusuna dönük, sokağa sırt çevirmiş yapıları ve pancurlu, kafesli pencereleri ile, toplumsal yaşantıyı yöneten değerleri yansıtmaktadır.¹⁰³

Şehir formunu Ortadoğu ve İslâm kültürünün etkilerine bağlayan bu yaklaşım açısından Eski Ankara'ya bakarsak, modelin büyük bir gerçek payı taşıdığını görürüz. Kale içindeki oturma alanları, Atpazarı

⁹⁸ J. Gulick, *Tripoli, A Modern Arab City*, Harvard Univ. Press, Cambridge, 1967.

⁹⁹ J. Gufck, "Baghdad: Portrait of a City in Physical and Cultural Change", *Journal of the American Institute of Planners*, Vol. 33, No. 4, (July 1967), s. 246-255.

¹⁰⁰ Janet Abu-Lughod, "The Tale of Two Cities", *Comparative Studies in Society and History*, Vol. VII, (1964-1965), s. 429-457. ve "Cairo: Perspective and Prospects", Princeton Conference, (April 1970).

¹⁰¹ M. F. Stamouli, "Systeme Sociale et Urbanisation", *Mediterranean Social Science Research Council, General Assembly*, Ankara, (October 1970), s. 23-27.

¹⁰² Samir Khalaf, "Urbanization and Urbanism in Beirut", *M.S.S.R.C., General Assembly*. (October 1970), Ankara.

¹⁰³ Ira M. Lapidus, "The Traditional Muslim City", *Princeton Conference*, s. 15.

ve Samanpazarı gibi çalışma alanları, şehrin dinsel fonksiyonunun göstergeleri olan camilerin ve mescitlerin dağılışı, tarihsel eserlerin bulundukları yerler, yolların intizamsızlığı, yapıların biçimi ve nüfusun sosyo-ekonomik özellikleri, İslâm şehri modeline geniş ölçüde uymakta olan öğelerdir. Ne var ki, Ankara şehrinin geçmişinin uzunca bir döneminin Osmanlı ya da Türk egemenliğin dışında bulunmuş olması, onu, çeşitli kültürlerin zaman içinde birbirine karıştığı bir pota durumuna getirmiştir. Bu nedenle, bugünün Eski Ankara'sında, bu farklı ve çok sayıda kültürden az da olsa etkilenmiş bir ekolojik yapının varlığı gözlenebilmektedir. Bu kültür ve değer karmaşıklığı, Ankara başkent olduktan sonra azalmamış, artmıştır. Bir yabancı gözlemcinin bu karmaşıklığı anlatım biçimine katılmamak elde değildir:

“Büyümesine devam eden Ankara'nın halâ kendine özgü bir yaşıntısı yok. Ankara alçılar ve nikelâj içinde, tüm modern ihtiyaçlarını, uygulama araçlarıyla birlikte yabancı ülkelerden getiren bir burjuva şehridir. Ankara, yabancıları etkileyebilecek, kelimenin, Türkçedeki küçümsenen anlamıyla, kozmopolit bir şehirdir.

Ankara, insana Etiler ve Frigyalılar zamanından beri, Anadolu'nun dünya kültürüne pek az katkıda bulunduğu gösteresidir. İnsan, modern bir bulvardan bir kaç blok uzaklaştığında, Eski Kale'ye doğru çıkan, pis, kalabalık, Arnavut kaldırımlı bir sokağa tırmanabilir ve oradan Bulvara inmek için otobüse binecek parası bile olmayan pek çok fakirin yaşadığı gecekonduyla dolu bir başka tepeyi seyredebilir.

Ama ne kadar taklit ve ikinci el bir şehir olursa olsun, Ankara, olağanüstü bir millî eserdir. Bütün yeni Türkiye'yi -en iyi, en kötü ve ortalama yanlarıyla- Ankara'da görmek olanağı vardır.

Eski şehrin halâ Kale civarında varlığını sürdürmesi ve onun etkilerinde uzayıp dağılan şehirde birden fazla sayıda kültürün eski kalıntıların bulunması hoş bir şey. Bu kalıntılar, tezatları olduğu kadar, önemli süreklilikleri de yansıtmaktadırlar.”¹⁰⁴

Birden çok kültürün bıraktığı izleri taşıyan Eski Ankara'nın yerleşme yapısının aydınlatılmasında, şehir formunu İslâm kültürünün

¹⁰⁴ Herbert Muller, *The Loom of History*, s. 336-337.

etkilerine bağlayanlardan başka yaklaşımların daha geçerli olup olmadığı da hatıra gelebilir.

C) Feodal Şehir-Modern Şehir Ayırımına Dayanan Şehir Formu Görüşü

von Grunebaum'un kültür geleneğinden yararlanarak yapmağa çalıştığı ayrımı, Sjöberg, teknolojik gelişme düzeyine bağlamakta ve analiz amaçları için, şehirleri, sanayi öncesi (Preindustrial) şehirler, geçiş hâlindeki (Transitional) şehirler ve sanayi şehirleri (industrial) olmak üzere üçe ayırmaktadır. Sjöberg'e göre, bu üçlü ayırım içinde yer alan şehirler, aynı zamanda, bağlı bulundukları sosyal sistemin alt sistemleridir. Bu üç tip şehirden, birincisi, sanayi öncesi uygar (ya da feodal) toplumun; ikincisi, modernleşmekte (ya da gelişen) toplumun; üçüncüsü ise, sanayileşmiş, gelişmiş ve modern toplumların şehirleridir.¹⁰⁵

1. Sanayi Öncesi Şehir

İki yüz yıl öncesine gelinceye dek, yeryüzündeki bütün şehirler, sanayi öncesi şehir tipinde şehirlerdi. Bunlardan pek azının nüfusu 10.000'in üstüne çıkmıştır. Bu şehirlerin yapısal karakteri, aşağı yukarı hiç değişmemiş, sadece bağlı bulundukları kültür ortamında değişimler olmuştur. Sanayi öncesi şehirler, daima dinsel ve yönetsel şehirler olarak yaşamış; ticarî, daha genel bir deyişle, iktisadî fonksiyonları ikinci derecede kalmıştır. Sanayi öncesi şehirlerin, iç mekânsal yapılarında, ekolojik yapılarında, seçkinler, ve varlıklı sınıflar merkezde ve merkeze yakın yerlerde yaşamışlardır. Toplumun fakir sınıfları ile istenmeyen unsurlar ise şehir sınırlarına yakın yerlerde yerleşmişlerdir. Bu sınıfsal farklılaşmaya, meslekler arasındaki ayrımları yansıtan arazi kullanış-

¹⁰⁵ Gideon Sjöberg, "Cities in Developing and Industrial Societies", in Hauser and Schnore, The Study of Urbanization, s. 215. Sjöberg, daha önce yayınlanmış bir kitabında, toplumları a) okuryazar olmayan ilkel toplum, b) feodal toplum (okuryazar olmakla beraber sanayi öncesi ya da uygar toplum) ve c) sanayileşmiş şehirsiz toplum olarak üçlü bir ayrımı konu yapmıştır. Bu kitabında, sadece son ilki toplumda, "şehir" adı verilen nüfus birikmelerine rastlanabileceğini belirtmektedir. Bkz. The Preindustrial City, s. 4.

larındaki farklılıklar ile, etnik grupların mekânda bölünmeleri de eklenmelidir. Her meslek grubu, İslâm şehrinde olduğu gibi, belli bir sokak ya da mahallede yaşar ve çalışır. Bu mahalle ve sokaklar, genellikle o mesleğin adını taşırlar. Etnik gruplar, göresel olarak, kendilerine yerli alt gruplar hâlinde ayrı ayrı yerlerde yaşarlar. Sosyo-ekonomik alanda görülen yüksek orandaki farklılaşmaya karşın, arazi kullanılışında (landuse) farklılaşma azdır. Belli bir arazi parçası birden fazla fonksiyona hizmet eder. Sanayi öncesi şehir, surlarla çevrilidir.¹⁰⁶

Sanayi öncesi şehrin sosyal yapısında, üst sınıf, yönetsel, dinsel ve eğitimsel kuramlarla üretim güçlerini egemenliği altında bulundurulur. Öte yanda, geniş halk kitleleriyle bunlar arasında büyük statü farkı vardır. Bunlar dışında, ve aşağı sınıfların da altında, sistemin varlığını sürdürmesi için zorunlu olmakla birlikte, toplumun arzu etmediği faaliyetlerle uğraşan, istenmeyen sınıflar yer alır.

Sanayi öncesi şehirde, evlenme, bireyden çok, ailenin sorumluluğu altında yürütülen bir iştir. Tek bir çatı altında akrabanın da yaşadığı geniş ve geleneksel aile tipi, sosyal ve iktisadî bir birim niteliğindedir. Kadının toplum hayatında saygı görmesi, toplumdan mümkün meriteye uzak yaşamasına bağlıdır. Feodal toplumlarda en fazla özgürlükten yararlanan kadınlar, köy kadınlarıdır.¹⁰⁷ Çocukların mesleklerini de aile belirler. Önderlerin, yüksek dereceli memurların ve çoğu zanaatkarların seçiminde ve işe alınışında aile, soy sop ve öteki özel bağlar, önemli tercih nedeni olur.

Sanayi öncesi şehrin teknolojisi ve iktisadî örgütü ilkedir. Az sayıda büyük tacir dışında ticaret ve zanaatlarla uğraşanlar, aşağı sınıflar ve azınlıklar gibi arzu edilmeyen gruplardır. Bir yersel örgüt olan loncaların, iktisadî hayatın örgütlenmesindeki rolleri büyüktür. Loncalar, rekabetin şiddet kazanmasını önler, denetledikleri faaliyet dallarında

¹⁰⁶ Sjöberg, *The Preindustrial City*, s. 91-125.

¹⁰⁷ Sjöberg, "Cities in Developing.....", *op. cit.*, s. 217.

mal ve hizmet standartlarını, fiyatları, işe personel alınması ve yetiştirilmesi ilkelerini belirlerler.¹⁰⁸ İhtisaslaşma yokluğu nedeniyle, zanaatkar, malının sadece imali ile değil, fakat aynı zamanda, ticareti ile de uğraşır. Ticaret hayatında, para, fiyat, ağırlık ve öteki ölçülerde standartlaşma azdır. Fiyat saptamada pazarlık geçerli bir araçtır. Seçkinlerin, iş ve çalışma hayatında, emek harcamaya karşı olumsuz tavırları iktisadî gelişmenin engellerindendir. Bu tavırlar, giderek, teknolojik yeniliklerin alınmasını da geciktirmektedir.

2. Sanayileşmekte Olan Şehir

Geçiş hâlindeki şehirler, kısmen sanayi öncesi şehri, kısmen de sanayi şehri özelliklerini taşırlar.¹⁰⁹ Bunlardan bir kısmı Calcutta, Shanghai gibi Batı sömürgeciliğinin ürünü olan şehirlerdir. Diğerleri ise sanayi öncesi uygar toplumun yerli şehirleridir. Geçiş hâlindeki bu şehirler, gelişen ülkelerin birçoğunda, köylere kıyasla, bu şehirlerde yaşayanlara daha üstün çalışma, mal ve hizmet olanakları sunmaktadırlar. Fakat, yukarıda da işaret edildiği gibi, bu şehirler, ikili ya da üçlü bir yapıya sahip olduklarından, çeşitli sınıfların mekândaki dağılımları arasında önemli kesiklik ve kopukluklar meydana gelmektedir.¹¹⁰ Bu şehirlerin sosyal yapısını oluşturan farklı öğeler, farklı hızlarda değişmektedir. Özellikle geleneksel yapıda, ekonomik ve teknolojik gelişmelere uygun değişimler yer almaktadır.¹¹¹ Bir kez, geleneksel formlardan bir kısmı, ısrarla varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. İkinci olarak, geleneksel yapıya özgü formlar gözden geçirilmekte ve değiştirilmektedir. En az rastlanan değişme biçimi budur. Üçüncü değişme biçimi, geleneksel formların ortadan kalkması ve sonuncusu da, ortadan kalkan form ve kuramların yerini, yenilerinin almasıdır.

¹⁰⁸ Loncaların fonksiyonları için bkz. Sjöberg, *The Preindustrial City*, s.191, a) personelin seçimi b) tekel sağlamak c) personeli eğitmek d) üyelerin meslek faaliyetlerini düzenlemek, e) işçileri, siyasal kurumların baskılarından korumak, f) işyeri açmada esnafa yardımcı olmak, g) üyelerin refah ve güvenliklerini sağlamak h) törenlerin yapılmasını sağlamak

¹⁰⁹ G. Sjöberg, "Cities in Developing....", op. cit., s. 220-228.

¹¹⁰ Pierre George, op. cit., s. 345-346.

¹¹¹ G. Sjöberg, "Cities in Developing and....", s. 224-228.

3. Sanayi Şehri

Sjoberg modelinde son aşama olarak yer alan sanayi şehirleri ise, bir yönetsel ve dinsel merkezin değil, fakat daha çok bir ticaret ve sanayi merkezinin etrafında gelişmektedir.¹¹² Bu şehirlerde hem toplumsal hayatın örgütlenmesinde, hem de arazi kullanılmasında yüksek derecede bir ihtisaslaşma ve işbölümü açıkça gözlenebilir. Sanayi öncesi şehirlerden farklı olarak, oturma ve çalışma alanları birbirinden belirli çizgilerle ayrılabilir. Yukarı ve orta sınıflar, merkezdeki oturma alanlarını fakirlere terk ederek, şehirlerin dış mahallelerinde yerleşmeye giderler. Salt bu amaçla yeni mahalleler ve banliyöler kurulur, oluşur. Modern sanayi şehirlerinde, hem sınıf özellikleri bakımından, hem de etnik gruplar arasında mekân içinde ayrımlar yapmak güçleşmektedir. Geleneksel ve kutsal değerlerin yerini lâik değerler almaktadır. Varlıklı sınıflar tarafından terkedilen şehir merkezini, küçük dükkânlar, yönetimle ilgili hizmetler işgal etmekte; sanayi, şehir dışına kaçmaktadır. Otomasyon, boş zamanların artışı ve benzeri eğilimler sanayi şehrinin arazi kullanma biçimleri üzerine etki yapmaktadır. Sosyal akışkanlık, bu şehirlerde sanayi öncesi şehirlerden çok fazladır. Sanayi öncesi şehirlerde prestijli olmayan birçok meslekler, sanayi şehrinde büyük ölçüde rağbet kazanmıştır. Kadın, dış dünyaya açılmıştır. Sanayide kullanılan teknoloji, maddî yaşamın isteklerine cevap verecek etkinlik ve ussallık kurallarına uygun olarak çalışan teknisyenlere önem verilmesini gerektirir. İhtisaslaşma ürüne göre değil, fakat üretim sürecine göre yeni biçim almıştır. Din, şehirlerin yaşamını etkilemeye devam etmekle beraber; etkisi, sanayi öncesi şehirlerinkiyle kıyaslanmayacak kadar azdır.

Özetlediğimiz bu görüşe göre, şehir tipolojisinin dayandırıldığı temel etken teknoloji ve teknolojik gelişme düzeyidir. Teknoloji bir bağımsız değişken olarak toplumsal yapı tipleri arasında; ilkel, feodal ve sanayileşmiş toplumsal yapı ayrımı yapmağa ve şehirlerin de buna uygun olarak, sanayi öncesi şehir, sanayileşmekte olan şehir ve sanayi

¹¹² Ankara gibi başkentler bunun bir istisnasıdır.

şehirleri olarak ayırdedilmesinde yararlı bir araç olarak kullanılmasına elverişlidir.¹¹³

Feodal terimi, bu şehirler için, "tanımsal", "geleneksel" ve "Asya tipi" terimlerinden daha fazla kullanılışlı görünmesine rağmen, yanlış anlamalara da yol açabilecek niteliktedir. Çünkü, genellikle tarihçiler, "feodal" terimini, lord ile vasal arasındaki belli üretim ilişkilerini anlatmak üzere kullanırlar. Buradaki "feodal" terimi, salt Ortaçağ Avrupası toplumlarına ve 1865 öncesi Japonya'ya özgü siyasal ve yönetsel bir kavram olarak değil, fakat başka toplumlarda ve çağlarda da rastlanabilen bir iktisadî ve sosyal ilişkiler düzenini ve gelişme aşamasını anlatmaktadır.¹¹⁴

Öte yandan Marx'a göre, şehrsel gelişmenin dört aşaması, a) köleci toplum, b) feodal toplum, c) kapitalist toplum ve d) sosyalist toplumdur. Marksçı görüş, bu gelişme aşamalarında bulunan her toplum için kendine özgü şehir tipleri öngörür. Karımızca, Sjoberg'in tipolojisi ile Marx'ın gelişim süreci aşamaları arasında yakın bir benzerlik vardır. Teknoloji değişkeninin, iktisadî örgüt ve ilişkiler değişkeninden soyutlanamayacağı gerçeği bu kanımızı güçlendirmektedir.¹¹⁵

Burada şu noktayı da belirtelim ki, şehir formunu ve yapısını açıklayan İslâm kültürü etkisindeki yaklaşımlarla, feodal şehir modern şehir ayırımına dayanan görüşün birçok ortak yönleri vardır. Her ikisi de, hem İslâm kültüründen hem de feodal çağdan arta kalan izlerden etkilenen Eski Ankara semtlerinin aydınlatılmasında yararlı ipuçları verebilmektedirler.

Eski Ankara'nın nüfus bileşimi, ekolojik yapısı ve değerler sistemi hakkında yukarıda yapmış olduğumuz açıklamalardan da anlaşıldığı

¹¹³ Oliver Cox, "The Preindustrial City Reconsidered", The Sociological Quarterly, Vol. 5, No: 2, (Spring 1965), s. 143-144.

Cox, a) bütün şehirlerin feodal toplumun alt sistemleri olduğu, b) teknolojinin bütün sosyal sistem tiplerini belirleyici etken olduğu ve c) sanayi öncesi ve sanayi şehri ayırımının her zaman ve her yerde geçerli olup olmadığı noktalarında Sjoberg'in modelini eleştirmektedir.

¹¹⁴ J. A. Ponsioen, The Analysis of Social Change Reconsidered, s. 28.

¹¹⁵ Sjoberg, kendi tipolojisinin perspektifinin Marx'inkinden esastan ayrılmakta olduğu görüşündedir. Ona göre, teorisinin temeli olan değişken teknoloji, Marx'inki ise ekonomidir. Bkz. Sjoberg, The Preindustrial City, s. 10.

gibi, şehrin bu kesimini ve özellikle çekirdeğini oluşturan Kale içi mahallelerde, şimdi söz konusu edilen tipolojinin, sanayi öncesi modeline uyan özelliklerden pek azına rastlanabilmektedir. Öte yandan, yarım yüzyıla varan bir süreden beri bir modern şehir kuruluşu ile fizik anlamda yan yana yaşamasına rağmen Eski Ankara'nın bu feodal çizgilerini çok daha erken ortadan kaldırmamış olduğu da bir gerçektir. Bununla beraber, Eski Ankara'da Ulus'un ve Anafartalar'ın bir kesimi dışta bırakılacak olursa, bir modern sanayi şehrinin, değil iktisadî yapısı, fizik görünümü bile yoktur.

Şehrin bu kesimi, geçiş hâlindeki bir şehrin özelliklerine daha fazla sahip görünmektedir. Eski Ankara'yı bu gelişme süreci içinde, modern sanayi şehirlerinden çok, feodal şehirlere yakın bir şehir kesimi olarak niteleyebiliriz. Bu çeşit bütün tipleştirmelerin ortak özelliği, sanayi öncesi ve sanayi şehri ayrımında olduğu gibi, bu iki uç arasında kalan toplumların durumu ve özellikleri hakkında bir çerçeve sağlamasıdır.¹¹⁶ Amaç herhalde, her şehrsel topluluğu bütün çizgileriyle bu tiplere ve modellere aynen uydurmağa çalışmak değildir.

D) Şehrsel Tipoloji ve Eski Ankara: Eski Ankara, Sefalet Yuvaları (Slum) ve Gecekondu

Eski Ankara araştırmasının varsayımlarından biri, şehrin bu kesiminin, fizik bütünlüğü ve yapılarının özellikleri bakımından, gecekondu-lardan kesinlikle ayrılmakla beraber, burada yaşayan insanlarla gecekondu aileleri arasında gelir, meslek, öğrenim düzeyi ve değer sistemleri bakımından derin farklar görmenin mümkün olmadığıdır. Öte yandan, Eski Ankara'da yapılar, şehrsel kurum ve fonksiyonlar, insan yaşantıları ve çalışma düzeni bakımından Ortaçağ şehirlerine özgü (feodal) izlere rastlamanın mümkün olduğu da varsayımlarımız arasındaydı. Eski Ankara hakkında, uyguladığımız anketten, gözlemlerimiz-

¹¹⁶ Mübeccel Kıray, Ereğli, s. 5.

den ve Eski Ankara'nın dününü yaşamış, dolayısıyla iyi bilen kimse-
lerle yaptığımız söyleşilerden elde ettiğimiz bilgilere dayanarak, bu
varsayımlar hakkında da aşağıdaki sonuçlara varmaktayız.

Prof. İ. Yasa, bir yazısında, Eski Ankara mahalleleriyle, gecekondü
bölgelerinin farklılıklarıyla benzerliklerine dikkati çekmekte; Eski An-
kara semtlerini bir yandan, gecekondü bölgelerinden ayırt etme gere-
ğine değinirken, öte yandan da her iki topluluğun, hem Batı'daki sefa-
let yuvalarından, hem de sanayi öncesi (preindustrial) şehirlerden
farklı olduklarını belirtmektedir.¹¹⁷ Yazara göre, Eski Ankara'da ve ge-
cekondü bölgelerinde yaşayanların özellikleri arasında birtakım fark-
lılıklar ve benzerlikler vardır.

Farklılıklar şöylece özetlenebilir: Gecekondular, hızla şehirleşen ül-
kelerin büyük şehirlerinde, şehrin eski ve yeni kesimleri arasında, hem
maddî, hem de sosyal anlamda, "geçiş halindeki" (tansitional) alanlar-
dır. Bunların çoğu, birörnek görünümlü, tek katlı, tek odalı, yanında kü-
çük bir bahçesi, ağaçları, kümesi ve ahşap eklentileri olan bannaklar-
dır. Oysa, eski şehir yapıları; karışık yapı malzemesi ile inşa edilmiş,
farklı biçim ve görünümlerde, nüfus yoğunluğu yüksek, eskimiş yapı-
lardır. Bunlardan çoğu, bir ya da iki katlı, bir kaç odalı konutlardır.
Yine bu yapıların birçoğunda, her odada ayrı bir hane halkı yaşamakta,
binaya girebilmek için, bunların hepsi aynı giriş kapısını kullanmakta-
dır. Bu mahallelerin çoğu, eski (feodal) şehrin kale surları içinde kalır.
Bir kısmı, surlar yakınında ve üzerinde, bir kısmı ise, surların hemen
dışındadır. Oysa gecekondular, şehri çevreleyen tepelerde ve vâdi-
lerde yer alırlar. Çok kötü fizik koşullar içinde olanları bir yana bırakı-
lırsa, gecekondü bölgelerinin sağlık koşulları eski Ankara'da olduğun-
dan daha iyidir.

Bu farklılıklara karşın, her iki tipin yakın benzerlikleri de vardır: ge-
rek gecekondü bölgelerinde, gerek eski Ankara'da yaşayanların hepsi,
köy asıllıdır. Gelir ve öğrenim düzeyleriyle iş güç çeşitleri birbirine
benzer. Yaşantıları, tavır ve davranışları ve değer sistemleri arasında

¹¹⁷ İbrahim Yasa "The Impact of Rural Exodus on the Occupational Pattern of Cities", S.B.F.
Dergisi, C. XXII., No: 2. s. 154.

da büyük farklar yoktur. Her iki yerleşme tipini oluşturan insanlar da, proletarya değil, fakat “alt-proletarya” niteliğindedirler.

Eski Ankara üzerindeki bilgilerimizin ışığı altında değerlendirildiği zaman, bu gözlemlerin büyük gerçek payı taşımakla birlikte, hem farklılıklarından, hem de benzerliklerinden bir kısmının, sanıldığı kadar açık, belirli ve önemli olmadığı sonucuna varılır.

1. Yapı ve Yerleşme Özellikleri Bakımından

Bir kez, nüfus yoğunluğu, Batı'nın sefalet yuvalarını tanımlamakta başvurulmuş önemli bir ölçüt olmasına rağmen,¹¹⁸ Eski Ankara ile gecekondulu bölgelerini birbirinden ayırmada dikkatle kullanılması gereken bir araçtır. Böyle bir karşılaştırmada kullanılabilecek yoğunluk ölçüsünden ne anlaşılması gerektiğini önceden saptamak gerekir.¹¹⁹ Yoğunluk, hektar başına düşen nüfusu anlatabileceği gibi, belli bir yapının içindeki bir odaya düşen ortalama nüfus anlamına da gelebilir. Belki, birincisine, “nüfus yoğunluğu”, ikincisine ise, “barınma yoğunluğu” adını vermek daha doğrudur. Her iki yoğunluk çeşidi arasında zorunlu bir bağıntı bulunmayabilir. Yani, bir yerleşmede, nüfus yoğunluğu yüksek olduğu halde, barınma yoğunluğu düşük; ya da bunun aksi doğru olabilir. Bu kavram farklılığı hatırd tutularak Eski Ankara'yı gecekondulu bölgeleriyle karşılaştırsak şu sonuca varırız.

¹¹⁸ Marshall B. Clinard, *Slums and Community Development*, The Free Press, New York 1966, s. 3-23.

¹¹⁹ Çeşitli yoğunluk tanımları için bkz. Stuart F. Chapin Jr., *Urban Land Use Planning* (II.Baskı), Urbana 1965, s. 428-429 ve Gündüz Özdeş, “Yerleşme Yoğunluğu Bakımından Standartlaşma”, 1 Konut Paneli, İstanbul 1963.

Çizelge 78. Ankara Belediyesi sınırları içinde nüfus yoğunluğu (1970).

Merkezdeki İlçeler	Hektara Nüfus
Merkez	165
Yenimahalle	175
Altındağ	652
Çankaya	753
Eski Ankara	310
Tabaka I	338
Tabaka II	261
Tabaka III	351

Bu çizelge, ister Eski Ankara'da, isterse Eski Ankara'yı içine alan Merkez ilçede olsun, nüfus yoğunluğunun, genellikle gecekonduların çoğunlukta bulunduğu bilinen Altındağ ilçesi kadar yüksek olmadığını göstermektedir. Öte yandan, hektar başına 310 kişilik bir nüfus yoğunluğu, bu semtlere "sefalet yuvası" (slum) niteliği vermeğe yetmeyecek derecede düşüktür. Bunun çok üstünde nüfus yoğunluklarına İstanbul ve Ankara'nın modern görünüşlü semtlerinde bile rastlanmaktadır. Kale içi mahallelerde yoğunluğun daha yüksek olduğu da görülüyor. Nitekim Tabaka I'de yoğunluk, 338 kişiyi geçmemektedir. Gecekondu bölgeleriyle yapılacak yoğunluk karşılaştırmalarında, gecekonduların bahçeli ev tipinde, nispeten geniş sokaklı ve küçükbaş hayvan beslemeğe elverişli oluşlarına bakarak, bu bölgelerin Eski Ankara semtlerinden daha az yoğun oldukları sonucuna varmakta acele etmemelidir.

Belki "barınma yoğunluğu" kavramı bu konuda daha yararlı bir karşılaştırma aracı olabilir. Hem Eski Ankara semtleri, hem de gecekondu bölgeleri, barınma yoğunluğu (oda başına düşen nüfus) bakımından normal şehir yerleşmelerindeki konutlardan ve sefalet yuvalarından ayrılmaktadırlar. Gecekonduların durumu, sefalet yuvalarındaki kalabalıklık ve sıkışıklığa (overcrowding) Eski Ankara konutlarından daha yakındır. Bu durum, dünyanın başka yerlerinde, öteki az

gelişmiş ülkelerde, gecekondulu tipi konutlar üzerinde yapılmış gözlemlere de uygun düşmektedir.¹²⁰

Prof. Yasa'nın, Ankara çalışmasında verdiği rakama göre, Ankara gecekondularında, ortalama olarak oda başına düşen nüfus 2.7'dir.¹²¹ Bir başka çalışmada ise, barınma yoğunluğunun 2.4'ü bulunduğu ortaya çıkmıştır.¹²² Her iki rakam da, gecekondulu bölgelerinde yaşayan insanların, şehrin modern semtlerindeki ferahlık ve rahatlıktan uzak bulunduklarını göstermektedir. Gecekondulu bölgelerindeki barınma yoğunluğunun Eski Ankara'dan daha düşük olduğunu söyleyebilmek için, bu rakamın, Eski Ankara'da daha yüksek olduğunun saptanması gerekir. Oysa, durum farklıdır. Bir kez, 1965 nüfus sayımının sonuçlarına göre, Türkiye'de oda başına düşen ortalama nüfusun, köyler için 2.70, şehirler için 2.05 olduğu gözönünde tutulursa, Ankara gecekondularında barınma yoğunluğunun çok daha yüksek olduğu anlaşılır. Öte yandan vardığımız sonuçlar, Eski Ankara'daki barınma yoğunluğunun, yalnız gecekondulardan değil, fakat Türkiye'de şehir ve köylere ait ortalama yoğunluk rakamlarından da düşük olduğunu göstermektedir.

O halde denilebilir ki, Ankara gecekonduları ile Eski Ankara semtleri arasında bir yoğunluk farkı bulunmakla beraber, hangi çeşit yoğunluk ölçüsü uygulanırsa uygulansın, bu fark, gecekondulu bölgeleri aleyhinedir. Aynı zamanda, barınma yoğunluğunun, Eski Ankara'yı Batı ülkelerinin sefalet yuvaları düzeyine indirecek bir önemde olmadığı da açıkça görülmektedir.

¹²⁰ Charles Abrams, *Man's Struggle for Shelter in an Urbanizing World* Cambridge, MIT., Press, 1964.

¹²¹ İ. Yasa, *Ankara'da*, s. 156.

¹²² Turhan Yörükar, *Gecekondular ve Gecekondulu Bölgelerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri*, Ankara, 1968, s. 51.

Çizelge 79. Eski Ankara semtlerinde, gecekondularda ve Türkiye'de bannma yoğunluğu ve ortalama hane halkı nüfusu

	Bannma Yoğunluğu	Hane Halkı Nüfusu
Türkiye	2.52	5.68
Şehirler	2.05	5.00
Köyler	2.70	5.97
Ankara Şehri	1.85	4.58
Ankara Gecekonduları	2.70	5.50
Eski Ankara Semtleri	1.93	3.79
Tabaka I	1.74	3.80
Tabaka II	1.75	3.90
Tabaka III	2.39	3.50

Rakamların verdiği bu izlenimler, gözlemlere de uygun düşüyor. Gerçekten, eski Ankara semtlerinin dar sokaklarında gezinen gözlemciler, kapı önlerinde, merdiven basamaklarında ve kapıları genellikle aralık duran binaların avlularında ikişer üçer kişilik gruplar hâlinde oturup konuşmakta olanlara, Altındağ tepelerindeki gecekondu bölgelerinde olduğu kadar sık rastlayamazlar. Altındağ'daki, bannma yoğunluğunun sokağa taşmış görüntüsü, Eski Ankara semtlerinde yoktur. Sokaklarda görülen görsel kalabalıklığı oluşturanlar, daha çok komşularıyla sohbet eden yaşlılar, mahalle bakkalına ya da çeşmeye giden ev kadınları ve son olarak, okul saatleri dışında oyun yeri ihtiyaçlarını, belediyenin kendilerine sunabildiği "sokak hizmeti" ile karşılayan çocuklardır. Kale içinden surlar dışına çıkılıp, Atpazarı, Koyunpazarı, Samanpazarı gibi iş çevrelerine inildikçe, artan yoğunluk bir başka kimlik de kazanır: bu semtlerdeki yoğunluk, artık, çalışma hayatının buralara, yalnız Eski Ankara'nın başka mahallelerinden değil, fakat Eski Ankara dışından da çektiği insan topluluklarının getirdiği sun'î bir yoğunluktur.

Eski Ankara'da, bir konutta, bir çatı altında tek bir hane halkının yaşaması hâli daha yaygın ve %74,7 oranındadır. Birden fazla hane halkının aynı çatı altında yaşaması ise, istisnâî bir durum olup, %10'u geç-

memektedir. Bu da bize, gecekondulaşma başına düşen hane-halkı rakamının, ortalama olarak 2.9 olduğu bir kısım Ankara gecekondularının, Eski Ankara semtleriyle bir tutulmaması gerektiğini gösterir.¹²³

Gecekondularla, Eski Ankara konutları, sahip oldukları oda sayısı bakımından da, birbirinden farklıdır. Prof. Yasa'nın da belirttiği gibi, gecekondular, daha çok tek odalı binalar olduğu halde, Eski Ankara konutları, bir ya da iki odalıdır. Ancak, bu gözlem, her iki tip yerleşme arasında büyük bir oran farkına dayanmamaktadır.

Çizelge 80. Oda sayısına göre, Türkiye'de, il merkezlerinde, eski Ankara'da ve gecekondulaşma bölgelerinde konutlar

Oda Sayısı	Türkiye	İl Merkezleri	Eski Ankara	Gecekondular
1	23.6	21.0	20.0	28.0
2	38.3	36.9	50.9	44.0
3	20.4	23.7	20.5	13.0
4	10.6	11.4	7.0	7.0

Çoğu gecekonduların tek katlı yapılar olmasına karşılık, Eski Ankara evlerinin büyük çoğunluğu (%63,0) iki katlı yapıdır ve bu oran, Kale içi ve yakınındaki mahallerde daha da yüksektir (%67,9).

Genellikle sanıldığı gibi aksine, şehir hizmetlerinin ve sağlık koşullarının, gecekondulaşma bölgelerinde, Eski Ankara semtlerine oranla daha iyi kalitede olduğunu söylemek güçtür. Gerçi Eski Ankara semtlerinde, tuvaletlerin %52'si binaların dışında, yani avlularda yer almakta ve bu oran çevreden çekirdeğe doğru gelindikçe yükselmektedir (Tabaka III'de %41,4, Tabaka II'de %43,7 ve Tabaka I'de %72,1). Bununla beraber, çekirdekte yer alan mahalleler de dâhil olduğu halde, Eski Ankara'da yaşayanların çoğunluğu, belediyenin su, elektrik ve benzeri hizmetlerinden yararlanmaktadırlar. Suyu, elektriği var olan gecekondulaşma oranı, sırasıyla, İstanbul'da %19,7 ve %36,9; İzmir'de %29,2 ve %58,1 olmasına karşın, Eski Ankara'da bu oranlar, Başkent ortalamaları olan %73 ve %91'e çok yakındır.

¹²³ Turhan ve Ayda Yörük, Türkiye'de Şehirleşme ve Konut Durumu, Ankara, 1966, s. 19.

Eski Ankara evlerine genellikle bir ortak giriş kapısından sonra genişçe bir avludan geçilerek girilir. Evlerin %62'si böyle, iç avlusu olan yapılardır. Konutlar, ya avlu etrafında sıralanmış birden çok yapı biçiminde, ya da tek bir yapıdan ibaret olmakla beraber, birden fazla hane halkını barındırmak üzere bağımsız bölümlere, odalara ayrılmış durumdadırlar. Evlerin giriş kapıları üzerinde genellikle birden fazla su ve elektrik abone plâkalarına rastlanması, bu ortak kapılı yaşayışın belirgin göstergesidir. Gecekondulardan birçoğunun, önünde, yanında yerine ve yapılış tarihine göre, küçük bir bahçe bulunmasına karşın; her iki tip konut, görünüşleri, yapı malzemeleri ve yaşları bakımından birbirinden ayrılırlar. Aslında, gecekonduların küçük bahçeleri, köy yaşantılarının bir uzantısı niteliğini taşıdığı halde, Eski Ankara evlerinin avluları aynı amaçlara yönelmiş olmayıp, tarihin mirasındırlar.

Eski Ankara'daki konutlardan önemli bir kısmı, Cumhuriyetin ilân edildiği yıllardan daha önce yapılmıştır. Oysa, öte yanda, gecekondu-
ların, II. Dünya Savaşı yıllarından itibaren ortaya çıktığı bilindiğine göre, büyük olasılıkla, 25-30 yıldan daha eski olmamaları gerekir. Bu eskilik derecesindeki konutlar, Eski Ankara'da sadece %20 kadardır.¹²⁴ Eski Ankara içinde, XVIII. yüzyıldan kalma olanlar vardır.

Eski Ankara konutlarını Batının sefalet yuvalarına yaklaştıran az bulunur özelliklerden biri, bu konutlardaki kiracılık oranının, ev sahipliği oranından yüksek olmasıdır. Eski Ankara'da yaşayanlardan hemen hemen dörtte üçü, oturdukları konutun sahibi değildirler. Ankara'da kiracı hane halkı oranı %52,2 olmasına karşın, Eski Ankara'da bu oran %72,6'dır. Öte yandan, Ankara gecekondu-
larında kiracı oranı ise %31 olup, bu tip yerleşmelerde yaşayanları, evine mülkiyet bağı ile sımsıkı bağlı,¹²⁵ ileriye umut ve güvenle bakan insanlar olarak görmeye hak verdirtecek derecede yüksektir.¹²⁶ Bunlar, gecekondu-
larına

¹²⁴ Bkz. Çizelge 3, s.16.

¹²⁵ İ. Yasa, Ankara'da Gecekondu... s. 164. Bu anlatımla, konut mülkiyetine verilen önemi olduğu gibi belirtmek istiyor, yoksa, sosyal konut politikasının dayanması gereken bir değere, normatif bir duruma işaret etmiş olmuyoruz.

¹²⁶ Charles W. M. Hart, "Şehre Gelen Köylüler", İktisadi Kalkınmanın Sosyal Problemleri, İstanbul 1963, s. 63-77. Charles J. Stokes, "A Theory of Slums", Land Economics, Vol. 38, No: 3, (August 1962).

geçici değil, fakat devamlı bir konut gözü ile bakar orada birtakım zorunlulukların baskısı altında otururlar.¹²⁷ Gecekondu konutu, gecekondu ailesi gibi geçici bir sosyolojik olay değildir.¹²⁸ Gecekondu, gecekonduya yaşayanlar için bir sosyal güvenlik aracı, şehirdeki yaşamlarının ve geleceklerinin bir nevi sigortasıdır.¹²⁹

Oysa, Eski Ankara'nın durumu tamamıyla farklıdır. Eski Ankara'da yaşayanlar, gelir düzeyleri elverişli olsa bile, orada sürekli mülk sahibi olmayı tercih etmezler. Aile-konut ilişkilerinde temel hukuksal bağ, kiracılıktır. Özel ve kişisel mülkiyet duygularının önem, güvenlik ve prestij temsil ettiği toplumlarda, "kiracılık" ile "yerleşmişlik" hemen hemen aynı anlamı taşır. Bu nedenledir ki, Eski Ankara'yı, şehir içindeki yatay hareketlilik sürecinde, az ya da çok geçici sürelerle yaşanan bir konaklama yeri ve basamağı olarak görmek yanlış olmaz.

Eski Ankaralıların bu semtlerde oturmalarının geçiciliği, oradaki oturma nedenlerinden de çıkarılabilir. Aileler, Eski Ankara evlerinde, çoğunlukla, malî ve iktisadî zorunluluklar nedeniyle oturmaktadırlar. Böyle olunca, malî durumları düzeldikçe, bu mahalleleri terk etmemeleri için fazla neden kalmamaktadır. Oturmalarının geçiciliğine rağmen, kendi konutlarıyla, gecekondu arasındaki farkın bilincine sahiptirler. Rahatlık, sahip olunan kolaylıklar ve maddî özellikleri bakımından Eski Ankara evlerinin gecekondularından daha iyi durumda olduğunu belirten hane halkı başkanları çoğunluktadır.

Son olarak şu nokta da belirtilmelidir ki, Eski Ankara semtleriyle gecekondu bölgelerinin ilk bakışta hemen göze çarpan, bütünlük sunan, birbirinden ayırılmazlığı güç olmayan birer kişilikleri vardır. Yapı sistemleri, yapı malzemesi, kat durumu ve eskilik kadar, binaların birbirleriyle olan fizik ilişkileri ve semt içindeki konumları da, bu

¹²⁷ John R. Seeley, "The Slum: its Nature, Use and Users", Journal of the American Institute of Planners, Vol. 25, No: 1, (Feb. 1959), s. 7-14.

¹²⁸ İ. Yasa, "Gecekondu Ailesi", S.B.F. Dergisi, C. XXV, No: 4 (1970), s.17.

¹²⁹ Mübeccel Kıray, "Squatter Housing: an Interpretation", Akdeniz Sosyal Bilimler Araştırma Konseyinin, Ankara (Ekim 1970) Genel Kurul Toplantısına sunulmuş bildiri.

kişiliğin önemli öğeleri arasındadır. Bu nedenlerdir ki, mülakatçıları-mıza, Eski Ankara'da karşılaşacakları konutları, maddî özelliklerine göre tipleştirilmeleri için gösterilen konut tiplerinin tanınması hiç bir güçlük doğurmamıştır.

2. İktisadî ve Sosyal Yönden

Yapı ve yerleşme özellikleri üzerindeki açıklamalar gösterdi ki, Eski Ankara, yeni Ankara semtlerinden çok, gecekondu bölgelerine benze-mekle beraber, onlardan da tamamıyla ayırdedilmeyi gerektirecek özelliklere sahiptir. Öte yandan, Eski Ankara'da Batının sefalet yuvala-rının özelliklerinden de çok azına rastlanabiliyor. Aslında, Eski An-kara'yı çeşitli sosyal bozuklukları, yaşantıları ve değer sistemiyle bir-likte bir "sefalet yuvası" kültüründen ayırdedebilmek, çok daha ayrın-tılı bilgilere sahip olmayı, örnek olay çalışmalarına girmeyi gerekti-rir.¹³⁰ Bunu yapmak olanaksızlığı içinde, biz sadece, Eski Ankara'da yaşayanların bazı özelliklerinden yararlanarak, Eski Ankara-Gece-kondu bölgesi benzerliklerini aydınlatmaya çalışacağız.

Gecekonduarda yaşayanların "köyden geldikleri" genellikle bilin-mektedir. Bundan başka, Prof. Yasa, Eski Ankara'da yaşayanların kö-keninin de köy olduğunu belirtmektedir.¹³¹ Gerçekten, bu gözlemler-den birincisinin, gecekondu için doğru ve geçerli olduğu çeşitli uy-gulamalı araştırmalarla ortaya konmuştur. Eski Ankara'da yaşayan-larla ilgili ikinci gözlem, ilk bakışta reddedilemez olsa bile burada, köy-den gelmişlik oranının, hiç bir zaman gecekonduardaki kadar yüksek olması beklenemez. Eski Ankara'da bugün yaşayanların köyden gel-diklerini gösterecek bilgiler elimizde yoktur. Küçük şehirlerden ve ka-sabalardan gelmiş de olabilirler. Esasen, Ankara gibi, hızlı gelişmesi son 35-40 yıla rastlayan bir şehirde nüfusun çoğunluğunun şehre dı-şardan gelmiş olması doğaldır da. Genel bir şehirleşme eğilimi içinde, bunların köyden geldikleri de belki kabul edilebilir. Ancak, önemli olan, köyden gelişin hangi tarihlere rastladığının bilinmesidir. Biz sa-dece, Eski Ankara'da yaşayanların %38,1'inin, Ankara ilinde,

¹³⁰ M. Clinard, op. cit., s. 11.

¹³¹ İ. Yasa, Ankara'da..., s. 153.

%64,4'ünün ise, Ankara ile birlikte, Kayseri, Yozgat, Isparta, Nevşehir, Kırşehir, Çorum, Eskişehir ve Niğde illerinde doğduklarını; 5 yıl önce-sine kadar, hane halkı başkanlarından sadece %4,4'ünün köyde olduk-larını belirtebilecek durumdayız. Ayrıca, şu da eklenebilir ki, 20 yıldan az zamandan beri Ankara'da yaşamakta olanlar, yani Ankara'ya 1950 yılından sonra gelmiş olanlar, Eski Ankara'lı hane-halkı başkanlarının yarısı (%51,6) civarındadır. Buna karşılık, mülâkat yapılanların %31,9'u, Ankara'ya 1940'tan daha önceki tarihlerde gelmişlerdir.

Eski Ankaralılarla gecekondularda yaşayanların iş güç çeşitlerinin benzerlik derecesini göstermek için, aynı meslek sınıflandırmasının kullanıldığı araştırma sonuçlarına ya da istatistiklere ihtiyaç vardır. Oysa, ne gecekondulara, ne resmî istatistiklerde ve ne de bizim, Eski Ankara için hazırladığımız meslek grupları arasında bir birlik yoktur. Bununla beraber, çeşitli meslekleri bir araya toplamak ve karşılaştırma yapılacak meslek gruplarını yan yana koyarak bazı genel özellikler ve yığılmalar hakkında fikir edinmek mümkündür.

Eski Ankara'da yaşayan hane-halkı başkanlarının %26,9'u, düz ya da vasıflı işçi, %29,1'i esnaf, küçük esnaf ve zanaatkâr; %24,9'u ise memurdur. Bu meslek grupları, bütün hane halkı başkanlarının %81'ini tutmaktadır. Aynı meslek gruplarında, Ankara'nın gecekondular bölge-lerindeki aile reislerinin ise %85'i var. Ancak, her iki tip yerleşmede de genellikle bu üç meslek grubu çoğunlukta olduğundan, sıhhatli bir karşılaştırma için, daha fazla ayrıntıya inmek zorunluluğu vardır. Bu işlem yapıldığında görülür ki, Eski Ankara'da memur oranı, gecekondulardaki memur oranının çok üstündedir (%24,9'a karşılık %14,5). Öte yandan, Eski Ankara'da, işçilerin, küçük tacir ve esnaf grubundan daha az; gecekondular bölge-lerinde ise, aksine, küçük tacir ve esnafın iş-çilerden daha düşük oranda olduğunu varsayabiliriz. Bu varsayımın Eski Ankara yönünden geçerliliğini Çizelge 82'de gözlemek olanağı bulunduğu halde,¹³² gecekondular bakımından durum yorumu muh-taçtır. Çünkü, karşılaştırmaya temel olarak aldığımız gecekondular araş-

¹³² Aslında, Eski Ankara'daki tüccar ve sanayici grubu olarak görünenler de, genellikle esnaf ve zanaatkar niteliği taşıyan kimselerdir.

tırmasında “vasıflı işçi ve zanaatkârlar” grubunda yer alan zanaat-kârlardan ne kadannın, Eski Ankara meslek sınıflandırması ölçülerine göre “küçük esnaf ve zanaatkârlar” dilimine aktarılabilceğini kestirmek kolay değildir. Prof. Yasa'nın kitabının Ek'ler bölümündeki ayrıntılı meslek listelerine bakılırsa, “zanaatkâr” adı verilenlerin vasıflı işçi niteliğindeki kimseler olduğu görülür. Eğer bu gözlem geniş ölçüde doğru ise, Ankara gecekondularındaki işçi oranının, esnaf, küçük esnaf ve küçük tacirlerin oranından daha yüksek olduğu kanısını güçlendirir.¹³³ Çünkü, o durumda, gecekondulu bölgelerinde %32 oranındaki esnaf ve küçük tacire karşın, işçiler %38 oranına yükselmiş olur. Gerçekte, Eski Ankara'da da, esnaf, küçük esnaf ve zanaatkârlar grubu, tüccarın da eklenmesiyle, hemen hemen bu grubun gecekondulardaki oranı kadar olmakta ise de, her iki tipi birbirinden ayırdeden başlıca özelliğın. gecekondulu bölgelerinde işçi, Eski Ankara'da ise memur grubunun ağırlığı olduğu anlaşılmaktadır.

Çizelge 81. Eski Ankara'da, Ankara gecekondularında ve Ereğli'de hane halkı başkanlarının iş-güç çeşitleri (1) (yüzde olarak)

İş Güç Çeşitleri	(2) Eski Ankara	(3) Gecekondular	(4) Ereğli
Çiftçi, Balıkçı, Ormancı	0.9	1.0	3.7
Düz İşçi	3.9	11.0	7.6
Vasıflı İşçi	23.0 (7)	—	14.9
Vasıflı İşçi ve Zanaatkâr	—	27.0	—
Esnaf, Küçük Esnaf ve Zanaatkâr	29.1 (5)	—	—
Esnaf	—	15.0	—
Küçük Tacir	—	17.0	—
Tüccar ve Esnaf	—	—	30.6
Tüccar ve Sanayici	3.7	—	—
Memur	24.9 (6)	14.5	19.8
Serbest Meslekler	-	-	7.4
Kişisel Hizmetler	0.9	-	-
Din adamları	0.5	-	-
İşsiz, emekli ve ev kadını	2.6	4.5 (8)	8.7
Diğer meslekler ve sınıflandırılmayanlar	10.5	8.0	7.2

¹³³ Bunun a, gecekondulu bölgelerinde yaşayan işçileri massedeabilen bir temel sanayiın kuruluşunu gerçekleştirmiş olduğumuzu belirtmek istemiyoruz. Bu işçilerden pek azı imalat işçisi olup, çoğu hizmet dallarında çalışmaktadırlar.

Notlar

- 1) Bu çizelgenin sol sütununda yer alan meslek sınıflarından bazıları ile diğerleri arasında iç içe girmeler olduğu derhal göze çarpmaktadır. Bunun nedeni, çeşitli araştırmalardaki meslek sınıflandırmalarına dayanan bu rakamları, mümkün olduğu kadar olduğu gibi vermektedir.
- 2) Eski Ankara araştırmasının sonuçlarından
- 3) İbrahim Yasa, Ankara'da Gecekondu... s. 166
- 4) Mübeccel Kıray, Ereğli, s. 57
- 5) Özel sektörde veya kendi hesabına çalışan teknik elemanlar da katılmıştır.
- 6) Öğretmenler, ordu mensupları ve kamu sektöründe çalışan yüksek yetenekli memurlar da katılmıştır.
- 7) Yarı vasıflı işçiler de katılmıştır.
- 8) İrat sahipleri de katılmıştır.

Başkent Ankara'nın etkileri altında değişen Eski Ankara kasabasının meslek yapısı ile, ağır sanayiye yeni açılmış ve şehirleşme eğilimleri güçlü Ereğli kasabasının iş güç yapısı arasında bir karşılaştırma yapmayı da ilginç bulduk. Bu karşılaştırmanın verdiği sonuç, hane halkı başkanları arasında, özellikle işçi, esnaf ve memur oranının, Eski Ankara'da, Ereğli'ye, gecekonduculardan daha yakın görünmesidir.¹³⁴

Bu durumda, Eski Ankara ile gecekondu bölgelerinde yaşayanları, aynı sosyal sınıfın üyeleri olarak görmek güçleşmektedir. Ankara gecekonducularında yaşayanların sanayi işçisi durumuna gelemelikleri ve bir alt proletarya (lumpenproletariat) sınıfı oluşturdukları yolundaki gözlemler gerçek olduğu halde, bir kaç nokta üzerinde önemle durulmalıdır. Bir kez, gecekondu bölgelerinde proleterleşmiş işçiler, hem Eski Ankara'da hem de şehrin öteki kesimlerinde olduğundan daha fazladır.¹³⁵ İkinci olarak, kendi işinin sahibi olan esnaftan gecekonducularda oturmakta olanların oranı da küçümsenmeyecek derecededir.

¹³⁴	<u>Eski Ankara</u>	<u>Gecekonducular</u>	<u>Ereğli</u>
İşçi	%26,9	%38,0	%22,5
Esnaf	%29,1	%32,0	%30,6
Memur	%24,9	%14,4	%19,8

¹³⁵ İşçilerden küçük burjuvalığa geçenler, genellikle sendika liderleri, değil gecekondu bölgelerinde, Ankara'nın orta halli semtlerinde bile oturmamakta, Kavaklıdere ve Çankaya'ya yönelmektedirler.

Esnaflığa, daha çok işçilikten ve bazen alt proleterlikten de atlanabilmektedir. Bu küçük burjuvalaşma süreci hem Eski Ankara'yı, hem de gecekondu halkını etki alanı içinde tutmaktadır. Ankara gibi, sanayi temelinden yoksun bir şehirde, bu şehre yerleşmiş insanlar için, o şehrin burjuva yaşantılarına özenmek ve olanaklar elverirse geçmekten başka seçenek (alternatif) de yoktur. Son olarak, memur nüfus oranı, gecekondualarda oldukça düşüktür. Oysa, Eski Ankara'da yaşayanlar, gecekondualardan çok daha belirgin ölçülerde küçük burjuva ve bürokrattırlar.¹³⁶

Meslek yapısının ortaya koyduğu sonuçlardan biri de, Batı'daki sefalet yuvalarının özellikleri arasında sayılan "devamlı bir geliri bulunmayan" ve "işsiz" nüfus oranının, Eski Ankara'da çok düşük olmasıdır. Memur, düz işçi ve sınıflandırılmayan meslekler arasında yer alan ve oranı önemli ölçüde yüksek şehirsiz gizli işsizleri, yani eksik istihdam edilen nüfusu ise, Batı slum'larının açıkta gezen ve her türlü suçun ve toplumsal bozulmaların kaynağı olarak bilinen insanlarla bir tutma olanağı yoktur.

Sosyal sınıfların tanımlanmasında¹³⁷ gelir, önemli bir gösterge ve öge değeri taşır. Türkiye'de gecekondu ailelerinin gelir düzeyine yer veren birçok araştırma, şehirleşmenin bireysel gelirlerde artış sağladığını ortaya koymuştur.¹³⁸ Bununla beraber, belli şehirler içinde gelir farklılaşmasının durumunu, yönünü aydınlatan çalışma yok gibidir.

¹³⁶ Ancak bu konuda da sıhhatli bir ayırım yapmak güçtür. Çünkü özel kesimde ve bazı kamu kuruluşlarında odacı, kapıcı, bekçi, mübaşir gibi adlarla çalışanlar, gerçek anlamda memur sayılamazlar. Eski Ankara'daki memurlar içinde büyük oranda olmamakla beraber bunlar da vardır.

¹³⁷ Muzaffer Sencer, "Sosyal Sınıf Kriterleri Üzerine Eleştirmeli bir Deneme", *Sosyoloji Dergisi* No. 19 20 (1964-1966), s. 1-36.

¹³⁸ İ. Yasa, *Ankara'da Gecekondu Aileleri*, C. W. M. Hart, op. cit., Emre Kongar ve arkadaşları Altındağ Gecekondu Araştırması; Hacettepe Üniversitesi, 1970. Granville Sewell, *Squatter Settlements in Turkey*, MIT. 1964. Kemal Karpat, "Türkiye'de Gecekondu Sorunu", *Milliyet*, (15-30 Haziran 1969). Kişi gelirlerinde görülen bu artışa rağmen, şehirleşmenin topluma sağladığı kazançlarla yüklediği sosyal maliyetin ciddi bir hesabını yapmış değiliz. Şimdiye kadar, birey ve firma gelirlerindeki artışlar toplamının toplam gelirlerdeki artışa eşit olduğunu varsaymakla yetindik.

Eski Ankara üzerindeki çalışmamızın, böyle bir karşılaştırmaya bir dereceye kadar olanak sağlayacağını umuyoruz. Eski Ankara'da ailelerden %78,9'unun geliri 1.000 liranın altında bulunmaktadır. Aylık geliri 500-1.000 lira arasında bulunan aileler oranının %50'ye yakın olması, Eski Ankara'da oturanların çok fakir olmadıklarını göstermektedir.

Oysa, Ankara gecekondualarında, aylık geliri 1000 liranın üstünde kimse bulunmadığı gibi, 500-1.000 lira arasında aylık geliri olan hane halkı başkanı oranı ise, sadece %20'dir.¹³⁹ Ereğli'de ise, hane halkı başkanlarından %17,9'unun geliri 1.000 liranın üstünde, %27.6'sının geliri 500-1.000 lira arasındadır. Hane halkı başkanlarının gelir dilimlerine dağılışında mod değer, Eski Ankara'da 500-1.000 lira grubu (%46,3), Ereğli'de 250-499 lira grubu (%41,5), Ankara gecekondualarında ise 301-400 lira grubudur (%23,0).

Bu çeşit gelir karşılaştırmalarında hatırdta tutulacak nokta, Eski Ankara gelir rakamlarının, hane-halkının bütün üyelerinin aylık gelirleri toplamı olmasına karşılık, öteki iki araştırmadaki gelir rakamlarının sadece hane halkı başkanlarının geliri olmasıdır. Ne var ki, bu farklılık, karşılaştırmaların sıhhatini zedeleyecek derecede önemli değildir. Çünkü, Eski Ankara'da hane halkı başkanından başka aile içinde bir kişinin daha çalışmakta olmasına %13,5, iki kişinin çalışmasına ise %2,3 oranında rastlanmaktadır ki, bu ek çalışmalar nedeniyle elde edilen ek gelirlerin ayda 500-1.000 lira arasında olduğu varsayılsa ve dolayısıyla, Eski Ankara'nın karşılaştırmada esas alınan gelir rakamından indirilirse bile; gelir düzeyi, gecekonduadaki kadar küçülmemektedir. O halde, denilebilir ki, meslek bakımından olduğu gibi, gelir düzeyi bakımından da, Eski Ankara'nın, Ankara gecekondualarıyla aynı sosyal sınıf içinde düşünülmesinin güçlükleri vardır. Öğrenim düzeyi ile ilgili bilgiler de, bu yorumu destekleyici niteliktedir. Bununla beraber, sınıf yapısı hakkında aydınlatıcı bazı bilgiler verdiğimiz Eski Ankara'nın, oy verme davranışları yönünden gecekondualardan farklı olmadıkları görülmektedir. Şöyle ki, liberal kapitalist iktisadî sistem içinde ülkenin kalkınamayacağı görüşünü savunan Türkiye İşçi

¹³⁹ İ. Yasa, Ankara'da Gecekondu Aileleri..., s. 162.

Partisi'nin, 1969 Milletvekilleri Seçimlerinde Eski Ankara'dan ve gecekondu bölgelerinden aldıkları oylar arasında hemen hemen hiç bir fark görülmemektedir.¹⁴⁰

Özetlemek gerekirse, sınıf özellikleri bakımından Eski Ankaralılarla gecekondu bölgelerinde yaşayanları aynı çizgide görmenin güçlükleri bulunduğu, her iki toplulukta da bir kısım köysel karakterin tamamıyla yitirilmemiş olduğu, proleterleşmiş işçi oranının ikisinde de çok düşük olduğu, bununla beraber, küçük burjuvalaşma sürecinde Eski Ankaralıların gecekondulardan daha ilerde yer aldığı görülmektedir. Bu durumda, özellikle Eski Ankara'da yaşayanları, esnaf ve küçük memur gibi ağır basan kesimiyle küçük burjuva ve bürokratlara daha yakın bir ara sınıf olarak gördüğümüzü belirtebiliriz.

¹⁴⁰ T.İ.P. nin, 1969 seçimlerinde, çeşitli yerleşme birimlerinden ve dolayısıyla Ankara'dan aldığı geçerli oylar oranı aşağıda görüldüğü biçimdedir:

Eski Ankara	%1,9	Yenimahalle	%3,3
Merkez İlçe	2,1	Belediye sınırları içi	3,2
Altındağ	1,9	Ankara ili şehirler topl.	2,9
Çankaya	4,0	Ankara ili toplamı	2,5
		Ankara ili köyler topl.	1,9

Kaynak: D.İ.E., 12 Ekim 1969 Milletvekilleri Seçimi Sonuçları, Yayın No: 610, s. 88-141.

ALTINCI BÖLÜM

ESKİ ANKARA'NIN PLÂNLAMA SORUNLARI

Eski Ankara, tümüyle, çeşitli çağlardan arta kalan bir tarihsel değerdir. Şehrin bu kesiminin, çağdaş şehircilik ve restorasyon disiplinlerinin sağladığı bilgilerin ışığında korunması, değerlendirilmesi, yerli ve yabancı ziyaretçilerin yararlanabilecekleri bir durumda tutulması gerekir. Kanımızca, Eski Ankara'nın plânlama sorunu, bu semtlerin, içindeki sanat ve tarih değeri olan yapılarla birlikte korunması sorunudur.¹⁴¹

1929 yılında Ankara şehri imar plânı yarışmasına katılan mimarlardan Prof. Brix, "Kale ve Bedesten'in mümkün olduğu kadar her yerden görülmesini" önermiş, "Eski şehir, kendine mahsus bir şekil ile ve ticaret mahalli olarak istikbalde dahi muhafaza edilecektir. Bazı yerlerde yeni yolların açılması suretiyle yeni şehirle irtibatın temini kabil olacaktır" demiştir.¹⁴² Aynı yarışmaya katılan Jausseley de Eski Ankara'da esaslı bir ıslahat işlemine girişilmesini istemiş, "şehrin eski kısmının urbanizasyonu bence vâsi mikyasta yapılmalıdır. Orada kesafeti nüfus fevkalâde ve şehir gayrışıhûdir... Bu eski şehir tadil edilmez ve asri bir hâle ifrağ edilmez ise, yapılacak iş natamam ve gayri mükemmel olacaktır" demiştir.¹⁴³

Öte yandan İmar plânı yarışmasını kazanan Herman Jansen, "Kale'nin merkez teşkil etmesi ve şehir tacı olmasının" ve zamanla,

¹⁴¹ Fehmi Yavuz, Şehircilik, s. 92-100.

¹⁴² Fehmi Yavuz, Ankara'nın İman ve Şehirciliğimiz, s. 29.

¹⁴³ İbid., s. 32.

iskân alanı olmaktan çıkarılarak müze hâline getirilmesi gereğine değinmiş, Eski şehre fazla el sürülmemesini istemiştir.¹⁴⁴ Jansen'in bu önerisi, büyük bir ihmale konu olmuş ve "Eski şehre el sürmemek" önerisi, "eski şehre, restore etme ve koruma amaçlarıyla dâhi el sürülmemesi", kısacası "sırt çevrilmesi" biçiminde yanlış bir uygulamaya yol açmıştır. Oysa, çağdaş şehircilik ve restorasyon, sanat ve tarih değeri olan yapı ve şehir kesimlerinin hem olumsuz (imar ve yapı denetimleri) hem de olumlu (özendirme, planlama, malî olanak sağlayarak restore etme ve koruma gibi) yöntem ve araçlar kullanılarak değerlendirilmesini zorunlu saymaktadır. Eski Ankara'da bunlardan birincisi, o da eksik bir uygulama olanağı¹⁴⁵ bulabilmiştir.

Jansen plânın uygulamaya geçmesinden bir süre sonra, Ankara Belediyesi yalnız Kale ve civarını değil, fakat aynı zamanda Samanpazarı ile Talâtpaşa Bulvarına kadar uzayan semtleri de içine alan bir "Protokol Alanı"nu koruma bölgesi olarak ilân etmiştir. Ne var ki, koruma politikasının coğrafi alanı sonradan daraltılmış, 1957 yılında Samanpazarı'nın bir kısmı Protokol alanı dışında bırakılmış, 1960'da ise bu alan, Kale surları içine indirgenmiştir.¹⁴⁶ Arsa değerlerindeki spekülâtif artışların ve bundan yararlananların imar yöneticileri üzerindeki güçlü baskılarının bu daraltmada önemli rolü oldu. Bu daralmış alan içinde güdülecek imar politikası, Protokol alanı içinde yeni bina inşaatına izin verilmemesi, onarımların da izne bağlanmasından ibaret kalmıştır.

Görüldüğü gibi bu ilkeler, protokol alanı içindeki koruma ödevinin tek tek yapılar düzeyinde ele alınmasını emretmektedir. Oysa, sanat ve tarih değeri olan yapıların, yakın çevreleri, içinde bulundukları semtler, ve şehirler ve son olarak bölge koşulları içinde değerlendirilmeleri

¹⁴⁴ İbid., s. 33 ve 44 ve F. Yavuz, "Devlet Merkezinin Ankara'ya Nakli ve Bundan Doğan Şehircilik Meseleleri", S.B.F. 100 Yıl Armağanı s. 250.

¹⁴⁵ Okan, Üstüncök, A Study of Environmental Conservation on the Citadel of Ankara, METU, Ankara 1971, (Çoğaltma) s. 54-55.

¹⁴⁶ Ankara Belediyesi İmar Yönetmeliğinin bununla ilgili hükmü aynen şöyledir: "Bölge planında protokol sahası olarak ayrılmış olan bölgede yeni inşaata müsaade edilemez. Mevcut binaların mimarî karakteri bozulmamak şartıyla projelerine göre tamir ve ihyasına ruhsat verilir." Mad. 134. Söz konusu daraltmaların birincisi, İmar Yönetim Kurulu'nun 9 Ocak 1957 tarih ve 10 sayılı karar ile yürürlüğe giren ve Bakanlar Kurulunca 14 Ocak 1957'de onaylanan İmar planı ile ikincisi de 1960 yılında İmar ve İskan Bakanlığı kararı ile gerçekleştirilmiştir.

genellikle kabul gören bir görüştür.¹⁴⁷ Taşıt ve yaya trafiği, turizm, eğlenme, dinlenme ve barınma gibi konuları, eski şehirlerin ve bu kesimlerdeki yapıların korunmasından ayrı düşünme olanağı yoktur.

Şehirlerin eski kesimleri, şehirleşen ve gelişen bir toplum içinde, bağlı oldukları çağların ve toplumların özelliklerini yansıtan “geleneksel adacıklar” hâlinde korunabildiği takdirde bir anlam taşırlar. Bu koruma eyleminin başarısı, kuşkusuz, eski kesimlerin yapıları ve sokaklarıyla ait oldukları çağı ne ölçüde temsil ettiklerinin saptanmasına, gerçek değerlerinin belirlenmesine bağlıdır. Bu değer saptamasının dayanağı olacak objektif ölçütlerin bulunması, bu alanda karşılaşılan belli başlı güçluktur. Öte yandan, sanat ve tarih değeri olan, bu değeri saptanan yapıların ve şehir kesimlerinin korunması amacı ile modern toplumun ihtiyaçlarının uzlaştırılması ayrı bir güçlük doğurmaktadır. Eski Ankara'da nelerin korunacağı ve nasıl korunacağı bugüne kadar önemli bir sorun olmadığı içindir ki, her iki güçlülle de karşılaşılma-
mıştır.

Yeni şehrin tarihsel merkezi, şehrin modern fonksiyonlarının istilâsından uzak tutulmadıkça, gereği gibi korunması mümkün olmaz. Eski Ankara, normal eskime yanında, Ulus'un yüklendiği bir kısım yeni şehir fonksiyonlarının sızması ve sarkması sonucunda tarihsel kimliğinden çok şey yitirmiştir. Bu karışma ve bozulmayı önlemenin ideal yolu, tarihsel çekirdek ile yeni şehirselle gelişmeler arasında bir yeşil ve açık alan kuşağının girmesidir.¹⁴⁸ Bu mümkün olmadığı takdirde, şehrin gelişmesinin, tarihsel çekirdeğin bulunduğu yerden başka bir yöne çevrilmesine çalışmak esastır. Yeni şehir, tarihsel merkezin etrafında genişleyen çemberler biçiminde (tek merkezli gelişme) olduğu zaman, eski şehrin varlığını sürdürme ve direnme şansı azalmaktadır. Tarihsel merkez dışında, ikinci bir merkezin gelişmesi (iki merkezli gelişme) hâlinde, eski şehir genellikle belli iş güç çeşitlerinde ihtisaslaşmış bir nitelik kazanmaktadır. Antik ve turistik eşyalarla el sanatları

¹⁴⁷ Conseil de L'Europe, *Le Defense et Mise en Valeur des Sites et Ensembles Historiques ou Antiques*, Strasbourg, 1963.

¹⁴⁸ Eliezer Ben-Zvi, “Prerequisites for Preservation of Historic Urban Quarters”, *Ethnos*, Vol 31, No: 182, (Jan. 1971), s. 103.

ürünü olan eşyanın satıldığı eski şehir merkezleri bu ikinci türün örneğidir. Birden fazla şehrsel merkezin geliştiği (çok merkezli gelişme) metropoliten karakterdeki şehirlerde ise, eski şehir bir komşuluk birimi (neighborhood unit) niteliği kazanmaktadır. Bu son modelde, eski şehrin korunması olasılığı en yüksektir. Eski Ankara'nın durumu ikinci modele daha çok uymakta ve korunması olasılığı çok az görünmemektedir. Eğer Eski Ankara gereği gibi korunmuş değilse, bunda Protokol alanının, Ankara şehrinin bir parçası olarak ve onun plânlı gelişmesi içinde ele alınmamış olmasının, bir koruma politikasının yokluğunun önemli etkisi olmuştur. Bir koruma politikası saptamaya yarayacak çalışmalara Türkiye'de çok kısa bir zamandan beri başlanmış bulunuyor.¹⁴⁹

¹⁴⁹Ankara Nazım Plan Bürosunun Kale içinin tanzimi ile ilgili çalışmaları ve Okan Üstüncök, a.g.e.,

SONUÇLAR

Şehirleşme, XX. Yüzyılın, önemi her gün biraz daha artan sorunları arasında yer almaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkeler, kalkınma amaçlarına ayıracakları kaynaklarla, hızlı şehirleşmenin gerektirdiği harcamalar arasında bir denge kurmanın güçlüğü içinde bulunuyorlar. Şehirleşmenin sosyal boyutları, önemli siyasal sonuçlar doğurabiliyor. Bu ülkelerin büyük şehirlerinde, gelir, meslek, öğrenim düzeyi ve barınma koşulları gibi, sosyal sınıfları belirleyen temel öğeler bakımından apayrı yerlerde duran, bütünleşmemiş, birbirinden kopuk, yaşantıları ve değer sistemleri çok farklı insan toplulukları, fizik anlamda yan yana yaşamaktadır. Bu şehirlerdeki gecekondu bölgeleriyle, varlıklı sınıflara özgü semtler ve mahalleler, söz konusu kopukluğu en belirgin çizgileriyle ortaya koymaktadır. Bugün, Türkiye’de büyük şehir denildiği zaman akla ilk gelen sorun, gecekondu oluyor. Şehirsiz nüfusunun dörtte biri gecekonduarda yaşayan Türkiye gibi bir ülkede, bunu doğal karşılamak gerekir. Hele de, Ankara ve İstanbul gibi, bu oranın, sırasıyla, %65 ve %45’e yükseldiği bu şehirlerde, gecekonduarda yaşayanlara, bu şehirlerin gerçek ve asıl kişiliklerini oluşturan insan toplulukları gözü ile bakmak zorunluluğu vardır.

Bu nedenledir ki, başka ülkelerde olduğu gibi, Türkiye’de de, şehir araştırmalarının çoğunluğu, son yıllarda, gecekondu konu olarak aldı. Gecekondu bölgelerini sosyal, iktisadî, siyasal ve yerleşme özellikleri açısından ele alan araştırmaların sayısı bir hayli kabardı. Ne var ki bu artan ilgi, şehirlerin gecekondu dışında kalan kesimleri üzerindeki bilimsel araştırmaların bir dereceye kadar ihmaline yol açmış oldu. Oysa, şehirler hakkında sağlam, inandırıcı genellemelere varabilmek için bu yerleşmeleri oluşturan tüm öğelerin ve yerleşme tiplerinin

ele alınması zorunludur. İşte, Eski Ankara çalışması, Türk şehirlerinin daha iyi tanınmasına, bunlarla ilgili genellemelerin daha sağlam temellere dayanmasına yardımcı olmak amacıyla hazırlandı.

Eski Ankara, Başkent'in, değişik nedenlerle varlığı son bulmak üzere olan bir kesimidir. Nüfus, alan ve iktisadî faaliyetler yönünden, Başkent içindeki göresel önemini, giderek, yitirmektedir. Bu tarihsel çekirdeği oluşturan semtlerin sosyal ve iktisadî özellikleriyle, değişme eğilimlerinden bazılarını saptamış bulunuyoruz. Böylece, Ankara'nın tümü üzerinde yapılacak geniş kapsamlı araştırmalara oldukça dar bir açıdan göz atılmış oluyor. Öte yandan, bu çalışmanın sonuçları, Eski Ankara'yı ilerde ele alacak olanlara da, bir temel kaynak hizmeti sunmuş oluyor.

Araştırmanın verdiği sonuçlar, başlangıçta belirttiğimiz varsayımların genellikle gerçeklere uyduğunu göstermiş bulunuyor. Gerçekten Eski Ankara, Başkent'in, karakterini hızla değiştirmekte olan geçiş hâlindeki bir kesimidir. Burada yaşayanlar, gecekondü bölgelerinde oturanlar kadar olmamakla beraber, köy kökenli olduklarını, tamamen şehirleşmiş bulunmadıklarını gösteren yaşantılarla değer sistemlerine sahiptirler. Çoğu köy kökenli olmakla beraber, Eski Ankara'ya başka şehir ve kasabalarla, Ankara'nın başka semtlerinden gelip yerleşmiş olanları da vardır.

Eski Ankara'nın merkezinde oturan varlıklı, aristokrat ve burjuva aileler bir toplumsal süzülme süreci içinde burasını terk etmiş ve Başkent'in yeni gelişmekte olan semtlerine yerleşmişlerdir. Onların yerini alanlar da, Eski Ankara'yı sürekli bir yerleşme yeri olarak değil, fakat içinde bulundukları koşullar değiştikçe terk edecekleri bir konaklama yeri olarak görmektedirler. Bir yandan gelen, öte yandan ayrılan nüfusun yarattığı bu hareketlilik, şehrin bu kesimine, "sefalet yuvalarının" bir özelliğini kazandırmaktadır: geçicilik. Bununla beraber, öteki birçok ölçütler açısından, Eski Ankara semtlerini Batı'nın sefalet yuvaları ile aynı çizgi üzerinde görmek de yanlıtıcıdır.

Eski Ankara, şehri çevreleyen gecekondü bölgelerinden de, hem yapı ve yerleşme özellikleri, hem de nüfusunun iktisadî ve sosyal özel-

likleri bakımından ayırılmaya elverişli izler taşıyor. Eski Ankara'nın fiziksel bütünlük ve yapı özellikleri bakımından kesinlikle ayrıldığı gecekondular bölgeleriyle arasında gelir, meslek, öğrenim düzeyi ve değer sistemleri açısından derin farklar olmadığı yolundaki varsayımımızın ancak kısmen doğrulandığını görmekteyiz.

Bu durumda, hem Batının sefalet yuvalarından, hem de yerli gecekondularımızdan ayrılan Eski Ankara semtlerine, yerli slum'lar, ya da türü kendine özgü bir tarihsel yerleşme adı vermek daha yerinde görünüyor.

Eski Ankara'yı Batı ülkelerinde, kapitalist üretim ilişkilerinin ürünü olan şehir örneklerine dayanarak geliştirilmiş şehir ekolojisi, ya da şehrsel büyüme teorileri içinde değerlendirmeye çalışmanın yararlı olmadığını gördük. Söz konusu modellerin, Eski Ankara'ya uymayan yönleri uyan yönlerinden çok daha fazla. Oysa, uzun yıllar İslâm kültürünün etkisi altında kalmış bulunan Eski Ankara'nın ekolojik yapısı ile bu yapıdaki değişimleri, Ortadoğu ve İslâm kültürü geleneğinin etkileri içinde daha iyi değerlendirme olanağı bulunabileceğini görüyoruz.

Ankara'nın Eski semtlerinde, yapılar, yerleşme biçimi, şehrsel kurum ve fonksiyonlar, insan yaşantıları, değerler sistemi ve çalışma düzeni bakımından, sanayi öncesi (feodal) şehirlere özgü izlere rastlanabildiği varsayımı da gerçeklere fazla uygun düşmemekle birlikte, tamamen de yabana atılamıyor. Eski Ankara'nın kapitalist şehir aşamasına varmış bir alt sistem olduğunu belirtmek gerçekten güçtür. Öte yandan, feodal özelliklerinden tamamen arınmış olduğu da, kuşkusuz, söylenemez. Sanayi öncesi şehri, sanayi şehri sürecinde ortada bir yer tutmasında, bağlı olduğu büyük şehrin ve ülkenin gelişme düzeyi, gelişme biçimi ve gelişme hızının dolaysız bir etkisi olduğu inkâr edilemez. Çünkü şehirler, ancak, bağlı bulundukları iktisadî ve sosyal sistemden soyutlanmadıkları takdirde ve o ölçüde bir anlam taşırlar.

Eski Ankara'ya benzer yapıdaki şehir kesimleri, Ortadoğu ve Akdeniz ülkeleriyle çoğu İslâm şehirlerinde kolaylıkla gözlenebilir. Geleneksel uygarlık ölçülerine uyan bu şehirlerin sanayi şehri durumuna

gelmeleri akşamdan sabaha gerçekleşebilen bir oluşum değildir. Bu şehirlerden birçoğu, sanayi öncesi şehri -sanayi şehri süreci içinde çeşitli noktalarda hareket ve geçiş halinde bir şehir görünümünü sunmaktadır. Bir anlamda, belki bütün şehirleri, sanayileşmekte olan şehir olarak nitelenecek yanlış olmaz. Asya, Afrika, Lâtin Amerika ve Ortadoğu'nun hızla şehirleşen ülkelerinde, şehirlerin maddî varlıklarının yanı sıra, sosyal, iktisadî, ekolojik yapı ve fonksiyonlarında, insanların inanç, tavır, davranış ve değerlerinde önemli değişimler olmaktadır. Bu evrensel değişimlerin, Ankara gibi, özellikle yukarı düzeyde alınmış siyasal kararlar sonucunda başkent yapıldığı şehirlerde sunî bir hız kazandığı görülmektedir. Fakat, Başkent Ankara'nın sınırları içindeki değişimlerin hızı, modern Ankara'da başka, gecekondü bölgelerinde başka, Eski Ankara'da ise daha başkadır. Her üç yerleşme tipi, çeşitli yapı, fonksiyon ve ilişkiler bakımından, sanayi öncesi şehir -sanayi şehri sürecinin farklı noktalarında bulunmaktadır.

Manevî kültür öğelerinin, maddî kültür öğelerindeki değişimleri bir, gecikme ile izlediği görüşü, Eski Ankara'nın maddî yapısını oldukça ağır değiştiren mahallelerde, bu görüşün aksinin daha doğru olduğunu düşündürmektedir.

Öte yandan, Eski Ankara semtlerinin kendi içlerine kapalı oluşu, eğlence, alışveriş ve çalışma yaşamı bakımından Yeni Ankara ile ilişkilerinin çok sınırlı ölçüler içinde kaldığı da, araştırmanın doğrulanan varsayımlarından biridir.

BİBLİYOGRAFYA

KİTAPLAR

- Abaloğlu, Yunus Nadi, *Ankara'nın İlk Günleri*, İstanbul, 1955.
- Abu-Lughod, Janet, *The City is Dead-Long Live the City*, Center for Planning and Development Research, Berkeley, 1969.
- Akçura, Tuğrul, *Ankara*, O.D.T.Ü., Ankara, 1970.
- Allen, F.R., *Technology and Social Change*, Appleton, New York, 1957.
- Ankara Belediyesi, *Ankara Şehri İmar Komisyonu Raporu*, Ankara, 1954.
- Ankara İl Yıllığı, *Ankara*, 1967.
- Ankara Şehremaneti, *Ankara Şehri Plânları*, Ankara, 1929.
- Atatürk, Kemal, *Ankara*, Ankara 1963.
- Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya*, Ankara, 1968.
- Berger, Morroe (ed.), *The New Metropolis in the Arab World*, Allied Publishers, New Delhi, 1963.
- Bharat Sevak Samaj, *Delhi Pradesh, Slums of Old Delhi*, Atma Ram and Sons, Delhi, 1958.
- Breese, Gerald (ed.), *The City in Newly Developing Countries: Readings on Urbanization*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1969.
- Breese, Gerald, *Urbanization in Newy Developing Countries*, Prentice-Hall, Englewood-Cliffs, 1966.
- Clinard, Marshall, *Slums and Community Development*, The Free Press, New York, 1966.
- Cornish, V., *The Great Capitals: An Historical Geography*, London, 1923.
- Çankaya, Ali, *Başkent Ankara'nın Meseleleri ve Bunların Çözüm Yolları*, Ankara, 1968.
- de Planhol, Xavier, *The World of Islam*, Cornell University Press, Ithaca, 1959.
- Erdoğan, Şeref, *Ankara'm*, Alkan Mat., Ankara, 1965.
- Erzen, Arif, *Ankara İlk Çağda*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1946.
- Etzioni, Amitel and Etzioni, Eva (eds.), *Social Change: Sources, Patterns and Consequences*, Basic Books, New York, 1964.
- Galante, Abraham, *Histoires des Juifs d'Anatolie*, Babok Matbaası, İstanbul, 1939.
- Galanti, Avram, *Ankara Tarihi*, (2 Cilt), Tan Matbaası, İstanbul, 1950 ve 1951.
- Galip, Mübarek, *Ankara*, (2 Cilt.), İstanbul, 1928.
- Gulick, Luther, *Tripoli: A Modern Arab City*, Harvard University Press, Cambridge, 1967.

- Gülekli, Nurettin Can, *Ankara-Tarih-Arkeoloji*, Doğu Matbaası, Ankara, 1948.
- Hayner, Norman S., *New Patterns in Old Mexico*, New Haven, Connecticut College and University Press, 1966.
- Hoselitz, Bert F., *Sociological Aspects of Economic Development*, Free Press, Glencoe, 1960.
- International Federation for Housing and Planning, *Historic Urban Areas, Venice Meetings Acts*, Torino 1965.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, Ankara, İstanbul, 1964 (3 Baskı)
- Khaldun, Ibn, *Muquaddimah*, Pantheon Books, New York, 1958.
- Kıray, Mübaccel, Ereğli: Ağır Sanayiden Önce bir Sahil Kasabası, Ankara, 1964.
- Koşay, Hamit Zübeyr, *Ankara Budun Bilgisi*, Ankara, 1935.
- Kömürcüoğlu, Eyüp, *Ankara Evleri*, İstanbul, 1950.
- Lapidus, Ira M., (ed.), *Middle Eastern Cities: A Symposium on Ancient, Islamic and Contemporary Middle Eastern Urbanism*, University of California Press, Berkeley, 1969.
- Lapidus, Ira M., *Muslim Cities in the Later Middle Ages*, Harvard University Press, Cambridge 1967.
- Mabogunje, Akin L., *Urbanization in Nigeria*, University of London Press, London, 1968.
- Marx and Engels, *Basic Writings on Politics and Philosophy*, (Ed. by Lewis Feuer), Doubleday, New York, 1959.
- McGee, T.G., *The Southeast Asian City*, Bell and Sons, London, 1967.
- Memboury, Ernest, *Ankara: Guide Touristique*, 1933.
- Meynaud, Jean (ed.), *Social Change and Economic Development*, Free Press, Glencoe, 1960.
- Moore, Wilbert E., *Social Change*, Prentice Hall, Englewoods Cliffs, 1963.
- Morse, Richard M., *From Community to Metropolis; A Biography of Sao Palo*, University of Florida Press, 1958.
- Muller, Herbert, *The Loom of History*, Harper and Bros., New York, 1958.
- Mumford, Lewis, *The City in History*, Harcourt, Brace World Inc., New York 1961.
- Mumford, Lewis, *The Culture of Cities*, Harcourt, Brace and Co., New York 1938.
- Nelson, Lowry, *Community Structure and Change*, Macmillan, New York, 1958.
- Park, Robert E. and Burgess, Ernest W., *The City*, University of Chicago Press.

- Parsons, Talcott, *The Social System*, The Free Press, Glencoe, 1951.
- Pirenne, Henri, *Medieval Cities*, Doubleday, Princeton, 1956.
- Ponsioen, J.A., *The Analays of Social Change Reconsidered*, Mouton, The Hague, 1962.
- Reissman, L., *The Urban Process*, The Free Press, New York, 1964.
- Shevky, Eshref and Bell, Wendell, *Social Area Analysis*, Stanford University Press, Stanford 1955.
- Sjoberg, Gideon, *The Preindustrial City: Past and Present*, The Free Press, New York, 1960.
- Smelser, Neil, and Lipset S. (eds.) *Social Structure and Mobility in Economic Development*, Aidine, Chicago, 1966.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Beş Şehir*, Ankara, 1960.
- Tarus, İlhan, *Ahiler*, Ankara, 1957.
- Toynbee, Arnold, J., *A Study of History*, Vol. III., Oxford University Press, London, 1954.
- Tütengil, Cavit Orhan, *Az Gelişmenin Sosyolojisi*, İstanbul, 1970.
- Ülgener, Sabri, *İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri*, İstanbul 1955.
- Üstüncök, Okan, *A Study of Environmental Conservation on the Citadel of Ankara*, M.E.T.U. Ankara, 1971 (Mimeo.).
- von Bischoff, Norbert, *Ankara*, Ulus Basımevi, Ankara, 1936.
- Ward, Pamela (ed.), *Conservation and Development in Historic Towns and Cities*, Oriel Press, London, 1968.
- White, Harold Leslie, (ed.), *Canberra: A Nation's Capital*, Angus, 1954.
- Yasa, İbrahim, *Ankara'da Gecekondu Aileleri*, Ankara, 1966.
- Yasa, İbrahim, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları*, TODAİE, Ankara, 1952.
- Yavuz, Fehmi, *Ankara'nın İmanı ve Şehirciliğimiz*, Ankara, 1952.
- Yavuz, Fehmi, *Şehircilik*, Ankara, 1962.
- Yazaki, Tekeo, *Social Change and the City in Japan*, Japan Pub. Inc., San Francisco, 1969.
- Yörükân, Ayda, *Şehir Sosyolojisinin Teorik Temelleri*, İmar ve İskân Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü, Sosyal Araştırmalar Dairesi, Ankara, 1968.
- Yörükân, Turhan, *Gecekondu ve Gecekondu Bölgelerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri*, İmar ve İskân Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü, Sosyal Araştırmalar Dairesi, Ankara, 1968.
- Zorbaugh, Harvey, *The Gold Coast and the Slum*, Chicago University Press, Chicago, 1929.

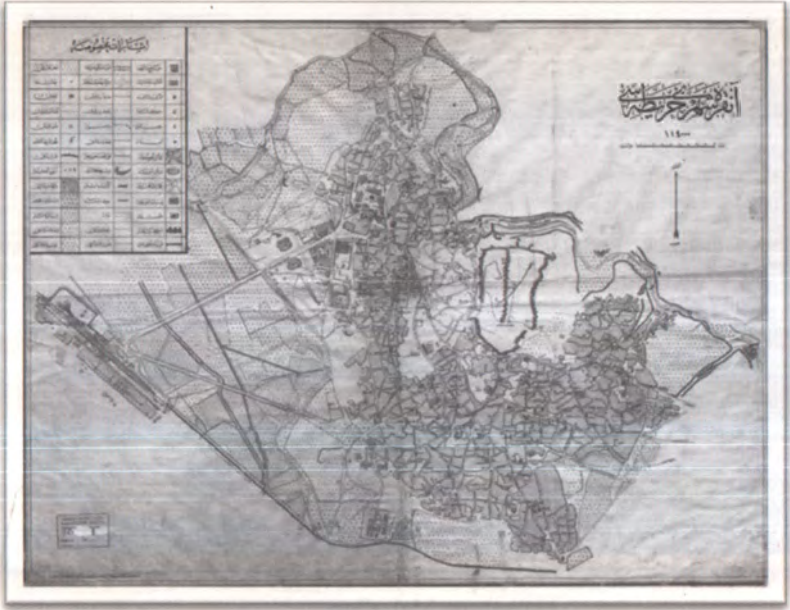
MAKALELER

- Abu-Lughod, Janet, "Tale of two Cities: The Origins of Modern Cairo", *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 7, (1964-1965) s. 429-457.
- Akçura, Tuğrul, "Ankara et ses Fonctions Urbaines", *La Vie Urbaine*, (Janvier-Mars 1960), s. 33-64 ve (April-Juin 1960), s. 89-128.
- Benet, F., "The Ideology of Islamic Urbanization", *International Journal of Comparative Sociology*, Vol. IV. (Sept. 1963), s. 211-227.
- Berry, Brian J.L. and Rees, Philip H., "The Factorial Ecology of Calcutta", *American Journal of Sociology*, Vol. 74, No: 5 (March 1969), s. 445-491.
- Berry, Brian J.L., "Internal Structure of the City", *Law and Contemporary Problems*, Vol. 30, (Winter 1965), s. 110-119.
- Cox, Oliver C., "The Preindustrial City Reconsidered", *The Sociological Quarterly*, Vol. 5, No: 2, (Spring 1964), s. 133-144.
- Dalsar, Fahri, "Geçmiş Yüzyıllarda Dokumacılığımız", *Çalışma Dergisi*, (1945), No: 1.
- Desai, A.R., "Urbanization and Social Stratification", *Sociological Bulletin*, Vol. 9., No: 2, (Sept. 1960), s. 7-14.
- Ekistics, "Two New Capital Cities; Brasilia and Islamabad", *Ekistics*, (Nov. 1964), s. 320-336.
- George, Pierre, "Matériaux et Réflexions pour une Politique Urbaine Rationnelle dans les Pays en cours de Développement", *Tiers Monde* Vol. III. (1962), s. 337-359.
- Gittus, Elizabeth, "The Structure of Urban Areas", *Town Planning Review*, Vol. 25, No: 1, (April 1964), s. 5-20.
- Göğünç, Nejat, "On Altıncı Yüzyılda Ankara", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, No: 1, s. 71-75.
- Gulick, John, "Baghdad: Portrait of a City in Physical an Cultural Change", *Journal of the American Institute of Planners*, Vol. 33, No: 4 (July 1967), s. 246-256.
- Gulick, John, "Images of an Arab City", *Journal of the American Institute of Planners*, Vol. 29, No: 3 (August 1963), s. 179-198.
- Guttenberg, Albert, "Urban Structure and Urban Growth", *Journal of the American Institute of Planners*, Vol. 26, No: 2, (May 1960), s. 104-110.
- Hamdan, G., "The Pattern of Medieval Urbanism in the Arab World", *Ekistics*, (Jan. 1963), s. 3-7.
- Harrison, Peter, "Canberra-Case Notes on a New Town", *Planning* 1965, s. 270-278.

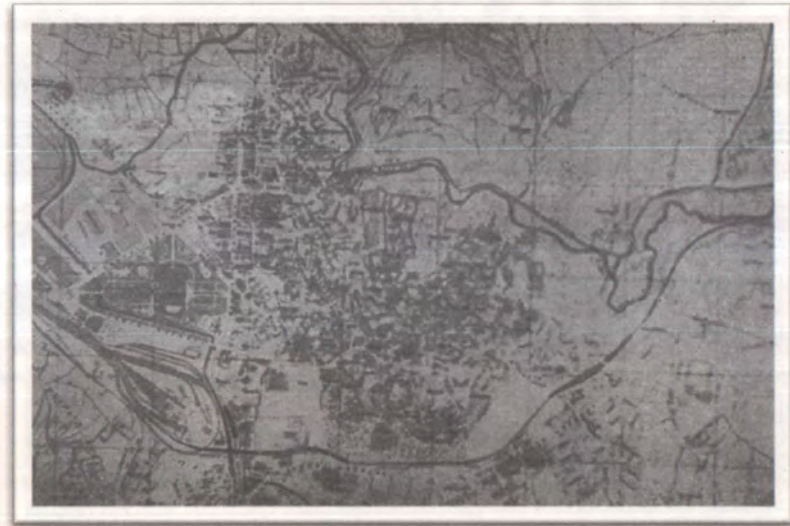
- Herbert D.T., and Williams W.M., "Some New Techniques for Studying Urban Sub-Divisions", *Problems of Applied Geography, Geographia Polonica*, No: 3, s. 93-117.
- Hoyt, Homer, "Recent Distortions of the Classical Models of Urban Structure" in S. Fava, *Urbanism in World Perspective*, s. 217-233.
- Keller, Suzanne, "Social Class in Physical Planning", *International Social Science Journal*, Vol. 18, No: 4, s. 494-512.
- Khalaf, Samir, "Urbanization and Urbanism in Beirut", *Princeton Conference on Urban Planning and Urban Prospects in the Near East, and North Africa*, 7-8 April 1970, Princeton University.
- Lapidus, Ira M., "The Traditional Muslim City: Structure and Change", *Princeton Conference on Urban Planning and Urban Prospects in the Near East and North Africa*.
- Lebon, J.H.H., "The Islamic City in the Near East", *Ekistics*, Vol. 31, No: 182, (Jan. 1971), s. 527-538.
- Massignon, Louis, "Les Corps de Métiers et la Cité Islamique", *Revue Internationale de Sociologie*, Vol. 28 (1920), s. 473-489.
- McElrath, Dennis C., "Urban Differentiation: Problems and Prospects", *Law and Contemporary Problems*, Vol. 30, No: 1 (Winter 1965) s. 103-110.
- Ogburn, William F., "The Hypothesis of Cultural Lag", in Etzioni and Etzioni, *Social Change*, s. 459-462.
- Pioro, Zygmunt, "An Ecological Interpretation of Settlement Systems", *International Social Science Journal*, Vol. 18, No: 4, s. 494-512.
- Raghep, Isis, "Patterns of Urban Growth in the Middle East" in Gerald Breese (ed.), *The City in Newly Developing Countries*, s. 104-126.
- Santos, Milton, "Le Role des Capitales dans la Modernisation des Pays sous-Developpes", *Civilisations*, Vol. 16 (1966), s. 45-46.
- Seeley, J.R., "The Slum: Its Nature, Use and Users", *Journal of The American Institute of Planners*, Vol. 25, (Feb. 1959), s. 7-14.
- Sjoberg, Gideon, "Cities in Developing and Industrial Societies: A Cross Cultural Analysis", in Hauser and Schnore, *The Study of Urbanization*, s. 213-263.
- Sjoberg, Gideon, "Folk-Feudal Societies", *American Journal of Sociology*, Vol. 58, (1952), s. 231-239.
- Sjoberg, Gideon, "Rural-Urban Balance and Models of Economic Development", in Smelser and Lipset (eds.), *Social Structure and Mobility in Economic Development*, s. 235-261.

- Sjoberg, Gideon, "The Development of Cities", *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 9. (1960).
- Sjoberg, Gideon, "The Preindustrial City", *American Journal of Sociology*, Vol. 60, No: 5 (March 1955).
- Sjoberg, Gideon, "The Rural-Urban Dimension of Preindustrial, Traditional and Industrial Societies", in Robert E.L. Faris (ed.). *Handbook of Modern Sociology*, s. 127-159.
- Spate, O.H.K., "Factors in the Development of Capital Cities", *The Geographical Review*, Vol. 32 (1942), s. 622-631.
- Stokes, Charles, "A Theory of Slums", *Land Economics*, Vol. 28, No: 3, (August 1962).
- Şenyapılı, Önder, "Ankara 1970", *Mimarlık* 70-3, Ellinci Yılında Ankara, s. 26-44.
- Ülgener, Sabri, "Gelenekçi bir Toplumun İktisadî Kıymet ve Zihniyet Meseleleri", *İktisadi Kalkınmanın Sosyal Meseleleri*, İstanbul, 1963, s. 133-149.
- von Grunebaum, G.E., "The Structure of the Muslim Town", *Essays in the Nature and Growth of a Cultural Tradition*, *The American Anthropologist*, Vol. 57, (April 1955), s. 141-157.
- Yasa, İbrahim, "Gecekondu Ailesi", *S.B.F. Dergisi*, C. 25, No: 4, (1970), s. 9-17.
- Yasa, İbrahim, "The Impact of Rural Exodus on the Occupational Structure of Cities", *S.B.F. Dergisi*, C. 22, No: 2, (1968), s. 151-170.
- Yavuz, Fehmi, "Ankara ve Şehirciliğimiz", *Mimarlık*, 11, (1966), s. 43-46.
- Yavuz, Fehmi, "Devlet Merkezinin Ankara'ya Nakli ve Bundan Doğan Şehircilik Meseleleri", *100. Yıl Armağanı*, S.B.F., 1959, s. 245-264.

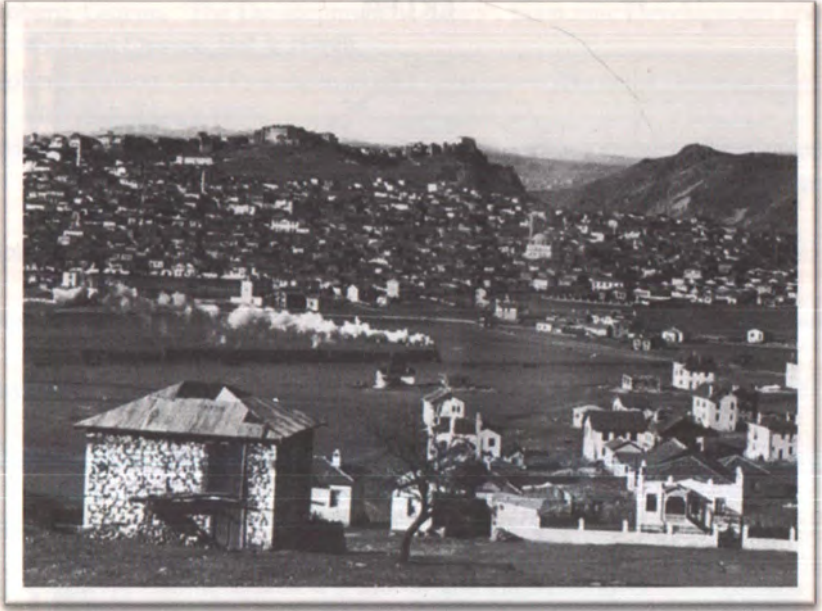
EKLER

Ankara 1924 Haritası

1924 Ankara'sı

Hacettepe Mahallesi

Hacıbayram

Hacıbayram'dan İsmetpaşa İlkokulu

Ankara Kalesi Eski Ankara Manzaraları

Eski Ankara'nın Bentderesi semti

1960'lı yıllarda Esenpark'tan Hamamönü

Eski Ankara Evleri Hamamönü

Rüzgarlı civarlarından Ankara Kalesi'ne bakış

EK: A

Eski Ankara Mahallelerinde Nüfus, Hane Halkı ve İşyeri Sayısındaki Değişme
(1965-1970)

Mahalleler	Nüfus			Hane Halkı		İşyeri		
	1965	1970	Değişme %	1965	1970	1965	1970	Değişme %
Tabaka I								
1. Yalçınkaya	3.474	2.849	- 22	773	714	19	17	- 12
2. İçkale	2.845	2.673	- 6	668	618	7	9	+ 29
3. Beşik	2.209	2.141	- 3	561	542	11	7	- 57
4. Demirfırka	1.713	1.619	- 6	471	410	32	35	+ 9
5. Alpaslan	1.762	1.702	- 4	454	508	29	45	+ 55
6. Akbaşı	1.467	1.351	- 9	385	373	39	61	+ 56
7. Kızılirma	1.207	1.046	- 15	261	261	330	385	+ 17
8. Şenşurt	748	709	- 6	224	177	547	505	- 8
9. Koyunpazarı	760	689	- 10	162	130	328	436	+ 33
10. Kılıçaslan	1.219	839	- 45	131	113	270	225	- 20
11. Rutepe	325	180	- 81	45	18	183	120	- 53
Toplam	17.729	15.798	- 12	4.136	3.864	1.795	1.845	+ 3
Tabaka II								
12. Kırsız	2.319	—	—	566	—	59	—	—
13. Dumlupınar	1.782	634	- 101	535	504	21	17	+ 24
14. Akalar	2.018	1.960	- 3	522	508	28	16	- 75
15. Sakarya	2.308	2.806	+ 22	510	677	130	174	+ 34
16. Demirtaş	2.014	1.215	- 66	488	425	152	147	- 3
17. Turan	2.359	2.228	- 6	458	632	130	124	- 5
18. Kurtuluş	1.183	—	—	455	—	32	—	—
19. Glindöğdu	1.729	1.902	+ 10	438	515	37	58	+ 57
20. Çeşme	1.389	1.179	- 18	362	345	35	29	- 21
21. Sömer	1.373	1.103	- 24	352	289	43	37	- 16
22. Duatepe	1.128	764	- 48	289	249	34	17	- 50
23. Meydan	1.137	1.052	- 8	279	262	147	106	- 39
24. Özbekler	907	927	+ 2	219	248	31	34	+ 10
25. Çiğnentepe	472	415	- 14	79	74	100	59	- 60
	22.118	16.185	- 37	5.552	4.728	984	830	-
Tabaka III								
26. İstiklal	2.307	2.135	- 8	496	448	417	443	+ 6
27. Öztürk	1.665	1.611	- 3	471	403	254	322	+ 27
28. Misak-ı Milli	1.643	1.331	- 23	446	369	706	761	+ 8
29. Sokalar	1.684	1.601	- 5	437	408	269	286	+ 6
30. Özgen	1.617	1.527	- 6	368	366	41	110	+ 168
31. İnşaat	1.794	1.440	- 25	310	297	469	532	+ 13
32. Köprübaşı	3.492	2.705	- 29	813	566	248	252	+ 2
33. Yenice	2.197	1.756	- 25	230	197	492	459	- 7
34. Yeğenbey	1.189	959	- 24	218	236	307	272	- 13
35. Anıtlartalar	780	418	- 82	20	20	1.564	2.025	+ 29
Toplam	18.348	15.483	- 19	3.809	3.310	4.767	5.462	+ 15
Genel Toplam	58.195	47.466	- 23	13.497	11.902	7.546	8.137	+ 8

EK: B
Eski Ankara Mahallelerinin Bazı Özellikleri

EK: B
Eski Ankara Mahallelerinin Bazı Özellikleri

Mahalle Adı	Nüfus (1970)	Hane Halkı (1970)	Yüzölçümü hektar	İşyeri (1970)	Yoğunluk	Konut/İşyeri Oranı	Yapılacak Gereken Anket	Yapılabilen Anket
Tabaka I	15.798	3.864	47,5	1.845	338	2,0	163	140
1. Yalçınkaya	2.849	714	5,5	17	518	42	32	30
2. İçkale	2.673	618	9,0	9	297	69	27	25
3. Başkış	2.141	542	6,0	7	357	77	22	19
4. Demirtaşka	1.619	410	3,2	35	506	12	17	16
5. Alparslan	1.702	505	3,8	45	448	11	18	15
6. Akbaş	1.351	373	2,5	61	540	6	15	10
7. Kızılcama	1.046	261	2,1	385	498	0,7	10	6
8. Şenayit	709	177	3,7	505	192	0,4	8	8
9. Koyunpazarı	689	130	4,1	436	168	0,3	6	4
10. Kılıçaslan	839	113	4,3	225	195	0,5	6	5
11. Satepe	180	18	3,3	120	55	0,2	2	2
Tabaka II	16.185	4.728	62,1	830	261	6,0	229	174
12. Kırgız	—	—	3,0	—	—	—	23	8
13. Dumlupınar	634	904	8,4	17	75	30	22	16
14. Akalar	1.940	508	3,5	28	560	18	21	21
15. Saharya	2.806	677	6,6	174	425	4	21	16
16. Demirtaş	1.215	425	1,5	147	810	3	20	16
17. Turan	2.228	632	6,0	124	371	5	24	24
18. Kuruluş	—	—	2,6	—	—	—	18	1
19. Gündoğdu	1.902	515	4,0	58	476	9	17	13
20. Çopano	1.179	345	3,6	29	328	12	14	14
21. Sümer	1.103	289	2,5	37	441	8	15	14
22. Duatepe	764	249	12,5	17	61	15	11	11
23. Meydan	1.052	262	1,9	106	554	2	11	10
24. Orhektor	927	248	4,3	34	216	7	9	9
25. Çimentepe	415	74	1,7	59	244	1	3	1
Tabaka III	15.483	3.310	44,1	5.462	351	0,2	157	116
26. İstiklal	2.135	448	3,3	443	647	1	19	14
27. Öztürk	1.611	403	5,8	322	278	1	20	14
28. Mlakı Milli	1.331	369	5,9	761	226	0,5	17	13
29. Sakalar	1.601	408	3,4	286	471	1	17	17
30. Örgen	1.527	366	3,0	110	509	3	17	13
31. İnkilâp	1.440	297	4,0	532	360	0,6	13	8
32. Köprübaşı	2.705	966	5,0	252	541	2	31	23
33. Yenice	1.756	197	8,0	459	220	0,4	11	6
34. Yeğenbey	959	236	3,0	272	320	0,9	11	8
35. Anafartalar	418	20	2,7	2.025	155	0,01	1	0
Genel Toplam	47.466	11.902	153,7	8.137	309	1,5	549	430

EK: C
Ankara Belediyesi Sınırları İçindeki İlçelerin Nüfus Değişmesi
(1965-1970)

	1965	1970 (*)	Fark	Değişme %
Merkez	123.523	114.609	—8.914	— 7.2
Altındağ	202.491	335.257	132.765	+ 65.6
Çankaya	424.497	651.681	227.184	+ 53.5
Yenimahalle	72.231	107.244	35.013	+ 48.5

(*) Geçici rakamlar.

Ek: D

Eski Ankara Semtlerindeki İşyeri Çeşitleri (272 çeşit)
(1970)

Terzi	823	Kumaş mağazası	45
Büro - yazıhane	705	Dernek-Kulüp	43
Depo - ardiye, ambar	503	Komisyoncu	38
Tuhafiyeci	398	Çantacı	37
Avukat	370	Dişçi	36
Dükkan	361	Kâğıtçı	35
Kunduracı	252	Eczane	33
Bakkal	247	Ayakkabı tamircisi	33
Konfeksiyon	182	Yorgancı-yastıkçı	32
Berber	178	Atölye	32
Lokanta	155	Camcı	31
Boş	137	Fırın	31
Kahve	120	Yüncü-tiftikçi	29
Toptancı	116	Sobacı	28
Mobilye, mefruşat	115	Tamirci	27
Otel - Pansiyon	108	Büfe	27
Matbaa	107	Resmî Daire	26
Büyük ticarethane	101	Plâkçı	26
Doktor,		Bakırcı	26
Muayenehane ve		Pastahane	25
Poliklinik	98	Tenekeci	23
Hırdavat	97	Kalaycı	23
Manifatura	92	Gözlükçü	23
Saatçi	84	Kolonyacı - Parfümörü	23
Kuyumcu	80	Köfteci	22
Fotografçı, Foto malz.	77	Döşemeci	22
Elektrikçi	72	Pasaj, işhanı, çarşı	22
Halıcı	69	Müşavir, muhasebeci	21
Kasap	63	Boyacı, yağlı boya	19
Banka	55	Bakkaliye	18
Demirci	54	Dokumacı	18
Kitapçı-Kırtasiyeci	53	Şapkacı	18
Hurdacı	50	Elektrik malzemesi	17
Çay evi, çay ocağı	49	Garaj - Otopark	16
Radyocu	46	Kadın berberi	16

Ek D'nin Devamı

Sendika	16	İmalâthane	8
Şekerci	16	Suçuk - Pastırma	8
Zücaciye	16	Balıkçı	8
Kolacı	15	Bıçakçı	8
Nakliyet	15	Çorapçı	7
Kuruyemişçi	14	Mutfak eşyası	7
Çiçekçi	14	Baharatçı	7
Bardakçı	14	Damga, klişe, mühür	7
Süpürgeci	14	Kalörifer dairesi	7
Billuriye	14	Avizeci	7
Kuru kahveci	13	Eskici	7
Kuru temizleme	13	Dersane, kurs	6
Lâstikçi	13	Dergi, gazete, arşiv	6
Radyo tamircisi	13	Tuzcu	6
İnşaat malzemesi	13	Derici	6
İpçi - urgancı	12	Nalburiye	6
Sinema	12	Buzdolabı tamircisi	6
Somyacı	11	Yün atıcı	6
Marangoz	11	Saraç	6
Koltukçu	11	Civciv ve tavuk	6
İnşaat bürosu	11	Cigerci	5
Sigorta	11	Oto emlak	5
Karyolacı	11	Siyasal Parti	5
Kooperatif	11	Antikacı	5
Tatlıcı - Kadayıfçı	11	Saat tamircisi	5
Cilt Evi	11	Benzinci	5
Sazevi	10	Ekmek bayii	5
Tabelâcı	10	Kaynakçı	5
Kebapçı	10	Kepekçi	5
Lâboratuvar	10	Kimyasal madde	5
Anahtarcı	10	Buzdolabı satıcısı	5
Hamam	10	Bisikletçi	5
Yorgancı	10	Gelinlik eşya	4
Çadırcı	9	Toto bayii	4
Oyuncakçı	9	Yufkacı	4
Gömlekçi	9	Oto tamirhanesi	4
Düğmecici	8	Halı - Mobilya	4
Terminal	8	Helva-Şeker İmalâtı	4
Yumurtacı	8	Tornacı	4
Sihhi tesisatçı	8	Havlucu	4

Ek D'nin Devamı

Borsa	4	Kantaracı	2
Düğün Salonu	4	Kuşçu	2
Meşrubatçı	4	Aliminyumcu	2
Pideci	4	Galeri	2
Ütücü	4	Sepetçi	2
Örücü	4	Korseci	2
Kürkçü	4	Hasırcı	2
Kutu imalatı	4	Sandıkçı	2
Film Şirketi	4	Dökümcü	2
Gazino	3	Semerci	2
Parçacı	3	Çuvalcı	2
Gazoz imalatı	3	Kavafiye	2
Sütçü	3	Peynirci	2
Bağlamacı	3	İnşaat işleri	2
Spor malzemesi	3	Yoğurtçu	2
Civatacı	3	Makina tamircisi	2
Pamukçu	3	Sakatçı	2
Kilimci	3	Birahane	2
Ofset film, ozalit	3	Tekel bayii	2
Et - Balık Kurumu Şb.	3	Mutfakgaz bayii	2
Çamaşırhane	3	Yemci	2
Emanetçi	3	Yağcı	2
Seyahat acentesi	3	Muşambacı	2
Aynacı	3	Parkeci	2
Dikiş makinesi tamircisi	3	İlan servisi	2
Valizci	3	Teşhir salonu	2
Terlikçi	3	Akvaryumcu	2
Kasketçi	3	Mahallebici	2
Av malzemesi	3	Etiketçi	1
Kapalı	3	Kitaplık	1
Oto - Yazıhane	3	Shell - Gaz bayii	1
Resimci	3	Çekirdekçi	1
Oto parçası	2	Tuglacı	1
Kömürcü	2	Su saati tamircisi	1
Su tesisatçısı	2	Müze	1
Yangın Aletleri	2	Kur'an Kursu	1
Testici	2	Arzuhalcı	1
Su boruları satıcısı	2	Teknik	1
Sogutma cihazları	2	Nikelajcı	1
Makarnacı	2	Astarıcı	1

Ek D'nin Devamı

Cilâcı	1	Mermici	1
Simitçi	1	Kömür yarıcı	1
Beşikçi	1	Sarraflar	1
Şemsiyeci	1	Halı tamircisi	1
Koşumcu	1	Haritacı	1
Tüfek tamircisi	1	Soba tamircisi	1
Kaşıkçı	1	Bezlik salonu	1
Camcı	1	Gazozcu	1
Uncu	1	Bayi	1
Oda Sanayii	1	Buz imalatı	1
Çaputçu	1	Yurt	1
Takunyeci	1	Kebabçı	1
Reklâmcı	1	Oto malzemesi	1
Kolonya	1	Kaynakçı	1
Tesbihçi	1	Şirket	1
Gazete satıcısı	1	Tarım ilaçları	1
Sayacı	1	Nakışçı	1
Dolmakalem tamircisi	1	Plâstikçi	1
Çakmak tamircisi	1	Elektro metal işi	1
Su malzemesi	1	Tohumcu	1
Çinkocu	1	Mezeci	1
Askıcı	1	Rozetçi	1
Kazakçı	1	Kafesçi	1

EK: E
Eski Ankara Mahalleleri Tipleştirme Cetvelleri

Toplumsal Sıra Değişkenleri								Şehirleşme Değişkenleri				
No.	Mahalle Adı	Meslek	Gelir	Öğrenim	Konut	Ort. Endeks	Stand. Puan	Çocuk Sayısı	Çalışan Kadın	Ort. Endeks	Stand. Puan	Toplumsal Alan Tipi
01	Yalçinkaya	53.3	43.3	33.3	33.3	40.8	49	53.3	60.0	56.7	45	2 B
02	İçkale	56.0	48.0	20.0	20.0	36.0	56	52.0	80.0	66.0	29	3 B
03	Başkır	63.2	47.4	15.7	26.3	38.2	53	42.1	78.9	60.5	38	3 B
04	Demirfırka	75.0	50.0	6.3	18.8	37.5	54	75.0	87.5	81.3	0	3 A
05	Alparslan	60.0	40.0	6.7	20.0	31.7	62	26.7	40.0	33.4	84	3 D
06	Akbaş	33.3	33.3	10.0	10.0	21.7	77	40.0	70.0	55.0	48	4 B
07	Kızılelma	66.7	33.3	33.3	16.7	37.5	54	16.7	66.7	41.7	70	3 C
08	Şenyurt	25.0	0	0	0	6.3	100	37.5	50.0	43.8	67	4 C
09	Koyunpazarı	75.0	25.0	50.0	0	37.5	54	50.0	50.0	50.0	66	3 C
10	Kılıçarslan	80.0	20.0	0	0	25.0	72	40.0	60.0	50.0	66	3 C
11	Sutepe	50.0	100.0	50.0	50.0	62.5	16	0	100.0	50.0	66	1 C
12	Kırgız	62.5	37.5	12.5	12.5	31.3	63	37.5	87.5	62.5	35	3 B
13	Dumlupınar	43.8	43.8	25.0	31.3	36.0	56	31.3	81.3	56.3	45	3 B
14	Akalar	47.6	28.6	9.5	9.5	23.8	61	42.9	61.8	52.4	52	3 C
15	Sakarya	30.1	0	0	0	7.5	99	37.5	62.5	50.0	66	4 C
16	Demirtaş	68.8	25.0	0	12.5	26.6	70	50.0	100.0	75.0	14	3 A
17	Turan	50.0	29.2	16.7	20.8	29.2	66	70.8	58.3	64.6	31	3 B
18	Kurtuluş	100.0	100.0	0	100.0	75.0	0	0	100.0	50.0	66	1 C

Ek E'nin Devamı

Eski Ankara Mahalleleri Tipleştirme Cetveli

Toplumsal Sıra Değişkenleri

Şehirleşme Değişkenleri

No.	Mahalle Adı	Meslek	Gelir	Öğrenim	Konut	Ort. Endeks	Stand. Puan	Çocuk Sayısı	Çalışan Kadın	Ort. Endeks	Stand. Puan	Toplumsal Alan Tipi
19	Gündoğdu	38.5	7.7	0	7.7	13.5	90	30.8	69.2	50.0	66	4 C
20	Çeşme	50.0	35.7	7.1	28.6	30.4	64	71.4	64.3	67.9	26	3 B
21	Sümer	42.9	35.7	14.3	7.1	25.0	72	42.9	57.1	50.0	66	3 C
22	Duatepe	63.6	9.1	9.1	18.2	25.0	72	27.3	81.8	59.6	40	3 B
23	Meydan	50.0	50.0	33.3	20.0	38.3	52	50.0	80.0	65.0	31	3 B
24	Özbekler	33.3	33.3	11.1	44.4	30.5	64	22.2	44.4	33.3	85	3 D
25	Çimentepe	100.0	100.0	0	0	50.0	35	0	100.0	50.0	66	2 C
26	İstiklâl	71.4	28.6	7.1	28.6	33.9	59	42.8	71.4	57.1	44	3 B
27	Öztürk	35.7	21.4	14.3	14.3	21.4	78	28.6	42.9	35.8	80	4 D
28	Misak-ı Milli	76.9	7.7	30.7	7.7	30.8	64	53.8	76.9	65.4	30	3 B
29	Sakalar	52.9	47.1	64.7	18.8	45.9	41	41.2	76.5	58.9	41	2 B
30	Özgen	61.5	46.2	76.9	7.1	47.9	38	46.2	84.6	65.4	30	2 B
31	İnkilâp	50.0	12.5	25.0	12.5	25.0	72	25.0	87.5	56.3	45	3 B
32	Köprübaşı	47.8	30.4	69.6	43.5	47.8	38	8.7	39.1	23.9	100	2 D
33	Yenice	66.7	16.7	33.3	33.3	37.5	54	16.7	66.7	41.7	53	3 C
34	Yeğenbey	50.0	37.5	62.5	50.0	50.0	35	0	50.0	25.0	99	2 D
35	Anafartalar											

EK : F

Eski Ankara Mahallelerinde Arsa Değerlerindeki Değişmeler *

Mahalle Adı	1960 Değeri (TL.)	1971 Değeri (TL.)
Demirfirka	10 - 15	50 - 75
Kılıçaslan	10	95
Sakarya	150 - 200	500 - 2000
Özbekler	100 - 150	650 - 750
Gündoğdu	100	250
Sümer	—	400 - 600
Dumlupınar	400 - 500	900 - 1000
Öztürk	750	1000 - 10.000
Misak-ı Milli	—	150 - 200
Özgen	100	500 - 700
İstiklâl	—	1900
Kızılelma	100 - 150	1000 - 1500
Koyunpazarı	300 - 700	1500 - 2000
Köprübaşı	150	400 - 450
Turan	700 - 800	750 - 2500
Çeşme	94 Metre karelik ev 10 bin	70 Metre karelik ev 30 bin
Akbaş	77 Metre karelik ev 22 bin	500 - 1.000
Başkır	—	750 Metre karelik arsa 100.000
İnkilâp	14 Metre karelik ev 55 bin	500 - 700
Şenyurt	20	Çıkrıkçılar 5.000 Konya Sok. 4.000
Meydan	300	900
Kırgız	—	170 - 550
Yalçinkaya	—	200
Alpaslan	200 - 600	2500 - 5000
Yenice	30 - 50	500 - 2000

(*) Bu değerler mahalle muhtarlarının beyanlarına dayanan tahminleri yansıtmaktadır. Değerler arsaların ana caddeler üzerinde, ya da arka sokaklarda olmasına göre büyük değişiklikler göstermektedir. Yukarıdaki rakamlarda, daha çok ortalamalar esas olarak alınmıştır. Bu bilgilerin toplanmasında, Siyasal Bilgiler Fakültesi son sınıf öğrencilerinden Erol İhtiyar ve Bekir Erkök'ün yardımı olmuştur. Kendilerine teşekkür ederim.

EK : G

1924 Ankara'sının Mahalleleri

1. Ahi Tuğra Mahallesi	35. Hoca Paşa Mah.
2. Ahi Yakup Mahallesi	36. İğneci Belkis Mah.
3. Akşemseddin Mahallesi	37. İmam Yusuf Mah.
4. Baklacı Mahallesi	38. İmaret Mah.
5. Balaban Mahallesi	39. Kattanî Mah.
6. Bayezid Mahallesi	40. Kavaklı Mah.
7. Boryacı Mahallesi	41. Kayabaşı Mah.
8. Boryacı Ali Mah.	42. Ketecî Mah.
9. Bostaniye Mah.	43. Kızılbey Mah.
10. Boşnak Mah.	44. Kicik Mah.
11. Börekçiler Mah.	45. Koyun-pazarı Mah.
12. Çeşme Mah.	46. Kul Derviş Mah.
13. Debbağ-hane Mah.	47. Kureyş Mah.
14. Dellal Karaca Mah.	48. Leblebici Mah.
15. Direkli Mah.	49. Mevcut Mah.
16. Erzurum Mah.	50. Molla - büyük Mah.
17. Gâyur Ali Mah.	51. Mukaddem Mah.
18. Hacı Arab Mah.	52. Mürverî Mah.
19. Hacı Ayvaz Mah.	53. Osmaniyye Mah.
20. Hacı Bayram Mah.	54. Öksüzce Mah.
21. Hacı Halil Mah.	55. Rüstem-nal Mah.
22. Hacı Murad Mah.	56. Sabunî Mah.
23. Hacı Musa Mah.	57. Saraç Sinan Mah.
24. Hacı Sahhab Mah.	58. Şeyh İzzeddin Mah.
25. Hacı Seyid Mah.	59. Şükriye Mah.
26. Hacı Tepe (Hacettepe) M.	60. Taceddin Mah.
27. Hacı Togan Mah.	61. Tahta - kal'a Mah.
28. Hallac Mahmud Mah.	62. Tülüce Mah.
29. Halvayî Mah.	63. Ürgüb Mah.
30. Hamdiye Mah.	64. Valtariye-i Müslim Mah.
31. Hatuniyye Mah.	65. Valtariye-i Rum Mah.
32. Hisar Mah.	66. Yenge-bey (Yeğen-bey) M.
33. Hoca Hindi-yi gayr-i müs-	67. Yenice Mah.
lim Mah.	68. Yusuf Habbaz Mah.
34. Hoca Hindi-yi Müslim Ma-	69. Yakub Harrat Mah.
hallesi	

EK : H

ESKİ ANKARA ARAŞTIRMASI HANE HALKI BAŞKANLARI TARAMASI
HANE HALKI BAŞKANLARI İLE İLGİLİ TEMEL SORULAR

Soru Kağıdı

Sıra No :

Mülakat yapılan kimsenin :

Adı :

Soyadı :

Mahallesi :

Sokağı :

Hane No :

Cinsiyeti :

HANE HALKI BAŞKANLARI İLE İLGİLİ
TEMEL SORULAR

1. Kaç yaşındasınız?

- ()* 1. 19'dan küçük
() 2. 20 - 24
() 3. 25 - 29
() 4. 30 - 34
() 5. 35 - 39
() 6. 40 - 49
() 7. 50 - 59
() 8. 60 ve daha yuk.
() 9. Cevap vermek istemedi.

2. Bu evde sizinle beraber bekâr ve 25 yaşından küçük çocuğunuz var mı? Varsa kaç tane?

- () 1. Hiç yok
() 2. Bir tane var
() 3. İki » »
() 4. Üç » »
() 5. Dört » »
() 6. Beş » »
() 7. Altı » »
() 8. Yedi ve daha faz.
() 9. Cevap vermek istemedi.

3. Nerede doğdunuz?

() ()

(Yer adı yazılacak ve yanında, parantez içinde bağlı olduğu il; Türkiye dışında doğmuş ise ülke gösterilecek).

4. Kaç yıldanberi Ankara'da yaşıyorsunuz?

() 1. 1 yıl ve daha az zamandanberi

() 2. 2 - 4 yıl

() 3. 5 - 9 »

() 4. 10 - 14 »

() 5. 15 - 19 »

() 6. 20 - 29 »

() 7. 30 yıldan fazla

() 8. Bilmiyorum

() 9. Cevap vermek istemedi

5. Bir yıl önce nerede oturuyordunuz?

() 1. Yine bu evde

() 2. Aynı semtte başka bir evde

() 3. Ankara'da başka bir semtte (semt adı işaretlenmeli)

() 4. Ankara dışında bir köyde (köy ve bağlı olduğu ilin adı işaretlenmeli)

() 5. Ankara dışında bir şehirde

(şehrin ve bağlı olduğu ilin adı işaretlenmeli)

() 6. Türkiye dışında

() 7. Cevap vermek istemedi.

6. Beş yıl önce nerede oturuyordunuz?

() 1. Yine bu evde

() 2. Aynı semtte başka bir evde

() 3. Ankara'da başka bir semtte (semt adı işaretlenmeli)

() 4. Ankara dışında bir köyde (köy ve bağlı olduğu ilin adı işaretlenmeli)

() 5. Ankara dışında bir şehirde (şehrin ve bağlı olduğu ilin adı işaretlenmeli)

() 6. Türkiye dışında

() 7. Cevap vermek istemedi.

7. Bu evde, siz ve evli çocuklarınız dahil, kaç evli çift (karı-koca) yaşıyor?

() 1. Hiç

() 2. Bir

() 3. İki

() 4. Üç

() 5. Daha fazla

() 6. Cevap vermek istemedi.

8. Oğullarınızdan ve kızlarınızdan başka, bu evde sizinle beraber yaşayan akrabalarınız var mı?

() 1. Var
() 2. Yok
() 3. Cevap vermek istemedi.

Cevabınız evet ise, bunlar kimlerdir?

	Kendisinin (a)	Eşinin (b)
Babası	()	()
Annesi	()	()
Kardeşleri	()	()
Kardeş çocukları	()	()
Başka	()	()

9. Kiracı mı, yoksa ev sahibi misiniz?

() 1. Kiracı
() 2. Ev sahibi
() 3. Lojmanda
() 4. Ev sahibi değil, fakat kira da ödemiyor.
() 5. Başka
() 6. Cevap vermek istemedi.

10. Kiracı iseniz, ayda ne kadar kira ödüyorsunuz?

() () ()

11. Ev sahibi iseniz, kiraya verecek olsaydınız, evinizin aylık kirası ne kadar olur-

du? (Bu soru yalnız ev sahiplerine sorulacak)

() () ()

12. Mesleğiniz nedir?
(son hafta içindeki mesleğiniz)

() () ()

13. Babanızın mesleği nedir? (ya da ne idi?)

() () ()

14. Nerede çalışıyorsunuz? ...

.....

15. İş yerinde ne sıfatla çalışıyorsunuz?

() 1. Ücretli
() 2. İşveren
() 3. Kendi hesabına
() 4. Başka
() 5. Cevap vermek istemedi.

16. Tahsil durumunuz nedir? (Yeni yazıyı ve Türkçeyi okumak esastır).

() 1. Okur yazar değil
() 2. Tahsilsiz okur yazar
() 3. İlkokul mezunu
() 4. Ortaokul mez.
() 5. Lise mezunu
() 6. Orta öğretim seviyesinde teknik ve meslekî okul

- () 7. Yüksek okul ve üniversite
- () 8. Başka
- () 9. Cevap vermek istemedi.
17. Karınızla (veya kocanızla) akrabalık dereceniz nedir? (Hala, dayı, ve teyze çocukları yakın akraba sayılır).
- () 1. Akrabalığım yok
- () 2. Yakın akrabamdır
- () 3. Uzak bir akrabamdır
- () 4. Başka
- () 5. Cevap vermek istemedi.
18. Siz de dahil, bu evde oturanlardan kaç kişi çalışıyor? (Çalışmakla gelir getiren bir işte çalışmak kastediliyor)
- () 1. Kimse çalışmıyor
- () 2. Bir kişi
- () 2. Bir kişi
- () 3. İki »
- () 4. Üç »
- () 5. Dört »
- () 6. Beş ve daha fazla
- () 7. Cevap vermek istemedi.
19. Bu evde devamlı olarak oturanların son bir yıl içindeki aylık net gelirleri takriben ne kadardır? (Kira, emekli aylığı, aynı ve mad-dî her türlü gelir düşünülerek cevaplandırılacaktır)
- () 1. 250 TL'den az
- () 2. 251 - 400 arası
- () 3. 401 - 500 »
- () 4. 501 - 1000 »
- () 5. 1001 - 1500 »
- () 6. 1501 - 2000 »
- () 7. 2000'den fazla
- () 8. Bilmiyorum
- () 9. Cevap vermek istemedi.
20. Ailenizin bütçesinden, her ay en çok hangi ihtiyacınız için para harcıyorsunuz? (Önem sırasına göre üç tanesi işaretlenecek).
- () 1. Gıda
- () 2. Konut
- () 3. Ev eşyaları
- () 4. Giyim-kuşam
- () 5. Sağlık ve kişisel harcamalar
- () 6. Ulaştırma
- () 7. Kültür ve eğlence
- () 8. Bilmiyorum
- () 9. Cevap vermek istemedi.
21. Paraya ihtiyacınız olduğu takdirde daha çok nereden karşılırsınız? (Önem sırasına göre üç tanesi işaretlenecek).

- sına göre üç tanesi işaretlenecek).
- () 1. Akrabalarımın
- () 2. Komşulardan veya komşu olmayan arkadaşlarından
- () 3. Yardım sandığından
- () 4. Bankadan
- () 5. Birikmiş paramdan
- () 6. Mahalle bakkalından
- () 7. Tefeciden
- () 8. Başka bir yerden
- () 9. Cevap vermek istemedi.
22. Bankadan hiç para aldınız mı?
Aldınız ise kaç kere?
- () 1. Hiç almadım
- () 2. Bir kere
- () 3. İki »
- () 4. Üç »
- () 5. Dört ve daha fazla
- () 6. Bilmiyorum
- () 7. Cevap vermek istemedi.
23. Bankadan kredi aldı iseniz, ne için aldınız?
(Yalnız, Bankadan para aldığını bildirenlere sorulacak).
- () 1. Ev kredisi olarak
- () 2. Sanayi kre. »
- () 3. Esnaf kre. »
- () 4. Tarım kre. »
- () 5. Başka
- () 6. Bilmiyorum
- () 7. Cevap vermek istemedi
24. Hiç borcunuz var mı? Varsa en fazla nereye? (Bir tanesi işaretlenecek)
- () 1. Borcum yok
- () 2. Akrabalarımın
- () 3. Tefeciye
- () 4. Mahalle bakkalına
- () 5. Bankaya
- () 6. Başka bir yere
- () 7. Cevap vermek istemedi
25. Devamlı olarak okuduğunuz gazete hangisidir?
(Yalnız okur yazar olana sorulacak)
- () ()
26. Sinemaya gider misiniz?
Evet () Hayır ()
27. En sık gittiğiniz sinemanın adı nedir?
- () ()
- (Filmin değil, sinemanın adı sorulacak)
- Aşağıdaki eğlence yerlerinden hangilerine (devamlı olarak) gidersiniz?

- (Birden fazlası işaretlenebilir).
- () 1. Devlet Operası
 () 2. Devlet tiyatroları, Küçük, Üçüncü Tiyatro ve Yeni Sahne gibi, Konser).
 () 3. Şarkılı aile bahçesi
 () 4. Altındağ tiyatrosu
 () 5. Gençlik Parkındaki ve diğer özel tiyatrolar
 () 6. Kır gezintisi
 () 7. Maç
 () 8. Hiçbiri
 () 9. Cevap vermek istemedi.
29. Dinlenme ihtiyacınızı gidermek için en sık gittiğiniz park hangisidir?

30. Çalıştığınız yere ne ile gidip gelirsiniz?
 () 1. Tren
 () 2. Otobüs
 () 3. Dolmuş
 () 4. Bisiklet
 () 5. Servis
 () 6. Yaya
 () 7. Tren - Otobüs (ya da dolmuş)
 () 8. Otobüs - Dolmuş
 (9) 9. Başka
31. İş yerine gidip gelmek için günde ne kadar taşıt parası veriyorsunuz?
 () 1. 1 liradan az
 () 2. 1-2,5 lira
 () 3. 2,5 liradan fazla
 () 4. Bilmiyorum
 () 5. Cevap vermek istemedi.
32. Yiyecek maddelerinizi en çok nereden satın alırsınız? (Yalnız bir tanesi işaretlenecek)
 () 1. Mahalledeki bakkal ve manavdan
 () 2. Pazardan
 () 3. Halden
 () 4. Gimadan
 () 5. Seyyar satıcıdan
 () 6. Kooperatif, kantin veya yardımlaşma sandığından
 () 7. Köyümden gelir
 () 8. Başka bir yerden
 () 9. Cevap vermek istemedi.
33. Günlük ihtiyaçlarınız dışındaki eşyayı aşağıdaki semtlerden en çok hangisinden satın alırsınız? (Yalnız bir tanesi)

- () 1. Samanpazarı ve Koyunpazarı
- () 2. Ulucanlar
- () 3. Anafartalar ve Ulus
- () 4. Yenışehir
- () 5. Dörtöl - Hamamönlü
- () 6. Başka
- () 7. Cevap vermek istemedi.
34. Yenışehir ve Bakanlıklar semtlerine giderseniz, en çok ne için gidersiniz? (Yalnız bir tanesi)
- () 1. Hiç gitmem
- () 2. Vazifem orada olduğu için
- () 3. Devlet dairelerine işim düştüğü zaman
- () 4. Gezmek ve eğlenmek için
- () 5. Alışveriş için
- () 6. Akraba ve tanıdıkları ziyarete
- () 7. Meclis görüşmelerini dinlemeye
- () 8. Başka bir sebeple
- () 9. Cevap vermek istemedi.
35. Ankara'nın hangi semtlerinde devamlı olarak gidip geldiğiniz akraba ve tanıdıklarınız var? (Birden den fazla semt adı bildirilebilir)
-
-
36. Son bir yıl içinde Ankara dışına seyahat ettinizse, kaç defa seyahat ettiniz?
- () 1. Hiç etmedim
- () 2. Bir kere
- () 3. İki kere
- () 4. Üç kere
- () 5. Dört ve daha fazla
- () 6. Cevap vermek istemedi.
37. Seyahat ettiniz ise en çok nereye ettiniz?
-
38. Komşularınızdan bu mahalleyi terkedenler en çok hangi semtlere yerleşmeye gidiyorlar? (Birden fazla semt belirtilebilir).
-
-

OTURULAN KONUTLA İLGİLİ SORULAR

39. Oturduğunuz ev, sizce, yaklaşık olarak kaç yaşındadır?
- () 1. 15 yaşından az
() 2. 16-30 »
() 3. 31-45 »
() 4. 46-60 »
() 5. 61-100 »
() 6. 100'den fazla
() 7. Bilmiyorum
() 8. Cevap vermek istemedi.
40. Bu evde, yıkanma kolaylıklarından hangisi var?
- () 1. Hiçbiri
() 2. Guseilhane
() 3. Banyo
() 4. Başka bir şey
() 5. Cevap vermek istemedi.
41. Evinizin ayrı bir mutfağı var mı?
- () 1. Evet
() 2. Hayır
() 3. Cevap vermek istemedi.
42. Eviniz kaç odalıdır? (Banyo, mutfak, hol ve balkon oda sayılmaz).
- () 1. Bir odalı
() 2. İki odalı
() 3. Üç odalı
() 4. Dört odalı
() 5. Beş odalı
() 6. Altı veya daha fazla
() 7. Cevap vermek istemedi.
43. Bu evde yemeklerinizi ne ile pişirirsiniz?
-
44. Evinizde aşağıdakilerden hangileri var? (Birden fazlası işaretlenebilir)
- () 1. Buz dolabımız var
() 2. Komşunun buz dolabından faydalanıyoruz
() 3. Çamaşır makinemiz var
() 4. Cevap vermek istemedi.

BAZI TERCİHLER VE DEĞERLERLE İLGİLİ SORULAR

45. Oturduğunuz evden memnun musunuz?
- () 1. Evet
() 2. Hayır
() 3. Cevap vermek istemedi.
46. Memnun değilseniz, başka bir mahalleye taşınmayı

düşünüyor musunuz?

- ☐ 1. Evet
- ☐ 2. Hayır
- ☐ 3. Cevap vermek istemedi.

47. Başka mahalleye taşınmayı düşünmenizin sebebi nedir?

- ☐ 1. Bu evden memnun olmadığım için
- ☐ 2. Bu mahalleden memnun olmadığım için
- ☐ 3. Hem bu evden, hem bu mahalleden memnun olmadığım için
- ☐ 4. Başka
- ☐ 5. Cevap vermek istemedi.

48. Bu mahallede oturma-
nın en önemli sebebi nedir?

- ☐ 1. Kira vermiyorum
- ☐ 2. Kesem, ancak burda oturmayacağı için
- ☐ 3. Burası baba ocağıdır
- ☐ 4. İşyerime yakın
- ☐ 5. Başka bir sebep
- ☐ 6. Cevap vermek istemedi.

49. Başka bir mahalleye taşınmayı düşünüyorsanız, hangi semti tercih edersiniz? (Bir semtin adı)

50. Oturduğunuz ev mi, yoksa, orta halli müstakil bir gecekondu mu daha rahattır?

- ☐ 1. Benim evim çok daha rahattır.
- ☐ 2. Oldukça rahat sayılır
- ☐ 3. Gecekondudan farksızdır
- ☐ 4. Gecekondu bu evdan daha rahattır
- ☐ 5. Bilmiyorum
- ☐ 6. Cevap vermek istemedi.

51. Aşağıdaki radyo yayımlarından en çok hangilerini dinlersiniz? (Önem sırasına göre üç tanesi işaretlenecek)

- ☐ 1. Halk türkülleri
- ☐ 2. Alaturka müzik
- ☐ 3. Batı müziği ve caz
- ☐ 4. Temsil
- ☐ 5. Dinî ve ahlâkî konuşmalar
- ☐ 6. Siyasî haber, yorum ve konuşmalar

() 7. Maç	(a)	(b)
() 8. Başka	Karısı	Kızı
() 9. Cevap vermek istemedi.	()	()
	()	()
	()	()
	()	()
	()	()
52. Dünyaya yeniden gelseydim ne olmak isterdiniz? (Meslek belirtilecek)
-
53. Ailenizin eline her ay geçen para 1500 lira artsa, bununla ne yapmak istersiniz?
-
54. Aşağıdaki kuruluşlardan hangisine üyesiniz? (Birden fazlası işaretlenebilir)
- () 1. Sendika
- () 2. Kooperatif
- () 2. Hayır derneği
- () 4. Meslek derneği
- () 5. Başka
- () 6. Hiçbirine
- () 7. Cevap vermek istemedi.
55. Karınızın veya kızınızın bir meslek ve iş sahibi olmasını doğru bulur musunuz? (veya bulur muydunuz?)
- Devamlı iş sahibi olabilir
- Devamlı olmamak şartıyla evet
- Bazı meslekler için evet
- Hiç taraftar değilim
- Cevap vermek istemedi.
56. Hem kızınız hem oğlunuz olsa ve istedikleri mesleğe girmeye imkân bulsalar, hangi mesleği seçmelerini isterdiniz?
- Oğlu için
- Kızı için
57. Sizce, hayatta başarının en önemli sebebi nedir? (Birden fazlası işaretlenebilir)
- () 1. Kabiliyet
- () 2. Çalışkanlık
- () 3. Zenginlik
- () 4. Şans-torpil
- () 5. Partici olmak
- () 6. İtikat
- () 7. Tahsil
- () 8. Namuslu olmak
- () 9. Başka bir sebep
58. Hiç faizle ödünç para aldınız mı?
- () 1. Evet
- () 2. Hayır
- () 3. Bilmem
- () 4. Cevap vermek istemedi.

MÜLAKATÇI TARAFINDAN CEVAPLANDIRILACAK SORULAR

59. Mülakat yaptığınız kimse-
nin evini, maddi özellikleri
bakımından aşağıdaki tip-
lerden hangisine sokarsı-
nız?
- () 1. Lüks
() 2. Gecekondu
() 3. Orta halli bir
sosyal konut
() 4. Eski Ankara evi
() 5. Başka
60. Evin bulunduğu bina kaç
katlıdır?
- () 1. Bir katlı
() 2. İki katlı
() 3. Üç katlı
() 4. Dört ve daha
fazla
61. Tuvalet konutun dışında
mı?
- () 1. Evet
() 2. Hayır
() 3. Başka
62. Giriş kapısından sonra, eve
girmek için bir avludan,
ya da bahçeden geçmek
gerekliyor mu?
- () 1. Evet
() 2. Hayır
() 3. Başka
63. Evin bulunduğu binanın
giriş kapısı üzerinde elek-
trik abone numarasını gös-
teren kaç tane plâka var?
- () 1. Bir tane
() 2. İki tane
() 3. Üç tane
() 4. Dört tane
() 5. Beş tane

Kişi ve Kavram Dizini

Kişi Dizini

- Abu-Lughod, 159
Akçura, 21, 111, 133, 144, 148, 150, 191, 194
Akok, M., 127
Alonso, W., 150, 153
Bell, W., 129, 131
Brix, 183
Bnitzkus, E., 185
Burgess, E., 147
Chapin, S.F., 168
Clinard, M., 168, 175
Cox, O., 165
de Planhol, X., 157, 158
English, P.W., 23, 156
Erdoğan, Ş., 122
Galanti, A., 21, 117, 118, 123, 124, 125
George, P., 158, 163
Göğünç, N., 123
Gökoğlu, A., 127
Gulick, J., 23, 159
Gülekli, N.C., 105
Hart, W.M., 173, 179
Hoyt, H., 149
Jansen, H., 26, 35, 127, 183, 184
Jausseley, 183
Karpas, K., 179
Keleş, R., 43, 129
Kıray, M., 130, 166, 174
Khalaf, S., 23, 159
Kongar, E., 179
Lapidus, I.M., 23, 159
Marx, K., 165
Muller, H., 146
Ökçün, G., 124
Özdeş, G., 41, 168
Özkan, Y., 143
Stamouli, M.F., 159
Sencer, M., 179

Sjoberg, G., 161, 162, 163, 164, 165
Shevky, E., 129, 131
Smelser, N., 116
Tekeli, İ., 103
Tümertekin, E., 103
Ülgener, S., 116
Üstüncök, Ü., 184, 186
von Bischoff, 125
von Grunebaum, 154, 155, 161
White, L., 22
Yasa, İ., 16, 20, 68, 84, 86, 95, 127, 142, 143, 167, 170, 173, 174, 175, 179, 180
Yavuz, F., 16, 20, 21, 152, 183, 184

Kavram Dizini

Ahilik, 114, 117, 119
Alt proletarya, 82, 192
Altındağ, 33, 34, 81, 83, 141, 142, 169, 171
Avrupalı şehir, 158
Azınlıklar, 123, 124, 125, 155, 162
Barınma Yoğunluğu, 42, 52, 168, 169, 170, 171
Burjuvalaşma, 66, 82, 179, 181
Bütünleşme, 22, 116, 117, 158, 187
Canberra, 22
Denizciler, 29, 35, 83, 109, 123, 139
Dört Yol, 29, 83, 139, 142, 144, 145, 151
Ekoloji, 22, 24, 40, 116, 117, 123, 125, 147, 153, 160, 161, 165, 189, 190
Esnaf, 58, 59, 60, 61, 62, 67, 76, 77, 87, 88, 89, 109, 113, 114, 115, 117, 119, 120, 121, 122, 125, 130, 149, 163, 176, 177, 178, 179, 181
Feodal şehir, 25, 115, 116, 120, 121, 125, 147, 161, 165, 166
Gecekondu, 25, 33, 34, 38, 48, 50, 53, 56, 68, 69, 80, 81, 83, 84, 86, 95, 126, 138, 142, 143, 149, 150, 160, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 187, 189
Gençlik Parkı, 29, 141, 142, 143
Hacettepe, 29, 30, 34, 35, 41, 139, 142, 143, 151, 179, 198
Hamamönü, 29, 50, 83, 139, 144, 145, 151, 200, 201
Hanlar, 36, 120, 121, 157
Hisar, 83, 123, 124, 133, 142
İslâm şehri, 154, 157, 158, 159, 160, 162
İtfaiye, 43, 83, 139
İzmir, 51, 122, 124, 172

Kale, 19, 25, 26, 28, 31, 33, 38, 43, 44, 65, 112, 117, 118, 120, 128, 133, 138, 143, 152, 153, 158, 159, 183, 184, 186, 194
Konaklama yeri, 49, 50, 174, 188
Konut/İşyeri oranı, 46, 106, 107
Lonca, 114, 122, 155, 156, 162, 163
Merkez ilçe, 33, 42, 169
Meslek akışkanlığı, 60, 61, 62, 87
Modern sanayi, 108, 164, 166
Modern şehir, 25, 41, 108, 115, 147, 158, 161, 165, 166
Nazım plan, 26, 28, 186
Orta sınıf semtler, 83, 133, 139, 140
Ortanın altındaki semtler, 83, 139, 140
Prestijli semtler, 83, 139, 140, 141
Protokol alanı, 28, 35, 36, 128, 184, 186
Samanpazarı, 29, 44, 65, 83, 106, 113, 126, 139, 144, 153, 160, 171, 184
Sanayileşme, 25, 103, 148, 149, 163, 164, 190
Sefalet yuvası, 169, 175
Şehircilik, 19, 183, 184
Şehirsel tipoloji, 22, 166
Tüketim harcamaları, 74
Ulucanlar, 29, 35, 44, 50, 83, 139, 145
Ulus, 16, 29, 44, 83, 85, 86, 95, 106, 109, 115, 120, 125, 128, 133, 138, 139, 141, 144, 145, 148, 150, 151, 152, 153, 166, 185,
Yeni Ankara, 22, 23, 25, 43, 104, 119, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 175, 190
Yoğunluk, 37, 41, 42, 77, 106, 107, 168, 169, 170, 171

Ruşen KELEŞ

ESKİ ANKARA'DA BİR ŞEHİR TİPOLOJİSİ

Ankara, bağırında yaşadığımız ve ömrümüzü tamamladığımız bir şehir. Anadolu'nun en eski ve hayat mekânlarından biri. Ancak bu şehrin hikâyesinin pek az sayfası yazılı bir hâlde bulunuyor. Ankara'nın hikâyesini, hiç değilse belli derecede bilmek bu şehrin bağırında yaşayanlar için bir sevgi bağı kurmak için gerekli. Halil Rifat Paşa'nın Sivas valisi iken söylediği ve hâlâ ismiyle beraber hatırlanan bir sözü var: "Gidemediğin yer senin değildir."

Bu sözden alınan bir ilhamla "Yazamadığın bir coğrafya vatan değildir" demek de mümkün, hatta gereklidir. Bir coğrafya ile sevgi bağı kurmak için her şeyden önce bilgi bağı kurmak gerekir. Aksi takdirde bir sevgi bağı kurmak mümkün olamaz. Bir şehre karşı ilk borcumuz bu şehri mazisiyle ve hâliyle tanımaktır. Hâlen dersleriyle Türk ilim hayatına kıymetli katkılarda bulunmaya devam eden Prof. Dr. Ruşen Keleş hocamızın kadim ve kıymetli Ankara'mız hakkında yayınladığı Eski Ankara'da Bir Şehir Tipolojisi (Ankara, 1971, 210 s) başlıklı eserin ilkinden 47 sene sonra yeniden basılmasının büyük bir sevinç vesilesi olduğuna dikkati çekmek isterim.

Kitap, Ankara'nın hiç değişmeyen kalbi olan kale içi hakkında biricik araştırma olarak dikkati çekmektedir. Ankara'da yaşayan veya bu şehri tanımak isteyen her insan için bu kitap ilk rehber olarak görülmelidir. Dünya'nın doğudan ve batıdan gördüğüm her şehrinde üçüncü gün özlediğim, bu içimde yaşayan ve içinde beni yaşatan şehir hakkındaki bu kıymetli kitabı yazan muhterem hocam Ruşen Keleş üstâdına bir kere daha şükranlarımı arz ve kitabın Ankara sevenlerin dikkatine havalesine vesile olan yayınevini tebrik ederim.

Prof. Dr. Ali BİRİNCİ

idealkent

